

ספר תְּרֵי עָשָׂר

עם פירוש רבי דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישקוש וואטבלוש
איש גוברי המלמד במתת המלך האדיר פרנקישקוש יר״ה לבני עמו דעת לשון
הקדש ונדפס בבית רובירטוש סטפאנוש יצו בשנת כ״ה למלך הנזכר היא שנת
רצט לפ״ק פה פאריש העיר הגדולה
ונשלם בתשרי :

Duodecim Prophetæ

cum cõmentariis R. Dauid Kimhi, Hebræi doctissimi, à Francisco Vatablo Hebraicarum literarum professore Regio, accuratiss. emendatis, & locorum Scripturæ passim citatæ adnotatione illustratis, nũc primum Lutetiæ Parisiorum in lucem editi, fauore & auspiciis Christianiss. Galliarum Regis, Francisci primi, qui in Linguarum & studiosæ iuuentutis gratiam, amplis stipendiis Professorum operas redimit & labores compensat.

de la libreria del Carmen
de Sevilla casa grande

Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.

M. D. XXXIX.

עשו עמי

Cum priuilegio Regis

זה סדר תרי עשר

Osee	הוֹשֵׁעַ
Ioel	יוֹאֵל
Amos	עָמוֹס
Abdias	עֹבַדְיָה
Ionas	יוֹנָה
Michæas	מִיכָה
Nahum	נַחוּם
Habaccuc	חֲבַקוּק
Sophonias	צְפַנְיָה
Haggæus	חַגַּי
Zacharias	זְכַרְיָה
Malachias	מַלְאָכִי

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זה הספר מחובר משנים עשר נביאי׳.
אמרו רז״ל כי חברום יחד שלא יאבד ספר מהם מפני קטנותו אם
היה כל אחד מיוחד בפני עצמו. ואמרו כי נבואת הושע קדמה לנבואת
ישעיה. וזהו שאמר תחלת דבר ה׳ בהושע. וכי בהושע דבר תחלה והלא
ממשה רבינו עליו השלום עד הושע כמה נביאים. אמר רבי יוחנן שהיה תחלה
לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק. ואלו הן הושע ישעיה עמוס ומיכה.
ואמרו מפני מה זכה ירבעם להמנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע
שנא׳ וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס עמוס ז׳
וגו׳. אמר ח״ו לא אמר אותו צדיק כך. ואם אמר מה אעשה לו שכינה
אמרה לו. ומה שהוקשה להם מפני מה זכה לפי שלא מלך עמהם בזמן
אחד אלא בזמן עזיהו ארבע עשרה שנה. כי ארבעים ואחת שנה מלך ובשנת
שבע ועשרים לו מלך עזיהו. הנה לא נשארו לו משני מלכותו בזמן עזיהו כי
אם ארבע עשרה שנה. ועזיהו מלך חמשים ושתים שנה. ובפירוש מלכים
הארכנו בזה ותרצנו מה שהוקשה במנין שנות המלכים האלה. ור׳ זכרונם
לברכה אמרו כי עזיהו וירבעם מלכו כאחד מכל מקום לא מלך ירבעם כי אם
עם עזיהו. ואמרו רז״ל כל שמו ושם אביו בנבואות בידוע שהוא נביא
בן נביא. שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא. שמו ושם
עירו בידוע שהוא נביא מאותה העיר. שמו ולא שם עירו בידוע שהוא נביא
מירושלם. אמרו מי שנזכר אביו ואבי אביו הוא לגדולת אבותיו שהיו גדולים
מתי שנזכר אביהם לבד. ואמרו כי בארי הוא בארה אשר
הגלה תגלת פלאסר והיה נשיא לראובני:

דְּבַר־ יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ בֶּן־
בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה
מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל :

דבר ה' אשר היה אל הושע · והנה דברי נבואתו הם דברי תוכחה לישר' ויהודה שעשו הרע בעיני ה' בימי המלכים האלה כמו שכתוב :

תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח־לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים כִּי־
זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְהוָה :

תחלת דבר ה' בהושע · מנהגו לשון דבור שהוא ענין נבואה קשור עם בית
השמוש · כמו הרק אך במשה דבר ה' · הלא גם בנו דבר · רוח ה' דבר בי · במדבר יב
פה אל פה אדבר בו · ואמר שתחלת מלת דבר פעל עבר · רוצה לומר תחלה שמואל ב' כג
אשר דבר ה' בהושע זה היה שאמר לו לך קח לך אשת זנונים · או יהיה דבר במדבר יב
שם · כמו והדבר אין בהם : ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים · ירמיה ה'
כל זה הענין היה במראה הנבואה שאמר לו שיקח אשת זנונים ולקחה והרתה וילדה ממנו שלשה פעמים · וזה משל לישראל הזונים מאחרי ה' · וזהו שאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה' · ופירו' וילדי זנונים ויהיו לך ממנה ילדי זנונים כי אשת זנונים היא · כן ישר' והנולדים מהם באלה הדורות זנו מאחרי ה' · וכל זה היה במראה הנבואה לא שלקח הושע הנביא אשת זנונים · ואעפי שנמצא בדברי רבותינו ז"ל שהענין כמשמעו · שאמרו ויאמר ה' אל הושע אמר לו הקב"ה להושע חטאו ישראל · היה לו לומר לפניו רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליהם רחמים לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת · אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לזקן זה · אומר לו קח לך אשת זנונים ואחר כך אומר לו לך שלחה מעל פניך · אם הוא יכול לשלחה אף אני אשלח את ישראל · לאחר שנולדו לו ממנה שני בנים ובת אחת אמר לו הקדוש ברוך הוא הושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך כיון שדברתי עמו פירש מן האשה בדול עצמך ממנה · אמר לפניו רבונו של עולם יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה · אמר לו הקדוש ברוך הוא ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני אשת זנונים כך אני שבני ישראל בני הם בני בחוני אברהם יצחק ויעקב והם אחד משלשה קנינים ואתה אמרת העבירם באומה אחרת · כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו · אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה

פסח' קימ' ב' מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל · מיד פתח בברכות ואמר והיה מספר בני ישראל כחול הים · ויונתן תרגם הענין על דרך משל וכן הוא פירושו :

וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם וַתַּהַר וַתֵּלֶד־לוֹ בֵּן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל כִּי־עוֹד מְעַט וּפָקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל־בֵּית יֵהוּא וְהִשְׁבַּתִּי מַמְלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְשָׁבַרְתִּי אֶת־קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃

וילך ויקח את גומר בת דבלים · שם זונה ידועה באותו הזמן : ותהר ותלד לו בן · אמ' בן כי ירבעם בן יואש היה חזק במלכותו כמו הזכר שהוא חזק מהנקבה ומלך ארבעים ואחת שנה והשיב גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה · וי"ת ואזל ואתנבי עליהון דאם יתובון ישתבק להון ואם לא כמיתר עלי תיננא יתרון ואוסיפו ועבדו עובדי' בישין · פי' גומר כענין גמירא · כלומר יגמור עליהם מעשיהם ויקבלו עונש · ופי' דבלים מן דבלת תאנים : מלכים ב' י"ד

ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל · זהו ירבעם בן יואש כמו שפירשנו שהיה חזק במלכותו · לפיכך אמר כי עוד מעט · כי לא פקד בימי ירבעם כי הוא הצליח במלכותו · אבל בימי זכריה בנו פקד דמי יזרעאל על בית יהוא שלא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ופסקה מלכות יהוא · ולמה אמר דמי יזרעאל · על הדמים אשר שפך ביזרעאל מבית אחאב · ואעפ"י שעשה בזה הדבר הישר בעיני ה' כיון שהוא לא שמר ללכת בתורת ה' ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט נחשבו לו הדמים ששפך לדם נקי . וכן ראינו כי נענש בעשא על דמי נדב בן ירבעם ואעפ"י שהיה רשע כמו שנא' ועל אשר הכה אותו : מלכים א' ט"ו והשבתי ממלכות בית ישראל · כי מעט עמדה מלכות ישראל אחר כן · כי בימי הושע בן אלה גלו כלם · ובימי יהוא נאמר בימים ההם החל ה' לקצות בישראל וגו' · מלכים ב' י' וי"ת הפסוק כן ואמר ה' ליה קרי שומהון מבדריא ארי עוד זעיר ואסער דם פלחי טעותא דאשד יהוא ביזרעאל דקטלינון על דפלחו לבעלא תבו איינון למיטעי בתר עגליא דבביתאל בכן אחשביניה דם זכי על בית יהוא ואבטל מלכותא מבית ישראל : והיה ביום ההוא ושברתי · ביום ההוא שאפקוד על דמי יזרעאל אשבור את קשת ישראל כלומר חוזקם ותקפם · וי"ו ושברתי נוספת על מה שאמר והשבתי : בעמק יזרעאל · הקשת שהיה בעמק יזרעאל כי ראש ממלכת אפרים שומרון ויזרעאל · כי בית מלכות אחאב היה בשומרון וביזרעאל · וכן המלכים הבאים אחריו ·

וי"ת

ויא ויהא בעידנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל :

ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את־בית ישראל כי־נשא אשא להם : ואת־בית יהודה ארחם והושעתים ביהוה אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים :

ותהר עוד ותלד בת. אמר שילדה בן שהוא משל לירבעם בן יואש כמו שפי׳ ילדה בת. והיא משל לזכריה בנו ולשלום בן יבש שמלך אחריו שהיו חלשים כנקבה. כי זכריה לא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ושלום לא מלך אלא ירח ימי׳ ונהרג : כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל. לא אוסיף עוד שארחם. וכן אל תרבו תדברו שתדברו. ונעה נרדפה שנרדפה : כי נשוא אשא להם. אשא את האויבים עליהם שיגלו אותם ויחריבו ארצם. או יהיה פירוש להם כמו אותם. וכן קרבו לאבנר כמו את אבנר. כלו׳ אשא אותם לארץ אויביהם. ויש לפרש כי עד עתה הייתי נושא וסולח להם שהייתי מרחם עליהם ולא אוסיף עוד : ואת בית יהודה ארחם. שהרי עמדה מלכות יהודה אחר גלות ישראל משנת שש לחזקיהו עד שחרב הבית והושיעם מיד סנחריב לא בחרב ובקשת ובמלחמ׳ בסוסי׳ ובפרשים כי מלאך ה׳ הכה במחנה אשור כמו שכתוב :

שמואל א׳ ב׳
בסע׳ סימ׳ ו׳
שמואל ב׳ ב׳

ותגמל את־לא רחמה ותהר ותלד בן : ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ואנכי לא־אהיה לכם :

ותגמול את לא רוחמה ותהר ותלד בן. אמר ותגמול לפי שארכו ימי החולשה בימי זכריה ושלום גם בימי מנחם בן גדי שמלך עשר שנים כי בימיו בא פול מלך אשור. גם בימי פקחיה בנו שמלך שנתים עד שעמד פקח בן רמליהו והתחזק במלוכה ומלך עשרים שנה והתגבר על מלכות יהודה והרג ביהודה מאה ועשרים אלף איש ביום אחד גם צר על ירושלם עם רצין מלך ארם. ועליו אמר בזה המשל ותהר ותלד בן. ועל דורו נאמר קרא שמו לא עמי. כי עליו נאמר ויעש הרע בעיני ה׳ לא סר מן חטאות ירבעם בן נבט. והחכם ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל פירש משל ותגמול אחר שגלו עשרת השבטים

מלכים ב׳ טז׳

הולידו

הולידו בנים השבטים בגלותם וגם עמדו ולא שבו לארצם על כן קרא שמם לא עמי. וכן תרגם יונתן : ויאמר · מבואר הוא :

ב והיה מספר בני־ישראל כחול הים אשר
לא־ימד ולא יספר והיה במקום אשר־יאמר
להם לא־עמי אתם יאמר להם בני אל־חי :
ונקבצו בני־יהודה ובני־ישראל יחדו ושמו
להם ראש אחד ועלו מן־הארץ כי גדול יום
יזרעאל : אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם
רחמה :

והיה מספר בני ישראל · אף על פי שעתה קרואי' לא עמי עוד יבא זמן שיהיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר. לא ימד כל שכן שלא יספר · וכן אין אמת ואין חסד · ולשון מדידה נופל על החול ועל הכוכבים לא יפול אלא לשון מספר לפיכך חלקם ירמיהו הנביא כשהמשיל בשניהם ואמר אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים · ואף על פי שהוא אמר זה המשל על שתי משפחות מישראל וזה הנביא אמרו על כל ישראל אין לתמוה בזה כי בזה ובזה הוא דרך הפלגה ואין הקפד בהם כי אם ענין רבוי : והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם · תחת אשר נאמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיהם הרעים יאמר להם בזמן ההוא בני אל חי · כי ישובו אל ה' והוא ישיב שבותם וירחמם · וטעם בני אל חי כי בזמן הזה עושין עצמן בנים לאלהים אחרים שאינם חיים ואפילו החיים שבהם שהם המזלות אינם חיים אלא בעילת המחיה אותם אבל הוא יתברך חי מבלי סיבה ועילה · ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתרא דאתגליאו לביני עממיא כד עברו על אוריתא ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא : ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו · זה יהיה בקבוץ גליות בימי המשיח כי בבית שני לא עלו אלא יהודה ובנימין שגלו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישראל יחדיו : ושמו להם ראש אחד · זהו מלך המשיח . וכן ת"י וימנון להון רישא חד מדבית דוד : ועלו מן הארץ · מארץ גלותם יעלו לארצם · והמפרשים זה הענין על הגלות אינו נכון כי מה ענין ושמו להם ראש אחד למי שילכו בגלות וגם ועלו מן הארץ כי היה לו לומר וירדו או וינחו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא אליה יעלה ומי שיצא ממנ' ירד · וי"ו ועלו מן הארץ פירשו בו אחר שעלו מן הארץ כו"ו הן ליקח קשת ונחשת · ויירד מעשות החטאת והעולה · וירם תולעי'

בקמ׳ סימ׳ ד׳

ירמיה לג

ישעיה סב

ויקרא ט׳

שמות יז

ויבא

ויבאו. והדומים להם. כי המשיח לא יהיה להם לראש עד שיהיו בירושלם. ויש מפרשים ראש אחד אליהו הנביא שיעלה אותם מהגלות : כי גדול יום יזרעאל. יום עת שנשבר קשתם בעמק יזרעאל גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם עונם בגלות שארך זמן רב. ואאז״ל פי׳ זמן ארוך וגדול היו זרועים בגוים ועתה אקבצם לפיכך קרא שם ישראל יזרעאל שהאל זרעם בגוים. וי״ת ארי רב יום כנישתהון : אמרו לאחיכם עמי. פי׳ רב סעדיה גאון ז״ל אומר לשבט יהודה ובנימן אחיכם עשרת השבטים שהיו קרואים לא עמי בזמן שהיו עושי׳ הרע בעיני ה׳ בזמן שיבת הגלות אמרו להם עמי ולאחותיכם רוחמה. ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם. ומלת אחותיכם כרבוי אחד לבד כי היה לו לומר בשני רבויים אחיותיכם כמו את (יהושע ב׳) אחי ואת אחיותי :

רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃ פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי׃ לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה׃

ריבו באמכם. עתה שב לדברי התוכחה שאמר בתחלה. ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנונים והנולדים מדור ודור לילדי זנונים אמר כנגד ילדי זנונים

ריבו באמכם · והכנסת נמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים · והענין
שיריבו איש ברעהו להשיבם לדרך טובה : כי היא לא אשתי · כיון שזנתה
קחתי : ותסר זנוניה מפניה · כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי הזונות כי
דרך הזונה לקשט פניה במיני צבעונ׳ שתראה יפה בעיני הזונ׳ : ונאפופיה מבין
שדיה · היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מועכו שדיהן כי גם זה יחזקאל כ״ג
מדרכי הזונות · והפנים הוא משל לנביאים שהיו העם מחליפים נביאי ה׳
בנביאי השקר ואלה הם הזנונים · והשדים הוא משל לתורה שבכתב ולתורה
שבעל פה כמו שפי׳ בספר יחזקאל והיו מחליפים אותם בחוקי הגוים ואלה
הם הנאפופים : פן אפשיטנה ערומה · ואניחנה ערומה :
והצגתיה כיום הולדה · אעמידנה ערומ׳ כיום שנולדה כמו שאמ׳ ערום יצאתי איוב א׳
מבטן אמי · והענין כפול במלות שונות · והוא על דרך משל כמו שאמר
יחזקאל ביום הולדת אותך ואמר ואת ערום ועריה ואמר ואלבישך רקמה וכל יחזקאל י״ו
הענין כמו שהוא. ומשל הלידה הוא כשהיו במצרים עבדים כמו שפירשנו שם :
ושמתיה כמדבר · שהוא הפקר לכל · ועוד שלא ימצא בו שום מחיה ושום
צרך האדם · כן אסיר כל טובי מהם ויהיו מופקרי׳ לכל כמו שאמר והסתרתי דברים ל״א
פני מהם והיה לאכול. גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נצתה כמדבר : ירמיה ט׳
ושתיה בארץ ציה · הענין כפול במלות שונות · וכן והמתיה בצמא . כי
המדבר הוא צמאון אשר אין בו מים · ואמר שיהיה בצמא משל לבטול התורה
והנבואה כמו שאמ׳ ושריה בגוי׳ אין תור׳ גם נביאיה לא מצאו חזון מה׳ · והצמא איכה ב׳
הוא משל לבטול התורה והמצות והנבואה כמו שאמר לא רעב ללחם ולא עמוס ח׳
צמא למים כי אם לשמוע דברי ה׳ : ואת בניה לא ארחם · כמו
שפירשנו כי הכנסת בכלל תקרא אם ונקראו הפרטים בנים · או הילודים בכל
דור ודור שנהגו מנהג הדור הראשון הנזכר עם : כי זנתה אמם
הובישה הורתם · ת״י ארי טעו כנשתהון בתר נביאי שקרא בהיתו מלפיהון :
אחרי מאהבי · אשור ומצרים שהי׳ לישראל ברית עמהם ומגלים אותם
מאויביהם והיו הולכים בטח בשוחד אשר היו נותנים להם וכיון שהיו בשלום
בבריתם עמהם כאלו הם מפיקים צרכם כי בעזרתם היו עובדים אדמתם
והולכים מארץ אל ארץ בשלום · וזהו נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי
שמני ושקויי· ומה שאמר הובישה ר״ל יש לה להכלם ממעשיה וממאהביה
שבטחה בהם · כי לא יועילו לה בעת צרתה · ונאו״ל פי׳ אחרי מאהבי
השמש והירח והכוכבים שהיו עובדי׳ להם וכונתם היתה כי הם היו נותנים מזונם
וספוקם כמו שאמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים ירמיה מ״ד
חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו : ושקויי· היין ושאר משקים : לכן
הנני שך את דרכך בסירים · שלא יוכלו לצאת מהעיר מפני החרב ולא
יועילוה מאהביה והם אשור ומצרי׳ או לפירוש אדוני אבי ז״ל המזלות · והנה
דרכה כאלו יש בה מסוכת חדק וקוצי׳ שלא תוכל לעבור בה וכאלו גדור׳ בגזית
שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם · ועל הדרך הזה
נאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה : שך· כמו אתה שכת בעדו מנחי הענ׳. איכה ג׳
ולפי שעושין גדר הכרמים והשדות משכים נאמר׳ הפעולה ממנו שך שכת · איוב א׳

ושכים

ושכים ידוע שהם כמו קוצים • וכן סירים וכן צנינים כלם מיני קוצים הם ולא
באה המעולה כי אם משכים : ורדפה• אם לאשור ולמצרים תרדוף
שלומם ועזרתם ולא יתנו לה • ואם למזלות תרדוף אחר נביאי השקר ואחר
המתעסקים במזלות לשאול לה במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה : ואמר׳
אלכה ואשובה אל אישי הראשון • וזה לא תאמר עד שתכלה הגלות ומן
דברים ד׳ רב כמו שכתוב בתורה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת
עד ה׳ אלהיך • כי אלו אמרה זה בעודה בארץ לא היתה גולה :

וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן
וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ
לַבָּעַל׃ לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי
בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־
עֶרְוָתָהּ׃

והיא לא ידעה • כי היו מתעים אותה ראשיה ונביאי השקר • וכל הטוב שהיה
לה לא היה לה אלא מאתי שהייתי שולח ברכתי בדגן ובתירוש וביצהר ושולח
ברכה במעשי ידיהם עד שהיה להם רוב כסף וזהב וישמן ישורון ויבעט ועשו
ירמיה י׳ הכסף והזהב לבעלי׳ כמו שאמר בכסף וזהב ייפהו : לכן אשוב •
כדי שתדע כי מידי היה לה הטוב אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי
במועדו שאשלח בהם מארה בעת הקציר ובעת הבציר הפך הברכה שהייתי שולח
בהם • וכן בכל מעשה ידיהם אשלח מארה וכל המשתכר משתכר אל צרור
נקוב ולא יהיה להם לחם לאכול ובגד ללבוש : לכסות את ערותה • כי הצמר
והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה אציל אותם ממנה • וכן תרגם יונתן •
בראשית ל״א וענין והצלתי כענין אשר הציל אלהים מאבינו ענין ההסרה והשלילה :

וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ
לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי׃ וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ
חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ
וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר
נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת
הַשָּׂדֶה׃ וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר

תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי
מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה׃

ועתה אגלה את נבלותה. כשערה ומעשיה הרעים יהיו מגולים כשאקצי־
פני ממנה: לעיני מאהביה. לעיני אשור ומצרים שלא יצילוה. ולפי' אחז"ל
לעיני השמש והירח והכוכבים: ואיש לא יצילנה מידי. איש מכל
מאהביה. ובדרש אף תמה זכות אבות: והשבתי. כי עם הצרה
אין חדש ואין שבת וראשי החדשים והשבתות שהיה בהם קרבן מוסף היו ימי
שמחה. וכן החגים והמועדים שהיו ימי מנוחה ושמחה לא יהיה להם בהם
שמחה מרוב הצרות: וכל מועדה. אמר מועדה אחר שאמר חגה והמועדי'
הם חגים. וכן אמר יחזקאל ובחגים ובמועדים לפי שיש חג שאינו מועד אלא — יחזקאל מו
שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כמו ויעש שלמה בעת ההיא את החג — מלכים א' ח'
וגו' שבעת ימים ושבעת ימים. הנה קרא שבעת ימי חנוכת הבית חג. וכן אוכלי' — שמואל א' ל'
ושותים וחוגגים. ויש מועד ג"כ שאינו חג כמו לאותות ולמועדים. למועד — בראשית א'
אשוב אליך. וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו כמו מן המועד אשר יעדו. ורב — בראשית יח
סעדיה גאון ז"ל פי' חגה שלש רגלים וכל מועדה ראש השנה ויום הכפורים — שמואל א' כ'
ושמיני עצרת: והשמותי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה
המה לי. בעבור שאמרה כי מיד מאהביה הדגן והתירוש והיצהר וכל הטוב
אני אשים אותה לשממה ותדע אם היה לה הטוב ההוא מאתי או מאתם:
אתנה. לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה. — דברים כ"ג
וענינם כמו תנאי ושרשם תנה והאל"ף נוספת. וי"ת אתנה יקר. וזכר הגפן
והתאנה כי הענבים והתאנים מיטב מאכל האדם אחר התבואה וכבר זכר
ולקחתי דגני בעתו: ושמתים ליער. שיבואו בו חיות השדה לפיכך ואכלתם
חית השדה. וזה מפני חורבן הארץ. או המשיל האויבים לחית השדה:
ופקדתי עליה. על פשעי עונה בגלות אפקוד עליה הזמן שעבדה הבעלים
ואחריך אותה בגלות לעונש שהניחו עבודתי ועבדו לאלהים אחרים. ואף על
בני בניהם יהיה זה העונש אעפ"י שהם לא יעבדו ע"ז בגלות כן הוא משפט עונשם
לפי שבני בניהם לא יהיו שלמים בעבודת האל ובמצותיו בגלות לפיכך ישתתף
עון אבותם העובדים ע"ז עם עונם. ואמר בתורה והתודו את עונם ואת עון — ויקרא כ"ו
אבותם במעלם אשר מעלו בי: ותעד נזמה וחליתה. לפי שהמשילה
לזונה אמר עליה מעשי הזונה שמתקשטת בתכשיטים נאים כדי שתראה יפה
בעיני מאהביה: וחליתה. מן וחלי כתם. ות"י וכחליטת מרגליתא והוא — משלי כ"ה
אחד מתקוני הנשים וכן ת"י ובתי הנפש והלחשים וקדשיא וחליטתא: — ישעיה ג'

לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר
וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם
וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָׁמָּה כִּימֵי

נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃

לכן הנה אנכי מפתיה · כיו״ר במקום למ״ד הפעל · והענין אתן בלבה
לשוב בתשובה בעודה בגלות · וזה כענין פתוי כי המפתה את חבירו מעבירו
מדעתו שהיה בו לדעת אחר· כן הקב״ה מעביר ישראל מדעתם שהיו בו בגלות
לרדוף אחר התאוה ויצר הרע ויתן בלבם לעזוב הרע ולקחת הטוב · ועל זה אמ׳
והסירותי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר: והולכתיה המדבר · וזהו יחזקאל י״א
שאמר יחזקאל הנביא והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים יחזקאל כ׳
אל פנים : ודברתי על לבה· אנחם אותה מצער הגלות שסבלה :
ונתתי לה את כרמיה משם· מהמדבר אתן לה כל ארצה כמו שהיתה לה
כלומר אחר אותה שם במדבר להטיב לה בארצה לפי שבמדבר העמים יברר
אותם ויכלה המורדים והפושעים וישארו הנותרים לפיכך יהיו צריכים תנחומין
ודבר על לבם שיתן האל ית׳ את ארצם כבתחלה לפיכך אמר ודברתי על
לבה· ואעפ״י שפירשנו כי התנחומין יהיו מן הצער שסבלה בגלות הכל יהיה לזה
ולזה · ומה שזכר כרמיה לפי שזכר בפורענות והשמותי גפנה אמר
בנחמה כרמיה : ואת עמק עכור לפתח תקוה · לפי שבתחלת בואם
לארץ בימי יהושע קרה להם העון הזה והוא דבר עכן הבטיחם שלא ישארו יהושע ז׳
בהכנסם לארץ ושלא יקרם שום עון כי כולם יהיו מבוררים וטהורים כי במדבר
העמי׳ יבררם · ואותו עמק עכור לא יקרא עוד כן כי שמו הוא לגנאי אלא
יקרא לו שם לשבח והוא פתח תקוה · ומה שאמר פתח ולא אמר עמק כמו
שהיה לפי שהיה להם כפתח כי משם יכנסו לארץ כמו שעשו בתחלה ויהיה
להם תקוה ואחרית טוב לפיכך יקראו לו פתח תקוה · והחכם רבי אברהם
בן עזרא ז״ל פירש עמק עכור עמק יזרעאל שעכרתיה שם ישוב לפתח תקוה·
ורש״י ז״ל פי׳ עומק הגלות שהיו שם עכורים אתן לפתח תקוה ותוחלת שמתוך
אותם חשכות אתן להן לב לשוב אלי· ורבינו סעדיה גאון פירש יעשה האל ית׳
נפלאות בעמק שנהרג בו עכן באותו הזמן ויקראו לו פתח תקוה וישירו לאל
ית׳ על הנפלאות וזהו שאמר וענתה שמה · מן ותען להם מרים : כימי שמות ט״ו
נעוריה· כמו הנס שעשה האל ית׳ לישראל בימי סיסרא שנא׳ ותשר דבורה · שופטים ה׳
וכן בדוד עה׳ אמר וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת : וביום עלותה שמואל ב׳ כ״ב
מארץ מצרים · שיר משה על ים סוף :

וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי
וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃ וַהֲסִרֹתִי אֶת־
שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃
וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה
וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב

וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים
לָבֶטַח׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי
בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ
לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃

והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי. ר"ל תקראי לי אישי כי בעל
שמואל א' א' האשה יקרא איש. כמו אלקנה אישה. וכנסת ישראל נמשלה לאשת איש. ובעל
הוא שם משותף כי היו קוראי' לע"ז בעל לפיכך אמ' ולא תקראי לי עוד בעלי
כדי להסיר שם הבעלי' מפיה. ורז"ל פי' ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית
אביה: והסירותי. טעם והסירותי כי האל ית' ייחד את לבב ישראל
ליראה את שמו לבדו ויעורם בזה על דרך שאמרו בא לטהר מסייעים אותו.
אמר מפיה ואמר תקראי כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד.
וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם. ור' סעדיה ז"ל פי'
מפיה מפי ישראל. ולא יזכרו עוד בשמם בפי אומו' העולם כי אף האומו'
צפניה ג' לא יעברו ע"ז באותו זמן. כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה
לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד. ועוד פירש מפיה מפי דור הישועה.
ולא יזכרו עוד בפי דורות עולמים. ואמר בשמם לפי שיש להם זולתי בעל:
איוב ה' וכרתי. על דרך כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה
ישעיה י"א לך. ונאמר בנבואת ישעיה וגר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם:
ועם עוף השמים. כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיהם ותבואתם:
ישעיה ב' ורמש האדמה כמו נחשים ועקרבים: וקשת וחרב. כמו שאמר וכתתו
חרבותם לאתים: ומלחמה. כתרגומו ועבדי קרבא. או פירושו שאר כל
בספ' שמ' א' כלי מלחמ' זולתי קשת וחרב שזכר: וארשתיך. כנגד מה שאמר אשת
זנונים. וזכר שלשה פעמים וארשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישראל גלות
מצרים וגלות בבל וזה הגלות שאנחנו בו היום. וכל זמן נאתם מן הגלות היה
האל ית' כאלו מארם אותם. האדוקים הראשונים כשהוציאם ממצרים לא היו
לעולם שאחרי גלו לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי לעולם. והאדוקים השניים
כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושים הרע שהרי כתוב
שהיו בהם מחללי שבתות ונושאים נשים נכריות והיו כובשים אחיהם לעבדים
ולשפחות' הנה כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמים לפיכך אמר כנגדו
דברים ל' וארשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושים שאחרי ישובו בתשובה כמו
ישעיה לה שכתוב ושבת עד ה' אלהיך. ואמ' וארשתיך לי באמונה שעניינו בקיום שלא
ישעיה כב ימוט לעולם. כמו אמונה אומן. במקום נאמן: וידעת את ה'. כמו שאמר
ירמיה לא כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם:

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נְאֻם־יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת־

השמים

הַשָּׁמָיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־הָאָרֶץ ׃ וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה
אֶת־הַדָּגָן וְאֶת־הַתִּירוֹשׁ וְאֶת־הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנוּ
אֶת־יִזְרְעֶאל ׃ וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ וְרִחַמְתִּי
אֶת־לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא־עַמִּי עַמִּי־אַתָּה
וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהָי ׃

והיה ביום ההוא אענה נאום ה' אענה את השמים. כמו שאמר
ולקחתי דגני. אמר כי אז בזמן הישועה השמים יתנו טלם והארץ יתן את
יבולה. ואמר אענה את השמים שהיו נעצרים בהיותם בארץ כמו
בימי אחאב בשובם לארץ בזמן הישועה לא יעצרו עוד. ואמר אענה כאלו
השמים שואלים שיתנו מטר כמשפטם ואני אענם ואצום שיתנו מטר כמשפטם
גשמי ברכה וזהו אענה שיהיה רצוני בהם : והם יענו את הארץ. כאלו
הארץ שואלת מטר ומתאוה לו : והארץ תענה. שתתן את יבולת
ועץ השדה יתן פריו : והם יענו את יזרעאל. כי ברכות הטובה רבו
אוכליה. כי תהיינה הברכות מלאות עם ישראל. בפורענות קרא שם ישראל
יזרעאל לפי שהיו זרועים בגוי' ובזמן הישועה קורא אותם יזרעאל שהיו זורעים
בארצם. לפיכך אמר אחריו וזרעתיה לי בארץ. וית' הענין כן :
וזרעתיה לי בארץ. שיהיו רבים כזרע הארץ ויהיו לי לא כבתחלה. ורז"ל
פירשו בארץ העמים שאמרו אמר ר' אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין
האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנ' וזרעתיה לי בארץ כלום אדם
זורע סאה חטין אלא כדי להכנס כמה כורין :

ג וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֵלַי עוֹד לֵךְ אֱהַב־אִשָּׁה אֲהֻבַת
רֵעַ וּמְנָאָפֶת כְּאַהֲבַת יְהוָֹה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְהֵם פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי
עֲנָבִים ׃ וָאֶכְּרֶהָ לִּי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כָּסֶף וְחֹמֶר
שְׂעֹרִים וְלֶתֶךְ שְׂעֹרִים ׃ וָאֹמַר אֵלֶיהָ יָמִים
רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ
וְגַם־אֲנִי אֵלָיִךְ ׃

ויאמר ה׳ אלי. אחר שהשלים הנביא דברי נחמה שב לדברי תוכחה כנגד
בני דורו. וכן דרך הנביאי׳ לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה. ואמר עוד כי כבר
אמר לו שיקח אשת זנונים ועתה דבר לו משל אחר ואמר לך אהב אשה
והנה היא תהיה אהובת ריע שאתה תאהבנה ותהיה לה לריע והיא תהיה
מנאפת אחר כן עם אחרים. והמשל הראשון היה על ירבעם בן נבט והבאים
אחריו שזנו מאחרי ה׳ והניחו עבודת בית המקדש ועבדו העגלים אחר כן בא
אחאב והוסיף להרע ועשה בעל ואשרה. ועתה הוסיף במשל זה כאהבת האל
ית׳ את ישראל מקדם כאדם האוהב את האשה החביבה עליו שהיא אהבה
גדולה כי לא כל אשה יאהב אדם בשוה. כמו שנ׳ ביעקב ויאהב יעקב את בראשית כט
רחל. ואמר דוד מאהבת נשים והם שתי נשיו שהיו חביבות עליו. ועם כל שמואל ב׳ א׳
זה פנו אל אלהים אחרים: **ואוהבי אשישי ענבים**. ותחת אשר היה להם
לאהוב תורת ה׳ ומצותיו ולהנות באהבתה תמיד כי היא המלמדת הדרך הטובה
והישרה פרקו מעליהם עול תורה ואהבו תענוגי העולם וראש שתית היין כל
שונה בו לא יחכם. ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות שכורי אפרים. ואמר ישעיה כח
הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם. ופי׳ אשישי ענבי׳ ישעיה ה׳
יין ענבים: **ואכרה לי**. דבק הכף לתפארת הקריא׳ כדגש מקדש אדני שמות טו
ושרשו כרה מן וגם מים תכרו מאתם. רוצה לומר קניתיה לי לאשה. וטעם דברים ב׳
בחמשה עשר כסף אני ופרקתיון במימרי ביום חמשא עשר לירח ניסן.
ועוד פי׳ בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי״ב שבטים: **וחומר שעורים ולתך
שעורים**. הם גם כן ט״ו. כי החומר עשר איפות. כמו שנאמר כי עשרת יחזקאל מה
הבתים חומר. ולתך הוא חצי חומר. ופי׳ רב סעדיה גאון ז״ל **חומר ולתך**
שהם ט״ו כנגד משה ואהרן ומרים וי״ב נשיאים שיצאו ממצרים. ויש לפרש
לענין שפירש המתרגם **חמשה** עשר כסף ט״ו בניסן יהיה פי׳ **חומר ולתך**
מספר הימים משיצאו ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם את
התורה. כי **חומר** הוא שלשי׳ סאים ולתך ט״ו הנה מ״ה וט״ו ימים שנשארו מניסן
ול׳ של אייר הרי מ״ה. ומה שאמר **שעורים** שהוא מאכל הבהמות לפי שרוב
העם שיצאו ממצרים עד שקבלו את התורה היו כבהמות כסוס כפרד אין הבין
עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה. ומשקבלו את התורה נפקחו
עיניהם ושרתה עליהם רוח השכל והבינו וידעו. וכתב רש״י כי מצא כתוב בשם
רב האי ז״ל **ואכרה לי** קנבתי פדיונה לגברי בדמים קלים. החומר ערך נפשי
עלי אם מבן ששים שנה ומעלה ט״ו שקל כסף: **וחומר שעורים**. ערך הזכר
מבן עשרים עד בן ששים חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע חומר שעורים נ״א קרקע
שגם הוא חמשים שקל. **ולתך שעורים**. דמי פדיון זרע לתך שעורים עשרים נ״א קרקע
וחמשה שקלים. ערך מבן חדש ועד בן חמש ה׳ שקלים ומבן חמש עד בן
עשרים עשרים שקלים הרי כ״ה. ויש כסף בפני עצמו לא חברו עם **חמשה
עשר**. ותרגם ויקבית כסף תקליא כיסוד לנפשהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי
עומר ארמותא מעללת סערין: **ואמר אליה**. אמרתי לה אחר
שנאמת תחתי יהיה ענשך שתשבי באלמנות חיות ימים רבים. וטעם לי שתהיי
קרואה בשמי ולא באיש אחר ותאמרי אנכי אשת פלוני ולא תזני עם אחרים
וגם

וגם לא תהיי אשה לאיש מיוחד אחר זולתי: וגם אני אליך · וגם אני לא אבוא אליך . ולא שוכר עומד במקום שנים · וזה יהיה ימים רבים · ובפסוק הבא אחריו פירש המשל :

כִּי יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זֶבַח וְאֵין מַצֵּבָה וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים׃

בי ימים רבים ישבו בני ישראל. ואלה הם ימי הגלות שאנחנו בו היום ואין לנו לא מלך ולא שר מישראל כי ברשות הגוים אנחנו וברשות מלכיהם ושריהם : ואין זבח ואין מצבה · אין זבח לאל ואין מצבה לע״ז : ואין אפוד ותרפים · אין אפוד לאל שיהיה מגיד העתידות באורים ותומים · ואין תרפים לע״ז שהם מגידים העתידות לדעת המאמינים בהם · וכן אנחנו היום בזה הגלות כל בני ישראל :

אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם וּפָחֲדוּ אֶל־יְהוָה וְאֶל־טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃

אחר ישובו בני ישראל· זה יהיה באחרית הימים קרוב לעת הישועה שישובו בני ישראל בתשובה. ובדברי רז״ל ר׳ שמעון בן יוחאי אומר בשלשה דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובית המקדש · נ״א יוחאי
הה״ד מה לנו חלק בדוד כמשמעו . לאהליך ישראל אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך · ראה ביתך דוד זה בית המקדש· אמר ר׳ שמעון בן מנסיא אין מראין סימן גאולה לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן· הה״ד אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ · זה מלכות שמים· ואת דוד מלכם כמשמעו · מלכים א׳ יב
ופחדו אל ה׳ ואל טובו · זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון : ופחדו אל ה׳ · שיפחדו וייראו ממנו בשובם אליו ויקוו עם התשובה הטובה הגאולה שהבטיח וזה יהיה באחרית הימים· ופי׳ רב סעדיה ז״ל ואל טובו אל כבודו כמו אני אעביר כל טובי על פניך : דברים ג׳ שמות לג

ד שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לַיהוָה עִם־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי אֵין־אֱמֶת וְאֵין־חֶסֶד וְאֵין־דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ׃ אָלֹה וְכַחֵשׁ וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאֹף פָּרָצוּ וְדָמִים בְּדָמִים נָגָעוּ׃ עַל־כֵּן

תְּאֱבַל הָאָרֶץ וְאֻמְלַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ בְּחַיַּת
הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף הַשָּׁמָיִם וְגַם־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵפוּ׃

שמעו דבר ה׳ · עתה שב לדברי תוכחה לאותו הדור : כי ריב לה׳ עם יושבי
הארץ · יושבי ארץ ישראל דין לי עמהם כי בתנאי נתתי להם את הארץ
שיעשו בה צדקה ומשפט ובזה התניתי להם שיהיו עיני בה מראשית שנה ועד
אחרית שנה · וכיון שהם עושים בהפך אלה וכחש וגו׳ אף אני אעשה עמהם
בהפך מה שהבטחתים והסתרתי פני מהם ותאבל הארץ ואמלל כל יושב
בה : כי אין אמת · וכן אמר ירמיה הנביא אם יש עושה משפט מבקש ירמיה ה׳
אמונה ואסלח לה · ואמר דוד נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר תלים ע״ט
חסידיך לחיתו ארץ · וצדיקים היו בהם אבל מעטים והיו נחבאים מפני הרוב
שהיו רשעים כמו שפי׳ בספר ירמיהו : אין אמת · אין עושה אמת ואין
מדבר אמת : ואין חסד · כל שכן שאין חסד כי חסד הוא יתרון הטובה
יותר על הראוי ומי שאינו עושה האמת והמשפט כ״ש שלא יעשה חסד · וכן
לא ימר ולא יספר כמו שפירשנו : ואין דעת אלהים בארץ · לעשות בספ׳ סימ׳ א׳
משפט וצדקה · כמו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו · דן ירמיה כ״ב
דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אותי נאם ה׳ · או יהיה פי׳ דעת
אלהים החקירה בידיעת אלהותו : אלה וכחש · עוד יעשו שישבעו
בשמו לשקר וזהו אלה וכחש · ופי׳ רב סעדיה אלה שנכנסו באלות הברית ·
והוא אמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה והם עושים אותם : וכחש · דברים כ״ז
ועוד מכחשי׳ באל אשר קבלו עליהם לאלהי׳ : פרצו · פרצו הגדר ומשמרת
התורה והלכו לעשות עבירות : ודמים בדמים נגעו · דמי הרצחני׳ נוגעים זה
בזה מרובם : על כן תאבל הארץ · תחרב ותשחת ארץ ישראל :
ואמלל כל יושב בה · יכרת ממנה כל היושב בה : בחית השדה ובעוף
השמים · עם חית השדה ועוף השמי׳ כי אחר שתהיה הארץ חרב׳ יכרת ממנה
אדם ובהמה · ובחית השדה אינו ר״ל המדברית אלא הבהמה הגדלה בישוב
עם בני אדם והיא נקראת חיה · כמו שאמר וזאת החיה אשר תאכלו · גם יתכן ויקרא י״א
כי אף חיות המדבריו׳ בכלל כי לא תבא חיה המדברית במקומו׳ הישוב החרבי׳
אם לא יהיה במקומם ישוב · כמו שאמר ורבה עליך חית השדה · ובאמרו שמות כ״ג
ובעוף השמי׳ כי רוב העופות לא ישכנו במדב׳ כי אם במקומו׳ הישוב שימצאו
זרע ופירות ופרחי האילנות · או נאמ׳ עוף השמי׳ דרך גוזמא להפלגת הדבר ·
וכענין זה נאמר בנבואת ירמיהו מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו · ויתפרש ירמיה ט׳
גם כן על כל אחד משני הפנים · ובדברי רז״ל ר׳ יהודה אומר נ״ב שנה לא עבר
איש ביהודה וגו׳ · שנא׳ על ההרים וגו׳ · מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו · ירמיה ט׳
בהמה בגימ׳ נ״ב הוו · רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה גפרית ומלח דברים כ״ט
שריפה כל ארצה · ובי״ת בחית ובעוף ר״ל כי גם בהם תהיה הכריתה : וגם דגי
הים יאספו · יכלו וימותו · ומה שאמר דגי הים והם אינם בכלל חורבן
הארץ כי בים שוכנים נאמר כי גם בים תהיה הקללה שנ׳ לא תזרע ולא תצמיח דברים כ״ט
ולא

ולא יעלה בה כל עשב · וכן בים לא יעלה בבלעים אשר בים וגם בקרקע הים
עשב וצמח שמהם ידעו הדגים · וזה בים ארץ ישראל שהיתה בארץ קללתה אל
יתברך בעון יושביה ביבשה ובים :

אַךְ אִישׁ אַל־יָרֵב וְאַל־יוֹכַח אִישׁ וְעַמְּךָ בִּמְרִיבֵי
כֹהֵן ׃ וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם־נָבִיא עִמְּךָ
לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ ׃ נִדְמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדָּעַת
כִּי־אַתָּה הַדַּעַת מָאַסְתָּ וְאֶמְאָסְאךָ מִכַּהֵן לִי
וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ גַּם־אָנִי ׃

אך איש אל ירב ואל יוכח איש · אך זה אינו למעט אבל הוא לאמת
הדבר · כמו אך עצמי ובשרי אתה · אך לשקר שמרתי · אך טוב לישראל בראשית כ״ט
אלהים · אמר איש אל ירב ואל יוכח חבירו על רשעו כי לא יועילנו כי גם שמואל א׳ כ״ה
הוא עושה רע כמוהו : ועמך כמריבי כהן · כ״ף כמריבי לאמת הדבר · תלים ע״ג
כמו כ״ף השבעה לי כיום · כמשיבי גבול · והדומים להם · אמר הכהן היה לו בראשית כ״ה
להורות ולהריב ולהוכיח העם · כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב · ובאת אל בספ׳ סימ׳ ה׳
הכהן · ובזמן הזה העם מריבים את הכהן · כי לא די שלא יקבלו תוכחתו אלא דברים ל״ג
הם מריבים ומוכיחים אותו · על דרך שאמרו דור שפוטט שופטיו · או כי דברים כ״ו
הכהן רע כמוהם · ואם הוא מוכיחם הם גם כן יוכיחו אותו · ויש מפ׳ שים
במריבי בהן בעדת קרח שערערו והריבו על הכהונה : וכשלת
היום · אמר כנגד ישראל בעבור מעשיך תכשל ותפול היום ר״ל הזמן הזה בקרוב
תבא ממלכתך · וכן וחרה אפי בו ביום ההוא · ביום ההוא שרש ישי · והדומים להם · דברים ל״א
ענינם עת וזמן : וכשל גם נביא עמך לילה · נביא השקר המתעה אותך יכשל ישעיה י״א
עמך כמו שהאדם נכשל בלילה בחשיכה · וכן ת״י : ודמיתי אמך · וכרתי
כנעתך · בלו׳ שלא תשאר בישראל כנסה כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה ·
וכבר פירשנו כי הכנסה תקרא אם · ודמיתי ענין כריתה · כמו כי נדמה כל עם צפניה א׳
כנען · נדמה נדמה מלך ישראל · והדומים להם : נדמו עמי · גם בספ׳ סימ׳ י״א
זה ענין כריתה · וי״ת איטפשו : מבלי הדעת · כי אין מי שיודיע׳ ויורם הדרך
הטובה : כי אתה הדעת מאסת · אמר כנגד הכהן שהיה בזמן ההוא
אתה מאסת הדעת לעצמך ולהורותו לעם לפיכך אני אמאסך מכהן לי · כיון
שאין אתה עושה משפט הכהן שהוא להורות התורה אמאסך שלא תהיה כהן
בביתי · ואיך אמר כי מבלי הדעת נדמו והלא היו להם כל זמן נביאי אמת
שהיו מורים להם התורה ומוכיחים אותם יום יום על רעת׳ · נאמר כי אחר
שהכהנים שהיה להם להורות התורה היו תועים מדרך האמת כמו העם היו נתלי׳
בהם ובנביאי האמת מסופקים מפני נביאי השקר שהיו מורים להם הפך
האמת לפי׳ נדמו העם ונשחתו : ואמאסאך · כתיב בא״לף יתירה בין הס״מך

וכה תעתעו ולא ידעו ענינה למה נכתבה שם : ותשכח תורת אלהיך .
דברים לג כי לכהני' נתנה להורותה . כמו שכתוב ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל
הכהנים בני לוי . וכתי' יורו משפטיך ליעקב . ואתה שכחת אותה מללמדה
ומלהורותה : אשכח בניך גם אני . גם אני אשכח בניך כי אתה תמות כי
מאסתך מכהן לי גם בניך אשכח ואמאס אותם שלא יעמדו תחתיך ולא יהיה
להם כבוד הכהונה או ימותו או יגלו . וענין אשכח על דרך משל כאדם
תלים עג השוכח דבר ולא ישים לבו אליו . ועל הדרך הזה השכח חנות אל . ולא ישכח
דברים ד' את ברית אבותיך :

כְּרֻבָּם כֵּן חָטְאוּ־לִי כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר׃
חַטַּאת עַמִּי יֹאכֵלוּ וְאֶל־עֲוֺנָם יִשְׂאוּ נַפְשׁוֹ׃
וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן וּפָקַדְתִּי עָלָיו דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו
אָשִׁיב לוֹ׃ וְאָכְלוּ וְלֹא יִשְׂבָּעוּ הִזְנוּ וְלֹא
יִפְרֹצוּ כִּי־אֶת־יְהוָה עָזְבוּ לִשְׁמֹר׃ זְנוּת וְיַיִן
וְתִירוֹשׁ יִקַּח־לֵב׃

כרבם כן חטאו לי . אהרן הכהן אביהם תורת אמת היתה בפיהו ועתה שרבו
בניו ופרצו חטאו לי ושכחו תורתי . כמו שהטיבותי להם הרעו הם . לפי' את
כבודם בקלון אמיר . שעשיתים ראשים על העם ומכבדים ואם לא ישמרו תורתי
אמיר להם הכבוד בקלון ויקלו אותם העם ויבזום : אמיר . אחליף . כמו
ויקרא כז ואם המר ימיר . ויש לפרש כרבם כמו שהרביתי' בעושר ובנכסי' כן חטאו לי .
דברים לב ע"ד וישמן ישורון ויבעט . ועל הדרך הזה ת"י : חטאת עמי יאכלו . אינם
כהנים כי אם לאכול חטאת ואשם שמביאי' העם לא להורו' את התור' והדרך
הישרה : ואל עונם ישאו נפשו . אל עון העם ישאו הכהנים כל אחד נפשו
דברים כד אומרי' מתי יחטאו ויביאו חטאת ואשם ונאכלם . וזהו כענין ואליו הוא נושא את
נפשו . ויש לפרש חטאת עמי יאכלו כענין בני עלי הם אוכלים החטאת
קודם זריקת הדם והקטרת האימורים וכשאומ' להם הבעלים מה זה שאתם
עושים אל עונם ישאו נפשם . אומרים להם אל תחושו כי עונכם על נפשינו
שמות כט כי אכילתנו גם כן כפרה . והם טועי' . כי כשאמר ואכלו אותם אשר כופר
בהם מלמד שהכהני' אוכלים והבעלים מתכפרי' והו' כשאכילתם כתורה אחר
זריקת דם והקטרת אימורים : והיה כעם ככהן . אלה כפ"י הדמיון
בראשית מד על דרך הקצרה . ופירוש העם ככהן והכהן כעם . וכן דרך המקרא כי כמוך
ישעיה כד כפרעה . כמלוה כלוה . והדומים להם . והענין כמו שהם שוים העם והכהן
בעון כן יהיו שוים בעונש : ופקדתי עליו דרכיו . על כל אחד מהם :
ואכלו . כיון שהם אוכלים שלא כדת לא תהיה אכילתם לברכה

ואכלו

ואכלו ולא ישבעו. וכן שכבתם עם הנשים כיון שבזנות היא לא יפרצו ולא
ירבו. כי לא יהיו להם מהן בנים ואם יהיו ימותו מן הבטן. וזהו שאמר הזנו
ולא יפרוצו. הזנו פעל עומד כמו הזנה הזנו. וכן הזנית אחריהם: את ה' בקע' סימ' ה'
עזבו לשמור. דרכיו. כי אינם חטאים בו ובדרכיו שמור דרכיו עזבו. ור'
מעריך ול' הדביקו עם הפסוק הבא אחריו עזבו את ה' לשמור זנות ויין
ותירוש יקח לב. הזנות שהם מתעסקי' בו והתמדת השתיה שהם עושים יקח
לבם שאין להם לב להבין אי זה דרך הטוב' ילכו בה. וזכר תירוש אחר
שאמר יין כי התירוש הוא היין החדש והוא לוקח הלב ומשכר מהרה:

עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים
הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם׃ עַל־רָאשֵׁי
הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ וְעַל־הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ תַּחַת אַלּוֹן
וְלִבְנֶה וְאֵלָה כִּי טוֹב צִלָּהּ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה
בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה׃ לֹא־אֶפְקוֹד
עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי
תְנָאַפְנָה כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ וְעִם־
הַקְּדֵשׁוֹת יְזַבֵּחוּ וְעָם לֹא־יָבִין יִלָּבֵט׃

עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו. הם כמו העור שיורה לו מקלו הדרך
שהוא הולך בה. ומקלו הם נביאי השקר. כן פי' אחז"ל. וי"א עצו ומקלו
העץ שהיה מעץ. וכן ת"י עמי דבעלם אעה שאיל ומרמיה בחוטריה מחוי
ליה: התעה. אותם. והוא רוח נביאי השקר שהוא רוח זנונים: ויזנו
מתחת אלהיהם. כמו הזונה המזנה תחת בעלה: על ראשי ההרים יזבחו.
מן הדגש כמו זבח אמון. להם תזבח. ואינו יוצא לשלישי כמו שפירש החכם ד"ה ב' לב
רבי אברהם אבן עזרא אבל הדגש מורה במקומות האלה ודומיהם על רוב ד"ה ב' כח
הפעולה כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו. ומה שאמר על
ראשי ההרי' ועל הגבעות דרך עובדי ע"ז כמו שכתוב בתורה על ההרים דברים יב
הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן. ורא"ש ההר הוא המקום הגבוה שבו:
תחת אלון. תרגו' בלוט. וכן יקרא בערבי. והוא אילן שנושא הפרי שקורין
לו בלע"ז גלאנ"ץ ועליו מרובין לפיכך בוחרין בו לעבוד ע"ז תחתיו. כמו
שאמר כי טוב צלה. וכן לבנה ואלה. ולבנה עץ שנורתו לבן. ואלה
שקורין בלע"ז אולמו. ופי' כי טוב צלה אחר מעשי טוליה וכן אלה עבותה יחזקאל ו'
בוטמא מעפיא: על כן תזנינה בנותיכם. לפי שאנשי הבית יוצאין חוץ

לעיר אל הקריה הרמים ותחת כל עץ רענן לעבוד שם ע"ז לפיכך יש להן מקום לבנות ולכלות לזנות ולנאף : לא אפקוד · אין לחשוב להן הזנות לעון כי לומדות מבעלי הבית : כי הם עם הזונות יפרדו · כי הם יפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות ועם הקדשות · כשהולכין לזבוח זבחיהם מדברים עם הזונות ועם הקדשות ללכת שם לזבוח ושכבו עמהן שם . יפרדו מן הרגוע · ויש לפרש גם כן יפרידו הנשים מבעליהן לזנות עמהן . ורז"ל כתבו מענין פרד · ר"ל כי הם שטופים בזנות כמו הפרד כי אין בבהמות שטוף בזנות כמוהו · וי"מ עוד יעשו עם הזונות מעשה פרד שאינו מוליד כך הם ישכבו עם הנשים בדרך שלא יולידו כפרד ואונן · וי"א אחרי אינון עם זניתא מתקיימין · ותרגו' יזבחו אכלין ושתן · כלו' ובקיום זבח לאכול ולשתות עמהן : ועם לא יבין ילבט · יכשל · כמו ואויל שפתים ילבט · וי"מ ישתבש ברעתו כאדם שלא ידע מה לעשות ומשתבש · וכן הוא בלשון ערבי · וכן פי' א"א ז"ל . וי"ת ועם דלא רבא אסתכל באוריתא הלא יתרטש : בראשית לח משלי י'

אם זנה אתה ישראל אל יאשם יהודה ואל תבאו הגלגל ואל תעלו בית און ואל תשבעו חי יהוה : כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם יהוה ככבש במרחב : חבור עצבים אפרים הנח לו : סר סבאם הזנה הזנו אהבו הבו קלון מגניה : צרר רוח אותה בכנפיה ויבשו מזבחותם :

אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה · אם אתה ישראל זונה אחר העגלים יהודה שיש לו בית המקדש אל יאשם מה לו ללכת אחר ע"ז : ואל תבאו הגלגל · לפי שבגלגל היה המשכן בתחלה בהכנסה לארץ לפיכך כשהלבו לעבוד ע"ז בנו שם במות לע"ז ושבט יהודה מה לו לבא הגלגל ולהניח בית המקדש שבעירם : ואל תעלו בית און · הוא בית אל שהיה שם אחד מן העגלים ולגנאי לכנות שמו לגנאי קרא אותו בית און · כי יעקב אבינו קרא למקום ביתאל מפני המראה שראה בו ונגלה שם האל · ואחר שנתן שם ירבעם העגל כנו הנביאים שמו וקראו אותו בית און כי העגל שוא ואון היה · ומה שאמר תעלו לפי שביתאל היה במקום גבוה · וכן הוא אומר עולים אל האלהים בית אל · וגם בית און היה מקום סמוך לביתאל ולפי אלא שלא אומר זה אלא על ביתאל שהיה שם העגל · וכת' ולא הסקין לביתאל : ואל תשבעו חי ה' · כי אתם עובדי עבודה זרה ונשבעים בשם ה' שמואל א' י'

זהו

והו דרך הכעסה ובזיון · ויש מפרשים ואל תשבעו בשמי לשקר כמו שאמר
בתורה ולא תשבעו בשמי לשקר · וכת' ולא תשבעון לשקרא קיים הוא ה' · ויקרא יט
וכן אמר ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו : כי כפרה סוררה · ירמיה ה
כמו הפרה שמעקלת ומעוותת עצמה מתחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה
כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות אשר עם
ועותו עצמם מתחת העול ופרקו מעליהם עול המצות : עתה ירעם ה' ככבש
במרחב. לולי שסרר היה רועה אותם ה' בשפע כמו הכבשי' במרחב ר"ל ככר
רחב שרועים ברעם · וכן אמר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב · וכבש ישעיה ל'
שם כלל על כבשים רבים · כמו ויהי לי שור וחמור · וכן פירש א"א ז"ל · וי"מ בראשית לב
עתה ירעם כאדם ככבש יחידי במרחב שהוא טועה והולך אילך ואילך ואינו
שוקט ואינו רועה · וענין סוררה וסרר ענין העוות והשטות מהמנהג · וכן
בן סורר ומורה · והדומים לו : חבור עצבים · חבור דבוק הוא דברים כא
עם עצבים : עצבים. העגלים והבעל והאשרה. כל כך נתחבר בהם עד שאין
לו תקנה ולא ישמע לדברי תוכחת : הנח לו · אמר כנגד הנביא הנח לו
מלהוכיחו כי לא יועיל · וזהו על דרך העברה כאדם שקוצה על חברו שלא
ישמע לו כהוכיח אותו אומר לו כיון שאין אתה שומע לי אניח אותך מלהוכיחך
לעולם ואעפ"י כן חוזר ומוכיחו אחר שעה : סר סבאם · הרבו
ויבאו וקרי · כל כך הם שותים ומשתכרים עד שבאו סובאם בעיהם והוא שמות א
היין או השכר · כמו סבאך מהול במים : הזנה הזנו · ורוב שתיית היין ישעיה א
והשכר מביא אותם לידי זנות. וכן ישעיה הוכיח אפרים ברוב שתות היין. כמו
שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים · וכל הענין כמו שכתוב שם . וי"ת סר ישעיה כח
כמו שר בשי"ן · שלטוניהון אסגיאו שידיון מן אונס : אהבו הבו קלון
מגיניה · מגיניה הם שריה. כי השרים לעם כמו מגינים · אמר שהשרים
אוהבים לאמר הבו · אומרים תנו לנו שוחד ונעביר מעליכם המשפט · וזה
קלון להם. · וכינוי הא מגיניה לעדת אפרים · וי"ת רחימו דייני להון קלנא
דברביהון : צרר רוח אותה בכנפיה · כמו האדם שיצרור הרוח
בכנפיו וכשיתיר כנפיו לא ימצא כלום . כן אפרים החזיק בעבודת העגלים וקוה
שיבא לו ממנה תועלת ולא מצא מאומה אלא נזק וחסרון · לפיכך יהיה להם
בשת מזבחותם שזבחו לעגלי' כי לחנם עשו אותם הזבחי' כי לא בא להם מהם
טוב כי אם רע · והנה הוא כמו הרוח הצרור בכנפי'· ואמ' צרר לשון זכר ואמ'
בכנפיה לשון נקבה ואמר לשון רבים ויבשו מזבחותם כן דרך הכתוב
לדבר על עם לשון זכר ולשון נקבה·כי העם נקרא בלשון זכר עם ובלשון נקבה
עדה או קהלה · וכן בלשון יחיד ובלשון רבים לשון יחיד דרך כלל ולשון רבים
דרך פרט : זבחותם· היחידה זבחה בשקל שמלה זבחותם בשקל שמלותם ·
וא"א ז"ל פי' צרר רוח הרוח צרר אותה ר"ל עדת אפרי' צרר אותה בכנפיה להוליכה
בגולה ואז יבושו מזבחותם · ויהיה רוח זכר ונקבה :

שִׁמְעוּ־זֹאת הַכֹּהֲנִים וְהַקְשִׁיבוּ בֵּית ה
יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הַאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט

כי

כִּי־פַח הֱיִיתֶם לְמִצְפָּה וְרֶשֶׁת פְּרוּשָׂה עַל־
תָּבוֹר׃ וְשַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ וַאֲנִי מוּסָר
לְכֻלָּם׃ אֲנִי יָדַעְתִּי אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא־
נִכְחַד מִמֶּנִּי כִּי עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא
יִשְׂרָאֵל׃ לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לָשׁוּב אֶל־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם וְאֶת־יְהוָה
לֹא יָדָעוּ׃

שמעו · עתה שב להוכיח יהודה ואותם שהיו ראויים להוכיחם והם כהני בית המקדש שהיו בחלקו של יהודה ובית המלך גם כן היה להם להוכיח את ישראל ולעשות משפט · וקרא שבט יהודה בית ישראל כי הם עקר בית ישראל · וי״מ בית ישראל הסנהדרין שהם שופטי ישראל : כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור · לכם היה לעשות משפט ואתם הייתם פח ומכשול לעם כי הם רואים שאתם עושים מעשים רעים ולומדים מכם והנה אתם להם בהפך מה שהיה ראוי להיו׳ ואתם להם כמו הפח והרשת שלוכדים בהם החיות והעופו׳ כן הם נלכדים במעשיכם הרעים שעושים ככם · וזכר מצפה ותבור שהם הרים גבוהים בארץ ישראל והציידים פורשים עליהם מצודותיהם · וי״ת מצפה מן שמה נתמך שתרג׳ ארי תקלא הויתון למלפיכון וכמצודא דפריסא על טור רם · ובדרש רב לכם מעלות ירושלם מה עשה ירבעם הושיב שתי פרדסיאות אחת על תבור ואחת על המצפה · וזהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפה : ושחטה שטים העמיקו · מקור כי השי״ן פתוחה והוא בשקל לאהבה · אמר השטים שהם עוברי ע״ז שטים מדרכי האל יתברך ומעבודתו כמו אשה שהיא סוטה תחת אישה העמיקו הרה לשחוט ולזבוח לע״ז : ואני מוסר לכלם · אמר הנביא לא תאמרו שלא ייסר אותם אדם ולא יוכיחם לפיכך הם חוטאים כי אני איש מוסר לכלם ויום ויום אני מייסר אותם ולא ישמעו לי : ואני מוסר · יחסר איש כמו ואני תפלה שפירושו ואני איש תפלה : אני ידעתי אפרים · אמר זה על ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים שעשה העגלים והפריד ישראל מעבודת האל בבית המקדש · אמר אני ידעתי את לבבו · כמ״ש ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב וגו׳ : וישראל לא נכחד ממני · כי ידעתיו כמ״ש ויועץ המלך ויעש ב׳ עגלי זהב : כי עתה הזנית אפרים · אתה ירבעם הזנית עם העגלים ואחר כך נטמא ישר׳ בע״ז · ויהיה הזנית פע״ל עומד כמו שכתבנו · או יהיה פע״ל יוצא ר״ל אתה הזנית ישראל אחר הבעלים · · ובדרש בו עתה הזנית אפרים

יחזקאל ב׳

תהלים ק״ט

מלכים א׳ יב

עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהם כיון שמלך הושע בן אלה
ביטל פרדסיאות שהושיב ירבעם שנאמר רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו. מלכים ב׳ יז
ואף על פי כן לא עלו לירושלם לפי׳ נתחתם גזר דין עליהם לגלות. הלך
אני ידעתי אפרים. כי עתה הזנית אפרים. עתה עיקר שאתה הזונית שאין
לך לתלות במלכך: לא יתנו. כמו ולא נתן סיחון. לא יתנני השב במדבר כא
רוחי. והדומי׳ להם ענין עזיבה והנחה. אמר לא יניחו אותם מעלליהם הרעים איוב ט׳
לשוב אל אלהיהם. כלומר כל כך הרבו לפשוע עד שלא נשאר להם דרך
לתשובה עד שיקבלו ענשם. או פי׳ כל כך הם דבקים במעשיהם הרעים עד
שאפילו יהרהרו פעם אחת תשובה בלבם הם מתחרטי׳ מיד: כי רוח זנונים
בקרבם. המתעה אותם: ואת ה׳ לא ידעו. לא דרשוהו אפילו פעם אחת
אלא תמיד הם דבקים במעשיהם הרעים:

וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֺנָם כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה עִמָּם׃ בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ מֵהֶם׃ בַּיהוָה בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם׃

A

וענה גאון ישראל בפניו. כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים. ישעיה כח
אמר כי גאונו יעיד בפניו כשיקבל ענשו עליו. ות״י וימך יקר ישראל ואיגון
חזן. תרג׳ וענה מלשון הכנעה כמו לענות מפני. ופי׳ גאון ישר׳ גדולתם שמות י׳
ויקרם וכבודם. ומה שאמר ואיגון חזן כלו׳ בעודם בארצם טרם גלותם יראו
בהכנעתם ושפלותם תחת הכבוד שהיה להם מתחילה: וישראל ואפרים.
אמר אפרים בעבור ירבעם בן נבט המתעה אותם ובעבור שבטו שהוא שבט
אפרים. ואמר וישראל בעבור שאר ישראל שהלכו אחריו וכלם יכשלו בעון
העגלים: כשל גם יהודה עמם. כי אפילו יהודה שהיה בחלקו בית המקדש
עזב עבודת השם ית׳ לעבוד אלהים אחרים וגם הוא יכשל בעונו:
בצאנם ובבקרם ילכו. שבט יהודה ישובו לעבודת האל ית׳ בבית המקדש.
זהו בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה׳. וזה היה בימי יאשיהו שבער
עבודה זרה ושבו לעבוד את השם ועשו פסח. ואמר כי לא נעשה כפסח הזה מלכים ב׳ כג
וגו׳: ולא ימצאו חלץ מהם. לא מצאוהו כשבקשוהו כי כבר נגזר׳ הגזרה.
כמו שכתוב אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה וגו׳. מלכים ב׳ כג
ואמר גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל וגו׳: חלץ.
נפרד מהם וסר מעליהם. והוא פעל עומד. והיוצא וחלצה נעלו. חלצו שד: דברים כה
בה׳ בגדו כי בנים זרים ילדו. כמשמעו שהתחתנו בגוים והיו איכה ד׳
עובדים ע״ז שלהם. וזהו בגידה בה׳ שצוה אותם ולא תתחתן בם כי יסיר את דברים ז׳

מה אעשה לך אפרים · איך ארפא אתכם ואיך אחבוש ותשובתכם אינה
שלמה · כי אם עשו מלכי ישראל הישר בעיני השם מהרה שבו לעשות הרע
כמו יהוא · וכן מלכי יהודה אשר עשו בימי יאשיהו הישר בעיני השם שבו
לעשות הרע בימי בניו ובני בניו · וזהו וחסדכם כענן בקר וכטל · כמו
ענן הבקר או הטל · כי כאשר השמש יפקק : משכים · שם בשקל יתן איוב לז
אוכל למכביר · כלומר בהשכמה הולך · ותרגם יונתן וכטלא דמוחי עביק :
על כן חצבתי בנביאים · כמו חוצב בהר שבורת האבנים · ופי׳
על כן בעבור שחסדכם כענן בקר הוגעתי הנביאים יום ויום השכם ודבר
להזהירכם שתעמדו בדרך הישרה ולא שמעתם · ומרוב הוגיעי אותם בשליחותי
הרי הם כאלו הרגתים · וכל זה עשיתי בעבור שמשפטיך אור יצא · כלומר
שיהיו משפטיך כאור שיצא · כלומר בצאתו כמו שאמר כשחר נכון מוצאו ·
ואדוני אבי ז״ל פירש חצבתי בנביאים הרגתים מתן בשליחותי כמו זכריה
ואוריה : ומשפטיך אור יצא · בתמיהה : כי חסד · אעפ״י
שבו לעבוד את ה׳ בבית המקדש בימי הושע בן אלה שביטל פרדיאות
שהושיב ירבעם בדרכים אעפ״י כן חסד ודעת אלהים לא היה בהם · וכן ביהודה
שעבדוהו בימי יאשיהו שהרס הבמות והמזבחות והעלו זבחיהם בבית המקדש ·
עשות החסד הוא העקר ודעת אלהים שהוא לעשות משפט וצדקה · ות״י ודעת
אלהים ועבדי אוריתא דה׳ : והמה כאדם עברו ברית · כאדם
שבוגד בחבירו ועובר על בריתו כן נקל בעיניהם לבגוד בו ולעבור על בריתו ·
ופי׳ שם באדנם במקום שהשפעתי עליהם טובה שם בגדו בי · ויש מפרשים
באדם כאדם הראשון :

ז. גלעד קרית פעלי און עקבה מדם : ובחכי
איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה
כי זמה עשו :
E

ירמיה א גלעד · עקובה מדם · מן עקוב הלב · ויהוא עשה בעקבה · ענין התרמית
מלכים ב׳ י׳ והערמה · וכן פירשוהו רבותינו ז״ל עקובה מדם שהיו עוקבים להרוג נפשות ·
כלומר מערימין · ובמקום אחר פירשו עקובה מלוכלכת מרוב דם ששופכין
בה · כמו שאמר בתלמוד ירושלמי אם יש בה עקיבת יין אסור · ואמר מה הוא
עקיבת יין כהדא דמלכלך · כדכתיב עקובה מדם : ובחכי איש
גדודים · הי״א במקום הא חכה · והוא מקור · אמר כמו שגדודי הלסטים
מחכים איש עובר דרך לשלול אותו כן הוא חבר כהנים · רוצה לומר כהני
הבמות שמתחברים לשלול עוברי דרך : דרך ירצחו שכמה · בדרך ירצחו כלם
שכם אחד כי מי שישלול ירצח · אם יעמוד כנגדו בעל הממון ירצחנו : כי זמה
ישעיה לב עשו · כל מעשה רע ותועבה עשו · וכן הוא זמות יעץ · כלומר לא זה בלבד
עשו אלא זמה היא כל מעשיהם · ואפשר לפרש זמה מחשבה · כלו׳ כמו
שמות ב׳ שחשבו בלבם כן עשו · ויונתן תרגם גם כן ובחכי ענין חכו לי שתרגם וכמה
דמסבר

דמתרגם אינש למשריין וגו'. ויש מפרשי' וכחכי מן חכה העלה ויפרשו גדודים מן מלא על כל גדותיו. כלו' כמו שמשליכים ציידי הדגים החכה למשוך הדגים אשר ביאור והציידים בהשליכם החכה עומדים על גדות הנהר או היאור ומשם צדים הדגים כן חבר הכהנים צדים בני אדם. וכן פי' רב סעדיה גאון זכרונו לברכה. ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כהנים שרים וגדולים. כמו ובני דוד כהנים היו: חבקוק א' יהושע ג' שמואל ב' ח'

E בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי שַׁעֲרִירִיָּה שָׁם זְנוּת
לְאֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃ גַּם־יְהוּדָה שָׁת קָצִיר
לָךְ בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי׃

בבית ישר' ראיתי שערוריה. בבית אל ודן כי שם העגלי' שהם שערוריה. שערוריה. לשון כיעור וטינוף כמו כתאני' השוערי'. שערורית עשתה: שם זנות לאפרים. העגלים שעשה ירבעם משבט אפרי' וזנו אחריהם: נטמא ישראל. נטמאו בהם ישר' שעבדו עשרת השבטי' אותם. ופי' שם בבית אל ודן: ירמיה כט ירמיה יח

גם יהודה שת קציר לך. פירשו בו כי גם יהודה שם עמו לעבוד ע"ז כמו אפרים ואעפ"י שהיה בית המקדש בחלקו. ופי' שת קציר כמו ועשה קציר כמו נטע. כלו' נטע גם כן נטע זר כמו אפרי': בשובי שבות עמי. כשחשבתי לשוב שבות עמי לפי שלא היו כולם עובד אחד לעבוד ע"ז. אבל אחר שיהוד' עבד ע"ז גם כן הנחתי' ביד אויביהם. ולפי דעתי כי יהוד' קריאה כמו יהוד' אתה יודוך אחיך. כלו' אתה יהוד' גם לך שת קציר המשיב שבות עמי והוא ירבעם בן יואש מלך ישר'. כי אעפ"י שהיו מרעים ישר' ויהוד' כמו שהזכרתי' בשובו שבות עמו ע"י ירבעם כי ראה ה' את עוני ישר' מורה מאד גם לך יהודה שת קציר ונטע טוב ירבעם שהשיב את דמשק ואת חמת ליהודה. ואעפ"י כן לא חזרתם למוטב לא ישר' ולא יהודה. וזהו שאמ' אחר זה כרפאי לישר' ונגלה עון אפרי' וגו'. וזו היא הרפואה כמו שכתוב הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה. וזהו פירוש בשובי שבות עמי ופי' כרפאי לישראל: איוב יד בראשית מט מלכים ב' יד מלכים ב' יד

ז F כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה עֲוֹן אֶפְרַיִם וְרָעוֹת
שֹׁמְרוֹן כִּי פָעֲלוּ שָׁקֶר וְגַנָּב יָבוֹא פָּשַׁט גְּדוּד
בַּחוּץ׃ וּבַל־יֹאמְרוּ לִלְבָבָם כָּל־רָעָתָם זָכָרְתִּי
עַתָּה סְבָבוּם מַעַלְלֵיהֶם נֶגֶד פָּנַי הָיוּ׃ בְּרָעָתָם
יְשַׂמְּחוּ־מֶלֶךְ וּבְכַחֲשֵׁיהֶם שָׂרִים׃ כֻּלָּם מְנָאֲפִים
כְּמוֹ תַנּוּר בֹּעֵרָה מֵאֹפֶה יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מְלוּשׁ

ולא הועיל כלו' אלא לפי שעה . כי מלך אשור הוא שהחריב את הארץ גם
רה ב' כח שוקי' אחרי' שבו אותם ולא עזרם מלך אשור . וכן אחז מלך יהודה שלח
למלך אשור . ואמר ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו : ירב . הוא שם עיר
בארץ אשור . וכזה הקטר וזכר אותו שתי פעמים . ואפשר כי אשור היו לו שני
שמות : לא יוכל לרפא . לפי שהמשיל הצרה לחולי אמר לרפא : ולא
משלי יז יגהה . כלומר ולא ירפא . וכן לב שמח ייטיב גהה רפואה . אמי' מזור אחר
מכם לא ירפא : כי אנכי . איך יוכל מלך אשור להועיל לכם אמי' אם ירצה
כי אנכי לכם כשחל ואין מציל מידי : אני אני . הכפל לחזק הענין . וכן
דברים לב ראו עתה כי אני אני הוא :

ו . B. z. אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל־מְקוֹמִי עַד אֲשֶׁר־יֶאְשְׁמוּ
וּבִקְשׁוּ פָנָי בַּצַּר לָהֶם יְשַׁחֲרֻנְנִי׃ לְכוּ וְנָשׁוּבָה
אֶל־יְהוָה כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ יַךְ וְיַחְבְּשֵׁנוּ׃
יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה
לְפָנָיו׃ וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת־יְהוָה כְּשַׁחַר
נָכוֹן מֹצָאוֹ וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה
אָרֶץ׃

C. t.

אלך אשובה אל מקומי . כלו' אסלק שכינתי מהם ואשובה אלי בשמי'
שהוא מקום כבודי כי הם הקילוני ולא ישכון כבודי ביניהם : עד אשר
יאשמו . האל"ף והשי"ן בשוא ועניינו עד שישימו עצמם אשמים . וכן תני
איוב ח' עד דידעון דחכו : ישחרונני . ידרשוני ויבקשוני . כמו אם אתה תשחר אל
שמות ד' אל . והדומים להם . והנו"ן הראשונה כנו"ן ישמעון היוספת פעמים בעתידי הרבים :
ירמיה יח לכו . ענין זרוז המעשה . כמו לכו ונחשבה על ירמיהו . לכה נא
קהלת ב' אנסכה בשמחה . והדומים להם שאין עניים הליכה ממש אלא זרוז המעשה .
ולפי שההליכה זרוז והישיבה עצלה נאמ' זרוז בלשון הליכה . יאמר איש לחבירו
לכו ונשובה אל ה' . וזה היה בימי יאשיהו שבקשו את השם ועבדוהו :
כי הוא טרף . כולו קמוץ ואעפ"י שהוא פע"ל עבר כי יש רבים קמוצים כמו
שכתבנו בספר מכלול . ואמ' ונשובה אל ה' כי הוא טרף כמו שאמ' אטרוף
ונו' ואין מציל . ואם נשוב אליו הוא המוחץ והוא הרופא . וכפל הענין
במלות שונות ואמר יך ויחבשנו : יך . בתשלומו יכה והוא עתיד במקום
יהושע ה' עבר : יחיינו מיומים . ענין רפואה . כמו עד חיותם וכמו וימרחו
ישעיה לח על השחין ויחי . אמר אם חלינו יומים הוא ירפאנו מחולינו עד שביום
השלישי יקימנו ונחיה זמן רב לפניו . כלו' אם ארכו צרותינו זמן רב והוא
משל

משל יומים בקרוב יבא לנו ישועתו והוא משל ביום השלישי · והחכם
רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש ביום השלישי הפך כל נשבר כי או יכתב ·
וכן אמר ביום השלישי בהיותם כואבים · ופירש עוד יחיינו מיומים זה בראשית לד
המאמר הוא על העתיד · ומיומים משל לשני גליות גלות מצרים וגלות
בבל · ביום השלישי משל לגלות הזה השלישי שיקימנו ממנו ונחיה לפניו
שלא נגלה עוד לעולם ונחיה תמיד לפניו כל ימי עד שלא נחטא עוד :
ונדעה נרדפה · תהיה השכמתינו ודעתינו כאחד ונרדפה כלנו לדעת את
ה' : ונדעה · כמו ונדעה בינינו מה טוב : לדעת את ה' · לעשות משפט איוב לד
וצדקה כמו שכתוב הלא היא הדעת אותי נאם ה' · והחז"ל פירש נדעה אותו ירמיה כב
ויתברר אלינו כאשר יתברר אור השחר שאין שם עבים · וזהו נכון מוצאו ·
כאשר אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו · בתחילה דעהו ואחר דה"א כח
כן עבדהו · כי אם לא ידע דרך יהודו למי יעבוד · על כן אמר ונדעה נרדפה
בתחילה נדעה ואחר כן נרדפה לדעת את ה' כלומר לעבדו · והחכם רבי
אברהם בן עזרא פירש ונדעה נרדפה נדעה שנרדפה לדעת את השם · כי
זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את
ה' עד שילמוד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה
העליונה · וטעם כשחר כי בתחילה ידע המשכיל את השם ית' במעשיו כמו
השחר בצאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת · ויבא כגשם
בטעם שהשם יעירנו ויורנו האמת · על דרך יערוף כמטר לקחי · ואחרים דברים לב
אמרו כי יבא לנו מרפא מה' כגשם אשר לא יקוה לאיש · והטעם כי אין מרפא
רק מאתו יתברך · ולפירושיו בשחר נכון מוצאו פי' אם נעשה זה שנרדפה
לדעת את ה' הוא יהיה לנו כשחר נכון מוצאו כלו' שיופיע אורו וטובו
עלינו · ועוד המשיל משל אחר ואמר ויבא כגשם לנו כמו הגשם שמחיה
הזרעים המתים כן האדם השרוי בצער דומה למת וכשתבא לו התשועה תדמה
לו תחיה מתמותתו · וכפל עוד הענין ואמר במלקוש יורה ארץ · ופי'
כמלקוש ויורה שיבא בארץ כן יבא לנו · וי"ת כמלקושא דמרוי ארעא ·
ויהיה לפי' יורה כמו ירוה המים :

מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ אֶפְרַיִם מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יְהוּדָה וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ׃ עַל־כֵּן חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים הֲרַגְתִּים בְּאִמְרֵי־פִי וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר יֵצֵא׃ כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא־זָבַח וְדַעַת אֱלֹהִים מֵעֹלוֹת׃ וְהֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִי׃

בין מאחרי. ות"י כמימרא דה' שקרו ארי בנין מבנת עממיא קיימו להון. ויש
לפרש כי בנים זרים ילדו שהלכו בחקות הגוים. וכן אמר ובילדי נכרים ישעיה ב'
ישפיקו. ות"י ובעמוקי עממיא אזלין: עתה יאכלם חדש את חלקיהם.
עתה בקרוב יבוא חדש שיאכל האויב אותם ואת חלקיהם. ר"ל שדותיהם
וכרמיהם. כמו ואכלה את החלק שהוא כמו חלקת השדה. והחדש הוא הוא עמוס ז'
חדש תמוז שהובקעה העיר וחדש אב שחרבה. או פי' חדש בזמן מועט כמו רות ד'
חדש. וכן ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד. ומדעת יונתן רוצה לומ' חדש זכריה י"א
בחדש כלו' תמיד יאכלם האויב יום ביום וחדש בחדש. וכן ת"י כען איתי
עליהון עממיא ירח בירח ויבזון ית פרי ארעהון:

תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה הריעו בית און אחריך בנימין: אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה: היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי: עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו:

תקעו שופר. כמו שתוקעים בשופר להזהיר העם ולהאסף אל העיר העם
והצאן. ואלו המקומות הם לבנימין. ובית און היה לבני יוסף לאפרים
סמוך לבנימין. כי ארץ חלק בנימין היתה בין יהודה ובני יוסף: אחריך
בנימין. הנה האויב אחריך בנימין כי כבר כבש ארץ אפרים:
אפרים לשמה תהיה. ערי אפרים: ביום תוכחה בשבטי ישראל
הודעתי נאמנה. כשהוכחתי' במדבר כשהיו כל השבטי' כאחד הודעתי
אותם נאמנה כלו' דבר אמת. אם בחקותי תלכו. אם שמוע תשמעו. אם ויקרא כו
לא תשמעו. וכיון שלא שמעו לי אחריב את ארצם ואגלם ממנה כי כן דברים י"א
הודעתים באמת. וי"ת ביום תוכחה ביום תשלומת חובין. ובדרש ר' אבהו ויקרא כו
אמר בשם ר' יוסי בר חנינא ביום שיתוכח הקב"ה עמהם בדין לא יהיה להם מ"א חסא
פתחון פה שהרי בשבטיהם הודעתי שהדין דין אמת. אתה מוצא כשגלו עשרת
השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרים מפני שהם בני
פלטין שלו לא הגלה אותם. וכי משוא פנים יש בדבר או אין כאן משוא
פנים אלא שעדיין לא נתמלאה סאתם. וכיון שחטאו גלו. אז שמעו עשרת
השבטים ואין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא תקיף הא קשוט ראשי' לבני
ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמ' בשבטי ישראל הודעתי נאמנה.
הודעתי שאני נאמן: היו שרי יהודה כמסיגי גבול. בסתר. כמו דברים כז
ארור מסיג גבול רעהו. וכ"ף כמסיגי לאמת הדבר. כמו כ"ף השבעה לי כיום. בראשית כה
כי אותו

כי אותן כהיום. והדומים להם. ואמר כי שרי יהודה היו מסיגי גבול רעיהם שמואל א׳ ט׳
החלושים שהיתה להם נחלה סמוך לנחלתם. והיו מסיגים גבולם ולוקחים
מנחלתם. כמו שאמר בנבואת יחזקאל ולא יונו עוד נשיאי את עמי. להוניתם יחזקאל מה
מאחוזתם. ורש״י פי׳ כי כאדם המרחיק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז יחזקאל מו
בדרכי ישראל חביריהם לפיכך עליהם אשפוך וגו׳. ורבינו סעדיה ז״ל פי׳
כמסיגי גבול המטה היו שרי יהודה כמו אפרי׳ שהסיגו גבול המטה ועברו
על אלות הברית כן עשו הם. ואא״ז ל פי׳ השרים היו כמו מסיגי גבול שהיו טענים
לפניהם בעלי הגבול כי חביריהם היו מסיגים גבול שדותיהם וכרמיהם או בתיהם
והם לא היו מקשיבים לטענתם. והנה השרים כמו המסיגים שסומכי׳ את ידיהם
בהסגתם הגבול. והחכם ר׳ אברהם א״ע פי׳ עושים רע לאשר היה ברשותם
כמסיגי גבול בסתר: עשוק אפרים רצוץ משפט. ביד האומות
שעשקוהו ורצצוהו במשפטים קשים. ולמה בא לו כל זה כי הואיל הלך
אחרי צו. לפי שרצה ללכת אחרי מטת ירבעם בן נבט: הואיל הלך. כלומר
ברצונו הלך שזה כמה שנים לא סר מדרכו הרעה ומאד התאוה בדבר הרע
ההוא: צו. שם כמו מטה. וכן צו לצו בשקל קו. ואמרו שאחר ירבעם ישעיה כח
שלא זכרו אחרי צו כן מנהג המקרא במקומו׳ לחסר במקום שהענין מובן.
וידוע היה כי לא היו הולכים באותן הדור אחרי מטת האל כי אם אחרי מטת
ירבעם. לפיכך שנה ה׳ לגרעון ואמר במקום מטה צו:

וַאֲנִי כָעָשׁ לְאֶפְרָיִם וְכָרָקָב לְבֵית יְהוּדָה׃ 9A-
וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת־חָלְיוֹ וִיהוּדָה אֶת־מְזֹרוֹ וַיֵּלֶךְ
אֶפְרַיִם אֶל־אַשּׁוּר וַיִּשְׁלַח אֶל־מֶלֶךְ יָרֵב וְהוּא
לֹא יוּכַל לִרְפֹּא לָכֶם וְלֹא־יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר׃
כִּי אָנֹכִי כַשַּׁחַל לְאֶפְרַיִם וְכַכְּפִיר לְבֵית יְהוּדָה
אֲנִי אֲנִי אֶטְרֹף וְאֵלֵךְ אֶשָּׂא וְאֵין מַצִּיל׃ B.i-

ואני כעש לאפרים. וכרקב לבית יהודה. כן אהיה לאפרים וליהודה כמו
העש שאוכל הבגדים וכרקב האוכל העצים והעץ. כלומר כן אכלה אותם:
ויראו. מזורו. כמו מכתו. כי המכה לפי שזורו אותה נקראת
מזור. אמר כשראו אפרים ויהודה שהאויבים באים עליהם תמיד ושוללים
אותם בקשו עזר ממלך אשור ולא שבו אלי ולא בקשו עזר ממני אלא
מבשר ודם שלא יוכל לעזור אותם אם אין רצוני: וישלח. ר״ל וישלח יהוד׳ כי
כבר זכר שניה׳. ובפסוק זה זכר אפרים בפירוש ויהודה בקצרה כי כבר זכרו
בסמוך: וילך אפרים. ר״ל המלכי׳ שלח. או אמר וילך על מנחם שהלך
לפול מלך אשור כאשר בא על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף וגו׳. מלכים ב׳ טו

בָּצֵק עַד־חֻמְצָתוֹ׃ יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים
חֲמַת מִיָּיִן מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לֹצְצִים׃ כִּי־קֵרְבוּ
כַתַּנּוּר לִבָּם בְּאָרְבָּם כָּל־הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם
בֹּקֶר הוּא בֹעֵר כְּאֵשׁ לֶהָבָה׃ כֻּלָּם יֵחַמּוּ
כַּתַּנּוּר וְאָכְלוּ אֶת־שֹׁפְטֵיהֶם כָּל־מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ
אֵין־קֹרֵא בָהֶם אֵלָי׃

כרפאי לישראל · וגנב יבא פשט גדוד בחוץ · פירושו כתרגומו ובליליא
בכתיא גנבין ובמדברא בימאמא קטלין : ובל יאמרו ללבבם · אינם
חושבים בלבבם כי כל רעתם זכרתי : עתה סבבום מעלליהם נגד פני
היו · עתה יסבו אותם מעשיהם הרעים שהיו כנגד פני ולא נעלמו ממני
ובקבלם העונש יכירו כי ידעתי הכל ואני הוא המשיב גמולם בראשם :
ברעתם ישמחו מלך · כשעשו עם ירבעם בדבר העגלים שמחוהו :
ובכחשיהם · שכחשו בה׳ ואמרו אלה אלהיך ישראל שמחו גם כן השרים שמות לב
הנסמכים עם ירבעם באותה עצה · או פירושו בכל יום ויום משמחים מלכם
ברעה שעושים ובעושק ובחמס כי גם ידו עמהם · ובכחשיהם שמכחשים
ומשקרים איש בעמיתו משמחים השרים כי גם הם סומכים את ידיהם :
כלם מנאפים · המלך עם השרים וגם העם נשמעים אליהם · והמשיל
חמימות הניאוף לחמימות האש ואמר כי הם כמו התנור הבוער : מאופה ·
ר״ל שהאופה בערו והסיקו לאפות בו הפת ורוב חמימות התנור והסיקו הוא
הזמן שישבות האופה מהעיר הנשים האוצות בו לחמם · והזמן ההוא הוא
מלוש בצק עד חומצתו · כי כשמשים העצים בתנור להסיקו הוא מסתק
הנשים ללוש וישבות מהעיר אותן עד שיתחמץ הבצק כמו שהוא משער בלבו
ואז יעורר אותן שיבואו עם בצקן לאפות · וזהו שיעור היסק התנור · ואמר
כי הם בוערים בניאוף כמו התנור בעת היסקו : בוערה · מלעיל הטראא
בעין והה״א נוספת כי תנור לשון זכר : מעיר · כמו מהעיר · ואחז״ל פי׳
ישבות מעיר היינו המעיר אותן הם ישבות לא ישבות זמן ארוך אלא מלוש
בצק עד הומצתו : המצתו · מקו״ ביעלם לחמלה עליך · או ש״ם בשקל יחזקאל יז
טומאה : יום מלכנו · יום שהיו ממליכים מלך שהיו קוראים אותו
היום יום מלכנו · אמר מה היה עסק השרים עמו · לא לדבר בענין גבורה
ועצת האויבים ולהעמיד משפט כמו שהוא חק מלך בן חורין אלא היה עסקם
באכילה ושתיה עד שהחלו המלך מרוב שתית היין וזהו חמת מיין שהיה זה בא
בנאדו מלא יין וזה בא בנאדו ומשקין המלך עד שמחלין אותו · והוא עם רוב
השתיה משך ידו את לוצצים ומתלוצץ עמהם · וכתב אחז״ל בתחילה קראם
שרים

שרים קודם שישכרו ואחר קראם לוצצים : חמת . מן ותמלא את החמת בראשית כ"א
מים . אלא שהוא משקל אחר . ולוצצים תואר בשקל וגוצצים כענין נחשת יחזקאל א'
קלל : כי קרבו כתנור לבם בארבם . לבם שהוא בוער כתנור
קרבו אותו באורבם . כלומר קרבו אותו למעשה הרע . כלומר שמו לבבם
לחשוב מחשבות רעות שיעשו הרע אחר המחשבה . וזהו בארבם . כי הרוצה
לשלול ולגזול אורב תחלה כדי שלא ישמרו ממנו . והמחשב' במארב : כל
הלילה ישן אופיהם . הלב הוא כלי המחשבה והכח הפועל בו והוא האופה
על דרך המשל . וכמו שהאופה מסיק את התנור בלילה ובבקר ימצא שבערו
העצים ואופה בו את הפת שהוא תכלית מעשה ההיסק והנה האופה ישן בלילה
אחר שנתן העצים בתנור שאין לו מעשה עד הבקר כן האופה בענין המשל שהוא
כח המחשבה הוא ישן בלילה . כלו' שוכב ונח שלא תצא המחשבה לידי מעשה
עד הבקר . והחושב קורא אותו ישן לפי שאין במחשבה יגיעת הגוף : בקר
הוא בוער . כלומר שהם להוטים בבקר לעשות הרע שחשבו בלילה . וכן
אמר הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל מיכה ב'
ידם : כלם יחמו כתנור . מבואר הוא המשל . וכפלו לענין שאמר ואכלו
את שופטיהם . כי האש אוכלת . והענין כי הם במעשיהם הרעים אוכלים
ומכלי' את שופטיהם שלא יעשו משפט בעיר . כי מרוב המרעים לא יוכלו לעשות
משפט וגם יחניפו הרשעים ולא יוכיחום כיון שרואים שידם תקפה . והעונש
עליהם לפי שאין מקלקין עצמם מכל משפט אלא שופטים מי שיכולת בידם
ומניחים מי שאין יכולת בידם . וכן אמר בנבואת ישעיה יתום לא ישפטו וריב ישעיה א'
אלמנה לא יבא אליהם : כל מלכיהם נפלו . שהיו מלכי ישראל נופלים זה
ביד זה כי זה שהיה הורג המלך מולך תחתיו . גם נפלו ביד אויביהם מלכי
האומות ואעפ"י כן אין קורא בהם אלי שהיה להם לחשוב בלבם הרי אין כח
ביד מלכנו להושיענו מצרינו נשובה אל ה' כי הוא יושיענו . ויש מפרשין בהם
במלכי' . אעפ"י שרואין עצמם נופלי' ביד האומו' אין אחד מהם שיקרא אלי וישוב
מחטאו . ות"י ואכלו את שופטיהם וכלישן שקריהון מחייבין ית דייניהון :

אֶפְרַיִם בָּעַמִּים הוּא יִתְבּוֹלָל אֶפְרַיִם הָיָה עֻגָה
בְּלִי הֲפוּכָה׃ אָכְלוּ זָרִים כֹּחוֹ וְהוּא לֹא יָדָע
גַּם־שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע׃ וְעָנָה
גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְלֹא־שָׁבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם
וְלֹא בִקְשֻׁהוּ בְּכָל־זֹאת׃

אפרים בעמים הוא יתבולל . כמו כי שם בלל ה' שפת כל הארץ . ענין בראשית י"א
בלבול וערבוב . כלומר הוא מעורבב בעמים שהאל ית' הבדילם מהם והם
התערבו בהם ועשו כמעשיהם : עוגה בלי הפוכה . כמו העוגה הנאפה על

הגחלים אם אין הופכים אותה היא נשרפת מתחת ואינה נאפה מלמעלה כן היא העגה שאינה נכונה כשאין הופכין אותה מענין לענין עד שיושיבוה על אופניה · כן היה אפרים בעצתו לעבוד העגלים ואלהים אחרים ולא הבחין ולא בחר בטוב · וי"ת דמן לחררא דעד דלא אתהפכת אתאכלת: אכלו זרים כחו · כמו שכתוב בספר מלכים : והוא לא ידע · כי בעונו בא לו כל זה ולא שב מרשעו : גם שיבה זרקה בו · כי האדם ישוב מדרך הרעה בימי הזקנה כי יראה כי תשש כחו והולך בדרך כל הארץ וישוב טרם מותו · ודמ' אריכות הגלה להם וזמן רב לימי הזקנה · ואמר גם באחרונה בימי פקח והושע בן אלה שהיו בסוף ימיהם כאדם שזרקה בו שיבה ואעפ"י כן לא שבו מדרכם הרעה : זרקה בו · פעל עומד כאלו אמר נזרקה בו · והחכם רבי אברהם ב"ע פי' זרקה בו התולדת : וענה · פירשנוהו למעלה :

וַיְהִי אֶפְרַיִם כְּיוֹנָה פוֹתָה אֵין לֵב מִצְרַיִם קָרָאוּ אַשּׁוּר הָלָכוּ : כַּאֲשֶׁר יֵלֵכוּ אֶפְרוֹשׂ עֲלֵיהֶם רִשְׁתִּי כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם אוֹרִידֵם אַיְסִרֵם כְּשֵׁמַע לַעֲדָתָם :

ויהי אפרים · המשילו ליונה הנלכדת ברשת לפתיותה שאין לה לב להבין כשתבא ללקט הגרגרים כי רשת פרושה שם ללכדה · כן אפרים כשהיו הולכי' ושואלים עזר מאשור או ממצרים · כי לרעתם ילכו שם בבקשם עזר מהאומות ולא מהאל ית' אשר בידו הכל · וכשיחשבו להעזר בהם יפלו ברשת האל ית' · וזהו שאמר כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי · וזכר היונה והוא הדין לשאר העופות אלא יונה לפי שאין לה מרה היא כאלו הולכת בתמימות ולא תרגיש על הרע שימצאנה · וי"ת והוו בית ישראל דמן ליונה שריתא דאתנסיבו בנהא ולית לה לב · ופי' בעל הערוך שריתא מבכה ונודדת פניה · ודמהו ללשון הערבי שאומר לאשה המבכה ומשרטת פניה שריתה: כאשר · כעוף השמי' אורידם · בתוך הרשת: איסירם כשמע לעדתם · אביאם במוסר העמים כמו שהשמעתי לעדתם במדבר דברי התוכחות והאלות הכתובות בתורה אם לא ישמעו אל דברי התורה :

אוֹי לָהֶם כִּי־נָדְדוּ מִמֶּנִּי שֹׁד לָהֶם כִּי־פָשְׁעוּ בִי וְאָנֹכִי אֶפְדֵּם וְהֵמָּה דִּבְּרוּ עָלַי כְּזָבִים : וְלֹא־זָעֲקוּ אֵלַי בְּלִבָּם כִּי יְיֵלִילוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם עַל־דָּגָן וְתִירוֹשׁ יִתְגּוֹרָרוּ יָסוּרוּ בִי : וַאֲנִי יִסַּרְתִּי

חזקתי

חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ רָע׃ יָשׁוּבוּ לֹא
עָל הָיוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה יִפְּלוּ בַחֶרֶב שָׂרֵיהֶם מִזַּעַם
לְשׁוֹנָם זוֹ לַעְגָּם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

אוי להם כי נדדו ממני · מעבודת בית מקדשי לעבוד העגלים · וזהו פשע
ומרד בי : ואנכי אפדם · היה בלבי לפדותם מצרותם אבל הם דברו עלי
בזבים · כמו שאמר ויחפאו בני ישראל · שאמרו שאיני יודע ומשגיח במעשיהם מלכים ב׳ יז
אם יעשו טוב אם רע לפיכך לא השגחתי עליהם והסתרתי פני מהם והיה לאכול :
ולא זעקו אלי בלבם · לפי מחשבתם שחושבים שאיני שומע
צעקתם ואיני יודע לא טובתם ולא רעתם : כי ייליל על משכבותם · כשהם
על מטתם והם חושבים במה שיבא להם מהרע ייללו ויבכו על ענינם הרע ולא
חשבו כי מאתי בא להם הרע כי פשעו בי : על דגן ותירוש יתגוררו ·
כשיבא בעיר דגן או תירוש למכור יאספו כלם עליו מהרעב אשר בעיר ואעפי
כן יסורו בי : יתגוררו · ענין אסיפה וחבור · כמו הן גור יגור · יגורו עלי ישעיה נד
עזים : יסורו · מן כי דבר סרה · סורר ומורה · והם בענין שני שרשים סור תלים נט
וסרר : ואני יסרתי · כשהיה להם הטוב והיו חזקים כנגד אויביהם דברים יג
אני הוא שיסרתי וחזקתי זרועותם : ואלי יחשבו רע · כי אמרו כי איננו דברים כא
מאתי רק מקרה הוא להם הטוב או הרע : יסרתי · כמו מוסר מלכים · ומוסרות איוב יב
עדור · ענין קשירה והקשר הוא חזוק הדבר : ישובו לא על · איוב לט
הוא קמוץ · כמו הוקם על · לפיכך הוא תאר כמו עליון · ופירושו כשתבא שמואל ב׳ כג
להם הצרה ישובו לזעוק אל אליליהם לא אלי שאני עליון על הכל : היו
בקשת רמיה · תאר או שם והוא ענין מרמה · כלומר הקשת המרמה שירמה
דורך הקשת שיורה לעבר אחד ויהפוך ידו כרגע לעבר אחר · ונקרא המרמה
בקשת ואף על פי שהדורך הוא העושה הרמיה לפי שהוא בעל המעשה ואף
על פי שהוא על יד אחר · כך ישראל פעמים היו שבים לדרך טובה וכרגע היו
שבים לדרך רעה · והנה הם הקשת על דרך משל · ונביאי השקר הם הדורך
במשל שעל ידם שבים לדרך הרעה · כי כן ראינו בדבר אליהו אחר שעשה
המבחן האמתי אמרו כל העם ה׳ הוא האלהים ה׳ הוא האלהים וכמעט שבו מלכים א׳ יח
לעבוד הבעלים והעגלים : יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם · שריהם
שמוליכים אותם בדרך רעה ואומרים להם כשיבא עלינו האויב נלך למצרים
ונבקש מהם עזר · וזהו זעם לשונם שזועמים האל בדברים האלה · ומה
יבא להם יפלו בחרב בדרך וזו הקליכה לעג היא להם בארץ מצרים
שלועגים ומתלוצצים כשהם באים לבקש עזר מהם · וכן אמר בנבואת ישעיה
משא בהמות נגב ונומר · לבית ולא מהם וגו׳ · מהם היו אוכלו׳ חיות הרעות ישעיה ל׳
ומהם היו נופלים בחרב האויב : זו · כתולם · וכן ועדותי זו אלמדם · והוא תלים קלב
כמו זאת :

ח אֶל־חִכְּךָ שֹׁפָר כַּנֶּשֶׁר עַל־בֵּית יְהוָה יַעַן עָבְרוּ
בְרִיתִי וְעַל־תּוֹרָתִי פָּשָׁעוּ׃ לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהַי
יְדַעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל׃ זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב
יִרְדְּפוֹ׃

בספ׳ סימ׳ ה׳ אל חכך שופר. כמו שאמר למעלה תקעו שופר בגבעה. וכשמדבר אל העם ידבר פעם בלשון יחיד ופעם בלשון רבים. אמר שים אל חכך שופר כי הנה האויב שידאה כנשר על בית ה׳. כלומר יבא על כל הארץ וגם על בית ה׳ להחריבו: יען עברו בריתי. הם עשו התחלה גם אני אעשנו ואתננו ביד זרים. וסמך שופר אל חכך והשופר יניחנו אדם אל הפה לפי שהקול עובר דרך החך אחר שיצא מהגרון: לי יזעקו. היה להם לישראל לזעוק אלי בעת צרתם לאמר אלהי ידענוך. כלו׳ ידענו שאין מושיע בלתך. וישראל המאוחר דינו להיות מוקדם אחר לי יזעקו. וכמוהו רבים במקרא המאוחר
יחזקאל לט׳ מוקדם. כמו מקום שם קבר. יחד אנכי עד אעבור. והדומים להם כמו
תהלים קמ״א שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: זנח ישראל טוב. והוא האל ית׳ שאין טוב זולתו בלי מגרעת לפיכך אויב ירדפו. ובא הכנוי
ירמיה כ״ג עם הוי״ו לבדה. כמו וזה שמו אשר יקראו:

הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂירוּ וְלֹא יָדָעְתִּי כַּסְפָּם
וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת׃

הם המליכו. המליכו ירבעם ולא שאלו את פי. ואעפ״י שמלכות ירבעם מהאל
מלכים א׳ י״א ית׳ היתה כמו שאמר לו אחיה השילוני הם בעת שהמליכוהו לא שאלו את פי ה׳. ואחיה הנביא לא אמר להם להמליכו אלא אמר לירבעם מה שיהיה לו. ועוד כיון שראו שמנעם מלעלות לירושלם לפני ה׳ ועשה להם העגלי׳ היה להם להסירו מהמלוכה כי אחיה הנביא בתנאי אמר לו דבר המלוכה אם תעשה הישר בעיני השם. וכן מלכי ישראל האחרים לא היו ממליכים אותם על פי ה׳ זולתי יהוא בן נמשי: השירו ולא ידעתי. שמו שרים ומנהיגים עליהם ולא מדעתי כי הם היו מכשילים אותם וסומכים ידי מרעים: בכספם וזהבם. כמו
בספ׳ סימ׳ ב׳ שאמר בראש הספר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: למען יכרת. למען יכרת שמם ויגלו מארצם. או יכרת הכסף והזהב מהם מדה כנגד מדה הם שמוהו לעון יכרת מהם:

זָנַח עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן חָרָה אַפִּי בָּם עַד־מָתַי לֹא
יוּכְלוּ נִקָּיֹן׃ כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא חָרָשׁ עָשָׂהוּ

וְלֹא אֱלֹהִים הוּא כִּי־שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן׃ כִּי רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ קָמָה אֵין־לוֹ צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה־קֶּמַח אוּלַי יַעֲשֶׂה זָרִים יִבְלָעֻהוּ׃

זנח עגלך שמרון · ואעפי שהעגל לא היה בשמרון כי אם בבית אל לפי שראש
הממלכ׳ למלכי ישראל היה שמרון מאחאב ואילך והמלכים הם היו המחזיקים
בעבודת העגלי׳ כמו שאמ׳ בכל אחד מהם וילך בחטאת ירבעם לא סר מחטאת
ירבעם לפיכך סמך העגל אל שמרון· וכן אמר שבבים יהיה עגל שמרון ·
ופי׳ זנח הרחיק· כמו זנח ה׳ מזבחו· אמ׳ את שמרון הרחיק אותך עגלך· כלו׳ איכה ב׳
שבעבורו רחקת מארצך· ור״ל שמרון אנשי שמרון · או יהיה זנח פעל עומד
ופי׳ רחק כמו ותזנח משלום נפשי · אמר את שמרון רחק עגלך ממך כי גלה· מיכה ג׳
כי מלך אשור כשלכד שמרון וערי ישראל שבר את העגלים ולקח הזהב : חרה
אפי בם · בשני העגלים · או פי׳ בם בישראל העובדים אותם: עד מתי לא
יוכלו נקיון· עד מתי לא יוכלו להיו׳ נקיים מזה העון· כלומר עד מתי יארך
הזמן שלא יוכלו להיות נקיים : כי מישראל· זה העגל מישר׳ היה·
כלומר לא למדו עבודה זו מהאומות כמו שאר ע״ז שלמדו מהם אלא מישראל
עצמם יצא מן העגל שעשו במדבר· כמו שפירשנו בספר מלכים: והוא חרש
עשהו · והוא העגל · אמר אל תחשבו כי אלהים הוא ויש בו כח כי חרש
עשהו ואיך יהיה למעשה יכולת על העושה אותו : כי שבבים יהיה עגל
שמרון· עתה תראו אם יש בו יכולת להציל העובדים אותו כי אפילו את עצמו
לא יוכל להציל כי שבבים יהיה · כלומר שישברו אותו וישאו אותו לתועלת
הזהב לא לתועלת שיש בו בעודו בצורת עגל : שבבים· כמו שברים וחתיכות·
כמו שיבא מבשורא בדברי רז״ל . וכן אמרו וישב משה את דברי העם אל ה׳ שמות י״ט
דברים שמשבבין לבו של אדם כלומר שמשברים : כי רוח יזרעו·
כלומר לשוא טרחו בעבודה זו כאלו אדם זורע רוח שאין בו ממש שלא יקצר
אלא רוח או פחות ממנו· כלו׳ לא תשיגנו הנאה של כלום אלא נזק· והסופה
קשה מהרוח בסתם · כי הסופה כמו הסערה · כמו שאמר בסופה ובסערה נחום א׳
דרכו· ותי׳ וסופתה כתי׳ ישועתה והכפל לחזק הענין : קמה אין לו · לפי יונה ב׳
שהמשיל את מעשיהם לזורע רוח הוסיף עוד על הענין ואמר קמה אין לו ·
אמ׳ לא יבא לעת שיהי׳ קמה· וקמה תקרא התבוא׳ כשעומדת לקצר שיקוו הזורעי׳
הנאה ממנה בקרוב אחר הקצירה שיעשו אותה קמח · וגם הם לא יהיה זמן
שיקוו תועלת ממעשיהם· ואמר עוד צמח בלי יעשה קמח· כלומר אפי׳
יצמח הזרע אחר הזריעה · והמשל שיצליחו מעט במעשיהם אחר שהחלו
לעשות הרע ולא יעמוד אותו הטוב ולא יבא לידי הנאה שלמה כמו הצמח
שיבא לידי קצירה וטחינה : אולי יעשה זרים יבלעוהו . שאם יעשה פעם

אחת שיבא לידי קמח כלומר שיגליחו בנכסיה' עד שיגיע להם מעט הנאה בתחילה ויבאו זרים ויבלעוהו ולא תשלם להם ההנאה ·

נבלע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין-חפץ בו: כי-המה עלו אשור פרא בודד לו אפרים התנו אהבים:

נבלע · שיבלעוהו הגוים ויאכלו כל טובו: עתה היו בגוים · בעיני הגוים שילכו לבקש עזר מאתם הם נבזים בעיניהם ויחשבום הגוים ככלי אין חפץ בו
בקע' קינ' ז' שמשליכין אותו · כמו שאמר למעלה זו לעגם בארץ מצרים · או פי' היו בגוים שהלכו בגלות: כי המה עלו אשור · אמר עלו ואם היא ירידה מארץ ישר' לאשור · כי פי' עלו נסתלקו מארצם והלכו לאשור · כמו ועלה
שמות א' מן הארץ או אתה תאמר כי ועלה מן הארץ רוצה בו עליה ממש כלומר לארץ
בראשית מ"ז אש' באו משם והיא ארץ כנען · הנה כמוהו לשון סלוק והפסק ישעי עלה · כעלות
איוב ה' גדיש בעתו · תעלני בחצי ימי · והגאון רב סעדיה פי' עלו כמו באו כתרגום באו
תלים ק"ב עלו · ואמר לפרש עלו אשור עליה ממש · והוא כשבא פול מלך אשור לא"י בימי מנחם בן גדי ויתן לו מנחם אלף ככר כסף ועלה מנחם אליו למקום שהיה בו פול כי בארץ ישר' עצמה יש מקום גבוה מחבירו כמו ירושלם שהיא גבוה מכל ארץ ישראל: פרא בודד לו · אמר הנה הוא כמו הפרא שהולך יחידי שואף רוח במדבר כן הוא הולך בעצת נפשו לבקש עזר הנה והנה ממצרים ומאשור · וכן ת"י גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשהון כערד מרוד: אפרים התנו
הושע ב' אהבים · לשון תנאי · כמו אתנה המה לי · אתנן זונה · אמר כי אפרים הקנו אהבים עם מצרים ואשור היו נותנים להם שוחד להיות בבריתם ובאהבתם:

גם כי-יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך שרים: כי-הרבה אפרים מזבחות לחטא היו-לו מזבחות לחטא: אכתוב-לו רבו תורתי כמו-זר נחשבו: זבחי הבהבי יזבחו בשר ויאכלו יהוה לא רצם עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם המה מצרים ישובו:

גם כי יתנו · יתנו גם הוא ענין תנאי כמו התנו אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד · אמר מה תועלת להם כי הקנו בגוי' כי עתה בקרוב אקבץ הגוים עליהם להגלותם · אלא שמתחלה יחלו ויתרעמו ממשא מלך שרים כמו שכתוב בספר מלכים

שהיו

שהיו נותנים מלכי האומות עליהם עונש מס. וזהו מעט כנגד הגלות: ויחלו
מעט. ענין תחלה: מלך שרים חסר וי"ו השמוש. והוא כמו מלך ושרים.
וכן שמש ירח. ראובן שמעון. והדומים להם רבים. ופי' שרים שרי האומות: חבקוק ג׳
כי הרבה. מזבחו'. שעשה באשר הבית וכאו כן על דרך הסמיכות שמות א׳
ואפשר שחסר הנסמך מזבחות העגלים או העצבים וזולתם ממיני ע"ז. ומנאיוהו
בשאר עם הידיעה הרבה למזבחות. ואמר הרבה על אשר עשו אבותם כמו בסמ' סימ' י׳
אחאב שהוסיף הבעל והאשרה. ומה לו להרבות ולהוסיף כי כבר היו לו אלא
שהוסיף על חטאו. וי"ת לחטא הראשון למחטי והשני לתקלא ויפה פירש:
אכתוב לו. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף הק"ו מטע
סמיכותו למלה זעירא: רבו. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד בעד' הבית. ופי' הכתוב
המנו' שרבו בתורתי. ופי' הקרי גדולות ונכבדות מתורתי כתבתי לו והנה הם
נחשבים לו כמו זר שלא יפנ' אליהם. כמו בימי יאשיהו שהיה להם דבר חדש
ספר התורה כשמצאוהו: אכתוב. כמו כתבתי. ואמר אכתוב כאלו אני כותב
אותם להם בכל יום ויום שהנביאי' שאני שולח להם יוהירום על דברי התורה
ויזכירום להם ולא שוה להם: רבי. מן על כל רב ביתו שפי' גדול ונכבד: אסתר א׳
זבחי הבהבי. אמ' תחלת שהרבו מזבחות לע"ז ועתה אומ' כי מה שיזבחו בבית
המקדש אינו לרצון כי אינם שבים מחטאם ואין זביחתם אלא לאכילתם כמו
השלמים שהיו אוכלים הבעלים. ופי' הבהבי מתנותי והוא כפול הענין והלמ"ד
מן יהב. כלומר המתנות שהם חושבים שנותנים לי. וי"ת דבחין דימנבן מן
אונס. וי"מ הבהבי ענין צליית הבשר מן שקמלה ולא הבהבה. מהבהבין אותו
באור כדברי רז"ל. ורש"י פי' אותם זבחים שמהבהבין לפני במזבח מה לי
שמביאים אותם לפני יזבחו אותם לעצמם ויאכלום כי אינני רוצה אותם. וטוב
היה פירושו לולי שקריאתו לפירושו וי"ו ויאכלו בשוא ואינה אלא בפתח: עתה
יזכור. עתה בקרוב יזכור עונם כשישובו מצרים עם יוחנן בן קרח ויעברו על
דברי אז אפקוד עונם יותר על אשר פקדתי בחרבן הארץ ובגלותם. כמו שאמר
בירמיהו ותמו כל בארץ מצרים יפולו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב ירמיה מ"ד
וברעב ימותו:

וַיִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל אֶת־עֹשֵׂהוּ וַיִּבֶן הֵיכָלוֹת וִיהוּדָה הִרְבָּה עָרִים בְּצֻרוֹת וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃

וישכח ישראל את עושהו. כמו הוא עשך כלומר גדלך. וכן אשר עשה דברים ל"ב
את משה ואת אהרן. אמר כי ישראל שכח מי שגדל אותו והרבה אותו: ויבן שמואל א׳ י"ב
היכלות. לעבוד בהם ע"ז. וכת' ובנה היכלי' לטעותא. ויתכן לפרש ויבן
היכלות להשגב בהם מפני האויב. כמו שאמר ויהודה הרבה ערים
בצורות. כלומ' שכחו אל מושיעם ובטחו בהיכליהם ובמבצריהם ולא יועילום
כי אני אשלח אש בעריו. כלומר שיבא עליהם האויב ברשעו שישרף עריו
וארמנותיו

מלכים ב׳ כ״ה ואַרמנותיו באש • כמו שכתוב וישרוף את בית ה׳ ואת בית המלך ואת כל
ישעיה א׳ בית גדול שרף באש • וכן עשה בערי יהודה • וכן אמר בנבואת ישעיה עריכם
שרופות אש • או יהיה פי׳ האש אחרבן שיהיה גדול כאלו הערים והארמונות
שרופות באש :

ט אַל־תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּיל בָּעַמִּים כִּי
זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ אָהַבְתָּ אֶתְנָן עַל כָּל־גָּרְנוֹת
דָּגָן׃ גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם וְתִירוֹשׁ יְכַחֶשׁ בָּהּ׃

אל תשמח • אם יקרה לך דבר שמחה כמו חופת חתנים וזולתם אין לך לשמוח
כמו שאר העמים כי הם לא עזבו את אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך ועבדת
אלהי העמים לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשמוח לשום שמחה כמו שעשו
שמות ל״ג דור המדבר אחר שהוכיחם משה רבינו על דבר העגל • אמר וישמע העם את
הדבר הרע הזה ויתאבלו • והנביאים מוכיחים אותם בכל יום על עובדם ע״ז ולא
ישימו על לב : אהבת אתנן על כל גרנות דגן • לפי שהמשילו הנביאים
דברים כ״ג עבודת ע״ז כמעשה זונה אמר אהבת אתנן כמו אתנן זונה • ופי׳ על כל
דברים ל״ב גרנות דגן בעת שהייתי נותן גרנותם מלאות דגן • כמו שאמר וישמן ישורון
ויבעט • או יהיה פי׳ על כל גרנות דגן כי כשהיה הדגן בגורן היו עובדים
ע״ז שם בגורן • לפי שמחשבתם שהנעבד ההוא הוא נותן התבואה :
גורן ויקב לא ירעם • כיון שאינם מכירים כי אני הנותן להם הדגן והתירוש
ומניחים עבודתי ועובדים אלהים אחרים לא ירעה אותם גורן ויקב • כי אביא
עליו השדפון והירקון או הארבה או האויב שלא ישבעו ממנו גורן ויקב •
סימ׳ ב׳ וכן אמר בראש הספר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה : ותירוש יכחש
בה • אמר ותירוש אחר שאמר ויקב כי זכרו הגורן הוא על שם סופו שישבעו
ממנו לחם ברוב אבל יקב כולל שתי הנאות אכילת הענבים ושתיית התירוש
שיעשו מהענבי׳ • ואחר שאמר הנה ותירוש לא כלל יקב כי אם אכילת הענבי׳
ואחר כך אמר ותירוש • ופי׳ יכחש בה כאלו יכחש בהם כי מה שיקוו ממנו
חגי ב׳ לא ימצאו בו שתהיה בו מארת ה׳ • כמו שאמר בנבואת חגי בא אל היקב
לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים • ואמר בה לשון נקבה לעדת אפרים כי
כזה וכזה ידבר על העם פעם לשון יחיד על דרך כלל ופעם לשון רבים על דרך
פרט ופעם לשון זכר על העם ופעם לשון נקבה על העדה • ובמקרא ב׳ כתיבן
מלכים ב׳ ג׳ בה וקרירין בם והאחד הוא ויכו בה :

לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם
וּבְאַשּׁוּר טָמֵא יֹאכֵלוּ׃ לֹא־יִסְּכוּ לַיהוָה יַיִן
וְלֹא יֶעֶרְבוּ־לוֹ זִבְחֵיהֶם כְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל־
אכליו

אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה׃

לא ישבו בארץ ה'. היא ירושלם. כיון שהם מטמאין אותה בגלוליהם לא
ישבו בה כי אין הארץ סובלת זמן רב עובדי אלילים. כמו שנאמר אלהי דברים לא
נכר הארץ. וכן מי שיעשה בה התועבות הכתובות. כמו שאמר ולא תקיא ויקרא יח
הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: ושב
אפרים מצרים. הפך הכתוב שאמר עליהם לא תוסיפו לראותם עוד עד שמות יד
עולם. וכן אמר בקללות בתורה והשיבך ה' מצרים וגו'. ואעפ"י שמלכות דברים כח
אפרים גלו על יד מלך אשור רבים מהם קודם גלותם שבו לארץ מצרי' מפני
הרעב והצרות שהשיגום בארצם. גם שרידים מאפרים היו עם דלת יהודה ובנימן
כששבו למצרי' אחר שמעונם ירמיהו הנביא בשם ה': ובאשור טמא יאכלו.
ובארץ אשור שגלו שם טמא יאכלו. כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ככה יאכלו יחזקאל ד'
בני ישראל את לחמם טמא בגוים. כי בין הגוים לא יוכלו לאכול לחמם
בטהרה ובנקיות: לא יסכו לה' יין ולא יערבו לו. אמר מה
להם עתה להביא נסכים בית ה' כי לא יערבו לו אינם ערבים לפניו כי הם
עוברים על מצותיו ותורותיו: זבחיהם כלחם אוני' להם. וזבחיהם שהם
מביאים לפני יחשבו להם כלחם אונים כמאכל אבלים שהוא טמא שהם טמאי
מתים: כל אוכליו יטמאו. כל האוכלים לחם אונים הם טמאים כן
זבחיהם טמאים: כי לחמם לנפשם לא יבוא בית ה'. הקרבן שהם מביאים
בעבור נפשם כלומר לכפרת נפשם לא יבא בית ה' כי אין תועלת להם בו
ולא יכפר להם בעבור כי הם מזידי'. ואף בהביאם הקרבן אינם שבי' מחטאם:
אונים. אבלים. וכן לא אכלתי באוני באבלי אלא שזה שם וזה תאר: דברים כו

מַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג־יְהוָה׃ כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ מִשֹּׁד מִצְרַיִם תְּקַבְּצֵם מֹף תְּקַבְּרֵם מַחְמַד לְכַסְפָּם קִמּוֹשׂ יִירָשֵׁם חוֹחַ בְּאָהֳלֵיהֶם׃

מה תעשו ליום מועד. יום החרבן יקרא יום מועד. על דרך קול נתנו איכה ב'
בבית ה' כיום מועד. ויום החרבן הוא יום מועד וחג השם כי השם ית' קרא
האויבים לבא יחדיו לבית השם להחריבו ולשפוך דם בני ישראל כדם זבחים.
כמו שאמר בנבואת ישעיה והיתה לי כאריאל: כי הנה הלכו ישעיה כט
משוד. כי הנה הלכו מפני הרעב למצרים. וליום החרבן מה יעשו ואנה
ינוסו לעזרה: שוד. הוא הרעב כמו השוד והשבר ופי' הרעב והחרב: ישעיה נא
תקבצם מוף תקברם. כי שם ימותו ההולכים שם בחרב וברעב: מוף. כמו
נוף וכן כמהם וכמהן: מחמד לכספם. בתי חמדתם שהיו אוצרות כספם:
קימוש יירשם. כלומר יירש אותם הקימוש שיהיה שם תמורת הכסף.

כשיחרבו הבתים יצמחו בהם הקוצים. קימוש וחוח הם מיני קוצים. ויונתן תרגם' מיני חיות קרקולין חתולין :

בָּאוּ יְמֵי הַפְּקוּדָּה בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלֻּם יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל אֱוִיל הַנָּבִיא מְשֻׁגָּע אִישׁ הָרוּחַ עַל רֹב עֲוֺנְךָ וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה :

באו ימי הפקודה. שיפקוד האל עונם : ימי השלום. שישלם להם האל ית' כמעשיהם הרעים. אז ידעו ישר' ויתודו ויאמרו על נביאי השקר שהטעו אותם והיו אומרי' להם שלום שלום אז יאמרו עליה' אויל הנביא משוגע איש הרוח : על רוב עונך. על רוב עונך היה זה שנטית אחרי נביאי השקר ושנאת נביאי האמת : ורבה משטמה. לפיכך רבה משטמת האל ית' עליכם :
שלום שם כמשקל עגול חתול. וית' דהוו מתנבן להון נביאי קושטא ומשעממין להון נביאי שקרא על דסגיאו חובך ותקיפו חטאיך :

צוֹפֶה אֶפְרַיִם עִם־אֱלֹהָי נָבִיא פַּח יָקוֹשׁ עַל־כָּל־דְּרָכָיו מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו : הֶעְמִיקוּ שִׁחֵתוּ כִּימֵי הַגִּבְעָה יִזְכּוֹר עֲוֺנָם יִפְקוֹד חַטֹּאותָם :

צופה אפרי'. אפרים שם לו עצה עם אלהיו והוא נביא השקר שאומר נבואתו בשם אלהיו : נביא פח יקוש. הנביא ההוא הוא לאפרים על כל דרכיו כמו הפח היקוש שלוכד העופות כן ילכדו אפרים בדברי נביאיהם : משטמה בבית אלהיו. יוכל לפרש בית אלהיו בית העגלים שהם אלהיו ונביא השקר שם מתנבא והוא גורם לו משטמה ממנו ומן האל יתברך ויוכל לפרש גם כן בבית אלהי כבית האל שהוא בית המקדש. וית' מסגן תקלא בבית מקדשא דאלההון. ובמדרש משטמה בבית אלהיו זכריה שהרגו בבית המקדש. והנה הפסוק מדבר על אפרים וזכריה הרגוהו בני יהודה :
העמיקו שחתו. העמיקו קרה ושחתו דרכיהם : כימי הגבעה. כימים שאחזו בני בנימן בגבעה שהחזיקו דבר נבלה שנעשה בפלגש :

כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בַעַל־פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֳבָם :

כענבים במדבר. כמו אם ימצא אדם ענבים במדבר שהוא ארץ ציה אשר אין בו כל פרי שישמח בהם. וכמו שישמח אדם כשימצא בכורה בתאנה בראשיתה כן מצאתי ישראל במדבר ופרנסתים וכלכלתים לא חסרו דבר כאלו היו בארץ נושבת והמה לא הכירו בטובי. ופי׳ בכורה התאנה הראשונה המבוכרת: באו בעל פעור וינזרו לבשת. היו נפרשים ממני ללכת אחרי הבשת שהיא העבודה זרה שעובדיה יבושו ויכלמו ממעשיהם: ויהיו שקוצי׳ כאהבם. ויהיו לעבור שקוצים כאשר אהבו את בנות מואב וזנו עמהן והטו את לבבם לעבוד את אלהיהן. או פי׳ ויהיו שקוצים בלא חסרון כי העובד הוא שקוץ. ומכרון זה הענין לומר כמעשה אבות יעשו בנים אני הטיבותי עם אבותיכם ומרדו בי וכן הטבתי לכם ופשעתם בי. ואדז״ל פי׳ טעם בדמבר רבק עם מצאתי ופי׳ כענבים וכבכורה בתאנה בראשיתה שישמח המוצא אותם כן מצאתי אבותיכם במדבר ושמחתי עמהם. ופי׳ ויהיו שקוצים כאהבם כמדת האהבה שאהבתים כן היו שקוצים בעיני:

אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף כְּבוֹדָם מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן וּמֵהֵרָיוֹן׃ כִּי אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים מֵאָדָם כִּי־גַם־אוֹי לָהֶם בְּשׂוּרִי מֵהֶם׃

אפרים. כבודם. קרא הבנים כבוד כי הם כבוד האבות. כמו שכתוב עטרת זקנים בני בנים. וכן הוא חק הבנים שמכבדים האבות: מלידה מאלי יז ומבטן ומהריון. מלידה שימותו מקטנם בעת הלידה. ומבטן שימותו מקטנם בבטן שלא יגיעו להשלים ימי ההריון. ומהריון שלא תהרינה. כלו׳ שתהיינה עקרות מקטנן: כי אם יגדלו את בניהם. אמר אם יהיו בהם שימלטו מאלה המקרים ויגיעו ללידה ויגדלו אותם נערים ימותו לא יבאו לזמן שיקראו אדם. וזהו שאומר ושכלתים מאדם: כי גם אוי להם בשורי מהם. ולא זו בלבד. כי גם בכל מעשיהם תהיה מארה עד שיקראו אוי להם בשורי מהם. כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול: דברים לא
בשורי. בשי״ן כמו בסורי בסמ״ך:

אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר־רָאִיתִי לְצוֹר שְׁתוּלָה בְנָוֶה וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל־הֹרֵג בָּנָיו׃ תֵּן־לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן תֵּן־לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צֹמְקִים׃

אפרים כאש׳ ראיתי לצור שתולה בנוה. ראיתי אפרים בשלוה גדולה כמו שראיתי לצור שתולה על הים בנוה טוב ואחר כך כבוא המים כן ראיתי אפרים שיוציא

שיוציא עתה אל הורג בניו שיבואו עליהם האויבים ויצאו מעריהם לקראתם למלחמה ויהרגום אויביהם. ופירוש להוציא הנה הוא מזומן בקרוב להוציא. ואפרי' שם כלל ובניו הפרטים אלא שזכר לשון בניו לפי שזכר כליון הבני'. ויונתן תרגם אל הורג לקטלא למפלחן טעותא בניהון: תן להם. הנביא התפלל עליהם כשראה שיוציא אל הורג בניו ואמר תן להם ה' מה שתתן מכליון הבנים בבטן או בעודם קטנים ולא יכלו ביד אויב: רחם משכיל. שימותו בבטן. ואמר משכיל כאלו הרחם משכיל אותם כי ברחם הם שכולי': ושדים צומקים. אם יגיעו ללידה שיצמקו שדי אמותיהם וימותו באפס חלב: צומקים. יבשים:

כָּל־רָעָתָם בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם שְׂנֵאתִים עַל־רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם לֹא אוֹסֵף אַהֲבָתָם כָּל־שָׂרֵיהֶם סֹרְרִים: הֻכָּה אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי בַל־יַעֲשׂוּן גַּם כִּי יֵלֵדוּן וְהֵמַתִּי מַחֲמַדֵּי בִטְנָם: יִמְאָסֵם אֱלֹהַי כִּי לֹא שָׁמְעוּ לוֹ וְיִהְיוּ נֹדְדִים בַּגּוֹיִם:

כל רעתם בגלגל. כי שם חדשו המלוכה ומאסו אותי ממלוך עליהם. או פי' בגלגל לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר עברם הירדן והיה המקום הנבחר היו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם לבעל לפי שהוא מקום
בספ' קימ' יב נבחר. וכן אמר בגלגל שורים זבחו: מביתי אגרשם. כיון שהם מאסו בי ובעבודתי ובחרו להם עבודת אלהים אחרים אגרשם. מביתי שאפילו אם ירצו לחזור ולעבדני בו לא ימנחו כי יחרב למען כי הרבו לפשוע: לא אוסף אהבתם. אוסף כמו אוסיף: אהבתם. מקור ר"ל לאהבה אותם: כל שריהם סוררים. שריהם שהיה עליהם להוכיחם ולהחזירם למוטב הם סוררים איך אקוה מהם תשובה לפיכך לא אוסיף אהבתם: הכה אפרים. הוכה ביד אויביו: שרשם יבש. ועוד דמהו לעץ שיבש שרשו שלא יעשה פרי כן גם הם
בספ' קימ' ח' לא ילדו. כמו שאמר למעלה מלידה ומבטן ומהריון. וי"ת כן בית ישראל דמן לאילנא דיקלא שרשוהי מלרע וענפוהי מלעילא גוב לא יעביד וגו'. פי' גוב נמח אוערת. וי"ת נמח בלי יעשה קמח גוב לא יעביד. ובמשנה מפני שהנבייה נושרת עליהם. ועוד אמר מועלים בענים ואין מועלים בצפוי ולא בנבייה:

ימאסם אלהי. אמר הנביא ימאסם אלהי כי אינו אלהיהם כי לא שמעו לו לפיכך ימאסם וישלחם מעל פניו שיהיו נודדים בגוים:

גפן

גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פְּרִי יְשַׁוֶּה לּוֹ כְּרֹב לְפִרְיוֹ י
הִרְבָּה לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵיטִיבוּ
מַצֵּבוֹת׃

גפן בוקק. גפן רק שאין בו שום לחלוחית׃ וכן בוקה ומבוקה : פרי ישוה לו. ואיך ישים לו פרי והוא כמו גפן בוקק כי בזזוהו אויבים והניחוהו כלי ריק איך יעלה עוד וירבה בבנים ובנכסים : כרוב לפריו הרבה למזבחות. כאשר הייתי אני מרבה פריו ומצליחו בנכסים ובבנים הוא הרבה לעשות מזבחות לבעל : כטוב לארצו. שהייתי מטיב ארצו בדגן תירוש ויצהר והם היטיבו מצבות. כלומר החזיקו להקים מצבות לאלהים אחרים. וכן ההיטב חרה לך. וי״מ ישוה ענין שוא ושקר. כלומר הפרי ישקר לו על דרך שאמר ותירוש יכחש בה : נחום ב׳ יונה ד׳ בקמ׳ קימ׳ ע׳

חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ הוּא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם
יְשֹׁדֵד מַצֵּבוֹתָם׃ כִּי עַתָּה יֹאמְרוּ אֵין מֶלֶךְ לָנוּ
כִּי לֹא יָרֵאנוּ אֶת־יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־
לָּנוּ׃ דִּבְּרוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית
וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

חלק לבם. מיראת האל ומתורתו חלק לבם : עתה יאשמו. לפיכך עתה בקרוב יחרבו : יאשמו. ענין שממה. וכן תאשם שמרון : הוא יערוף מזבחותם ישדד מצבותם. הוא שחלק לבם ממנו הוא שיערוף מזבחותם שהרבו וישדד מצבותם שהטיבו. וזה יהיה בעת החרבן : יערוף. ענין הריסה ושבירה. וכן אשר בעריפיה לדעת קצת המפרשים : חלק. פעל עומד כמו נחלק : ישדד. מפעלי הכפל מבנין הדומה למרובע ענין שבר ושוד : בקמ׳ קימ׳ ל׳ ישעיה ה׳

כי עתה יאמרו. עתה בגלותם אחרים יכירו ויאמרו כי אין מלך לנו. פירוש כאלו אין מלך לנו כי אין בו כח להצילנו מיד אויבינו כמו שחשבנו כששאלנו לנו מלך ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו. והאל ית׳ היה מלכנו ולא היינו צריכים מלך והוא היה מצילנו מיד אויבינו כאשר היינו עושים רצונו. וכיון שלא יראנו את ה׳ ועזבנו תורתו מה יעשה לנו המלך אשר שאלנו הרי הוא אין בו כח להצילנו אחר שקצף בנו האל ית׳ כי חטאנו לו וזה יתודו ישראל בגלותם : שמואל א׳ ח׳

דברו דברים אלות שוא כרות ברית. נתיעצו ירבעם וחביריו מה לעשות להחזיק בידו המלוכה ודברו דברו׳ שלא יעלו העם לירושלם לבית המקדש. ועל זה נשבעו וכרתו ברית. ושבועת שוא היתה שבועתם

לבטל דברי תורה ומצות האל ית׳ ולעשות צרות לעבדם : ופרח כראש
משפט · לתיקן פרח משפטם זה כראש ולענה · על דרך שרש פורה ראש דברים כ״ט
ולענה : על תלמי שדי · מה שפורח להם בתלמי שדותיהם ראש ולענה יהיה ·
וזהו משל לרעות שיבאו עליהם בעונש זה · ויוכיח הפי׳ הזה הפסוק הבא אחריו
לעגלות בית און : שדי · כמו שדה : אלות מקו״ר בשקל ראות רבות : ישעיה מ״ב

לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוּרוּ שְׁכַן שֹׁמְרוֹן כִּי־אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל־כְּבוֹדוֹ כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ׃ גַּם־אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר יוּבָל מִנְחָה לְמֶלֶךְ יָרֵב בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקָּח וְיֵבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מֵעֲצָתוֹ׃

לעגלות בית און · הם העגלים שעשה ירבעם · וזכר אותם בלשון זכר ונקבה כי לא היו אלא צורות · וזכר בית און והוא בית אל שמכנה אותו כן לגנאי · ולא זכר דן כי עיקר עבודתם היה בבית און כאלו היו שניהם שם · אמר על עגלות בית און שתבטל עבודתם כשישברו אותם : יגורו שכן שמרון · יפחדו השוכנים בשמרון · וזכר שמרון אעפ״י שהעגלים לא היו שם לפי שהיתה שמרון ראש מלכות למלכי ישראל והם היו המחזיקים בעבודת העגלים · ואמ׳ בשתחרב ביתאל ולא הצילו העגלים יפחדו השוכנים בשמרון על עצמם כי כל ארץ ישראל נלכדה קודם שומרון שצר עליה מלך אשור ג׳ שנים : כי אבל עליו עמו · על העגל אשר בביתאל יאבלו עליו עמו העובדים אותו : וכמריו עליו יגילו · וכמריו שהם כהניו המקרבים עבודתו שהיו מתחלה שש׳ ושמח׳ עליו עתה יאבלו בגלות כבודו ממנו והוא יקר עבודתו · כשישברו אותו לעיניהם הנה יגלה כבודו ממנו : גם אותו לאשור יובל · רבוי על כבודו שזכר · אמר כי הנה במקומו יגלה כבודו ממנו כשישברוהו גם גוף העגל והוא הזהב שבו אחר שנשברה צורתו יוליכו אותו לאשור לשאת אותו מנחה למלך ירב · והוא מלך אשור שנקרא שמו ירב : בשנה אפרים יקח · או יקח בשת אחרי׳ : ויבוש ישר׳ מעצתו · שיועץ ירבעם שהיה משבט אפרי׳ עמהם לעשות העגלים או יבושו מעצתם : בשנה · כמו בושה והנו״ן נוספת : יובל · כמו יובל שי ענין הולכה והבאה · ורבי׳ סעדיה ז״ל פי׳ גם אותו לרבות על העגל שכבר שיגלה תחלה · וי״ת למלך ירב למלכא דייתי לאתפרעא להון · ר״ל למלך אשור שיריב אותם : ישעיה י״ח

נִדְמֶה שֹׁמְרוֹן מַלְכָּהּ כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי־מָיִם׃ וְנִשְׁמְדוּ בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדַרְדַּר

יעלה על־מזבחותם ואמרו להרים כסונו ולגבעות נפלו עלינו :

נדמה שמרון מלכה · נדמה נפעל עומד כי הוא בקבוץ והוא ענין כריתה
כמו שנדעינו נדמו עמי · ואמ' נכרת בשמרון מלכה שעמד כמה ימים במרד בסע' סימ' ד'
ולא היה יכול להנצל מיד מלך אשור והלך בגולה קל מהרה כקצף על פני מי ·
וקצף קליפת העץ · כמו ותאנתי לקצפה · וית כריתוא על אפי מיא · בלע"ז ישעי' ח'
אשקומא : ונשמדו במות און · ר"ל בית און · וכן ת"י ויצדון במת
ביתאל : חטאת ישראל · שהם חטאת ישראל : קוץ ודרדר יעלה על
מזבחותם · על מזבחות ישראל שיחרבו יעלו קוצים : ואמרו להרי' כסונו ·
יאמרו ישראל להרים כסונו · מרוב צרה וצוקה שתבואם ישאלו שיפלו ההרים
והגבעות עליהם ויכסום שיהיו נקברים תחתיהם ולא יסבלו הצרות ההם :

מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו לא־תשיגם בגבעה מלחמה על־בני עלוה : באותי ואסרם ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עינותם :

מימי הגבעה חטאת ישראל · שמקרו ענמם שבט בנימן להחזיק בדבר נבלה ·
גם שאר השבטים שנענשו על שהיו בימיה' עוברי ע"ז : שם עמדו · ירמה כי
שם עמדו הפושעים ההלה אשר בדור הזה שהם מחזיקים ברשעם ולא ישובו
למוטב · וכן אמר למעלה העמיקו שחתו כימי הגבעה : לא תשיגם · והלא בסע' סימ' ט'
חושבים בלבם שלא תשיגם מלחמה כמו שהשיגה אותם הפושעים בגבעה
כשבאו ישראל על אותם בני עולה והם בני בנימן כי כלו בעונם כן יכלו אלה
בעונם ותשיגם חרב האויב לא יחשבו שלא תשיגם : עלוה · כמו הפוך עולה ·
וכן זועה וזועה · כבש וכשב · שמלה ושלמה · והדומים להם · ויונתן פירש
מימי הגבעה כששאלו להם מלך והוא היה מגבע בנימן ומאז החלו למרוד
באל ית' ואינו מיושב הפסוק על פירושו : באותי ואסרם · ברצוני
ובתאותי שאיסרם · כיון שאינם מקבלים מוסר ממני ע"י הנביאים שמוכיחים
אותם בשמי איסרם ע"י עמים שיאספו עליהם : באסרם לשתי עונותם ·
כמו שאוסרים השורי' לחרוש : עונותם כמו למענותם · והם חרישות השדה תלים קכ"ט
הנקראות גדודים ותלי העפר מזה ומזה נקראו תלמים · והנה דמה יהודה
ואפרים לשתי פרות חורשות · ואמרתי שיחרשו טוב וחרשו רע והם אסרו עצמם
זה בזה והתחברו זה לזה לעשות הרע בעיני השם · ואסרם לשתי עונותם היה
כשנתחתן יהושפט עם אחאב מלך ישראל ועשה יהורם בנו הרע בעיני ה' והלך
בדרכי מלך ישראל · ובימיו פשע אדום מתחת יד יהודה · וכן עשה אחזיה בנו :

ואסרם

ואסרם · שרשו יסר מן הקל · וכן יוסר לץ · ודגש הסמך לתמורת הקריאה משלי ע׳
לחסרון היו״ד פ״א הפעל · כמו אפק מים על צמא · וכמקבות יצרהו : עונותם ישעיה מ״ד
כתי׳ ביו״ד אחרי העי״ן וקרי בוי״ו שאותיות אהו״י מתחלפות : ישעיה מ״ד

וְאֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ וַאֲנִי
עָבַרְתִּי עַל־טוּב צַוָּארָהּ אַרְכִּיב אֶפְרַיִם יַחֲרוֹשׁ
יְהוּדָה יְשַׂדֶּד־לוֹ יַעֲקֹב׃ זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה
קִצְרוּ לְפִי־חֶסֶד נִירוּ לָכֶם נִיר וְעֵת לִדְרוֹשׁ אֶת־
יְהוָה עַד־יָבוֹא וְיֹרֶה צֶדֶק לָכֶם׃ חֲרַשְׁתֶּם־
רֶשַׁע עַוְלָתָה קְצַרְתֶּם אֲכַלְתֶּם פְּרִי־כָחַשׁ כִּי־
בָטַחְתָּ בְדַרְכְּךָ בְּרֹב גִּבּוֹרֶיךָ׃ וְקָאם שָׁאוֹן בְּעַמֶּךָ
וְכָל־מִבְצָרֶיךָ יוּשַּׁד כְּשֹׁד שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל
בְּיוֹם מִלְחָמָה אֵם עַל־בָּנִים רֻטָּשָׁה׃
כָּכָה עָשָׂה לָכֶם בֵּית־אֵל מִפְּנֵי רָעַת רָעַתְכֶם
בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃

ואפרים עגלה מלומדה · למעלה המשילה לפרה שאמר כי כפרה סוררה בקמ׳ סימ׳ ר׳
סרר ישראל ועתה קראה עגלה כי בימי נעורים למדה אבל יתכבד לחרוש ·
והחרישה עם הזריעה היא עשות המעשים · והקצירה היא פרי המעשים ·
ואני למדתיה לעשות המעשים הטובים כדי לאכול טוב והיא מאנה לחרוש
כלומר בעשות המעשים אלא תדעה לאכול ולהיות מן הטוב אשר אני נותן
לה בלי מעשה שתעשה אלא כאנס תדעה לאכול · וזהו שאמר אוהבתי לדוש ·
לדוש ולא לחרוש כדי שתאכל בשעת הדישה · והנה אינה עושה מעשה לרצון
בעליה אלא לרצונה ולהנאתה : אהבתי · כמו אוהבת והיו״ד נוספת כי המלה
מלעי״ל : ואני עברתי על טוב צוארה · כשעברתי עליה לתת עליה עול
להיות עובדה שמן עשיתי שלא הכבדתי עולה כי הפרות שמכבידים עולן עובדין
כחוש · ורוצה לומר במשל שלא הכביד עליהם עול המעשה · או פירוש
כשעברתי עליהם לחלוק עול המלכות · רוצה לומר כשדברתי ביד אחיה הנביא
על טוב צוארה עברתי שכל ישראל היו שלוים איש תחת גפנו ותחת תאנתו
כל ימי שלמה ובעת מותו היה זה שאמרתי לחלוק המלכות : ארכיב
אפרים

אפרים . אמרתי להרכיב אפרים כלומר להרכיב עליו עול מלכות ירבעם
שהיה משבט אפרים . וכיון שאני הרכבתי עליו העול אמרתי שיעשה רצוני
ויצוה העם לעבודתי ולהיות תחת רשותי ומצותי שאמרתי לו והיה אם תשמע מלכים א׳ י״א
את כל אשר אצוך והלכת בדרכי וגו׳ . ובניתי לך בית נאמן וגו׳ : יחרוש
יהודה . כי כבר הרכבתי עליו העול ואין לי אלא שיחרוש ברצוני כי המלך
כבר היה ביהודה ונשאר גם כן אחר שנחלקה המלכות : ישדד לו יעקב .
המשדד הוא הכותש הרגבים אחרי החורש לשוות פני האדמה ולתקנה לזריעה .
וכן אם ישדד עמקים אחריך . ואם מלך אפרים ומלך יהודה היו חורשים ברצון איוב ל״ט
האל ית׳ והחרישה היא אזהרת העם היה לעם לשדד והוא לתקן אזנם ולבם
אל דברי האזהרה שיהיו מקבלים עליהם המצות לעשותם והיא הזריעה . ואם
ירבעם ורחבעם היו מזהירים העם לעשות הישר בעיני ה׳ היה יעקב והוא כלל
ישראל משדד כלומר מכינים לבם לקבל המצות : זרעו . ואמרתי
להם זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד . כלומר עשו הטוב בעיני והגמול
הטוב שתקחו מאתי יהיה יותר רב על מעשיכם הטובים כמו הזורע סאה
שמקוה לקצור סאתים או יותר . לפי׳ אמר בזריעה צדקה ובקצירה חסד כי
החסד יותר על הצדקה . ובדברי רז״ל גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה .
שנאמ׳ זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד . זורע ספק אוכל ספק איננו אוכל
קוצר ודאי אוכל : נירו לכם ניר . ואחר שתקצרו שובו לחרוש עוד ולזרוע .
כלומ׳ לא תשקוטו ממעשיכם הטובי׳ כל ימיכם . והניר הוא החרישה . ות׳ ולחרוש שמואל א׳ ח׳
חרישו ולמיגד עריה . ובדברי רז״ל שדה ניר ניר שנה וזרע שנה . או פי׳ נירו משל
לעורר הלבבות שיקבלו דברי התוכחה כמו חרישת השדה לקבל הזרע : נירו
פי׳ מכנין המפ״ל ומשפטו הנירו ונפל ממנו הא׳ הכנין כמו שהוא המנהג בפ״י
נחי העי״ן . כמו שימו שיתו : ועת לדרוש את ה׳ עד יבא ויורה צדק
לכם . פירושו כתרגומו הא בכל עידן נבייא אמרין לכון תבו לדחלתא דה׳
כען יתגלי וייתי זכוון לכון . והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ ועת תקבעו
לדרוש את ה׳ לרוות הזרע עד יבא מלקוש ויורה צדק לכם . כמו יורה ומלקוש . דברים י״א
וי״מ אם תדרשו את ה׳ לדעת תורתו ומצותיו הוא יבא ויורה אתכם צדק . על
דרך בא ליטהר מסייעין אותו . ואדז״ל כתב קצרו לפי חסד כל מה שתקצרו
בעולם הזה חסד יהיה עד יבא לעולם הבא ויורה לכם הקרן . כמו שאמרו
רז״ל על כמה מצות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם
הבא : חרשתם . פירוש חרשתם וזרעתם . כי אחר החרישה הזריעה ושניהם
משל למעשה כמו שפירשנו . אמר אתם עשיתם הפך מה שצויתי לכם שאמרתי
זרעו לכם לצדקה ואתם חרשתם רשע . לפיכך קצרתם אכלתם פרי כחש .
והקצירה משל לגמול . ופי׳ פרי כחש פרי הכחש שכחשתם בי . או פי׳ פרי
כחש פרי שמכחש במקוה אותו כמו שא׳ והירוש יכחש בה : כי בטחת בדרכך בספ׳ קימ׳ט׳
ברוב גבוריך . בטחת בדרכך שהיית הולך בה והוא דרך הרשע והאמונה הרעה
ובטחת גם כן ברוב הגבורים שהיו לך מעמך או ממצרים שהיו מבקשים עזר
מהם ושמת בשר זרועך ולא בטחת בי . לפיכך נכשלת . וכ״ה הנבא לנכח הושע
בן אלה שהרב שמרון וגלו השבטים בימיו : וקאם שאון בעמיך .

מפני רעתך יקום שאון בעמיך שיבואו האויבים עליהם להחריבם: וקאם.
ישעיה י״ז כתיב באל״ף והוא מקום עי״ן הפעל: שאון. כמו ושאון לאומים כשאון מים
כבירים. ענין המון העם: בעמיך. כתיב ביו״ד והוא לשון רבים ר״ל על
השבטים: וכל מבצריך יושד. כל המבצרים שאתה בוטח בהם יושד כל אחד
מהם על יד השודד שיבא עליהם. יושד מבנין הפע״ל מפעלי הכפל והדגש
מורה על חסרון הכפל. וכתוב בוי״ו עם הדגש: כשוד שלמן בית ארבאל
ביום מלחמה. שלמן אויב ידוע היה באותן הימים ששמו שלמן ובא על
בית ארבאל פתאום ושדדו והפיל האם על הבני׳ ולא השאיר פליטה. וארבאל
הוא שם אדם גדול היה בימיהם. ויונתן תרגם ויקום אתרגושא בעמך וכל כרכך
יתבזזון כביזת שלמא בכמנא ביומא דקרבא אם על בנין קטילת. תרגם
דברים י״ט ארבאל מן וארב לו. ואדוני אבי ז״ל פירש שלמן הוא שלמנאסר מלך אשור
בית ארבאל הוא שומרון בית שארב האל ית׳ עליה ותפשה בעונה: אם על
בנים רוטשה. לפי שרחמי האם על הבנים בעת שידנו להרגם מפלת עצמה
ישעיה י״ג עליהם: רוטשה. כמו ועולליהם ירוטשו ענין ההשלכה בארץ לבקעם.
שמות כ״ג ורבותינו זכרונם לברכה פירשוהו ענין עזיבה כתרגו׳ תשמטנה ונטשתה תשמטנה
ותרטשנה. אמרו שהיו עוזבי׳ נשיהם ובניהם והולכים להם מפני החרב והרעב.
ואמ׳ רטושים מרעתם נטושים בעל כרחם: ככה עשה לכם בית
אל. כל זה גרם לכם בית אל כלומר העגל שעבדתם שם: מפני רעת
רעתכם. זה היה לכם מפני רעה גדולה שברעתכם והיא עבודת העגל ואמרכם
אלה אלהיך ישראל: בשחר נדמה נדמה מלך ישר׳ הוא הושע בן אלה.
וטעם בשחר פירש אדוני אבי ז״ל בתחלת מלכותו בשנת שש לו שאסרו
מלך אשור ובשנה השביעית עלה על שומרון וצר עליה שלשה שנים ולכדה.
ועוד קודם לכן מתחלת מלכותו היה עובד למלך אשור ומשיב לו מנחה שנה
בספ׳ סימ׳ ד׳ בשנה. ונדמה ענין כריתה. כמו נדמו עמי: נדמה. מקו״ר עם הנו״ן כמו
שמואל א׳ ב׳ הנגלה נגליתי:

יא כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי
לִבְנִי: קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים
יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִילִים יְקַטֵּרוּן:

כי נער ישראל ואהבהו. כשהיה נער אהבתיו והוא בהיותו במצרי׳ לפי׳ אני
מתרעם עליו יותר משאר האומות כי מנעוריהם אהבתים והצלתים מיד אויביהם
וכאשר עוברים על מצותי עלי ליסרם כאשר ייסר איש את בנו. וזהו שאמר
שמות ד׳ וממצרים קראתי לבני. כמו שאמר בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את
בני ויעבדני. ופירוש קראתי לבני קראתי לפרעה בעבור ישראל בני. או פירוש
קראתי לו בהיותו בני. וטעם ממצרים כי מאותו העת החלותי לקרוא אותו בני:
קראו להם. הנביאים אשר אני שולח להם קראו להם השכם והערב
לשוב אל ה׳: כן הלכו מפניהם. כל עת שהיו קוראים להם כן היו
הולכים

הולכי' מעיהם. ולא יקשיבו על דבריהם ולא יניחו מעלליהם הרעים לבעלים יזבחו ולפסילים יקטרון · וכמו זה כן ירבה וכן יפרוץ : שמות א'

ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על־זרועתיו ולא ידעו כי רפאתים׃ בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו אוכיל׃

ואנכי תרגלתי לאפרים. זכר אפרים לפי שהוא עשה העגלים · אמר ואיך יגמול לי זאת כי אנכי עשיתי להם כמה טובות והרגלתים לרגלים ולא הטרחתים במנחתי ובעבודתי : תרגלתי. לשון הרגל והתי"ו במקום ה"א הרגלתי · כן דעת המדקדקים · ורבי אחי רבי משה זכרונו לברכה אמר כי הוא ש"ס תרגלתי כמלך המלכתי ואף על פי שבאה המלה מלעי"ל המשקל אחד הוא · ולפי שהמשילו לנער אמר עליו זה הלשון כמו שמרגילים הנער לילך מעט מעט בלי טורח כן כשהסעתים ממסע למסע בהוציאי אותם ממצרים הסעתים מעט מעט בלי טורח הענן הולך לפניהם יומם ועמוד אש לילה : קחם על זרועותיו. המנהיג שנתתי להם והוא משה לקח אותם על זרועותיו. כמו שאמר כאשר ישא האומן את היונק: ולא ידעו כי רפאתי' · לא הכירו כי אני הרופא אותם מכל מחלה ומכל צרה. כמו שאמר כי אני ה' רופאך : קחם · בחסרון פ"א הפעל · והוא כמו לקחם : בחבלי אדם אמשכם · לפי שהמשיל אפרים לעגלה והעגלה מושכים אותה בחבלים אמר אני משכתי את ישראל בחבלי אדם ולא בחבלי עגלה שמושכין אותה על כרחה אלא כמו אשר ימשוך אדם את חבירו לאטו שלא יכריחנו ללכת על כרחו כן משכתי' לאטם וזהו בעבותו' אהבה שאמר אחר כך : ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם · הייתי להם כאותם שמרחמים על העגלה שלא תהיה חורשת יותר מדי ומרימים העול מעל צוארה ותולין אותה על לחיה כדי שלא תמשוך ותנוח מיגיעה שעה או שעות ביום כן אני לא הוגעתי ישראל בחרישותם · וכבר פירשנו משל החרישה והעול : ואט אליו אוכיל · ועם כל זה אעפ"י שהיא נחה מיגיעה מטים לה מאכל במקומה כן אני לישראל לא הכבדתי עולם ונתתי להם במדבר ספוקם בלי טורח לחם ובשר : לחיהם · בשקל כליהם : אוכיל · ש"ס בשקל אוציר :

במדבר י"א

שמות ט"ו

לא ישוב אל־ארץ מצרים ואשור הוא מלכו כי מאנו לשוב׃ וחלה חרב בעריו וכלתה בדיו ואכלה ממעצותיהם׃ ועמי תלואים למשובתי ואל־על יקראהו יחד לא ירומם׃

לא ישוב אל ארץ מצרים . לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש
עזר כי כבר אמרתי להם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כי אם היו שבים דברים י״ז
אלי לא היו צריכים לעזר מצרים : ואשור הוא מלכו . ועל כרחו אשור
הוא מולך עליו ועובד אותו ושולח לו מנחה בכל שנה ושנה . וכל זה למה.
כי מאנו לשוב . כלומר לשוב אלי כי אם היו שבים אלי לא היו מלכי
האומות מושלים עליהם אבל הם היו מושלים על האומות כמו שהיו עושים
בימי דוד ושלמה כשהיו עושים רצוני . וכן הבטחתים ומשלת בגוים רבים ובך דברים ט״ו
לא ימשלו : וחלה חרב . תפול ותנוח . כמו יחולו על ראש יואב : שמואל ב׳ ג׳
וכלתה בדיו ואכלה . פירוש בדיו ענפיו . והוא משל לשרי׳ כי כבר זכר
בעריו . והשרים לערים כמו הענפים לאילן . וכן יקראו בנות שהם לעיר כמו
בנות לאם : ממועצותיהם . פי׳ וכל זה יבא להם מעצתם הרעה שעזבו עבודתי
לעבוד אלהים אחרים : ועמי תלואים למשובתי . האל״ף תחת
האל״ף והיא במקום ה״א למ״ד הפעל כי שרשו תלה וכן והיו חייך תלואים לך דברים כ״ח
מנגד . אשר תלאום שמה . אמר עמי תלואים בין הצרה והרוחה פעם תבואם שמואל ב׳ כ״א
צרה פעם יהיו ברוחה וזהו למשובתי כלומ׳ בעבור המשובה והמרד שעושים
לי . ויו״ד משובתי כיו״ד ושמחתים בבית תפלתי . ואם לא היו מורדים היו ישעיה נ״ו
לעולם ברוחה . ואדוני אבי זכרונו לברכה פי׳ מסופקים הם בתשובתי מלשון רז״ל
אשם תלוי . אמר כי ספקה להם בתשובתי אף על פי שהם ידעו הבירור אך
למשובתי ולמרוד בי יעשו דבר זה . ורש״י ז״ל פי׳ למשובתי ענין תשובה אמר
כשהנביאים מלמדי׳ אותם לשוב אלי הם תלואים אם לשוב אם לא לשוב . ולא
מנאו משובה כי אם לנגדי . וכן ת״י ענין תשובה : ואל על יקראוהו.
יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון ית׳ : יחד לא ירומם . וכלם
כאחד אין בהם שישוב לאל ית׳ וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו . והחכם רבי
אברהם אע״ה פי׳ ירומם בצר״י כמו בפת״ח . אמר לא יעלה אחד מהם למדרגה
שחושב לעלות אליה :

אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ
כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד
נִכְמְרוּ נִחוּמָי : לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא
אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ
בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר : אַחֲרֵי יְהוָה
יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ
בָנִים מִיָּם : יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה

מארץ

מֵאֶ֣רֶץ אַשּׁ֑וּר וְהוֹשַׁבְתִּ֥ים עַל־בָּתֵּיהֶ֖ם נְאֻם־יְהוָֽה׃

איך אתנך אפרים. אעפ״י שחטאת מאד לפני אני מרחם ואומר איך אתנך
אפרים ביד אויב: אמגנך. אמסרך כמו אשר מגן צריך בידך: כאדמה. בראשית יד
כי כן היית חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמור׳ אדמה וצבויים לפי חטאיך
הרבים אלא שנהפך עלי לבי שלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה: יחד
נכמרו נחומי. נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרעה אשר חשבתי לעשות לך
ולא אעשה וכן כי נכמרו רחמיו. וכן תרג׳ יונתן ואנקלוס אתגוללו רחמוהי. בראשית מג
וי״ת נתחממו כמו עורינו כתנור נכמרו: נחומי. שם נחום בשקל חבור צבור: איכה ה׳
בצבאים. האל״ף תחת היו״ד והאל״ף נחה והיא במקום וי״ו המשך:
לא אעשה. לא אשוב. אם יקרתים בעונם לא אשוב עוד עליהם לשחתם מכל
וכל: כי אל אנכי ולא איש. כי אני ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל
לסבול כעסו ועושה עם אויבו כפי חמתו וכעסו. או פירושו כטעם לא איש אל במדבר כג
ויכזב ובן אדם ויתנחם אמר כיון שהבטחתי אבותם להטיב להם ולזרעם
אחריהם לא אשוב מהבטחתי אעפ״י שהם חטאו לפני אלא איסרם ולא אשחיתם
מהיות עם: בקרבך קדוש. ועוד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי
לעם אחר ולא אחלל כבודי: ולא אבא בעיר. פי׳ הגאון רב סעדיה ז״ל
ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלם. ועל הדרך הזה ת״י ולא אחליף בקרתא
אוחרי עוד ית ירושלם. והחכם רבי אברהם אע״פ׳ בקרבך קדוש אף על פי
שלא אבא בעיר כמו שאמר האמנם ישב אלהים את אדם על הארץ. ורז״ל ד״ה ב׳ ו׳
פירשו ואמרו משום דבקרבך קדוש לא אבא בעיר אלא שלא אבא בירושלם
של מעלה עד שאבנה ירושלם של מטה ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתי׳ נ״א עד שאבא
ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו: אחרי ה׳ ילכו. אף על פי בירושלם
שאסלק בעונם שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו תלים קכ״ב
אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמו שאמר בתחלת הספר אחר ישובו בני ישראל בסע׳ סימ׳ ג׳
ובקשו את ה׳ אלהיהם: כאריה ישאג. כמו האריה שישאג שיתאספו החיות
אליו כי הוא מלך החיות כן יאספו בני ישראל לקול שאגת האל ית׳ כי הוא
ישאג כלומר יגלה להם לישראל בגלותם ע״י נביא או אות ומופת שישלח:
ויחרדו בנים מים. ינועו ממזרח וממערב. ואמר בנים כמו הבנים שבאים
ליד האב כשקורא אותם כן יבואו אליו אל מקום המקדש שישיב שכינתו שם
ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה׳ אלהיכם: יחרדו. ענין תנועה דברים יד
כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו. הנה חרדת אלינו את כל החרד׳ הזאת. וזכר מים שמואל א׳ ט״ז
שהוא המערב והוא הדין לשאר הפאות. והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל מלכים ב׳ ד׳
פירש מים מה שפי׳ אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית:
יחרדו כצפור ממצרים. אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור
החרדה לשוב אל קנה כמו שהמשיל נדוד האדם אל נדוד הצפור באמרו כצפור משלי כ״ז
נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו המשיל שובו לארצו לצפור שנאמר

בצפור

בצפור ממצרים : וביונה מארץ אשור . ואותם שהם בארץ אשור יטרדו
לצאת ממנה לשוב אל ארצם כמו היונה הנרדפת לשוב אל שובכה כמו שאמר
גם כן בשיבת הגלות וכיונים אל ארובותיהם . וזכר מצרים ואשור והוא הדין ישעיה ס׳
לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם ונכשלו בהם וגלו
אליהם :

יב סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית
יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים
נֶאֱמָן׃

סבבוני בכחש אפרים . אבל עתה סבבו אותי בכחש ובמרמה שעושים .
וטעם סבבוני כי אני שוכן בקרבם והם הקיפוני סביב בית המקדש בעבודת
אלהים אחרים ולא נשארו אלא שבט יהודה בתוך לפיכך אמר ויהודה עוד
רד עם אל . וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרים . ובית ישראל
שאר שבטי ישר׳ שהיו עמו זולתי שבט יהודה ובנימן . ולא זכר בנימן כי יהודה
הוא העיקר והמלך הוא משבטו : ויהודה עוד רד עם אל . כשהחלו אפרים
ושאר השבטים לעבוד העגלים עוד משל יהודה בירא׳ האל ובעבודתו . כמו
שאמר אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב ד״ה ב׳ י״ג
וגו׳ . כל הבא למלא ידו בפר בן בקר וגו׳ . והיה כהן ללא אלהים . ואנחנו
ה׳ אלהינו ולא עזבנוהו וכהני׳ משרתי׳ לה׳ בני אהרן וגו׳ : רד . ענין ממשלה
כמו מדוע אמרו עמי רדנו . ופי׳ רד עם אל כמו כי שרית עם אלהים . או ירמיה ב׳
וכר ענין הממשלה לפי שכשהיה המלך עובד את ה׳ היה מוכיח את העם לעבוד בראשית ל״ב
אלהים יתברך לבדו וכשהיה המלך עובד אלהים אחרים היה מכריח את העם
לעבוד אלהים אחרים גם כן : ועם קדושים נאמן . כפל הענין במלות
שונות כי קדושים במקום אל . אמר לשון רבים כמו אלהים קדושים הוא . יהושע כ״ד
אמר כי נאמן היה יהודה עם האל ית׳ ומחזיק בעבודתו אעפ״י שאפרים היה
עובד את העגלים . ואדו״ל פי׳ נאמן על האל ית׳ . ומן התימה שתי׳ עם אל
כמו עם אל בפתח . לא ידענו אם היה קורא אותו כך שתרג׳ אסגיאו קדמי
כריבין דבית אפרים ובני כליהון דבית ישר׳ ודבית יהודה מתקפין בפולחנא עד
דגלא עמא דאלהא מארעהון וגו׳ :

אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב
וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן
לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד
עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃

אפרים רועה רוח · בעבדו העגלים דומה למי שפותח פיו אל הרוח ורועה אותו כי לא יהיה ממנו : **ורודף קדים** · כפל הענין במלות שונות · וזכר קדים כי הוא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם כן הם לא די שלא הועילה להם עבודת העגלים אלא שהזיקה להם : **כל היום כזב ושוד ירבה** · אינו חוזר בו מרשעו אלא כל הימים מרבה כזב שהיא עבודת העגלים וכן מרבה בשוד ושבר שיבא עונש בעבודתם · ועם כל זה לא יבין ולא ישוב מעבודת העגלים לעבודת האלהים יתברך · אלא מה עושה כשתבא אליו צרת האויב יכרות ברית עם אשור לעזרם וכן עם מצרים פעם עם זה פעם עם זה : **ושמן למצרים יובל** · שהם מובילים השמן למצרים לשחד כי השמן בא להם למצרים ולשאר ארצות מארץ ישראל כמו שכתוב בנבואת יח' · יהודה וארץ ישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך · ואמ' ישעיה ותשורי למלך בשמן. כי היתה ארץ ישראל ארץ זית שמן: יחזקאל כז ישעיה נז

וריב לה' עם יהודה · ואעפ"י שאמ' ויהודה עוד רד עם אל אמר אעפ"י שהחזיק בעבודת האל בבית המקדש אחר כך הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעים לפיכך אמ' שיש לה' ריב ותוכחה עם יהוד' ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם כשהיו מלכיהם רעים כי לא זכרו חסדי עמהם ולא עם אביהם יעקב כי הכל בעבור זרעו והראיתי עליו אות שיהיה לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבורם נעשה אותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה אדון לעשו בימיו ומה שהראיתי עליו לא היה אלא בעבור זרעו והם אינם מכירים זה כי אילו היו מכירים זה היו דבקי' בי ובעבודתי ואני הייתי מקיים להם ברכת יעקב אביהם · ומה הוא האות שעשיתי לו :

בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃

בבטן עקב את אחיו · כמו שאמר וידו אוחזת בעקב עשו · והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו בבטן אין לו כח ויכולת באחד מאיבריו ואף כי יבקע השליה ויתפוש בעקב העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו · ואעפ"י שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם כמו שאמר ויהיו כל אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמו שכתוב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו וגו' · וכל זה לא נתנו אל לבם בניו : **ובאונו שרה את אלהים** · ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לאות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו כאילו היה במערכת אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומלאך כל זמן שיעשו רצוני ומאותות השמים לא יחתו כי אין להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל יתברך בראשית כה דה"א יח עובדיה א

רבקה

רבקה בהם כל זמן שיעשו רצוני ולא יפלו תחת מקרה הזמן. וכן אמר בתורה
דברים ד׳ אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה׳ וגו׳ :
וישר אל מלאך. כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה להאבק אדם
בראשית לב׳ עם מלאך : ויוכל. עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו : בכה ויתחנן לו.
זה לא נזכר בתורה ופי׳ כאלו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחנו כמו
בראשית לב׳ שאמר ויאמר שלחני כי עלה השחר. כל זה להודיע כי האל יתברך שולח
המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא
ברצונו : בית אל ימצאנו. המלאך מצא אותו גם כן בביתאל ושם ברכו
גם כן. ומלת ימצאנו עתיד במקום עבר. ואאז״ל פי׳ כמשמעו שאמר לו
המלאך כי ביתאל ימצאנו האל ית׳ בשרו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישראל :
ושם ידבר עמנו. דברי הנביא אמר שם בביתאל ידבר עמי ועם עמוס
עמוס ה׳ להוכיח את ישר׳ על עבודת העגל בביתאל כמו שאמר עמוס דרשוני וחיו ואל
תדרשו ביתאל וגו׳. ואאז״ל פי׳ ושם ידבר עמנו דברי המלאך אמר לו כי
בראשית לב׳ האל ית׳ ימצאנו בביתאל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ולקרא
שמך ישראל לאמר כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל. והגאון רב סעדיה
פי׳ ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עלינו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו
בראשית לה׳ פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו׳. ואמרו רז״ל כי המלאך הזה הוא מיכאל
בראשית מח׳ ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע וגו׳ :

וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמוֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃

בראשית לה׳ ויהוה אלהי הצבאות. אף על פי שנגלה לאבותם באל שדי לאמר לו אני אל
שדי פרה ורבה עד חדש שמו הנכבד למשה והכל בעבורכם לחדש בו אותות
ומופתי׳ לה ונאכם מעבדות לחירות והוא יו״ד ה״א וי״ו ה״א והוא אלהי הצבאות
אלהי צבאות מעלה שהם המלאכים והגלגלים עם כוכביהם ובשם אל ואלהים
הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואתם אם תעשו את
רצונו הוא יהיה לכם לאלהים כמו שהוא אל אלהי הצבאות: ה׳ זכרו. כמו
שמות ג׳ שאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. ועל הדרך הזה ת״י נביא אמר לקין
הוא ה׳ אלהי הצבאות דאיתגלי על אברהם יצחק ויעקב וכמא דאמיר על ידי
משה דוכרניה לכל דר ודר : ואתה. אתה שאתה זרע יעקב אם תרצה
ישעיה ל׳ באלהיך תשוב כלומר תנוח כמו בשובה ונחת תושעון : חסד ומשפט
שמור. בתנאי זה תוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד
ירמיה ט׳ ומשפט כי מדותיו הם כמו שאמר כי אני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ
כי באלה חפצתי נאם ה׳. ואף על פי שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמר במקום
ישעיה נ״ו אחר שמרו משפט ועשו צדקה. ואמר הנה וקוה אל אלהיך תמיד והוא צדקה
ויושר שתקוה תמיד אל ה׳. ואף כי תהיה לך טובה גדולה ועושר ונכסים תאמר
כי מאתו

כי מאתו הוא הכל תזכרהו תמיד ותקוה לו כמו שאמר בתורה וזכרת את ה׳ דברים ח
אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. לא כאפרים שאמר אך עשרתי מצאתי
און לי. ויש לפרש בית באלהיך תשוב במקום למ״ד ויהיה תשוב ענין
תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר. רננו צדיקים בה׳ ויקרא טז
כמו לה׳: תהלים לג

כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־חֵטְא׃

כנען בידו מאזני מרמה. ואתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנען והוא
הסוחר אשר בידו מאזני מרמה: לעשוק אהב. הפך חסד ומשפט
שמור: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי. הפך
וקוה אל אלהיך תמיד. אינו מקוה לאל ית׳ ואינו מודה שהוא נתן לו כח
לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ושוכח האל ית׳ דברים ח׳
שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתורה ושכחת את ה׳ אלהיך. וזהו שאמר דברים ח
עשרתי ר״ל עשרתי מעצמי: און. כמו הון. או פירוש כמו כח כמו ולאין ישעיה מ
אונים עצמה ירבה: כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא. עוד רעה
אחרת אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון
של עון וחטא: אשר חטא. כמו וחטא וכן טוב אשר יפה כמו טוב ויפה. או קהלת ה׳
פירושו לא ימצאו לי עון ולא דבר אשר בו חטא לי. והחטא פחות מן העון
כי החטא יבא לפעמים על השגגה. או פי׳ עון אשר חטא אשר היה לי בו
חטא כלומר שחטאתי אני עליו כי אם בא לידי ממון בעון ובגזלה לא היה
בידיעתי כלומר על ידי שחטאתי אני עליו ולקחתי בעון בידיעתי. ועל הדרך
הזה והשיאו אותם עון אשמה הסמיכות ר״ל עון שיאשמו עליו: ויקרא כב

וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃

ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים. משם ידעוני אבותיך שעשיתי עמהם כמה
אותות ומופתים והוצאתי אותם מארץ מצרי׳ מבית עבדי׳ וכן אמר בתורה אנכי ה׳ שמות כ׳
אלהיך וגו׳. ועליך היה לדעת אותי ממה שעשיתי עם אבותיך וכן עמכם
אחריהם בזמן שמעתם בקולי. וכן אני עתיד להוציאכם מהגלות שתהיו שם. כמו
שעשיתי כשהוצאתי אתכם ממ״מ וכלכלתי אתכם במדבר והושבתי אתכם באהלים
כן אני עתיד עוד כשאוציאכם מארצות העמי׳ להושיב אתכם באהלי׳ במדבר בדרך
ולהראותכם נפלאות עד שתשובו לארצכם בשלום כמו שכתוב אפתח על שפיי׳ ישעיה מ״א

נהרות ונומר והאומר והארץ צוה למוצאי מים • ופי׳ כימי מועד • מועד
צאתך ממצרים וכל זה לא נתתם אל לבבכם להתבונן בטובות שעשיתי עם
אבותיכם ועמכם : והברתי על הנביאים • כמו עם הנביאים • וכן
ויבואו האנשים על הנשים • אמר מה יכולתי לעשות לכם ולא עשיתי כדי שמות לה
שלא תשכחוני ומה שעשיתי עם אבותיכם הרי דברתי תמיד עם הנביאים
להזהירכם מאתי והרביתי חזון להם ימים רבים : וביד הנביאים אדמה •
כלומר נתתי דמיונות ומשלים ביד הנביאים כמו המשל שאמר ישעיה כרם היה ישעיה ה׳
לידידי • ומה שאמר יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרשה • ומה שאמר יחזקאל יו׳
וביד פי׳ כי על ידם היה שולח להם הדמיונות והמשלים כמו אשר דבר ה׳ אליהם ויקרא י׳
ביד משה :

אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ
גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי : וַיִּבְרַח
יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה
שָׁמָר : וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר : הִכְעִיס אֶפְרַיִם
תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ
אֲדֹנָיו :

אם גלעד און • אם גלעד התחיל לעשות און שהם התחילו לעשות הרע תחלה
והם גלו תחלה : אך שוא היו • נוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על
גלעד שוכר ויהיה הענין כפול במלות שונות • או יהיה טעמו דבק עם בגלגל
ולפי׳ שהוזכר במלת היו אין כל טעמי הפירושים הולכים אחרי טעמי הנקוד :
בגלגל שורי׳ זבחו • כי בני הגלגל היו שכני׳ לארץ הגלעד רק הירדן היה ביניהם
ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד ע״ז כמותם ולעשות און ושוא וזבחו שורים לע״ז
במקום שעשו מזבח לה׳ יתברך והשכינו שם המשכן תחילה אחר שעברו את
הירדן שם זבחו שורים לע״ז : גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי • לא
די במזבח שעשו בגלגל לע״ז כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי
אבנים על תלמי השדות : שדי • כמו שדים וכן וקרא לו חלוני כמו חלונים ירמיה כב
וכתו׳ : ויברח יעקב • והם אינם זוכרים הטובה שעשיתי עם אביהם
שברח מפני עשו אחיו : ויעבוד ישראל באשה • אף כשהיה שם הוצרך
לעבוד את לבן בעבור אשה שיתן לו בתו • והעבודה ששמר את צאנו וכן
בבתו האחרת שנתן לו שמר צאנו גם כן ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב
משם בעושר ובנכסים : ובנביא העלה • ועוד עשיתי חסד עם בניו
שירדו למצרים ושתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרים ברכוש
רב והוא

רב והוא משה : ובנביא נשמר · ארבעים שנה שהיו במדבר נשמרו על ידי
נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלה אינם זוכרים ומכעיסים
אותי בתועבות ובלא אל · וזהו שאמר הכעיס אפרים תמרורים · הכעיס
אפרים את האל ית׳ בתמרורים והם המוכחות שהם כגלי׳ וניונים וכמוהו שימי ירמיה לא
לך תמרורים · ויש לפרשו גם כן מענין מרורים ופירושו כעס תמרורים כלו׳
כעס רע ומר : ודמיו עליו יטוש · דם נקי ששפך אפרים יטוש עליו אדוניו
וכן חרפתו שחרף את האל ית׳ בעשותו העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו :
יטוש · כמו והנה נטושי׳ על פני כל הארץ · ויטוש על המחנה · ענין התפשטו׳ · שמואל א׳ ל
אדוניו הוא הקדוש ברוך הוא ולפעמי׳ שהוא אינו מכיר באדנותו על כרחו במדבר יא
אדוניו הוא והוא ישיב לו גמולו בראשו :

יג בְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל
וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת ׃ וְעַתָּה יוֹסִפוּ לַחֲטֹא
וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים
מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי
ג אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן ׃ לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר
וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן
מֵאֲרֻבָּה ׃

בדבר אפרים רתת · מתחלה קודם שחטא אפרי׳ היה מוראו על העמים אשר
סביבותיו כי בדברו היה אוחז רתת ורעדה השומעים אותו והיה רם וגדול בשבטי
ישראל כמו שנאמר עליו וזרעו יהיה מלא הגוים · וזהו שאמר נשא הוא בראשית מח
בישראל · כלומר נשא ראשו בישראל · וכיון שאשם בבעל מת כלומר נגף
לפני אויביו כאלו מת כי אזלת ידו · ועל הדרך הזה ת״י כד מליל חד מדבית
אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו רחבו על דעלתו
לטעותא מתקטלין : ועתה יוסיפו לחטוא · ועתה כשמלך ירבעם
הוסיפו הם עוד לחטוא · כי מתחלה כשהיו עוברים בימי השופטים היו עובדים
הבעלים ושבי׳ אל השם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל עתה חשבו
לעקור מכל עבודת אלהים ית׳ שלא יעלה אדם לירושלם לעבודת בית המקדש
ויעבדו לפני העגלים לעולם ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ שמות לב
מצרים : ויעשו להם מסכה מכספם · והנה העגלים לא היו כסף אלא זהב
אלא ר״ל מכספם שנתנו כל אחד לקנות זהב לעשות העגלי׳ עשו להם כתבונם
עצבים והם העגלים · ופי׳ כתבונם כמו שהתבוננו בדבר איזו צורה יעשו
והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר · והפעם פירשנו בספר מלכים · וי״ת

כתבונם כמו כתבניתם שתרגם כדמותהון. ומלת כתבונם היה ראוי כתבונתם
וכן וצורם לבלות שאול כמו וצורתם כי הנעדר תבונה צרה. וי״א כי הם משקל תלים מט
אחר יאמר מהם בלא הא תבון צר : מעשה חרשים כלה · כל העגל הוא
מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמו שאמר וכל רוח אין בקרבו : להם חבקוק ב׳
הם אומרים. בעבורם אומרים כהני העגל לבני אדם הבאים לזבוח : זבחי
אדם · כלומר מי מבני אדם שירצו לזבוח : עגלים ישקון · ישקו העגלים
על פיהם כי לא תהיה עבודתם שלימה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם
כמו שאמר וכל הפה אשר לא נשק לו · ורז״ל פי׳ זבחי אדם שהיו זובחים מלכים א׳ יט
בניהם לע״ז וזהו שאמר אדם והיו אומרים להם כומרי ע״ז מי שיזבח בנו לע״ז
כדי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו : לכן יהיו
כענן בקר. לפיכך ילכו לאבדון ויהיו כענן בקר וכטל שהולך בהשכמה מהרה
הוא נפסק. כשיגיע חום השמש כן הם יכלו מהרה · וכן יהיו כמוץ יסוער
מגורן · כמו המוץ והוא התבן הדק שתסערנו הרוח מהגורן כן יסוערו הם
מארצם : וכעשן מארובה · או כמו עמוד העשן היוצא מהחלון שיהיה במהרה
בטל ונפסק : יסוער בפ״א כמו בפתח והוא מהבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש :

ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים
זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי : אני
ידעתיך במדבר בארץ תלאבות : כמרעיתם
וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני :

ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים · כמו שפירשנו למעלה : ואלהים זולתי
לא תדע · לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תדאו כי אין
מושיע בלתי : אני ידעתיך · היה לך שתדעני כי אני ידעתיך במדבר
וספקתי צרכך במדבר שאין בו שום מחיה : בארץ תלאובות · בארץ צמאה
והיא המדבר · והביא אדוני אבי ז״ל ראיה למלה הזאת מלשון ערבי שאומרי׳
לאב אלדגול ר״ל צמא האיש : כמרעיתם וישבעו · כאשר באו למקום
מרעיתם והוא ארץ כנען היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני כמו
שאמר בתורה שעתידים לעשות כן אמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה דברים ח׳
וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וגו׳ · ורם לבבך ושכחת את ה׳
אלהיך · ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו׳ : דברים לב

ואהי להם כמו שחל כנמר על דרך אשור :
אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם
שם כלביא חית השדה תבקעם : שחתך

ישראל

ישראל כי־בי בעזרך :

ואהי להם · כיון שהם שכחוני גם אני זנחתים ונתתים ביד העמים · והייתי
להם כמו שחל או כמו נמר אשור על הדרך שהוא נכון לטרוף מה שיעבור
עליו בדרך כן הייתי להם שהשלטתי בהם אויביהם ולא היה להם כח להנצל
מידם עד שהיו שבים אלי והייתי מרחם עליהם : אשור · מעו״ל מבנין
הקל · וכן הנו׳ מהקל ואשרו בדרך בינה בשקל שמרו זכרו : משלי ט׳
אפגשם כדוב שכול· שהרגו בניו והוא שכול ומר נפש ואם ימצא אדם או
בהמה יבקעם מהרה· ובזכרו דוב שכול ולא אמר אריה או נמר שכול אומרי׳
כי הדוב כשתלד תלד כמו חתיכות בשר כי הולד מכוס׳ כולו בהולדו בשליא עבה
מאד והדוב מלחכת השליא וחותכת מעט מעט כדי שלא תזיק לולד והיא יגיע׳
בזה מאד עד שתעביר כל הבשר ויצא הולד ולפי שטרחה הרב׳ בו היא מרת נפש
יותר כשיהרגו אותו : ואקרע סגור לבם · לבם שהוא סגור ולא יבין אקרענו·
וזה ר״ל כי כן יעשה האריה בטרפו יקרע הגוף עד הלב ויאכלנו וישתה דמו :
ואכלם שם כלביא· שם בעריהם אוכלם בדבר ובחרב האויב כמו הלביא
הטורף בלי חמלה · גם חית השדה תבקעם בחוץ כמו שאמר בתורה
והשלכתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו׳ : שחתך · העגל ויקרא כ״ו
שזכר למעלה · אמר הוא שחתך כי לולי זה כי היה עזרך · וכאלו שני ב״תי
השמוש כאחד ויספיק באחד אלא שאני הקשרים נכונ׳ בענין· וזה מנהג הלשון
לדבר בכה · ופי׳ כי בי היה עזרך או כי שמי היה בעזרך · וכן כי שלח איוב י״ח
ברשת ברגליו · רשת ברגליו או ברשת רגליו · וכן המנהג בשני כפ״י הדמיון ישעיה כ״ד
בעבד כאדניו · כי כמוך כפרעה : בראשית מ״ד

אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל־עריך ושפטיך
אשר אמרת תנה־לי מלך ושרים : אתן־לך
מלך באפי ואקח בעברתי :

אהי · אני אהיה קיים לעולם אבל מלכך אפוא שמאסת במלכותי ושאלת
מלך שיושיעך ואיה הוא שיושיעך בכל עריך שבאים עליהם האויבים כמו
שאמרת ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו : ושפטיך· שמת עליך מרעתך שמואל א׳ ח׳
הרי אתה רואה כי לא יועילוך מלך ושופטים ושרים כי אם בעזרתי :
אתן לך · נתתי לך : מלך באפי · כי לא ברצוני שאלתם מלך כמו שאמר
אותי מאסו ממלוך עליהם ולקחתי אותו בעברתי שמת במלחמת פלשתים ולא שמואל א׳ ח׳
מלך אלא שנתים ותוכלו להכיר כי אין לכם מלכות אלא מלכותי והמלך
שאמנה עליכם אם יעשה רצוני תנצלו הוא ואתם מכל רע · וי״מ אתן לך על
שאול כמו שפירשנו ואקח על צדקיהו שהיה המלך האחרון · ויש מפרשים
במלכי השבטים ירבעם והושע בן אלה· ומה שאמר על ירבעם באפי כי באף
שהיה לו על מלכות דוד נתנו :

צָרוּר עֲוֺן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃

צרור · שמור הוא אצלי כמו הדבר השמור בתוך הצרור כמו שאמר איוב איוב י״ד
חתום בצרור פשעי · והעון והחטאת עון העגלים : חבלי יולדה ·
צירים כצירי יולדה יבואו לו צרות שאביא עליו : הוא בן לא חכם · לפי
שהמשיל חבליו לחבלי יולדה אמר כי הנולדים אינם חכמים כלומר הדורות
הבאי׳ שראו אבותיהם בצרה בעונותיהם לא היו חכמי׳ ולא התבוננו. כי אבותם
בעונם מצאתם הרעה ולא שבו ממעללי אבותיהם ועשו רע כמוהם : כי עת
לא יעמוד במשבר בנים · כי אם היה חכם לא היה עומד עת אחת במשבר
כי כמהרה היה יוצא מן המשבר לאויר העולם. והמשבר הוא הרחם · ויש בני׳
זריזים בטבעם בצאתם מן הרחם ויצאו מהרה כן הם אם היו חכמים לא היו
עומדים שעה אחת בצרה כי מיד שהיו שבים אל השם יתברך היו נצלי׳ מהצרה :
במשבר. פתוח כי הוא סמוך למלת בנים · ונקרא הרחם משבר מפני חבלי
היולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה :

מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה׃

מיד שאול אפדם · הייתי פודה אותם מיד שאול אם היו חכמים : ממות
אגאלם · כפל הענין במלות שונות : אהי דבריך מות · אבל עתה שאינו
חכם אלא נבל וכופר בטובתי לא די שלא אפדך ממות אלא אביא עליך המות
בדבר ובחרב וברעב ובחיה רעה · ופי׳ דבריך דברי ששלחתי לך · לא שמעת
בקולי והוא יגרום לך המות· ואומ׳ דבריך כמו דברי כי הכנויי׳ יפלו על הפועל
ועל הפעול· וכן ושמחתים בבית תפלתי· שמעתי את תפלתך· וי״מ דבריך מן ישעיה נ״ו
דבר לפי שסמכו למלת קטבך· וכה״א מדבר באופל יהלך מקטב ישוד צהרי׳ : מלכים ב כ׳
אהי קטבך שאול· אני אהיה גורם כריתתך לשאול : קטבך· ענין כריתה וכן תלים צ״א
ומקטב ישוד צהרים· ותרגום ירושלמי לחטוב עצים למקטב אעין· וקטבך בא דברים י״ט
בקמץ הקו״ף שלא כמנהג משקלו· וכמוהו קטני עבה : נוחם יסתר מעיני· מלכים א׳ י״ב
הנוחם שהייתי מנחם על רעתם כמו שאמר וינחם ה׳ על הרעה עתה יסתר מעיני שמות ל״ב
כל כך

על כך הרבו לפשוע : כי הוא · כי אפרים היה מפריא בין אחים עד
אלא עשה העגלים היה הולך וגדל ופורק בין אחיו · כמו שאמר יעקב עליו
ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים · ועתה שחטא יבא קדים בראשית מ״ח
רוח ה' והוא מלך אשור · והמשילו לקדים שהוא רוח מזרחית כי ארץ אשור
מזרחית לארץ ישראל · ועוד אמר קדים לפי שהוא רוח קשה · ואמר רוח ה'
להגדיל הרוח ולחזקו כמו כהררי אל · שלהבת יה · ואמר גם כן רוח ה' לפי תלים ל״ו
שהאל יתב' העיר את רוחו לבא על ישראל · וכן אמר ויער אלהי ישראל את רוח שיר ח'
פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלנסר מלך אשור וגו' · וכן כתוב כשמלך מנחם דה״א ה׳
בא פול על ארץ ישראל · ובימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור · ובימי הושע
בן אלה עלה שלמנאסר מלך אשור על שמרון ויצר עליה : ממדבר עולה ·
כי הרוח הוא תמיד במדבר · או פי' כי מדבר יש בין א"י לארץ אשור · ומפני
אותו הרוח שהוא מלך אשור יבוש מקור אפרים שהוא היה מתחלה כמו עץ
פורה על מים · כמו שנאמר עליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש בראשית מ״ט
מקורו ויחרב מעינו מפני אותו הרוח : יבוש · שרשו יבש בשקל יאות מן
יאת : ויחרב · כמו יבוש מן חרבו המים : הוא ישסה · אותו הרוח ישסה בראשית ח'
אוצר כל כלי חמדה :

תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יד
יִפֹּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃

תאשם · האלף באה לכבוד והוא ענין שממה · וכן ויאשמו יושבי בה · וזכר ישעיה כ״ד
שמרון כי היא ראש ממלכת אפרים · וכן אמר וראש אפרים שמרון · והיא ישעיה ז'
נלכדה אחרונה שבארץ ישראל : כי מרתה באלהיה · כי היא החזיקה בעבודת
העגלים כי אם היו המלכים טובים היו מחזירים ישראל למוטב : ירוטשו ·
דרך אכזריות להפיל הקטנים בקרקע או אל הקירות לבקעם וכן דרך אכזריות
לבקע הנשים ההרות · והריותיו בשקל דליותיו :

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ
בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה
אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה
פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס
לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ
אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃

שובה ישראל · כי כשלת בעונך · כי אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך
יש לך

יש לך לשוב אל ה׳ ית׳. כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו. וכאמרו
דברים ד׳ עד כמו אל. וכן ושבת עד ה׳ אלהיך. שובו עדי. ואמרו רז״ל גדולה תשובה
יואל ב׳ שמגעת עד כסא הכבוד שנא׳ עד ה׳ אלהיך: קחו עמכם דברי׳.
אינו שואל מכם בתשובה לא כסף וזהב לא עולות אלא דברים טובי׳ שתתודו
בהם עונותיכם: ושובו אל ה׳. בכל לבבכם ולא בשפתי׳ בלבד. או פירושו
אחר שתשובו תתודו לפניו: ואמרו אליו. כלומר אמרו לפניו בדברי׳ האלה
יחזקאל ל״ט וכיוצא בהם: כל תשא עון. כל עון תשא והוא הפוך. כמו מקום שם קבר
שהוא כמו מקום קבר שם. או פי׳ לכל תשא עון: וקח טוב. וקח דבר טוב
או לב טוב: ונשלמה פרי׳ שפתינו. במקום פרי׳ נשלמה לפניך וידוי שפתינו
כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון כי
ויקרא ה׳ בכלם נאמר והתודה אשר חטא. ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים
ויקרא י״ו כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי כמו שנאמר והתודה
עליו את כל עונות בני ישראל וגו׳: אשור לא יושיענו. והתודו
לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח
להושיענו ולבד כי לה׳ התשועה: על סוס לא נרכב. שהיינו שולחים רוכבי
סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה: ולא נאמר עוד. מבואר הוא:
אשר בך ירוחם יתום. כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין בו כח
אתה תתן בו כח ותצילהו וכן תעשה לנו:

אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח בַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגֶּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃

ארפא משובתם. ואם אתם תעשו כן הוא יעשה אתכם. אעלה ארוכה ומרפא
למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה: אהבם נדבה. אאהבם אהבת
נדבה מלב טוב כי אפי׳ שהיה לי עליו שב ממנו כיון שהוא שב בתשובה אלי.
ואמר לשון רבים על דרך פרט. ולשון יחיד על דרך כלל: אהיה
בתע׳ סימ׳ י״ג בטל לישראל. הפך מה שאמר ויבוש מקורו. ואמר טל לפי שאינו נפסק
כן טוב האל ית׳ לא יהיה נפסק מהם וזה יהיה לעתיד בשוב הגלות: יפרח
בשושנה. אמר בשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב

אני

אני חבצלת השרון שושנת העמקים · ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין שיר ב׳
הבנות · ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונוחה להעקר ויך שרשיו
כלבנון · כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבים כן יהיו נטועים באדמתם
ויהיו שרשים חזקים לא יוכלו להנתש ממקומם כמו שאמר ולא ינתשו עוד מעל עמוס ט׳
אדמתם · ועל הדרך הזה אמר הבאים ישרש יעקב · ומה שאמר ויך על דרך ישעיה כ״ז
ומחה על כתף ים כנרת כלומר יכו השרשים הנה והנה באורך וברוחב : במדבר ל״ד
ילכו יונקותיו · וכמו שהשרשים יהיו למרחוק כן יונקותיו ילכו
למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה · והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק ·
והיונקות הם משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום · או יהיה משל
השרשי׳ תורת משה רבינו ע״ה שתהא קיימת לעד והיונקות הם הדעות המתחדשות
להם בידיעת האל ית׳ יום יום : ויהי כזית הודו · שיהא כח לאותו קיים כמו
הזית שעליו לחי׳ כל השנ׳ כלומ׳ שלא יפסק טובו כל הימי׳ : וריח לו כלבנון ·
כמו כריח שדה אשר ברכו ה׳ · כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ומעשבים בראשית כ״ז
ויש בהם נותני ריח טוב · ר״ל שילך שמם הטוב למרחוק : ישובו יושבי
בצלו · ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האל ית׳ : יחיו דגן · יחיו עצמם בכל
עת במתת האל ית׳ שיקיימו׳ כמו הדגן המחיה את האדם ברוב : דגן ·
חסר בה הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה · כי חטאת קסם מרי · והדומי׳ משלי י״ז
להם · ואם תאמר יפסק טובם כמו הדגן שפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם שמואל א׳ ט״ו
אחרת לא אלא ויפרחו כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו איננו נפסק
ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה : זכרו כיין לבנון · ריחו
כמו אזכרתה ליי׳ · אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון ויקרא ו׳
שיש לו ריח טוב · וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל
ויין הרי ישראל וירושלם ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מצרים אלא היינות הם
עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא · ומשל הריח יהיה השם
הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד · ויש מפרשי׳ ישובו ינוחו כמו בשובה ישעיה ל׳
ונחת · ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שנוי טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיחיו
אותו כמו הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכיוצא בה ·
וזכרו רבותינו ז״ל בשינוי טבע שיהיה לעתיד בחטה : אפרים · ואז יאמר אפרי׳
מה לי עוד לעצבי׳ כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד
את ה׳ יהיה לי כל הטוב הזה · ויאמר הקב״ה כשיאמר אפרים זה אני
עניתי ואשורנו · כלומ׳ אביט אליו בעת רצון הפך והסתרתי פני מהם · דברים ל״א
ומה אומר לו אני כברוש רענן · אני אהיה לך כמו ברוש רענן שכופפין
ראשו אצל שרשיו כן אני מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח · ואם ישעיה נ״ז
תאמר הברוש איננו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן :

מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי
יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם ׃

מי חכם ויבן אלה · וכשהשלים הושע נבואתו אמר מי בכם חכם ויבין אלה
התוכחות

התוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרים דרכי ה'. לא כאותם שאומרים לא יתכן
יחזקאל יח דרך ה' כמו שאמר ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תזכרנה לכם
תועבותיכם הראשונות: וצדיקים ילכו בם. כי יכירו וידעו כי כל דרכיו
משפט. ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יחשבו כי הכל אמת ודרך
ישר מהאל יתברך כי הצדיק שאנו רואים אולי אינו צדיק בלבו כמו שהוא
בנראה והאל בוחן לב וחוקר כליות. או מיסרו לטובתו לעולם הבא שהוא
עולם השכר. וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל ית'
בחייו כדי שיאבד ברוב רשעו לעולם הבא. כמו שאמר בתורת משה רבינו עליו
דברים ז' השלום ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו: ופושעים יכשלו בם. כי יאמרו
אין מסדר ומנהיג העולם ואינו בדרך ישר כי הצדיק יבואנו רע והרשע יבואנו
טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו. ואדוני
אבי ז"ל פירש ופושעים יכשלו בם. כאשר ישובו הפושעים לדרכי ה' ולא
היו רגילים בהם כמו הצדיקים יכשלו בהם כאדם שאינו יודע
הדרך. וזה נאמר על הפושעים שלבם עוד בדרך פשעם. אך
השבים בלב שלם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו
והצדיקים כמנהגם ילכו דרך סלולה
וישרה:

ספר יואל

עם פירוש רבי דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקיסקוס וואטבלוס
איש גוזרי המלמד במצות המלך פרנקיסקוס יר"ה לבני עמו דעת
לשון הקדש ונדפס בבית רוברטוס סטפנוס יצ"ו בחדש
שבט בשנת ק'ק'ק' לפ"ק פה פאר"יש העיר
הגדולה והחס בערעת:

Ioel cum commenta-

riis R. Dauid Kimhi, à Francifco Vatablo, Hebraicarum literarum Regio profeſſore, ſumma cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XL.

עשו עמי

Cum priuilegio Regis

דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל׃
שִׁמְעוּ־זֹאת הַזְּקֵנִים וְהַאֲזִינוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ הֶהָיְתָה זֹּאת בִּימֵיכֶם וְאִם בִּימֵי
אֲבֹתֵיכֶם׃ עָלֶיהָ לִבְנֵיכֶם סַפֵּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם
וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֵר׃

דבר יהוה אשר היה אל יואל בן פתואל · זה הנביא נתנבא תחלה על
הארבה שיביא האל ית׳ בארץ ישראל על עונותיהם . ואם כן נתנבא נבואה
עתידה לימות המשיח . ויש אומרים כי בימי יהורם בן אחאב נבא זה הנביא
שיהיה רעב בארץ · כמו שאמר כי קרא ה׳ לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים · מלכים ב׳ ח׳.
הארבע שנים היו ארבעה מיני ארבה והשלש שנים היו הגשמים נעצרים ·
ובסדר עולם אמר כי בימי מנשה נבא ואמר יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי
מנשה . ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו : שמעו זאת
הזקנים · כי הם ראו יותר במה שעבר בימיהם כמו שאמר זקניך ויאמרו דברים ל״ב
לך · ההיתה זאת בימיכם · אם היתה זאת . הה״א ה״א השאלה : ואם
בימי אבותיכם · כי הארבה שהיה במצרים לא היה אלא מין אחד ואעפ״י
שאמר בספר תהלים ויתן לחסיל יבולם ואמר וילק ואין מספר הארבה תלים ע״ח
היה עיקר ושני המינים באו עמו · לפיכך לא נזכר בתורה אלא הארבה ולא תלים ק״ה
היה אלא עת אחת · וזה היה ד׳ מינים גזם ארבה ילק חסיל · ובאו בד׳ שנים
זה אחר זה כמו שאמר יתר הגזם וגו׳ · וזאת הרעה לא היתה עד אותו הזמן :
עליה · על המכה הזאת : לדור אחר · לבניהם הבאים אחריהם
כלומר לזמן רחוק תוכלו לספר זאת המכה :

יֶתֶר הַגָּזָם אָכַל הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל
הַיָּלֶק וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל׃ הָקִיצוּ שִׁכּוֹרִים
וּבְכוּ וְהֵילִלוּ כָּל־שֹׁתֵי יָיִן עַל־עָסִיס כִּי נִכְרַת
מִפִּיכֶם׃

יתר הגזם · מה שהותיר הגזם בשנה הראשונה אכל הארבה בשנה השנית כי
לא באו ד׳ המינים בשנה אחת אלא זה אחר זה בארבע שנים · וכן אמר
ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה וגו׳ · יש אומרים כי נקרא בספ׳ הימ׳ ב
גזם על שם שגוזז את התבואה · וארבה לפי שהוא הרב שבמינים · וילק
לפי שהוא ליקק ולוחך את העשב · וחסיל לפי שהוא כורת את הכל
מן יתקבלו הארבה · וי״ת מותר זחלא אכל גובא ומותר גובא אכל פרחא דברים כ״ח
ומותר

ומותר פריחה אכל צמועה : הקיצו שכורים • אתם הרגילים להשתכר
ביין עתה הקיץ משנתכם ובכו יומם ולילה כי לא תמצאו יין כי הארבה יאכל
הענבים : עסיס • היין נקרא עסיס וכן כל משקה שיוצא על ידי כתיתה
ודריכה • מן ועסותם רשעים • ויונתן תרגם עסיס חמר מרת : מלאכי ג׳

כִּי־גוֹי עָלָה עַל־אַרְצִי עָצוּם וְאֵין מִסְפָּר שִׁנָּיו
שִׁנֵּי אַרְיֵה וּמְתַלְּעוֹת לָבִיא לוֹ׃ שָׂם גַּפְנִי
לְשַׁמָּה וּתְאֵנָתִי לִקְצָפָה חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ
הִלְבִּינוּ שָׂרִיגֶיהָ׃

כי גוי • כל קבוץ מן החי יקרא גוי לפיכך אמר על הארבה גוי • וכן
אמר על הנמלים עם לא עז ועל השפנים עם לא עצום : שניו שני משלי ל׳
אריה • כאלו יש לו שנים כשני האריה : ומתלעות לביא לו • מתלעות משלי כ׳
הם השנים הגבוה׳ • והלביא גדול מן האריה • וי״ת שנוהי כשני אריון וניבוהי
כבר אריון • והנה אמר ובני לביא יתפרדו • נרא׳ כי לא יקרא הקטן לביא : איוב ד׳
שם גפני לשמה • עב״ר במקום עת״ר • או פי׳ יאמר יושב הארץ
כבא שם גפני לשמה • וכן כי גוי עלה על ארצי שזכר : ותאנתי
לקצפה • כל הכנויים הם דברי יושב הארץ • או הם דברי הנביא • וכן
ת״י שוי פירי גפני עמי לבדו • ופי׳ לקצף ולזעם ולמארה • ות״י למפקת נפש• וי״מ
לקצפה לקליפה • וכן מפרשים כקצף על פני המים ר״ל שיסיר הארבה הושע י׳
הקליפה שיאכלנה : חשוף חשפה • הכנוי לתאנה גם לגפן • וכן הלבינו
שריגיה • ופי׳ חשפה גלה אותה • כלומר שהסיר קליפתה • וכן ת״י מקלף קלף
ורמא • ופי׳ השליך הקליפה לארץ כאכלו הלחות שבין הקליפה לעץ • או פי׳
חשפה והשליך שאכל העלי׳ והשמרד השליך לארץ והנה היא מגולה :
הלבינו • כי אחר שימוץ הארבה הלחות נשארו השריגים יבשים לבנים :
הלבינו מעל עומר וכן כשלג ילבינו : ישעיה א׳

אֱלִי כִּבְתוּלָה חֲגֻרַת־שַׂק עַל־בַּעַל נְעוּרֶיהָ׃
הָכְרַת מִנְחָה וָנֶסֶךְ מִבֵּית יְהוָה אָבְלוּ הַכֹּהֲנִים
מְשָׁרְתֵי יְהוָה׃ שֻׁדַּד שָׂדֶה אָבְלָה אֲדָמָה כִּי
שֻׁדַּד דָּגָן הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ אֻמְלַל יִצְהָר׃ הֹבִישׁוּ
אִכָּרִים הֵילִילוּ כֹּרְמִים עַל־חִטָּה וְעַל־שְׂעֹרָה
כִּי אָבַד קְצִיר שָׂדֶה׃ הַגֶּפֶן הוֹבִישָׁה וְהַתְּאֵנָה
אמללה

אֻמְלָלָה רִמּוֹן גַּם־תָּמָר וְתַפּוּחַ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה
יָבֵשׁוּ כִּי־הֹבִישׁ שָׂשׂוֹן מִן־בְּנֵי אָדָם׃

אלי · אומר כנגד כנסת ישראל קונני על זאת הרעה ועשי אבל גדול כמו
הבתולה שנשאת לבחור ומת בעודה נערה כי אז היא רוב שמחתם זה בזה
וכשמת מתאבלת אבל כבד והיא חוגרת שק תחת עדיה וחליתה : אלי פירוש
קונני · וי״ת ויקונן המלך ואלא מלכא : חגורת שק · הפוע״ל הזה שמואל ב׳ ג׳
נשתמשו בו כפוע״ל וכפעו״ל כאחד יאמר חוגר ויאמר חגור · כן לובש ולבוש :
הכרת מנחה ונסך · אמר הכרת לשון זכר ואמר מנחה שהיא לשון
נקבה · לשון זכר נופל על הענין · כלומר קרבן המנחה והנסך · וכן אשר ויקרא י״א
יעשה מלאכה · יעשה מלאכה : הכרת · בנין הפע״ל כי אחרבת אכריתו · שמות ל״א
ואם פסק מהם הדגן והתירוש ממה יביאו מנחה ונסך לבית המקדש והם
אין להם מה יאכלו ומה ישתו : אבלו הכהנים · שהיו אוכלים משלחן ה׳
ואין : שדד שדה · אבלה · נשחתה ושממה · כי אין בה פירות · וכן אבל ישעיה כ״ד
תירוש : הוביש תירוש · כמו יבש · והוא פע״ל עומד · ותרג׳ גומניא
יבישו · או יהיה מענין בשת ויאמר זה עד״מ כאלו יש לו בשת כשפסק :
אמלל. ענין כריתה · וזכר דגן תירוש ויצהר כי אלה הג׳ הם רוב חיי האדם :
הובישו · פו״ וכן הילילו · ואמר הובישו כי ראוי לכם שתבושו כי מעשיכם
וטרחכם בשדה הוא לריק : איכרים · עובדי השדות : כורמים · עובדי הכרמים
וטעם איכרים על חטה ושעורה · וטעם כורמים על הגפן : הגפן
הובישה · יבשה · ותרג׳ גומניא יבישו · או הוא ענין בשת כמו שפי׳ הוביש
תירוש : כי הוביש ששון · יבש כלומר נפסק כי התבואות והפירות הם
ששון בני אדם · וכן תר׳ ארי פסקת חדוותא · או יהיה ענין בשת על דרך משל :

חִגְרוּ וְסִפְדוּ הַכֹּהֲנִים הֵילִילוּ מְשָׁרְתֵי מִזְבֵּחַ
בֹּאוּ לִינוּ בַשַּׂקִּים מְשָׁרְתֵי אֱלֹהָי כִּי נִמְנַע מִבֵּית
אֱלֹהֵיכֶם מִנְחָה וָנָסֶךְ׃ קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה
אִסְפוּ זְקֵנִים כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בֵּית יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְזַעֲקוּ אֶל־יְהוָה׃ אֲהָהּ לַיּוֹם כִּי
קָרוֹב יוֹם יְהוָה וּכְשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא׃ הֲלוֹא נֶגֶד
עֵינֵינוּ אֹכֶל נִכְרָת מִבֵּית אֱלֹהֵינוּ שִׂמְחָה וָגִיל׃
עָבְשׁוּ פְרֻדוֹת תַּחַת מֶגְרְפֹתֵיהֶם נָשַׁמּוּ אֹצָרוֹת

נֶהֶרְסוּ מַמְּגֻרוֹת כִּי הֹבִישׁ דָּגָן׃ מַה־נֶּאֶנְחָה בְהֵמָה נָבֹכוּ עֶדְרֵי בָקָר כִּי אֵין מִרְעֶה לָהֶם גַּם־עֶדְרֵי הַצֹּאן נֶאְשָׁמוּ׃

חגרו. רוצה לומר חגרו שק. ופירש אחר כך לינו בשקים ופירוש באו בית ה'
ושם ספדו. ואמר לינו כלו' אפי' בלילה לא תסירו השקי' מעליכם אולי ירחם ה'
עליכם. ואמר משרתי מזבח ואמר משרתי אלהי שהשירות הוא במזבח
במדבר ד' לאלהים. וסמך השירות לאלהים למזבח כמו אשר ישרתו לה' בהם :
קדשו צום. הזמינו העם לתענית. ותרגם יונתן גזרו תענית : קראו עצרה.
שיהיו נעצרים העם ממלאכתם ויאספו לתפלה ולבקשה : וזעקו אל ה'.
אולי ישמע זעקתכם ויסיר מעליכם המכה הזאת. וכל זה אמר הנביא שיעשו
בבא הארבה עליהם. או שישובו בתשובה טרם באו והאל ברחמיו יבטל
הגזרה : אהה ליום. אמרו אהה ואוי לזה היום שיבא : וכשד
משדי יבא. כמו שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי. והגיד פירש
יחזקאל א' משדי מחזק. וכן כקול מים רבים כקול שדי. כלומר שוד חזק ותקיף שאין
דרך להמלט ממנו : הלא נגד עינינו אכל נכרת. עתה התבואה
המבושלת ויבא הארבה לעינינו ויכריתנה וכיון שנכרת האכל נכרת מבית
אלהינו שמחה וגיל כי היו מביאים קרבנו' בחג הקציר ושמחים שם כי גדולה
ישעיה ט' היתה שמחת הקציר כמו שא' כשמחת הקציר : עבשו פרדות. כמו עפשו ענין
עפוש. כי הבי"ת והפ"א ממוצא אחד. וכן במשנה הככר לעניים כמו העפר :
פרדות. הם גרגרי הזרע שהם תחת הארץ. ואמר כי מארה אחרת תהיה כי
הזרע יהיה נשחת ומעופש תחת הארץ ולא יצמח ואשר יצמח יאכלנו הארבה.
או יתעפשו גרגרי הזרע מפני הגשמים שלא ירדו עליהם כי גם כן תהיה עצירה
שמות כ"א גדולה בשנים האלה : מגרפותיהם. כבטל המ"ם והם אתיכות העפר. וכן באגרף
או באגרוף לדעת קצת המפרשים. וי"ת אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון.
תרג' מגרפותיהם כמו מגופת חבית : נשמו אוצרות. אוצרות התבואה נשמו
כי אין דבר להכניס בהם והנה הם שוממים : נהרסו ממגורות. בשורק וכפל
חגי ב' הענין במה שאמר. כי ממגורות כמו אוצרות. וכן העוד הזרע במגורה.
ופירוש נהרסו כאלו נהרסו כי לא יכניסו בהם דבר. או נהרסו כי אין
חושש להם לתקנם כמנהג משנה לשנה ונופלים ונשחתים. והמ"ם הראשונה
במלת ממגורות נוספת והשניה גם כן מאותיות אמתני"ו. ובאו שתי אותיות
מלאכי א' נוספות כאחת במלה. וכן מתלאה. ואדוני אבי ז"ל כתב כי המ"ם
הראשונה לשמוש כאלו היתה בחירק ממגורות ופי' מקצתם מהמגורות נהרסו.
ד"ה א' ט"ו ובאה מ"ם השימוש בפתח כמו כי למבראשונה. לא התקדשו למדי : כי
ד"ה ב' כ' הוביש דגן. פירשנוהו : מה נאנחה בהמה. אמר דרך כלל
ואחר כך דרך פרט : נבוכו. ענין בלבול כאדם המבולבל בדעתו ולא ידע
שמות י"ד מה יעשה. וכן נבוכים הם בארץ : גם עדרי הצאן. אמר גם כי עדרי
הצאן ימצאו מעט מרעה שלא ימצאוהו הבקר לפי שהם עולים בהרים
ובגבעות

ובגבעות מה שלא יעשו הבקר ברוב : נאשמו · התלפה בשון לכרו ועניינו
ענין שממה · וכן תאשם שומרון כמו שפירשנו : הושע יד

אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא כִּי־אֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת מִדְבָּר
וְלֶהָבָה לִהֲטָה כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה׃ גַּם־בַּהֲמוֹת
שָׂדֶה תַּעֲרוֹג אֵלֶיךָ כִּי יָבְשׁוּ אֲפִיקֵי מָיִם וְאֵשׁ
אָכְלָה נְאוֹת הַמִּדְבָּר׃

אליך ה׳ · כי אין מושיע זולתך : כי אש · כאלו אש ולהבה עברה בהם
כאשר עבר הארבה בהם : נאות מדבר · אהלי הרועים יקראו נאות והוא
בחלוף וי״ו באל״ף מן נוה · וי״ת דירות מדברא והוא לשון דירה או
לשון דיר כדברי רז״ל נכנסות לדיר להתעשר : גם בהמות שדה ·
אפילו חיות השדה שימצאו מרעה בהרים רחוק מן היישוב ולא בא שם הארבה
: תערוג אליך · מפני הצמא : כי יבשו אפיקי מים · כי הארבה
יהיה באלה השנים ועצירת הגשמים תהיה אף אל פי כן חיות השדה שהולכות
למרחוק הנה והנה ימצאו מרעה במקומות הלחים מעט הנה ומעט הנה · אבל
לא ימצאו מים לשתות כי בעצירת הגשמים יבשו הנהרות ואפיקי מים · ואעפ״י
שהם צריכים למאכל יותר הם צריכים למשתה : תערוג · כל אחת ואחת
והוא ענין שקה על הצמא · כמו כאיל תערוג על אפיקי מים : ואש אכלה תלים מ״ב
נאות המדבר · מקומות הדשא שהיו במדבר יבשו כאלו אש אכלה אותם ·
וקראם נאות לפי שנוטי׳ שם אהלים הרועים שוכני המדבר ואף על פי שהוא
רחוק מן היישוב :

ב תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן וְהָרִיעוּ בְּהַר קָדְשִׁי יִרְגְּזוּ
כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי־בָא יוֹם־יְהוָה כִּי קָרוֹב׃
יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל כְּשַׁחַר פָּרֻשׂ
עַל־הֶהָרִים עַם רַב וְעָצוּם כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן־
הָעוֹלָם וְאַחֲרָיו לֹא יוֹסֵף עַד־שְׁנֵי דּוֹר וָדוֹר׃
לְפָנָיו אָכְלָה אֵשׁ וְאַחֲרָיו תְּלַהֵט לֶהָבָה כְּגַן־
עֵדֶן הָאָרֶץ לְפָנָיו וְאַחֲרָיו מִדְבַּר שְׁמָמָה וְגַם־
פְּלֵיטָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ׃ כְּמַרְאֵה סוּסִים מַרְאֵהוּ

ובפרשים כן ירוצון: כקול מרכבות
על־ראשי ההרים ירקדון כקול להב אש אכלה
קש כעם עצום ערוך מלחמה: מפניו יחילו
עמים כל־פנים קבצו פארור: כגבורים
ירוצון כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו
ילכון ולא יעבטון ארחותם: ואיש אחיו
לא ידחקון גבר במסלתו ילכון ובעד השלח
יפלו לא יבצעו: בעיר ישקו בחומה ירצון
בבתים יעלו בעד החלונים יבאו כגנב:
לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו
וכוכבים אספו נגהם: ויהוה נתן קולו לפני
חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו
כי־גדול יום־יהוה ונורא מאד ומי יכילנו:

תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי. כפל הענין במה שאמר. כי ציון
היא הר הקדש. וכן אמר על ציון הר קדשי. וטעם תקעו והריעו לעורר תלים ב'
הלבבות על התשובה: יום חשך. הצרה נמשלת לחשך כמו שהשמחה
נמשלת לאורה. או פי' כי מרוב הארבה תחשך הארץ כמו שאמר בארבה
מצרי' ותחשך הארץ: כשחר פרוש על ההרים. כמו שחר שהוא פרוש על ההרים שמות י'
כרגע כי שם נראה תחלה השמש בצאתו מפני גבהם כן יבא זה הארבה
פרוש ופושט על הארץ כרגע: כמוהו לא נהיה. כי אותו של מצרים לא
היה אלא מין אחד והוא הארבה והיה רב אותו המין במצרים יותר ממה
שהיה עתה בארץ ישראל. לפיכך אמר ואחריו לא יהיה כן. והנה אמר שמות י'
כמהו לא נהיה כי היו ארבעה מינים. ושבמצרים לא היה אלא מין אחד:
לא יוסף. כט"י כמו לא יוסיף בחילק: לפניו. במקום שיחנה
נראה לפניו ולאחריו כאלו אש אכלה ולהטה כל הצמח. לפיכך אמר לפניו
ואחריו כי מקום חנייתו לא יראה כי הוא יכסה את עין הארץ. אבל חונה
במקום זה ואוכל ונוסע במקום אחר ואוכל וזהו לפניו ולאחריו:

בגן עדן

כגן עדן הארץ לפניו · לפני בא הארבה היתה הארץ כגן עדן ואחרי שבא על
הארץ ואכל כל הצמח נשארה הארץ אחריו מדבר שממה : וגם פליטה
לא היתה לו · שלא הניח דבר מן הצמח שלא אכל . ויונתן תרגם ואף
שיזבא לית ליה לרשיעיא : כמראה סוסים · כמראותו דומה למראה
הסוסים : כקול מרכבות · כפתח המ״ס · על ראשי ההרים
ירקדון · קול הליכתם כקול הליכת המרכבות · ויותר לפי שהולכים על
ראשי ההרים ולא כן המרכבות : ירקדון · כי מהלך הארבה ברקידה
ממקום למקום · כמו שאמר לנתר בהן על הארץ : כקול להב אש אוכלה ויקרא י״א
קש · כי הקש והענפים הדקים כשתאחז בהם אש משמיעים קול · וכן אמר
כקול הסירים תחת הסיר : ערוך מלחמה · כעם עצום שהוא ערוך להלחם עם קהלת ז׳
שכנגדו שמשמיע קול ותרועה להבהיל שכנגדו : ערוך · הע״ן בשו״א והגו״ל
והוא פע״ול סמוך : מפניו· פארור· שחרות וקדרות · כמו הקדרה כן היו
כל הפנים מפניו . כמו ובשלו בפרור · והאל״ף בתוספה למשך · וכת׳ כל אפיא במדבר י״א
איתחפיאו איכרום אוכמין כקדירא · וי״מ קבצו פארור על דרך וכוכבים בקמ׳ סימ׳ ב׳
אספו נגהם · ואדו״ל תפש עליהם כי אין לשון קבוץ כלשון אסיפה בכל
מקום · כי לא יאמר קבוץ ידיך כמו שיאמר אסוף ידיך ולא יאמר ויקבוץ
רגליו כמו שאמר ויאסוף רגליו אל המטה ונאמר ואין איש מאסף אותי בראשית מ״ט
ולא יאמר מקבץ אותי · וכן לא יאמר קבצו נוגהם כי הקבוץ יאמר על שופטים י״ט
הדבר המפוזר והאסיפה יאמר אף על שאינו מפוזר : כגבורים
ירוצון · ולא יעבטון אורחותם · כתרגומו ולא מעכבין ארחתהון · ואין
לו חבר במקרא · וי״מ אותו מן העבט תעביטנו · כמו שא׳ גבר במסילתו · דברים ט״ו
וי״מ אותו כמו יעותון וכן הוא בלשון ערבי : ואיש· גבר במסילתו·
לפי שהמשילם באנשים ובגבורים אמר גבר אעפ״י שלא יפול זה הלשון אלא על
בני אדם : ובעד השלח יפולו· השלח הוא הסייף · וכן מעבור בשלח· איוב ל״ג
ואין משלחת במלחמה · ובעד פירושו על כמו ויסגור ה׳ בעדו · וכפר קהלת ח׳
בעדו : יפולו כמו יחנו · וכן על פני כל אחיו נפל · נופלים בעמק : בראשית ז׳
לא יבצעו · כמו לא יפצעו מן פצע תחת פצע · והוא פע״ל עומר · בראשית כ״ה
וכן ובצעם בראש כלם. והוא פע״ל יוצא ענין כריתה· אמ׳ אין החיל הזה כשאר בראשית כ״ח
אויבים שתמנע׳ מלבא עליך בחרב כי אלה יחנו על החרבות ולא יבצעו וזה שופטים ז׳
לקלותם · וי״ת שלח ענין שליחות. ויבצעו ענין שוחד בצע. אמ׳ לאתר שמות כ״ח
דאיגון שליחין אזלין קטלין ולא מקבלין ממון · אמר אינם כשאר אויבים עמוס ט׳
שתפייסם בממון : בעיר ישוקו · ענין שוק · ווכר זה הלשון שמות י״ח
בארבה לפי ששוקיו הם ארוכים · ועוד כי הוא הולך תמיד לא ינוח אלא
מעט · וכן אמר כמשק גבים שוקק בו · ר״ל התמדת ההליכה · וכן ובן משק ישעיה ל״ג
ביתי · וי״ת בקרתא מודיינן : בבתים יעלו · כי משואת אויבים בראשית ט״ו
ישגב האדם בבתים הנבוהים : בעד החלונים · כמו מן החלונים · וכן
בעד השבכה · בעד החלון · אמר אינם כשאר אויבים שתסגור השער מלכים ב׳ א׳
לפניהם כי מן החלונ׳ יכנסו בבית כמו הגנב שימצא השער סגור וישתדל בראשית כ״ו
ליכנס מן החלונים : לפניו רגזה ארץ · בבאו תרגז הארץ לפניו ·
וזה דרך משל . וכן רעשו שמים וקדרו ואספו נגהם הכל משל לרוב

הרעה כי כן דרך הכתוב · כמו חשך השמש בצאתו · והדומים לו רבים · ישעיה יג
וענין אספו נגהם אספו אורם להוכם שלא יראה · וכן אסוף ידך · ויאסוף שמואל א׳ יד
רגליו : ויהוה נתן קולו · והנה האל ית׳ השמיע את החיל הזה בראשית מט
לפני בואו ע״י נביאיו כדי שישובו בתשובה : ומי יכילנו · מי יוכל לקבלו ·
וכן ומי מכלכל את יום בואו : מלאכי ב׳

וְגַם־עַתָּה נְאֻם־יְהוָה שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד׃ וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

וגם עתה · טעם וגם רוצה לומר אם לא תשובו לפני בואו גם עתה אחרי
בואו אני מוחיל בכם שתשובו · ואמר עתה כי קרוב היה עת בואו בהיכנא
היכיא · כמו שאמר כי בא יום ה׳ כי קרוב : בכל לבבכם · שלא תהיה בפס׳ הימ׳ ב׳
התשובה בלב ולב שתדעו דרכי התשובה בנגלה ובנסתר לא תשובו והתשובה
תהיה בנסתר כי היא העקר : ובצום ובבכי ובמספד · בנראה להכניע הלבבות
ושיראו איש את חברו עם בוכה וסופד ויכניע לבבו אם לא שב מעונו :
וקרעו לבבכם ואל בגדיכם · אם תקרעו לבבכם ותסירו ממנו כל מחשבה
רעה אינכם צריכים לקרוע בגדיכם כמו שאדם קורע בגדיו על הצער והצרה כי
חנון ורחום הוא · כן מדותיו · כמו שכתוב בתורה שהוא מתנחם על הרעה
לשבים · וכן כתוב וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו : מי שמות לב׳
יודע ישוב · י״מ מי יודע אולי ישוב האל ית׳ ונחם · ואע״פי שאמרנו כי
ממדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק בזה אע״פי כן אם רבו העונות לא
ינחם עד שיעניש מעט או רב . לפיכך אמר מי יודע · או יהיה פירושו מי
שיודע דרכי התשובה ישוב ונחם האלהים על הרעה הזאת · ויונתן תרגם
מאן ידע דאית ביה חובין יתיב מנהון ויתרחם עלוהי : והשאיר אחריו
ברכה · והאל יתברך ישאיר אחר הארבה ברכה שאם תשובו בעונו ידיתנו
האל ית׳ וישאיר בצמח ברכה שלא ישחת הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו
ממנו מנחה ונסך לה׳ אלהיכם כנגד מה שאמר הכרית מנחה ונסך מבית ה׳ : בפס׳ הימ׳ א׳

תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ

עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה
מֵחֻפָּתָהּ׃ בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ
הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־
עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם
לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃

תקעו · פירשנוהו למעלה : אספו עוללים ויונקי שדים · שיתענו
גם הקטנים · וכן יונקי שדים יתענו שלא יינקו ויהיו כולם בתענית אחת
ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבונם והגדולים יכנעו לבכיתם וישובו
ואל יתברך ברחמיו ירחם לצעקת קטנים : יצא חתן מחדרו וכלה
מחופתה · אעפ' החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו וכן הכלה תצא
מבית חופתה והוא החדר שזכר · או פי' מחופת' מהחליי והעדיי שחופפי' עליה
בימי החתונה · וכלם יהיו בתענית אחת ויבכו החתן והכלה עמהם תחת
שמחתם · וכל אלה הדברי' שוברים לבו של אדם וה' ירחם · וי"ת יפוק חתנא
מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גנונהא : בין האולם ולמזבח ·
כי שם היו עומדים לעבוד עבודתם ובהבטל העבודה כמו שאמ' הכרת מנחה בסע' סימ' ח'
ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו לאל ית' בבית מקדשו ויאמרו חוסה
ה' על עמך · חוסה מלעי"ל : לחרפה למשול בם גוים · כי כשהיה רעב
בארץ ישראל היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרים ובארץ פלשתים מפני
הרעב וזה היה חרפה להם ומושלים בהם גוים בהיותם גרים בארצם :

וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ וַיַּעַן יְהוָה
וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן
וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן
אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי
אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה
אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם
הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל
לַעֲשׂוֹת׃

ויקנא ה' לארצו · הקנאה הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל תפלתם ואז יקנא לארץ שלא תהיה שממה · וטעם הקנאה מפני שהיו חרפה
בגוים: לארצו · בעבור ארצו · וכן המקנא אתה לי : ויען · ענה לשעקים במדבר י״א
על ידי נביאיו : שולח לכם · שאצמיח לכם עשב השדה ועשב הארץ · ויונק
הדגן מברך לכון : ושבעתם אותו · ממנו · וכן פן תשבענו והקאותו · משלי כ״א
תשבע ממנו : ואת הצפוני ארחיק מעליכם · הארבה קרא צפוני
שבא להם מפאת צפון : והדחתיו אל ארץ ציה ושממה · ושם ימות שלא
ימצא מה יאכל · לעיקר ועלה באשו : את פניו אל הים הקדמוני · פי'
המזרחי והוא ים כנרת או ים המלח שהם למזרח ארץ ישראל : וסופו
אל הים האחרון · ים המערבי והוא שקרא אותו בתורה הים הגדול שהוא במדבר ל״ד
למערב ארץ ישר' : פניו · רוצה לומר ראשו · כל כך היה רב חיל הארבה
שהיה מחזיק מים לים מים המזרחי לים המערבי : ועלה באשו · הא״לה
בא״ז לכדו : ותעל צחנתו · כפל הענין כמ״ש כי צחנתו כמו באשו ·
וטעם העליה שיעלה ריחם הרע לאפי העוברים : כי הגדיל לעשות · הארבה
הגדיל לעשות רע בארץ והאל ית' ריחם על הארץ והמיתו · ורז״ל פירשו זה
הפסוק לימות המשיח ואמרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע
שצפון ועומד בלבו של אדם · והדחתיו אל ארץ ציה ושממה למקום
שאין בני אדם מצויים להתגרות בהם · את פניו אל הים הקדמוני שנתן
עיניו במקדש הראשון והחריבו · וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו
במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו · ועלה באשו ותעל
צחנתו שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאי ישראל · כי הגדיל לעשות ·
אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכולם : אל תיראי אדמה ·
ארץ ישראל אל ייראו יושביה : גילי ושמחי · כנגד חגרו וספדו והילילו בספ' סימ' א'
קדשו צום : כי הגדיל ה' לעשות · פירוש לעשות טובות כנגד הארבה שהגדיל
לעשות רעות :

אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָֹה
לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי דָשְׁאוּ
נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ
חֵילָם׃ וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם
כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם
גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן׃ וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת
בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃ וְשִׁלַּמְתִּי
לכם

לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק
וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם
׃ וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא
־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם ׃ וִידַעְתֶּם כִּי
בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין
עוֹד וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם ׃

אל תיראו בהמות שדי. כמו שדה כנגד מה שאמר גם בהמות שדה תערוג בקע׳ קימ׳ א׳
אליך : כי דשאו נאות מדבר . שאמר עליהם אש אכלה נאות מדבר .
וכיון שדשאו כן מלאו האפיקים מים : כי עץ נשא פריו. כמו שעץ נשא
פריו ביישוב כן במדבר דשאו מקומות הדשאים : חילם . כחם והוא
הפרי . וי״ת טענו פיריהון : ובני ציון . כנגד מה שאמר תקעו שופר בקע׳ קימ׳ ב׳
בציון: כי נתן לכם את המורה לצדקה. כמו יורה. ואמר כי נתן לכם
לצדקה שעשה עמכם בעברו על פשעכם ופקד אתכם במטר . וזכר המורה
תחלה שהוא במרחשון ואח״כ פי׳ עוד ואמ׳ ויורד לכם גשם מורה ומלקוש :
בראשון . פי׳ הגשם הנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד
לכם גם כן מלקוש בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן . ושניהם מורה כמ״ם
כמו יורה בי״וד . ויונתן תרגם המורה הראשון ענין הוראה שתרגם הפסוק כן
ובני ציון ביעו וחדו במימרא דה׳ אלהכון ארי יהיב לכון ית מלפיכון לזכו
ומחית לכון מטר בכיר בעידניה ולקישא בירח ניסן. ורז״ל פי׳ כי יורה ומלקוש
שניהם ירדו בניסן באותה שנה שאמרו אותה שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם
גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן . אמר להם נביא לישראל
צאו וזרעו אמרו מי שיש לו קב חטים או שעורים יאכלנו ויחיה או יזרענו
וימות . אמר להם אף על פי כן צאו וזרעו . ונעשה להם נס ונתגלה להם מה
שבחורים ובסדקים של נמלים ושבכותלים ויצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי וירדה
להם רביעה שנייה בחמשה בניסן והקריבו עומר בי״ו בניסן ונמצא העומר
המתקרב מתבואה הנדלה בששה חדשים קרב משל י״א יום ונמצאת התבואה
הנדלה בששה חדשים נדלה באחד עשר יום ועל אותו הדור נאמר הזורעים תלים קכ״ו
בדמעה ברנה יקצרו : ומלאו הגרנות בר . מבואר הוא : והשיקו .
כמו והצפו מן ויצף הברזל . אשר הציף את מי ים סוף על פניהם . כלומר מלכים ב׳ ו׳
שיהיו היקבים מלאים עד שיצפו היין והשמן על פניהם . וכדברי רז״ל מי דברים י״א
אתה שנעמאו השיקן) ואחר כך הקדישן טהורים הקדישן ואחר כך השיקן טמאין
פי׳ שקען במי מקוה עד שיצפו מי המקוה עליהם : ושלמתי לכם את

השנים · כי לא באו בשנה אחת כמו שפי׳ · ויונתן תרגם הפסוק הזה דרך
משל ונראה כי דעתו היה שהיא נבואה עתידה לימות המשיח שתרגם ואשלם
לכון שנא טבתא חלף שניא דבזו יתכון עממיא אומיא ולישניא ושלטוניא
ומלכוותא פורענות חילי רבא דשלחית בכון : ואכלתם · אשר עשה
עמכם להפליא · פלא היה כי בשנה אחת שלם להם תבואת ארבע שנים ·
ולדברי רבותינו ז״ל שכתבנו היה הפלא יותר גדול : ולא יבושו · לפי שהיה
להם באלה השנים חרפת רעב בגוים : וידעתם · תכירו שאני בקרבכם
שומע שועתכם ואני אלהיכם ואין עוד · לא כאלהי העמים שעבדתם כי
הם לא יועילו כי תהו המה :

וְהָיָה אַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי עַל־כָּל־בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם זִקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיוֹנוֹת יִרְאוּ׃ וְגַם עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי׃

(ישעיה ב׳) והיה אחריכן · כמו והיה באחרית הימים · ואמר אחרי כן לפי שאמר
וידעתם כי בקרב ישראל אני · אמר עתה תדעו ולא ידיעה שלמה
כי עוד תשובו ותחטאו לפני אבל אחרי זאת הידיעה יבא זמן שתדעו אותי
(ישעיה י״א) ידיעה שלמה ולא תחטאו עוד והוא לימות המשיח שנאמר כי מלאה הארץ
דעה את יהוה : אשפוך רוחי על כל בשר · פירוש בישראל כמו שאמ׳
(תהלים קמ״ה) במקום אחר כל בשר ואינו מכל בעלי חיים אלא האדם לבדו ·· ואומר
(ישעיה ס״ו) ויברך כל בשר · יבא כל בשר · כן פירש הנה כל בשר על ישראל הראויים
(ירמיה ל״א) להיות רוח הקדש עליהם · ואמר כל ר״ל הגדולים והקטנים · כמו שאמ׳ כי
כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם · ורוח היא רוח דעה והשכל כמו שאמ׳
(ישעיה י״א) ונחה עליו רוח ה׳ ואח״כ פי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת
ה׳ · ומפני שיזדכך שכלם יגבר במקצתם כח הדבר עד שיתנבאו · כי לא אמ׳
כי כולם יתנבאו אלא ונבאו בניכם ובנותיכם · ובשפיכות הרוח אמר על
כל בשר אבל בנבואה לא אמר כל אלא ונבאו בניכם ובנותיכם · ואמר
זקניכם בחוריכם לא כלם והוא על דרך שכתב החכם הגדול הרב ר׳ משה
בן מימון ז״ל כי לא תבא לאדם הנבואה ואפי׳ עם התלמדות אלא אם כן קדם
לו טבע בעת היצירה · והבנים והבנות יתנבאו בנערותם כמו שמואל הנביא
והנבואה תהיה להם במראה החלום כמו שאמ׳ חלומות חזיונות · וכן היתה
(במדבר י״ב) נבואת רוב הנביאים · כמו שאמר אם יהיה נביאכם ה׳ במראה אליו אתודע
בחלום אדבר בו · וכן יהיו בהם מעלות זה למעלה מזה כמו שהיו בנביאים
שעברו עד שאולי יהיה בהם כמשה רבינו ע״ה · והנה זכר שלשה מעלות אשר
בשנות האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה : וגם על
(ישעיה ס״א) העבדים · כמו שאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם
וגם אותם לפי שיעמדו בארץ ישראל ויעבדו את ישראל תהיה להם רוח דעה
והשכל

והשכל. ועניין שפיכות הרוח ר"ל שתהיה בהם רוח לרוב כעניין השפיכה.
וכן אמר ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים: זכריה י"ב

ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן: השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בא יום יהוה הגדול והנורא: והיה כל אשר יקרא בשם יהוה ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה כאשר אמר יהוה ובשרידים אשר יהוה קרא:

ונתתי מופתים. באותו הזמן אתן מופתים על העתיד לבא והמופתים יהיו בשמים ובארץ הדם בארץ לרוב ההרג שיהיה אש ותמרות עשן בשמים והם הברקי' השורפים בנפלם והשרפה תעלה עשן והם יהיו מופת על מגפת הגוים הבאים עם גוג ומגוג על ירושלם: תמרות עשן. עמודי עשן ולפי שהתמר עץ גבוה וישר ושוה ידמו הדבר הגבוה והישר אליו לפיכך אמר ותמרות עשן על עמודי העשן. וכן בדברי רז"ל על העשן אמרו משתעלה תמרתו ואמרו בית אבטינס היו על מעשה הקטרת ולא רצו ללמד נשלחו והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות העשן כמותם שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפזר לכאן ולכאן. ואלה הברקים שירדו שלא בטבעם או השמש שיהפך לחשך והירח לדם פירשו המפרשים כמשמעו כי באותו הזמן יהיו אלה המופתים. וכן דעת החכם רבי אברהם אע"ז ז"ל ואמר כי קדרות המאורות הוא מופת על מלחמות עצומות וקדרות המאורות יהיה באותו הזמן לפני בא יום יהוה והוא יום מגפת גוג ומגוג והעמים אשר אתו. והסימנים האלה יהיו מופתים על הדבר הזה. ופירוש והירח לדם הוא קדרות הירח וכשיהיה הקדרות שלם יהיה הירח שחור וכשלא יהיה הקדרות שלם יהיה אדום כדם זש"ה והירח לדם.

והרמב"ם פי' כי זה והדומה' לו הוא דרך משל על הצרות שיבאו על העמים. והמופתי' שאמ' בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן וכן השמש יהפך לחשך
בספ' סימ' ב' והירח לדם כל זה הוא משל על הצרות והמלחמות כמו שנא' על הארבה לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם. וכן יאמר על
בספ' סימ' ג' מפלת גוג ומגוג שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם. ולפירוש הרמב"ם ז"ל מה שאמר לפני בא יום ה' היה לו לומר בבא יום ה'. ואפשר שאמר שהצרה הזאת תהיה לישר' ויהיה להם האור לחשך לפני בא יום מפלתו של גוג ומגוג שיעלה עמו עמים רבים על ירושלם עד שילחמו עליה ויצא חצי העיר בגולה
זכריה י"ד והוא החשך כמו שאמר בנבואת זכריה לא יהיה אור יקרות וקפאון. ויום
בספ' סימ' ב' מפלת גוג ומגוג הוא יום ה' הגדול והנורא כמו שאמר בארבה כי גדול יום ה' ונורא

ה' ונורא מאד: והשמש פירשנוהו: והיה כל אשר יקרא. כי אז במלחמת
ישעיה כו גוג ומגוג תהיה צרה גדולה לישר' זמן מועט. כמו שאמר על אותו הזמן חבי
כמעט רגע עד יעבור זעם. ואז יכלו רבים מישר' והקדושים ויראי האל באמת
ישעיה ד' ימלטו. כמו שאמר בנבואת ישעיה והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש
יאמ' לו כל הכתו' לחיים בירושלם. וכן אמר כל אשר יקרא בשם ה' ימלט
תלים קמ"ה והוא שיקראהו באמת כמו שאמר קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו
באמת והם השרידים אשר ה' קורא כי הם יקראוהו באמת והוא יקרא אותם
יחזקאל כ"ב עבדי ואוהבי: כי בהר ציון. כי שם יעלו הגוים: ובשרידים. והפלטה
במדבר א' תהיה בשרידים או יהיה פירושו קורא קריאת הגדולה והכבוד. וכן שלישים
ישעיה כ"ב וקרואים. קרואי העדה. וקראתי לעבדי לאליקים. וי"ת קורא זמין:

ג כִּי הִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא אֲשֶׁר
אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ: וְקִבַּצְתִּי
אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהוֹרַדְתִּים אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט
וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל־עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצִי חִלֵּקוּ: וְאֶל־
עַמִּי יַדּוּ גוֹרָל וַיִּתְּנוּ הַיֶּלֶד בַּזּוֹנָה וְהַיַּלְדָּה מָכְרוּ
בַיַּיִן וַיִּשְׁתּוּ:

כי הנה. זה יהיה בימים ובעת אשר אשיב את שבות יהודה וירושלים והם
ימות המשיח. וזכר יהודה וירושלם אעפ"י שכל ישראל ישובו. לפי שהמשיח
יהיה משבט יהוד' זכר יהודה. וזכר ירושלם לפי שהוא ראש הממלכה.
גם זכר ירושלם כי שם תהיה מלחמת גוג ומגוג: אשוב. כתוב בוי"ו מן
דברים ל' הקל. כמו ושב ה' אלהיך את שבותך ענין הנחה והשקט'. וקרי אשיב ביו"ד
מן הכבד ענין השבה: וקבצתי. ואז באותו הזמן אקבץ את כל הגוים.
וטעם וקבצתי שאתן בלבם שיבאו עם גוג ומגוג. וכן אמר בנבואת יחזקאל
יחזקאל לט והביאותיך אל הרי ישראל: והורדתים אל עמק יהושפט. כי שם תהיה
המלחמה וזה העמק היה למלך יהושפט אולי בנה שם או עשה שם מעשה
ונקרא על שמו והעמק הוא קרוב לעיר ירושלם. או נקרא עמק יהושפט
על שם המשפט כמו שאמר ונשפטתי עמם שם. וכן תרגם יונתן למישר
פלוג דינא: ונשפטתי. אכנס במשפט עמם ואוכיחם על אשר הרעו לישר'
בגלותם ביניהם: אשר פזרו בגוים. פירוש ומתחלה שהחריבו ארץ ישראל
שמואל א' יז ופזרו יושביה בין הגוים: ואל עמי. כמו ועל. וכן ויך את הפלשתי
אל מצחו כמו על: ידו גורל. היו משליכים גורל ביניהם על ישראל זה
זכריה ב יהיה שלך וזה יהיה שלי. ידו פירושו יירו מן לירות את קריות הגוים. ומפני
פגיעת

פגישת שני יולין כאחד חסרו היו"ר פ"א הטע"ל והוטלה תנועתה על יו"ר איתן ·
ופי' ישליכו כמו השליך לכם גורל : בזונה · בשכר הזונה : יהושע י"ח

וגם מה־אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת
הגמול אתם משלמים עלי ואם־גמלים אתם
עלי קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם :
אשר־כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים
הבאתם להיכליכם : ובני יהודה ובני
ירושלים מכרתם לבני היונים למען הרחיקם
מעל גבולם : הנני מעירם מן־המקום אשר־
מכרתם אתם שמה והשבתי גמלכם בראשכם
: ומכרתי את־בניכם ואת־בנתיכם ביד בני
יהודה ומכרום לשבאים אל־גוי רחוק כי יהוה
דבר

וגם מה אתם לי · מה לי ולכם שבאתם בארצי שאתם שכני והיה לכם להיטיב
לעמי ולא עשיתם כן אלא כאשר ראיתם שבאו עליהם מלכי האומות התחברתם
עמהם לשלול שלל ולבוז בז · ות"י ואף מה אתון חשיבין קדמי : גלילות · כמו
גבולים : הגמול · הה"א ה"א השאלה וגמול הוא התחלת הטובה שמטיב אדם
תלים י"ג לחבירו או התחלת הרעה · כמו כי גמל עלי · שגמלת לנו · ויש להשבת הטובה
תלים קל"ז או הרעה · וכשנקשר הענין בלשון שלום הוא להשבת גמול · כמו שאמר
הגמול אתם משלמים עלי · ואם גומלים אתם עלי הוא התחלת הרעה ·
אמר מה זה שאתם מריעים לי אם תחשבו להנקם ממני שהרעותי לכם מתי
הרעותי לכם · ואם תאמרו כי אתם מעצמכם גומלים לי עתה רעה כי מי
שירע לישראל מחשבתו להרע לי כי הם בני אם כן הוא קל מהרה אשיב
גמולכם בראשכם : אשר כספי וזהבי לקחתם · כי כספם וזהבם
של ישראל לי הוא כי אני נתתיו להם : ובני יהודה · בעודם בארצם
הייתם גונבים את הקטנים ומוכרים אותם לבני היונים שהם רחוקים מארץ
ישראל למען לא ישובו עוד לארצם · או אמר זה בגלותם שבאו עם אויביהם
והיו לוקחים הבנים ומוכרים אותם ליונים : הנני מעירם · כי עוד
ישובו לארצם · אעפ"י שמקום גלותם רחוק ישובו לארצם הם או בניהם או
גם הם

גם הם גם בניהם הם בתחיית המתים ובניהם שיהיו בזמן הישועה :
ומכרתי. כלומר אמסרם בידם והם ימכרום לשבאים שהם רחוקים מארצם
יותר מהיונים : לשבאים בתנועת האלף בחירק והיו״ד נחה. שבאים הם
בני שבא והם מזרחי׳ ודרומי׳ לארץ ישראל ולצר וצידון ופלשת והם רחוקים
מאוד מאלה הארצות :

קִרְאוּ־זֹאת בַּגּוֹיִם קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה הָעִירוּ הַגִּבּוֹרִים
יִגְּשׁוּ יַעֲלוּ כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה׃ כֹּתּוּ אִתֵּיכֶם
לַחֲרָבוֹת וּמַזְמְרוֹתֵיכֶם לִרְמָחִים הַחַלָּשׁ יֹאמַר
גִּבּוֹר אָנִי׃ עוּשׁוּ וָבֹאוּ כָל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב
וְנִקְבָּצוּ שָׁמָּה הַנְחַת יְהוָה גִּבּוֹרֶיךָ׃

קראו זאת. כאלו כרוז יעבור אליהם ויעירם לבא למלחמ׳ ואת על ירושלם:
קדשו. הזמינו. כמו ויקדש את ישי ואת בניו : כתו אתיכם לחרבות. שמואל א׳ י״ו
לכלי המלחמה. והאתים הם שחופרים בהם. והמזמרות הם שחותכים
בהם הזמורות. אמר כל כלי ברזל השיבו אותם לכלי מלחמה כי גדולה
תהיה זאת המלחמה ובזמן השלום שיהיה אחר זאת המלחמה אמר בנבואת
ישעיה בהפך זה וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות : עושו ישעיה ב׳
ובאו. הקבצו מן עש כסיל וכימה שהוא חבור כוכבים. וכן תרגם יונתן איוב ט׳
יתכנשון וייתון. ונקבצו. עו״ שלם עם נון הבנין : הנחת ה׳ גבוריך.
הורד מתרגום וירד ונחת : גבוריך. הם המלאכים על דרך כי מלאכיו יצוה בראשית י״ב
לך לשמרך בכל דרכיך. ועל דרך מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם תלים צ״א
נלחמו עם סיסרא : שופטים ה׳

יֵעוֹרוּ וְיַעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט כִּי שָׁם
אֵשֵׁב לִשְׁפֹּט אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב׃ שִׁלְחוּ
מַגָּל כִּי בָשַׁל קָצִיר בֹּאוּ רְדוּ כִּי־מָלְאָה גַּת
הֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים כִּי רַבָּה רָעָתָם׃ הֲמוֹנִים
הֲמוֹנִים בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעֵמֶק
הֶחָרוּץ׃ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ
נָגְהָם׃ וַיהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן
קולו

קוֹלוֹ וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מַחֲסֶה לְעַמּוֹ
וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

יעורו · מבואר הוא : שלחו מגל · המשיל הגוים האם לתבואה
שבשלה והגיע זמנה לקצור שישלח אדם את המגל לקצרה. כן הגוים האלה
הגיע זמנם למות בחרב בעמק הזה : בואו רדו · רדו בעמק הזה כי
הוא כמו הגת שמלאה ענבים שראוי לדרוך אותם. כן אתם בית ישראל דרכו
אלה הגוים בזה העמק ושלחו בהם החרב : השיקו היקבים · שהם מלאים
עד שיצוף היין על פניהם ונשפך היין על פניהם והוא משל לשפיכת הדם ·
וכן הם באה עתם למות כי רבה רעתם שעשו לישראל הם ואבותיהם :
המונים המונים · הכפל לחזק הענין : בעמק החרוץ · קרא אותו חרוץ
כי שם יהיו הגוים חרוצים וחתוכים · או כי שם יחרוץ ויחתוך משפטם כמו
שקרא אותו עמק יהושפט · ות׳ עמק החרוץ פלוג דינא כמו שתרגם עמק
יהושפט : שמש · קדרו · חשכו להם ולמעלה פירשנוהו :
ויהוה מציון ישאג · כי שם שכינתו בירושלם וכאלו משם ישאג ויתן קולו
עליהם ולקולו ירעשו שמים וארץ · והכל דרך משל : אמר גם רעש יהיה
ביום ההוא בארץ ישראל כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה :
וה׳ מחסה לעמו · מאלה הגוים גם מהרעש שלא יזיקם :

וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן
הַר־קָדְשִׁי וְהָיְתָה יְרוּשָׁלִַם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא־
יַעַבְרוּ־בָהּ עוֹד׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא
יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל־
אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן מִבֵּית יְהוָה
יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת־נַחַל הַשִּׁטִּים׃ מִצְרַיִם
לִשְׁמָמָה תִהְיֶה וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה
מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ דָם־נָקִיא
בְּאַרְצָם׃

וידעתם · והיתה ירושלם קדש · כמו הקדש שאסור לזרים : וזרים
לא יעברו בה · עוד להרע להם כמו שעשו עד היום · גם אמר שלא
יכנסו זרים בירושלם כי תגדל קדושתה לעתיד וכמו שההיכל אסור להכנס
שם

שם ואפילו ישראל כן תהיה כל העיר קדש שלא יכנסו בה זרים מאומות
העולם : והיה ביום ההוא . בעת ההיא אחר כלות הגוים שמה תהיה
טובה גדולה לישראל . והמשיל הטובה שתהיה להם בקומה מכלי עמל
ויגיעה כאלו ההרים יטפו להם עסים והגבעות תלכנה חלב . ועניין
תלכנה חלב מרוב הזולה והנגרה . כנה ההליכה לגבעות ואף על פי
שהחלב הוא ההולך והנגר . וכן ילכו מים כנה ההליכה לאפיקים . ועל
הדרך הזה ותרדנה עינינו דמעה . והאפיקים הם העמקים שנגרי בהם המים : ירמיה ט׳
ומעין מבית ה׳ יצא . זהו כמשמעו כמו שכתוב בנבואת יחזקאל : והשקה
את נחל השטים . כתרגומו מישר שיטין . כי העמק יקרא נחל בין יש בו מים
בין אין בו מים . כמו ויחפרו עבדי יצחק בנחל . ובדברי רז״ל היושבת בנחל . בראשית כ״ו
והגאון רב סעדיה ז״ל פירש נחל השיטים הוא הירדן כי הירדן הוא קרוב
למקום הנקרא שטים לפיכך סמכו אליו : מצרים . זכר מצרים
ואדום מצרים בעבור הישמעאלים ואדום בעבור מלכות רומי .
ואלה שתי האומות הן המגברות זה ימים רבים ותהיינה עד עת הגאולה
והיא חיותא רביעאה במראות דניאל . וזכר מצרים בעבור ישמעאלים דניאל ז׳
כי אשת ישמעאל היתה מצרית . שנא׳ ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים . וכן בראשית כ״א
אמר הגר המצרית לפי׳ יחס האומה הזאת למצרים . וזכר אדום בעבור מלכות בראשית י״ו
רומי . וכן עשה ישעיה בפרשת קרבו גוים שהיא על חרבן רומי כמו שפירשנו ישעיה ל״ד
שם . ואמר זה בעבור כי מלכות רומי רובם אדומים ואע״פי שנתערבו בהם
עמים רבים כמו שנתערבו גם כן במלכות ישמעאלים נקראים על העיקר .
ומלך קיסר אדומי היה . וכן כל המלכים אחריו אשר היו ברומי . ושתי
האומות האלה הרעו לשבט יהודה ובנימין שגלו ביניהם ושפכו דמם כמים
בארצם . ואדום שהיא מלכות רומי היא שהחריבה בית שני על ידי טיטוס הרשע
ושפכו דמם והגלו אותם בין האומות . ועל גלותינו זה נאמר הפסוק הזה
לפיכך לא זכר אלא יהודה כי עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד
היום לא היו ברשות שתי האומות האלה : נקיא . נכתב באל״ף וכן ואל
תתן עלינו דם נקיא . ובא על דרך נחי האל״ף נשיא נביא : בארצם . הכינוי יונה א׳
לבני יהודה או למצרים ואדום :

וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלַ͏ִם לְדוֹר וָדוֹר :

וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן :

ויהודה . מצרים ואדום יהיו שממה לא ישבו לעולם אבל יהודה לעולם תשב :
ונקיתי . מכספם וזהבם שלקחו אנקה האומות כי גם ישראל יקחו מהם
לעתיד ויהיו להם לשלל אבל מדמם ששפכו לא אנקה אותם אלא נפש תחת
נפש נפש השופכים או בניהם אחריהם . כי בכל כסף וזהב שבעולם שיתנו
כופר נפשותם לא יהיו נקיים מדמם . ויונתן הרביק טעם דמם עם ונקיתי שתרג׳
ודאיתפרעית דמהון מן עממיא תוב אנא עתי׳ לאיתפרעא אמ׳ ה׳ דאשרי שכינתיה
בציון : וה׳ שוכן בציון . טעמו למה שאמ׳ למעלה ויהודה לעולם תשב .
אמ׳ וה׳ שוכן בציון גם כן לעולם כי לעולמי עד תהיה שכינתו בציון אחר
שתשוב שם בימות המשיח . וכן חתם יחזקאל נבואתו ושם העיר מיום ה׳ שמה : יחזקאל מ״ח

סֵפֶר עָמוֹס

עם פירוש רבי דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישקוס ווטבלוס
איש יודעי המלמד במתת המלך פרנקישקוס יר"ה לבני עמו דעת לשון
הקדש ונדפס בבית רוברטוס סטפניוס יצ"ו בחדש שבט
בשנת ק'ק'ק' פה פארי"ש העיר הגדולה
והקם בדעת :

Amos cum commentariis R. Dauid Kimhi, à Francisco Vatablo, Hebraicarum literarum Regio professore, summa cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XL.

עשׂו | עמי

Cum priuilegio Regis

דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ׃

דברי עמוס · כתבו רז״ל כי כשמתחיל הנביא במלת דברי הוא מדבר בדברי
עצמו · וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן ביתאל ומה
שהשיב לו · וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו · וכן דברי קהלת·
וכן אמרו רבו׳ שלשה נביאים לפי שהיו׳ נבואתם דברי קנטורי׳ לפי׳ נתלית נבואת׳
בעצמן · ר״ל בעצמן שדברו דברי עצמן והתחילה נבואתן דברי : אשר היה
בנוקדים מתקוע · רועה היה והרועה יקרא נוקד · או שמתעסק במקנה כמו
ומישע מלך מואב היה נוקד · ונקרא נוקד לפי שרוב הבהמות יש להם כתמי׳ מלכים ב׳ ג׳
שחורי׳ או לבני׳ מן נקוד וטלוא· ואמר בנוקדים ולא אמר היה נוקד רועה לומ׳ בראשית ל׳
כי היה גדול שבנוקדים אשר היו בתקוע · ותקוע הוא עיר גדולה בנחלת בני
אשר : אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם ·
כבר כתבנו בתחלת הספר כי ירבעם ועזיה מלכו בזמן אחד והושע האריך ימי׳
יותר שנבא גם בימי יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה · ואמר אשר חזה על
ישראל· כי רוב נבואתו היתה׳ על ישר׳ ושומרון ולא זכר על יהודה כי אם מעט·
ובדרש כשאמר הקב״ה את מי אשלח ומי ילך לנו ואמר לו ישעיה הנני שלחני ישעיה ו׳
אמר את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכים אותו על הלחי שנא׳ בשבט מיכה ה׳
יכו על הלחי את שופט ישראל · שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוסא·
אמרו לא היה לו להקב״ה לאשרויי שכינתיה אלא על הדין פסילוסא · פירוש
קטיע לישנא· אמר רבי פינחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו :
שנתים לפני הרעש· הרעש הזה היה בימי עזיהו כמו שנאמר בנבואת זכריה
ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה · ואמרו בדרש כי אותו זכריה י״ד
היום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש · ואמר כי תחלת נבואת עמוס
היתה שנתים לפני הרעש · וזכר זה בעבור שהתנבא על הרעש טרם באו · כמו
שאמר והכיתי בית החורף על בית הקיץ : בסמ׳ סימ׳ ג׳

וַיֹּאמַר יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרֹעִים וְיָבֵשׁ רֹאשׁ הַכַּרְמֶל׃

ויאמר· אמר מציון ומירושל׳ כי שם שכינתו· והענין כפול במה שאמ׳· וכן
ישאג ויתן קולו · וענין השאגה ונתינת הקול דרך משל על הנבואה · כמו
שאמר אריה שאג מי לא יירא ה׳ אלהים דבר מי לא ינבא : ואבלו· ונבואה בסמ׳ סימ׳ ג׳
זו תהיה שיאבלו נאות הרועים מעצירת הגשמים : ויבש ראש הכרמל · ר״ל
מיטב הכרמל· והכרמל הוא שם כלל למקו׳ שדות זרע וכרמי׳· והטוב והדשן שבו

יקבי

הושע ד׳ יאכל כל שכן הר וזה שבו : ואבלו . ענין השחתה וחסרון . כמו שאמר על
תאכל הארץ . והדומים להם . גיש לפרש הפסוק דרך משל . והוא תחלת דברים
למה שאמר אחר כן כה אמר ה׳ . וכן תרגם יונתן דרך משל ויסדון מדורי
מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון :

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל־
אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־דּוּשָׁם בַּחֲרֻצוֹת הַבַּרְזֶל
אֶת־הַגִּלְעָד׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל וְאָכְלָה
אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדָד׃ וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק
וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מִבִּקְעַת־אָוֶן וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מִבֵּית
עֶדֶן וְגָלוּ עַם־אֲרָם קִירָה אָמַר יְהוָה׃

כה אמר ה׳ . התנבא תחלה על הגוים שהם שכנים לארץ ישראל והרעו לישר׳
בהיותם בארצם והאל יתברך ינקם מהם ואחר כן התנבא על ישראל שהשחיתו
מעשיהם ויגלו מארצם בעונם עונותם מלבד שלקו בארצם בחרב וברעב ובדבר.
ועתה החל בדמשק ואמר על שלשה פשעי דמשק . הנה רמינו כי האל ית׳
מיכה ז׳ לא יעניש האדם על עון ראשון שני ושלישי כי זו ממדותיו שהוא נושא עון
איוב לג ועובר על פשע . ואמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר .
וברביעית יענישו . והנה לא ישגיח על אמות העולם לטובה ולרעה כי אם
בעבור ישר׳ . אלא אם כן יהיה חמס גדול בדבר כדור המבול וסדום ועמור׳.
כי החמס מפסיד היישוב והאל יתבר׳ רוצה ביישוב העולם . והנה דמשק הרע
לישר׳ ג׳ פעמי׳ בימי בעשא מלך ישר׳ ובימי אחאב . ובימי יהורם בן אחאב אע״פי
שנלחם בישר׳ לא נחשב לו לפי שלקו ארם בימיו כבואם בה׳ . אבל השלישית
מלכים ב׳ יג הי׳ בימי יהואחז בן יהוא שנאמר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש .
והרביעית כשבא על יהודה בימי אחז . ואז נענש על כלם שבא עליו מלך
אשור ותפש דמשק והגלה את ארם קירה ואת רצין המית . וכל זה נבא עמוס
שנאמר ושברתי בריח וגו׳ וגלו עם ארם קירה . ונבואה זו נבא עמוס ס״ה
ישעיה ז׳ שנה קודם בואה . כמו שאמר בנבואת ישעיה ובעוד ששים וחמש שנה יחת
אפרים מעם כמו שפי׳ שם . ופי׳ לא אשיבנו לא אשיבנו אל סליחתי שסלחתי
לו שלש פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל סליחתי אם לא היה שב אל
פשעו אבל אחר ששב עוד אל פשעו אענישנו על כלם : והזכיר הקשה שבהם
מלכים ב׳ י׳ והוא על דושם בחרוצות הברזל את הגלעד . שנאמר ויכם חזאל בכל גבול
ישר׳ מן הירדן מזרח השמש את כל ארץ הגלעד וגו׳ . ופי׳ את הגלעד כתרגומו
ית יתבי ארעא גלעד . שהיו עושין דרך נקמה ובזיון . היו מעבירין חרוצות
הברזל על גופם כמו שדשין בהם את התבואה כמו שעשה דוד בבני עמון . שנ
דה״א כ׳ וישר במגרה ובחריצי הברזל : ושלחתי אש . הוא משל על האויב . כמו כי
אש יצאה

אש יצאה מחשבון : חזאל ובן הדד הם מלכי ארם : ושברתי. שלא במדבר כא
יצילוה דלתותיה וכריחיה ולא תעמד לפני האויב: בקעת און היא עיר גדולה
בארם . וכן בית עדן . ואעפ״י שדמשק היתה ירושת מלכי יהודה בית עדן
גם כן היתה מושב המלכים . לפיכך אמר ותומך שבט מבית עדן כי תומך
שבט הוא המלך . כמו לא יסור שבט מיהודה . כי מנהג המלך להיות שבט בראשית מט
בידו תמיד והוא סימן שהוא רודה בעם . וכן דאינו באחשורוש ויושט המלך אסתר ה
את שרביט הזהב אשר בידו : קירה . אל קיר והוא שם עיר בארץ אשור .
וכן כתוב בספר מלכים ויגלה קירה : מלכים ב׳ יו

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי עַזָּה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַגְלוֹתָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לְהַסְגִּיר לֶאֱדוֹם ׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת עַזָּה וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ ׃ וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מֵאַשְׁדּוֹד וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מֵאַשְׁקְלוֹן וַהֲשִׁיבוֹתִי יָדִי עַל־עֶקְרוֹן וְאָבְדוּ שְׁאֵרִית פְּלִשְׁתִּים אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה ׃

כה אמ׳. על הגלותם גלות שלמה להסגי׳ לאדו׳ . אמרו כי זאת הנבואה עבאה על חורבן בית שני כי הפלטים מגלות טיטוס שהיו בורחים דרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לארץ ישראל הפלשתים היו לוקחים אותם ומסגירים אותם ביד אדום כי טיטוס ומחנהו אדומים היו רובם . וזהו גלות שלמה שלא נשארה פלטה להם שלא גלו כי בחרבן בית ראשון לא דאינו זה . וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון ולא זכר גת כי למלכי יהודה היתה כמו שכתוב . ואמר כי רובם שבו לדת ישראל. ואשר לא שבו עליהם נאמ׳ ואבדו שארית פלשתי׳ :
ושלחתי . מבואר הוא . והכרתי . והשיבותי ידי. כי אחר שיכלו עזה ואשדוד ואשקלון עוד אשיב ידי על עקרון להשחיתה ובה יאבדו שארית פלשתים : ואבדו שארית . ואבדו על הפרט שארית על הכלל :

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי־צֹר וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַסְגִּירָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לֶאֱדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים ׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ ׃

כה אמר ה׳. לאדום . גם זה בגלות בית שני כי צור סמוכה גם כן לארץ ישראל לפיכך אמר על הסגירם : ולא זכרו ברית אחים . הם ידעו כי אדום

אדום לא זכרו הברית לישראל הראויה להיות בין אחים והיו אכזרים לישראל
במדבר כ׳ והם הסגירום בידם. וישראל ואדום אחים. וכן שלח משה למלך אדום כה
מלכים א׳ ה׳ אמר אחיך ישראל. וי"מ אחים שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם.

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי אֱדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־רָדְפוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בָּצְרָה׃

כה אמר. על רדפו בחרב אחיו. י"מ על עשו ויעקב שברח יעקב מפניו.
במדבר כ׳ וי"מ מפרש׳ כשעברו ישראל על אדום במדבר. ואמר ויצא אדום לקראתו בעם
כבד. והנכון שהוא על חורבן בית שני כמו שפירש׳ שתי הפרשיות אשר לפני
זאת: ושחת רחמיו. רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת
הרחמים ובטלם. ויטרוף לעד אפו. האף שהיה לעשו על יעקב לעד היה
כי עד הדורות האחרונים היה וטרף ישראל בכל זמן שהיה הכח בידו ואפו הוא
הטורף. או תחסר ב"ת השמוש ר"ל באפו. וכפל הענין במלות שונות ואמר
ועברתו שמרה. הה"א נחה והכינוי על העברה והמלה מלעיל מפני סמיכותה
למלת נצח שהיא מלעיל:

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעָם הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־גְּבוּלָם׃ וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בִּתְרוּעָה בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה׃ וְהָלַךְ מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר יְהוָה׃

כה אמר. על בקעם הרות הגלעד. בני עמון היו שכנים לארץ הגלעד
והיו בוקעים ההרים שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבים בהם גבולם והיו
משיגים גבול הגלעד. והשגת גבול הוא עון גדול שהרי הוא אחד מן הארורים
דברים כ"ז הכתובים בתורה ארור מסיג גבול רעהו. והרות כמו הרים. קבוץ מן הר
מלכים ב׳ ח׳ בלשון זכרים הרים ובלשון נקבות הרות. וי"מ לפרש הרות הערים הבצורות
ירמיה נ"א וכנה אותם בלשון הר. וכן והרותיהם תבקע. הנני אליך הר המשחית.
וכן אמר

וכן אמר בנבואת ירמיהו לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש ירמיה מ״ט
אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב • וזכר שם ארץ גד והנה
זכר ארץ הגלעד והכל מעבר הירדן מזרחה • ויש לפרש גם כן הרות הגלעד
הנשים ההרות • וכן את כל ההרותיה בקע • והרותיהם תבקע • כמו שאמר מלכים ב׳ ט״ו
והריותיו יבקעו • וזה על מיעוט החמלה בהם • כמו שאמר ועולליהם ירטשו • מלכים ב׳ ח׳
ואם העוללים היו הורגים והרות מבקעים כל שכן האחרים • וזהו שאמר הושע י״ד
למען הרחיב את גבולם שלא ישאר שריד בישר׳ • וזהו שאמר ירמיהו הבנים ישעיה י״ג
אין לישר׳ אם יורש אין לו : והצתי • בתרועה ביום מלחמה • וכן
אמר בנבואת ירמיהו והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה : בסער ירמיה מ״ט
ביום סופה • המשיל חוזק המלחמה והלכדם מהרה לרוח סערה • וסופה
הוא רוח סערה • והענין כפול במלות שונות : והלך מלכם בגולה • כן אמר
בנבואת ירמיהו מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו : ירמיה מ״ט

ב כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל
־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־
אֱדוֹם לַשִּׂיד : וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה
אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת בְּשָׁאוֹן מוֹאָב בִּתְרוּעָה
בְּקוֹל שׁוֹפָר : וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ
אֶהֱרוֹג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה :

כה אמר יהוה • על שרפו עצמות מלך אדום לשיד • הוא מה שנאמ׳ בספר
מלכים ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי מלכים ב׳ ג׳
קצף גדול על ישראל. והקצף היה ממלך אדום על ישראל מהיום ההוא והלאה
מפני שמלך מואב שרף את בן מלך אדום במלחמה שהוא היה שם עמהם כמו
שפי׳ שם • לפיכך הענישו האל יתברך על זה • ופירוש לשיד שריפה גמו
עד שהיו אפילו העצמות אפר כמו השיד • וכן והיו עמים משרפות סיד • ר״ת ישעיה ל״ג
על דאוקיד גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתיה • פי׳ שסד ביתו באותו
אפר דרך נקמה ובזיון : ושלחתי • הקריות • שם עיר בערי מואב :
והכרתי מקרבה • מקרב הקריות כי היתה עיר המלוכה שלו : עמו • עם מלך מואב.

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל־
אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מָאֳסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה
וְחֻקָּיו לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ
אבותם

אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃

כה אמר ה'. עתה התנבא על יהודה וישראל שהרעו מעלליהם והקדו' ברוך הוא
נפרע מהם מעט מעט. ובימי מלכי יהודה הרעים היו חוטאים והקדו' ברוך הוא
נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם. אבל אחר חזקיהו שהיה טוב
ואמר האל יתברך וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ואחריו מנשה שעשה ישעיה כ״ז
הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו והנה נשא האל ולא רצה להחריב ירושלם.
וכן אמון הרבה אשמה ונשא האל ית'. יהואחז ויהויכין לא מלכו אלא ג' חדשי'.
והנה יהויקים היה שלישי ונשא האל והנה הם ג' ונשא האל ית'. וצדקיהו עשה
הרע בעיני ה' ועליו נאמר ועל ד' לא אשיבנו. ולא הבה עוד לסלוח וחרב הבית בסע׳ סימ׳ א
בימיו. ועליו אמ' כי על אף ה' היתה בירושל' וביהוד' עד השליכו אותם מעל פניו: מלכים ב׳ כ״ד
על מאסם את תורת ה'. לא אמר כי זה העון הוא הרביעי אלא אמר כי
ברביעי הענישם השם ית' על מה שעשו הם ואבותיהם שמאסו את תורת יהוה.
וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת ה'. המצות המעשיות. וחקיו. המצות
השכליות: ויתעום כזביהם. הם דברי נביאי השקר: מאסם. האל"ף נקראת
בקמ"ץ חט"ף. ואמר ביהודה על מאסם תורת ה' וישר' גם כן מאסו את תורת
ה' בכל הרע אשר עשו. אלא אמר ביהודה כן לפי שעמהם היתה התורה בבית
המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר נשכחה מביניהם. כי חדוש היתה
אצלם כשמצאוה בימי חלקיה הכהן: ושלחתי אש. הוא נבוכד נצר:

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃

וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃

כה אמר ה'. על מכרם בכסף. אעפ"י שעברו על ג' עבירות חמורות והם
ע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים לא נחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם
ולהגלותם ע"י מלך אשור אלא על החמס והוא הרביעי ועליו הענישם על כל
מה שעשו. וכן בדור המבול אף על פי שהיו בידם כמה עבירות לא הענישם
אלא על החמס שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכל שכן כשהחמס בא בראשית ו
על ידי

על ידי השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם על ידי השוחד מטים הדין ·
וזהו שאמר על מכרם בכסף צדיק · ופי׳ צדיק שהוא צדיק בדינו · וכן
ויסלף דברי צדיקים · וגם הם צדיקים בדברים אחרים כי ברוב טועני האמת דברים א
הם צדיקים ברוב דבריהם · וכן העניים ברוב לא יטענו אלא האמת : בעבור
נעלים · אפילו בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו
ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם · ויונתן תרגם בדיל דיחסנון · ולא הבנתי
דעתו · ורש״י ז״ל פי׳ דעתו כן · מטי׳ משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו
שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו ונוטלו בדמים קלי׳ כדי לנעול ולגדור
כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם וזהו בעבור נעלים לשון נעילה · דבר אחר
מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני למכור שדהו בקנין גמור שהוא בנעל
שנאמר שלף איש נעלו : השואפים על עפר ארץ בראש דלים · רות ד׳
השופטים הם השואפים ומביטי׳ ומכוונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים
שוטרים תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום
בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים · וענין זה הפסוק כענין מה
שאמר מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה · וענין השואפים מיכה ג׳
כמו השואפים אביון : ודרך ענוים יטו · שיטו דינם במשפטיהם בשוחד בפס׳ קימ׳ א
שנותנים בעלי דינם העשירים · ודרך פירושו משפט ועסק האדם כמו את
הדרך ילכו בה · ויאחז צדיק דרכו · והרומים להם · וכן תרגם יונתן ודין שמות י״ח
חשיכיא מקטן: ואיש ואביו ילכו אל הנערה · ולא יבוש הבן מאביו לבעול איוב י״ז
בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו כי קדוש אני ויקרא י״ט
ה׳ אלהיכם. וכיון שאתם מחללים קדושתכם הרי אתם מחללים את שם קדשי
שקדשתי אתכם ואתם נקראים בשמי כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך : דברים ז׳
ועל בגדים חבולים יטו · שהם חובלים הבגדים מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו
וישתו עליהם בבתי ע״ז · ופי׳ יטו יטו עצמם להסב אצל כל מזבח על המאכל
ועל המשתה · וההסיבה נקראת הטייה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה
יטו ויקראו והטיתי לקרות : ענושים · שהם עונשים אותם כסף וישתו בו
בית אלהיהם :

וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת ׃

ואנכי השמדתי את האמרי · מפני חקותם הרעו׳ שהיו להם השמדתי אותם
מפניכם ואתם עזבתם את חקותי הטובו׳ ולקחתם חקות האמורי · וכבר הזהרתי
אתכם בתורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי ויקרא י״ח
אשר לפניכם · וזכר האמרי כי הוא היה חזק שבשבע האמות כמו שאמר אשר
כגובה ארזים גבהו · ואעפ״י כן השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא
בקשתכם אלא אני השמדתיו משרשיו : וחסון · תקיף כמו והיה החסון ישעיה א
לנעורת: ואלונים תרגומו כבלוטין קשטניירש בלע״ז :

ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך
אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת את ארץ
האמרי: ואקים מבניכם לנביאים
ומבחוריכם לנזרים האף אין זאת בני ישראל
נאם יהוה: ותשקו את הנזרים יין ועל
הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו:

ואנכי העליתי. וקודם שהבאתי אתכם אל הארץ הוצאתי אתכם מארץ
מצרים מבית עבדים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לא חסרתם דבר
והנהגתי אתכם בחקותי שלא תלמדו חקו' ארץ האמורי כשתבאו לרשת אותה. או
טעם לרשת דבק עם העליתי אתכם מארץ מצרי': ואקים. עוד עשיתי
עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו
דבקים בי שהשריתי רוח נבואה בכם. ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך שמות ל״ג
מכל העם אשר על פני האדמה. וטעם מבניכם אפי' הנערים כשמואל וירמיה
כל שכן הזקנים שיש בהם חכמה: ומבחוריכם לנזירים אפילו הבחורים
שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שיזירו מן היין
ויהיו קדושים לי כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר. ובכל
זה הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עמי
הארץ: האף אין זאת בני ישר' נאם ה'. פירוש כל זה שאמרתי לכם
התוכלו לכחש שאינו כן: ותשקו. לא די שאתם לא הודיתם במה
שהזהרתי אתכם ולא פקחתם עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאים
והנזירים שהיו לכם לאות לקדושתכם בטלתם אותם ומנעתם אותם מקדושתם
שהיה לכם ללמד מהם והשקיתם הנזירים יין. כלומר פתיתם אותם בדברים
עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם. וכן על הנביאים צויתם לאמר
לא תנבאו. וטעם צויתם רוצה לומר בהכרח מנעתם אותם מלהנבא לכם
ומלהוכיחכם בשמי:

הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה
המלאה לה עמיר: ואבד מנוס מקל וחזק
לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו: ותפש
הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב

הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים
עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃

הנה אנכי מעיק תחתיכם. במקומכם אציק לכם שלא תוכלו לברוח
ולהנצל: מעיק ענין צוקה וצרה וכן מפני עקת רשע. ותרגום צרה עקתא. תלים נ״ה
ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק
ותצר. ואמר עמיר ולא אמר משא אחר. כי מפני העגלה הוא מוסר יותר נושא
העמיר מנושא משא אחר. ואמר עמיר שם כלל לעמרים רבים:
ואבד מנוס. לא יאמץ כחו. לא יהיה בו יכולת להאמיץ כחו במחשבתו כי
יפחד ויבהל ויאבד כחו: ותופש הקשת לא יעמד. לא יעמוד כנגד
האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו: וקל ברגליו לא ימלט. פירוש לא
ימלט נפשו כמו שאמר ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח. ושנה הענין
במלות שונות לחזק גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל
לרוץ. כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל: ואמיץ לבו בגבורים. תלים ל״ג
כי הגבורה בלב. ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום.
וטעם ערום שיפשוט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהרה:

ג שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל
מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת
כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם׃

שמעו. המשפחה. הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפחת מצרים לא זכריה יד
תעלה: אשר העליתי. העליתי אבותיכם: רק אתכם. לפי שידעתי אתכם
ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראיתם
וידעתם את כל אותותי ומופתי שעשיתי לכם והיטבתי לכם לפיכך הדין הוא
שאפקוד עליכם עונותיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדים לפניו אם
יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרים הרחוקים ממנו כי משפחת הגוים
אינני חושש עליהם אם ייטיבו או ירעו אלא אם יהיה חמס גדול כדור המבול
כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובים אלי אענישם על עונם
כמו שאמר בקרובי אקדש. וכמו שפירשו רז״ל בפסוק וסביביו נשערה מאד. ויקרא י
וכן אמרו רז״ל שאני גוים דלא מפקיד רינא עלייהו. ובספר יחזקאל בפסוק תלים נ
והעולה על רוחכם היו לא תהיה הארכנו בזה הענין: יחזקאל כ

הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו: היישאג
אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו
ממעונתו בלתי אם לכד: התפול צפור על
פח הארץ ומוקש אין לה היעלה פח מן
האדמה ולכוד לא ילכוד:

הילכו שנים. כלומר אחר שמעתם כי ראו. מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שנים אם לא נועדו יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד נגד האויב אם יפגע בהם. ורבי אברהם ז"ל פירש הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי לולי שהודעתי לנביא וגליתי לו סודי לאוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות והכה אין דברו דרך מקרה. ראו אם יתכן שילכו שני אנשים ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה וכאשר תראו שיהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים לו לא תנבא:

הישאג אריה ביער. לפירושנו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל. כמו שהאריה לא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם: היתן כפיר. הענין כפול במלות שונות. והחכם ר' אברהם פירש היא מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי חנם. ועוד הראיתם אריה שיעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו אם כן איך תוכלו להמלט מגזרתי: התפול. והנה משל אחר ולפירושנו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם. ולפירוש החכם עוף השמים שאין ממשלה לאדם לתפשו התפול צפור על פח שהוא בארץ אם אינו למוקש. והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפשו בו. והמוקש הוא האויב שאטה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו יעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח. והטעם אני אעמידנו להצר לכם:

אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם
תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: כי לא
יעשה אדני יהוה דבר כי אם גלה סודו אל

עבדיו הנביאים : אריה שאג מי לא יירא
אדני יהוה דבר מי לא ינבא :

אם יתקע. כתרגומו אם יתקע שופר בקריה בלא זמניה. כלו׳ כי מנהג רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם. כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנות דברי העיר. לפיכך תקנם בלא זמניה שאם אין בעיר אחת מלך רוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם כשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם : אם תהיה רעה בעיר וה׳ לא עשה. פירוש ואיך תחשבו שתפול רעה בעירכם שלא עשה אותה האל ית׳ אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה. וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא איך לא תשובו אלי : כי לא. וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאי׳ להזהירכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מהשם באה לכם הרעה. ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה. וטעם סודו כי לא יודע הדבר עד שיודיעהו האל ית׳ על ידי עבדיו הנביאים : אריה שאג. מי לא ינבא. ואיך תצוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שומע ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר שמתי :

השמיעו על ארמנות באשדוד ועל ארמנות
בארץ מצרים ואמרו האספו על הרי שמרון
וראו מהומת רבות בתוכה ועשוקים בקרבה :
ולא ידעו עשות נכחה נאם יהוה האוצרים
חמס ושד בארמנותיהם :

השמיעו על ארמנות. רוצה לומ׳ אל מלכיהם ורוזניהם השוכנים בארמנות
וזה כענין וישמח עליך אויב. והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא מאמר איכה ב׳
דוד וזה מאמר האל יתברך : על הרי שמרון. כי שומרון הר הוא כמו שנא׳ שמואל ב׳ א׳
ויקן את ההר שומרון. ואמ׳ הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו. מלכים א׳ י״ו
וארמנות בשוא חמ״ס לסמיכות כי יבא הסמיכות על אות השימוש. כמו
הרי בגלבוע והדומים לו : וראו מהומות רבות. ותדעו כי בעונותם הם שמואל ב׳ א׳
לוקים מפני החמס אשר בקרבם : ולא ידעו עשות נכחה. ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפילו נכוחה אחת. ונכחה פירושו ישרה. ומי הם אלו. האוצרים חמס ושד בארמנותיהם. ומה יהיה סופם שיהיו לבוזה אותם האוצרות וזהו מה שאמר:

לכן כה אמר אדני יהוה צר וסביב הארץ והוריד ממך עזך ונבזו ארמנותיך :

לכן · צר וסביב הארץ · פי' צר יבא וסביב הארץ יסבה שלא יהיה לכם מנוס
ממנו : והוריד ממך עוזך · האוצרות שאצרת בארמנותיך והגבורות שחשבת
אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך · ופי' ואמר ונבזו ארמנותיך :

כה אמר יהוה כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה ובדמשק ערש :

כה אמר יהוה · שתי כרעים או בדל אזן · רב או מעט מה שיוכל להציל יציל
שתי כרעים או אפילו בדל אוזן שהוא דבר מועט אם יוכל להציל יציל ·
וזכר שתי כרעים כי אותם יאכל האריה באחרונה · וזכר בדל אזן והוא
הקצה שבאוזן כתרגומו חסחוס דאודן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה ·
כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט ואותם שלא ינוש להם
האויב שיהיו חולים שוכבים במטה · וזכר שומרון כי היא ראש הממלכה
והיא נכבשת באחרונה והצדיקים שבה ינצלו גם כן מן הדבר ומן החרב שהרי
נאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מלכים א' יט
מן השבי לא ינצלו · ומה שאמר בפאת מטה כי החולה שהוא שוכב במטה
כשיבא האויב ידחיק עצמו באחת מפאות המטה כדי שלא יראה : ובדמשק
ערש · כפל הענין במלות שונות כי דמשק כמו פאה ואם לא נמצא לו חבר
במקרא · וערש כמו מטה · כמו הנה ערשו ערש ברזל · וי"א כי דמשק דברים ג'
הדל"ת נוספת והוא שוק · כמו בן משק ביתי · ושוק המטה הוא הפאה · וי"ת בראשית ט"ו
בתקוף שולטן ועל דמשק רחיצן · תרגם דמשק בש"ין כמו דמשק בסמ"ך · וכן
בסדר עולם רבי נהוראי אומר בשם רבי יהושע הרי הוא אומר כאשר יציל
הרועה וגומר · בפאת מטה אלו קצת עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו
מלך יהודה ונמלטו עמהם : בפאת מטה מלמד שלא נמלטו מישראל אלא
אחד משמונה שבהם · ואחר ערש היכן הוא בדמשק שנאמר והגליתי אתכם עמו' סימ' ה'
מהלאה לדמשק · ומה שאמר אחד משמונה כתב רש"י ז"ל בשם רבי מנחם שלא
נאמר פאת מטה אלא בפאת מטה באחת משתי רוחות של פאה והיא
שמינית של מטה שהרי ארבע פאות יש למטה ושתי רוחות יש לפאה · ומה
שתי' בפאת מטה בתקוף שולטן פירש רש"י ז"ל לפי שבאותו הדור בימי יהואחז
בן יהוא כתוב כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם · שנאמר הוא השיב מלכי' ב' יד
את גבול ישראל · וזהו בפאת מטה · פאת הבית הוא חוזקו של בית וכן
פאת מטה הוא חוזקו של מטה לכן תרגם בתקוף שולטן רוצה לומר שולטן
של ירבעם · ועוד נרא כי סופן להסמך על מלכי ארם בימי פקח בן רמליהו
שנתחבר עם רצין מלך ארם · וזהו שתרגם ובדמשק ערש ועל דמשק רחיצן

מנוחתם ומבטחם יהיה על דמשק :

שִׁמְעוּ וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהוִה
אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת׃ כִּי בְּיוֹם פָּקְדִי פִשְׁעֵי־יִשְׂרָאֵל
עָלָיו וּפָקַדְתִּי עַל־מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת
הַמִּזְבֵּחַ וְנָפְלוּ לָאָרֶץ׃ וְהִכֵּיתִי בֵית־הַחֹרֶף
עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ בָּתִּים
רַבִּים נְאֻם־יְהוָה׃

שמעו · דברי האל יתברך. אמר כנגד הנביאים שישמעו זאת הגזרה ויעידוה בבית יעקב טרם בואה : כי ביום · הוא יום הרעה שהיה בימי עזיהו: ופקדתי על מזבחות בית אל · על דרך ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים: קרנות המזבח. זכר הקרנות כי בנפול הקרנות יפול המזבח · כי הקרנו׳ מעמידות הבנין כמו פנות הבית · ועוד זכר הקרנות כי עליהם היו מקריבים וזורקים הדם : והכיתי · מנהג המלכים לעשות להם בית לחורף ובית לקיץ וכן אמר ביהויקים והמלך יושב בבית החורף בחדש התשיעי · וכן אמר בעגלון מלך מואב והוא יושב בעלית המקרה · שהיתה עשויה לימי הקיץ · ואמר כי הרעה יפיל ארמנות המלך בית החורף ובית הקיץ ובתי השן והם אשר בנה אחאב · כמו שכתוב ובית השן אשר בנה · והשן הוא שן הפיל שעושין ממנו מלאכה: בתים רבים · רבים במספר · או פירושו גדולים בבנין והם הארמנות :

במדבר לג
ירמיה לו
שופטים ג
מלכים א כב

ד שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר
בְּהַר שֹׁמְרוֹן הָעֹשְׁקוֹת דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים
הָאֹמְרֹת לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה׃ נִשְׁבַּע
אֲדֹנָי יֱהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם
וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה׃
וּפְרָצִים תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה
הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־יְהוָה׃

שמעו · פרות הבשן · בשן הוא מקום מרעה שמן · והבהמות הרועות בו שמנות וטובות · ודמה נשי המלכים והשרים הגדולים לפרות הבשן לפי שהן

בעלות

בעלות התענוג והן שמינות ויפות: העושקות דלים. שהן מסבבות העושק והמרמה שאומרות לאדוניהן שהם בעליהן הביאה ונשתה ואם אין לבעליהן הכסף משלהם בהונאה עושקים האביונים שאין להם כח להמלט מידם גם רוצצים אותם אם לא יתנו מיד על פיהם: רוצצות. ענין שבירה. כמו קנה רצוץ. ישעיה מ״ב
כלומר מכים אותם: לאדוניהם. האל״ף נעה בחטף פתח והוא אחד משבעה שהם מפ״יק בלשון אדנות: נשבע. בקדשו. הוא השמים. והוא
על דרך כי אשא אל שמים ידי. וכן אמר למעון קדשו לשמים: ונשא דברים ל״ב
אתכם בצנות. נשא מבנין פיע״ל הדגוש והמשא הוא האויב. וכן ד״ה ב׳ ל׳
תרגם יונתן ויטלון יתכון עממיא על תריכיהון. תרגם צנות כמו צנה וסוחרה. תלים צ״א
וכן תרגם ואחריתכן בסירות דוגה ובנתכן בדוגית ציידין. והוא ספינה קטנה. וכן במשנה בומבום אומר המוכר את הספינה מוכר את הדוגית. ואמר בומבום דתנא דארעא דישראל קרי ליה דוגית דכתיב ואחריתכן בסירות דוגה. ועוד פירשו במלות צנות וסירות שמיני קוצים הם. ואמר דרך משל כן ישאו אותם וימשכו אותם כמו שמושכין את הדגים בקוץ. כמו שאמר
ובאותו תקוב לחיו. ואחריתכן כמו בניכן ובנותיכן וכן ותחץ לארבע רוחות איוב מ׳
השמים ולא לאחריתו. כלומר לא תשאר המלכות לבניו: ופרצים. דניאל י״א
כי האויבים יפרצו בחומת שומרון פרצים רבים עד שתצאנה אשה נגדה דרך
הפרצים שלא יצטרכו לבקש שערים. על דרך שאמר ויעל העם העירה איש יהושע ו׳
נגדו: והשלכתנה ההרמונה. ההרמונה כמו הארמונה הה״א תמורת אל״ף. ופי׳ אחז״ל כי תשלכנה אל ארמון המלך שבצד החומה ותצאנה כמו שעשה צדקיהו כשברח מירושלם. ויונתן תרגם ויגלון יתכון להלאה מן טורי הרמיני:

בֹּאוּ בֵית־אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לִפְשֹׁעַ וְהָבִיאוּ
לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם׃
וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן
אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם
וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל מְקוֹמֹתֵיכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי
נְאֻם־יְהֹוָה׃

באו בית אל ופשעו. זה הצווי איננו על דרך מצוה רצונית אלא על
דרך נוסח. כמו שמח בחור בילדותך. וזכר ביתאל כי שם היה העגל. קהלת י״א
וזכר הגלגל כמו שאמר כל רעתם בגלגל ואמר בגלגל שורים זבחו. לפי שהיה הושע ט׳
המשכן תחלה בגלגל אחר שעברו הירדן והיה המקום ההוא נבחר והיו אומרים הושע י״ב
להם נביאי הבעל שיעבדו שם הבעל לפי שהוא מקום נבחר: לפיכך אמר
הרבו

הרבו לפשוע כי לא די לכם שקבעתם ע"ז בבית אל כי גם בגלגל הרביתם לפשוע:
והביאו לבקר זבחיכם · העבדתם עבודתי לאלהים אחרים כמו שהיה לכם
להביא זבחיכם בביתי כן אתם מביאים אותם לבית עבודה זרה · ופי' לבקר
בכל בקר ובקר כלומר יום יום תביאו שם זבחיכם : לשלשת ימים
מעשרותיכם. ימים רוצה לומר שנה כמו ימים תהיה גאולתו · כמו שאמר — ויקרא כה
בתורת מקנה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך כלו כל דברי הקרבנות — דברים יד
והמעשרות תביאו לבית עבודה זרה כמו שהיה לכם להביא אלי · וכן מה
שאמר וקטר מחמץ תודה כמו שאמר בתורה על חלות לחם חמץ יקריב — ויקרא ז
קרבנו והם עושים זה לעבודה זרה · ואף על פי שלא היו מקטירים מהחמץ
מהקרבן שהוא בא על חמץ והוא התודה היו מקטירים מהקרבן ההוא
האמורים · וי"מ כל זה הפך מה שאמרה תורה · התורה אמרה ולא ילין חלב — שמות כג
חגי עד בקר והם מביאים לבקר זבחיהם · כלומר מלינים אותם ומקריבים
אותם לבקר · ועוד מפרש' והביאו לבקר זבחיכם שמקדימים זבחי שלמים
לעולה · והתורה אמרה כי העולה קודמת לכל קרבן : לשלשת ימים
מעשרותיכם · מעשר בהמה שהיא קדשים קלים · והתורה אמרה בקדשים
קלים ביום זבחכם יאכל וממחרת · והם אוכלים אותו לג' ימים · וכן וקטר — ויקרא יט
מחמץ תודה הפך מה שאמרה תורה כי כל שאור וגומר · כי אעפ"י שאמרה — ויקרא ב
תורה כהקריב על חלות לחם חמץ קרבן תודה לא אמרה שיקטרו מהחמץ :
וקטר מחמץ תודה · כבר פירשתיו · וי"ת חמץ מן אשרו חמוץ שהב' — ישעיה א
ומנבן מן אנס תודתא : וקראו נדבות השמיעו · אתם עושים כמו מקרא
קדש לעבודה זרה שאתם קוראים ומשמיעים שיביאו העם נדבות ליום החג :
כי כן אהבתם · עבודת אלהים אחרים אהבתם ולא עבודתי :
וגם אני · כמו שהסרתם הקרבנות והמעשרות מביתי כן הסרתי מכם לחם
ובשר בכל עריכם ומקומותיכם שאתם יושבים בהם מדה כנגד מדה ועם כל
זה לא שבתם עדי : נקיון שנים · זהו חוסר לחם · והענין כפול במ"ש כי
עם המאכל השנים מלאות · כלומר בין השנים · על דרך שאמר הבשר עודנו — במדבר יא
בין שניהם ובחוסר המאכל השנים נקיות · ויונתן תרגם אקהיות שנן · כי
השנים קהות כשלא יתמידו האכילה :

וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת־הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה
חֳדָשִׁים לַקָּצִיר וְהִמְטַרְתִּי עַל־עִיר אֶחָת וְעַל־עִיר
אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר וְחֶלְקָה
אֲשֶׁר לֹא־תַמְטִיר עָלֶיהָ תִּיבָשׁ׃ וְנָעוּ שְׁתַּיִם
שָׁלֹשׁ עָרִים אֶל־עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא
יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

וגם אנכי · בעוד שלשה חדשים לקציר · כי שלשה חדשים טרם הקציר צריכה הארץ מטר והמטרתי להיות לאות ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעתם ועיר אחרת אפילו סמוכה לה לא אמטיר עליה שאם לא אעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת מניעת גשמים כפי מערכת הכוכבים. אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם ידעו כי מאתי נהיה הדבר עונש מעשיהם הרעים ומופת יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה אחת לצדה שלא ירד בה מטר והיא תיבש : תמטר מבנין נפעל · תמטיר מבנין הפעיל · ופירוש אשר לא תמטיר הענן עליה · והיה והמטרתי עם אמטיר פעל יוצא לשלישי · והיה תמטיר פעל יוצא לשני :

ונעו · אל עיר אחת לשתות מים · אל אותה העיר שאמטיר עליה והנה תחסרו לחם ומים ואף על פי כן לא שבתם עדי :

הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

הכיתי · עוד שנה אחרת שיהיה מטר אכה אתכם במכה אחרת שיחסר לחמכם והיא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירות . ועם כל זה לא שבתם אלי : הרבות גנותיכם · מה יועיל לכם שתרבו לטעת גנות כרמים ותאנים וזיתים כי הגזם יאכל אותו ואף על פי כן לא שבתם עדי :

שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה בְּאֹשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

שלחתי · בדרך מצרים · שהיו הולכים שם מפני הרעב להביא משם תבואה ולא חשבתם כי אני הוא המביא עליכם הרעב שתשובו אלי · אלא לא פניתם אלי והלכתם למצרים · ואני שלחתי בכם דבר וחרב האויב בדרך ואעפ״י כן לא שבתם אלי : בחוריכם · כי הבחורים היו שולחים להביא התבואה : עם שבי סוסיכם · האויבים שהיו יוצאים עליכם בדרך היו הורגים הבחורים הרוכבים על הסוסים ההולכים למצרים או השבים משם והיו שובים הסוסים שלהם : ואעלה באש מחניכם ובאפכם · המחנים שלכם שהיו הולכים למצרים היו הרוגים בדרך ופגריהם היו באש וסרחון לעוברים · ומה שאמר באפכם כלומר כי גם באפכם היה עולה הבאוש כי היו הולכים מחנה אחר מחנה למצרים והאחרונים היו מוצאים הראשונים הרוגים ועלה באשם באפם ואף על פי כן לא שבתם עדי :

הפכתי

הָפַכְתִּי בָכֶם כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדוֹם וְאֶת
עֲמוֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה וְלֹא־שַׁבְתֶּם
עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

הפכתי בכם · מקצת אנשים בערכם כמו היא שממה כסדום ועמורה ואתם שנשארתם מעט הרי אתם כאוד מוצל משרפה וכל זה אתם רואים ואינכם שבים עדי׃

לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי־זֹאת אֶעֱשֶׂה
לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת־אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ כִּי הִנֵּה
יוֹצֵר הָרִים וּבוֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה־שֵּׂחוֹ
עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ יְהוָה
אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

לכן כה אעשה לך ישראל · כל אלה הרעות אני עושה לך ישראל · עקב כי זאת אעשה לך · ובעבור שאני עושה לך כל זאת בעיניך׃ הכון לקראת אלהיך ישראל · הכון לשאת לקראתו בתשובה ובמעשים טובים וייטיב לך · ויהפוך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשגיח עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואינך כשאר הגוים׃ כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · אלהיך הוא יוצר הרים ובורא רוח ועושה ביצורים כרצונו · וזכר הרים שהם קיימים וחזקים ביסוד העפר · וזכר רוח שהוא דבר חזק בנבראים ואינו נראה · והנה הוא יוצר ההרים חזקים הנראים לעין ובורא הרוח שאינו נראה שמפיל אותם ·
כמו שאמר הפך משרש הרים וזהו שאמר ודורך על במתי ארץ · וההרים הם איוב כ״ח
במתי הארץ והנה הוא דורך עליהם ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבטן הארץ ובצאתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפילו יהיה מקום צאתו הרים גבוהים ·
וזהו הרעש לפיכך זכר הרים ורוח · וכן הוא מגיד לאדם מה שחו מה ענינו ומעשיו שלא יחשב שאינו רואה אותם כמו שהיו אומרים הכופרים אין ה׳ רואה אותנו · כי הנה הוא מגיד להם מעשיהם על ידי נביאיו׃ שחו
בנביאי · כמו אתם ידעתם את האיש ואת שיחו באליה״ו · ושניהם ענינם ענין האדם מלכים ב׳ ט׳
ומעשיו׃ עשה שחר עיפה · וכן הוא עושה השחר שהוא נוגה וכשירצה
ישימנו חשך ויהיו קדרות השמש׃ עיפה · חשך · כמו ארץ עפתה · הנה איוב י׳
הוא עושה ביצורים כרצונו וכן יעשה בכם אם תריעו ירע לכם ואם תיטיבו ייטיב לכם כי הוא יודע מעשיכם · ושמו ה׳ אלהי הצבאות שהוא שופט צבאות מעלה ומטה ועושה בהם כרצונו · לכן טוב לך ישראל שתכון לקראתו במעשים טובים והוא ייטיב לך · אם הרע לך עד כה בגלל מעשים הרעים עשה מה שעשה׃

ה שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא
עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף
קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה עַל־אַדְמָתָהּ אֵין
מְקִימָהּ׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הָעִיר
הַיֹּצֵאת אֶלֶף תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת מֵאָה
תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃

שמעו. כיון שאין אתם רוצים לשוב אלי שמעו הקינה שאני נושא :
נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. לא תוסיף קום לזמן ארוך. וזה
אמר על עשרת השבטים שגלו בימי הושע בן אלה על ידי מלך אשור
אלא שבו עדיין לארצם. כי בשוב גלות בבל לא שבו הם אבל עוד עתידים
לחזור כי כמה נביאים נבאו עליהם שישובו. והנה מצאנו כמו לא תוסיף זה
שאינו רוצה לומר לעולם אעפ״י שכתוב בו עוד והוא מה שאמר ולא יספו עוד מלכים ב׳ ו׳
גדודי ארם לבא בארץ ישראל. ואחריו כתיב ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד
מלך ארם את כל מחנהו וגומר. וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו מלכים ב׳ כ״ד
ונאמר וחיל פרעה יצא ממצרים : בתולת ישראל. כבתולה היתה עד שלא ירמיה ל״ז
בעלוה אדונים זרים : נטשה על אדמתה. כעזובה על אדמתה נעשה כארץ
שהולכת ודלה ביד אויביה אין מקימה שאין מלכיה ושריה מחזירים אותה
לשוב אל ה׳ כי התשובה היתה לה תקומה : כי כה אמר אדני יהוה.
היוצאת. שיוצאים ממנה אלף אנשים לצבא תשאיר מאה כי לא ישארו בה
אלא אחד מעשרה כי כולם יכלו בחרב ברעב ובדבר והנשארים יגלו :
היוצאת אינו פעל יוצא כמו המוציאה אלא פעל עומד הוא כמשפטו. וכן
דרך הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר. כמו ותצא העיר כמטר. ואם מלכים ב׳ כ״ד
לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה : מאה תשאיר. כיון שנשארים בה דברים כ׳
כאלו העיר תשאיר אותם :

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ׃
וְאַל־תִּדְרְשׁוּ בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל לֹא תָבֹאוּ וּבְאֵר
שֶׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הַגִּלְגָּל גָּלֹה יִגְלֶה וּבֵית־
אֵל יִהְיֶה לְאָוֶן׃

כי כה. אף על פי שנגזרה עליכם גזרה עוד תחיו בארצכם אם תדרשוני :
ואל תדרשו. כבר פירשנו למה זכר ביתאל והגלגל. וזכר גם כן באר

שבע לפי שהיתה סוף תחום ארץ ישראל כמו שאמר מדן ועד באר שבע היו שמואל ב׳ י״ז
מורים אותם נביאי השקר לבנות שם מזבחות לעבודה זרה · וכן אמר חי ומלכי׳ א׳ ה׳
אלהיך דן וחי דרך באר שבע : כי הגלגל גלה יגלה · דרך צחות כמו
עקרון תעקר : ובית אל יהיה לאון · כמו שהיו קוראים אותו לגנאי בית צפניה ב׳
און כי לאון ולאין תהיה · ואון זה כמו והכבם עמל ואון · וכת״י דפלחין לטעותא תהלים ז׳
דבית אל יהון ללמא · ולמא הוא לשון הבל כי כן תרגום הבל :

דִּרְשׁוּ אֶת־יְהוָה וִחְיוּ פֶּן־יִצְלַח כָּאֵשׁ בֵּית יוֹסֵף
וְאָכְלָה וְאֵין־מְכַבֶּה לְבֵית־אֵל׃ הַהֹפְכִים
לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ׃ עֹשֵׂה
כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה
הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי
הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ׃ הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל־עָז וְשֹׁד
עַל־מִבְצָר יָבוֹא׃

דרשו · פן יצלח כאש בית יוסף · יצלח יבקע · תרגום ויבקע עצי עולה בראשית כ״ב
ובלא · כמו האש הגדולה שבוקעת כל דבר שעובר בו ומכלה אותו · ובית
יוסף הוא מלכות אפרים : ההופכים ללענה משפט · כי המלכים
והשופטים מטים הדין ונושאים פני הגדולים במשפט · והנה משפט לעשוקים
כמו הלענה שהוא דבר מר · והנה הוא הפך · כי המשפט כאשר הוא על כנו
הוא דבר ערב וטוב וכשהוא מעוות הוא מר : וצדקה לארץ הניחו · שלא
יעשו צדקה אלא יניחוה מושלכת לארץ לא יחושו עליה ולא זכרו עושה כימה
וכסיל שהוא עושה בהם משפט וצדקה בארץ ולמד לבני אדם שיעשו גם הם כן
כמו שאמר אני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה׳ : ירמיה ט׳
עושה כימה וכסיל · זכר אלה הכוכבים כי בהם קיום התבואות
בזמניהם וזה הפך זה ושניהם קיום העולם · ולא זכר שמש וירח ושאר שבהם קיום
העולם לפי שהם מושלים כל השנה ואלה שני הכוכבים מושלים בזמנים ידועים
בשנה · והם ערך העולם ומשפטו · וכן אמר התקשר מעדנות כימה או איוב ל״ח
מושכות כסיל תפתח · ואמרו רבותינו ז״ל כי כימה יש בה צנה גדולה ומקדרת
לפירי · וכסיל יש בה חמימות גדולה ומבשלת לפירי · ואמרו כי כימה הוא
זנב טלה · והנה הם שהופכים המשפט לרע ולא זכרו מי שהופך הדברים במשפט
לטוב העולם ולקיומו · וכן היום והלילה בתקופות עושה אותם הפכים לטוב :
והופך לבקר צלמות · בימי הקיץ הופך החושך לאור שהימים ארוכים
והלילות קצרים ובימי החרף בהפך כי החשיך היום ושמו לילה שהלילות
ארוכים והימים קצרים · וכל זה ההפך הוא קיום העולם ותקונו · וכן קורא

למי הים שהם מלוחים ומעלה אותם בעבים ושופכם על פני הארץ להשקותה
והם מתוקים · הנה הוא הופך הדברים לטוב העולם ולא הכרתם אותו ואתם
הופכים משפטיו הטובים לרעה : ה' שמו · הוא מה שאמר למעלה אלהי — בספ' סימ' ד'
צבאות שמו כמו שפירשנו : המבליג שד על עז · ואם תאמר שתבטחו
על מבצריכם האל יתברך הוא המחזק האויב השודד על עם עז · וכן יבא
השודד על מבצר חזק כרצונו ולרצונו · וכן יבא עליכם מי שישדד מבצריכם :
שד · תאר בשקל לתם תום : המבליג · פעל יונה מן ואבליגה מעט והוא — שמואל א' כ"ח
פועל עומד : — איוב י'

שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ וְדֹבֵר תָּמִים יְתָעֵבוּ :

שנאו · מי שמוכיחם בשער כלומר ברבים ישנאו אותו · והמוכיחים הם
נביאי האמת וחסידים שבהם ומוכיחים אותם ברבים לפי שהם רבים והם
יושבי שער תמורת השופטים הישרים : ודובר תמים · דבר תמים וישר כי
הוא תאר או הוא שם כמו תם באמת ובתמים · ויונתן תרג' ולדממלל כיוונא — שופטים ט'
מעקמים :

לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי־חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם : כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם וַעֲצֻמִים חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי צַדִּיק לֹקְחֵי כֹפֶר וְאֶבְיוֹנִים בַּשַּׁעַר הִטּוּ :

לכן יען בושסכם על דל · בושסכם · אין למלה הזאת חבר ועניה לפי
מקומה עושקכם והטריפכם · ואמר זה כנגד השרים והשופטים · ויש הבית
שמוש · ולא יתכן זה לפי דרך הדקדוק · ופירש שסכם ענין בזה כמו שוסי' — שמואל א' כ"ג
את הגרנות · שוסי נחלתי · ותרגם כמבוזכון ית מסכינא · וא"א ז"ל פי' כי הש"ין — ירמיה נ'
במקום סמך · כמו ובולס שקמים שהוא כמו בולש מתרגם ויחפש ובלש · — בספ' סימ' ז'
והמלה תאור מבנין פועל מרובע : בוססכם בפלא כוניכם · וענין המלה — תהלים ע'
ענין רמיסה · כמו ועל הרי אבוסנו : ומשאת בר תקחו ממנו · מה שיגע — ישעיה י"ד
ונשא על כתפו מהתבואה לביתו לחיות בה אתם תקחו אותה ממנו לפי שהוא
עני ואין לו כח להנצל מידכם · ומה יהיה ענשכם על זה שתבזו בית העני בתי
גזית בניתם ולא תשבו בם · בתיכם שבניתם אותם נוית מעושק וחמס לא
תשבו בם לזמן ארוך כי בקרוב יבא האויב ויוציא אתכם מהם ויחריבם · וכן
לא תשתו יין הכרמים שנטעתם בעשק כי תגלו בקרוב מארצכם : כרמי חמד ·
שהם נחמדים וטובים. כמ"ש בתי גזית שהוא בנין נאה וטוב. או יהיה פירושו
כרמי חמד שחמדתם אותם וגזלתם אותם מן העניים · על דרך שאמר
וחמדו שדות וגזלו : כי ידעתי · לא תחשבו כי אינני רואה ויודע — מיכה ב'
מעשיכם

מעשיכם הרעים כי הכל אני יודע והשוחד שתקחו בביתך לצרור הצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בביתך והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו : ואביונים בשער הטו · כפל הענין במלות שונות כי האביונים הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקים ואינם עושקים כי אין להם כח לעשוק · ומה שאמר בשער כי שם ישבו למשפט כמו השערה אל הזקנים : דברים כ״ב

לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדּוֹם כִּי עֵת רָעָה
הִיא׃

לכן המשכיל בעת ההיא ירום · לפי שהם שונאים המוכיח אותם ואמר שמי שהוא משכיל מן הטובים יהיה דומם ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתן שהם משיבים : כי עת רעה היא · שיד הרעים תקפה :

דִּרְשׁוּ־טוֹב וְאַל־רָע לְמַעַן תִּחְיוּ וִיהִי־כֵן יְהוָה
אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם׃ שִׂנְאוּ־
רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוּלַי יֶחֱנַן
יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף׃

דרשו טוב · עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו : ויהי כן · אם תדרשו הטוב ותרחיקו הרע יהיה ה׳ אתכם כאשר אמרתם · כלומר בכל ענין שתחשבתם שההצלחה והטובה תהיה לכם כן תהיה · כי ה׳ אלהי צבאות אתכם · וכפל הענין עוד ואמר : שנאו רע · והציגו בשער משפט · ר״ל העמידו המשפט בשער שהוא מקום מושב השופטים והזקנים : אולי יחנן ה׳ · אף על פי שחטאתם אליו הרבה אולי יחנן ה׳ על השארית השארית אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא : שארית יוסף · הוא מלכות אפרים · ואמר שארית כי רובם גלו קודם מלכות ירבעם בן יואש וכלו בחרב וברעב ובדבר. כמו שאמר כי ראה ה׳ את עוני ישר׳ מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב וגו׳ : מלכי׳ ב׳ יד

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי בְּכָל־
רְחֹבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל־חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוֹ־הוֹ וְקָרְאוּ
אִכָּר אֶל־אֵבֶל וּמִסְפֵּד אֶל־יוֹדְעֵי נֶהִי׃ וּבְכָל־
כְּרָמִים מִסְפֵּד כִּי־אֶעֱבֹר בְּקִרְבְּךָ אָמַר יְהוָה׃

לכן · אם לא תשובו אלי רעות יבואו עליכם עד שיהיה מספד בכל רחובות · הו הו · הוא קול המספד כמו הוי הוי : וקראו אכר אל אבל · אכר הוא

עובד

עוכר השדות ויקראו לו לבא אל האבל כי עבודתו וטרחו לשוא כי לקו
הזורעים והנטעים וזרעו ולא יקצרו : ומספד אל יודעי נהי . כמו הפוך
ויודעי נהי אל מספד . וכן ידעת כי אז תולד . כמו ידעת אז כי תולד . מקום איוב לח
שם קבר . כמו מקום קבר שם . והדומים להם . ויונתן תרגם בתקרון ועביד יחזקאל לט
מספדא לידעי אילא : ובבל כרמים מספד . שלא יהיו בהם ענבים :
כי אעבור בקרבך . להרע לך . כמו ועברתי בארץ מצרים : שמות יב

הוי המתאוים את־יום יהוה למה־זה לכם יום יהוה הוא־חשך ולא־אור : כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב ובא הבית וסמך ידו על־הקיר ונשכו הנחש : הלא־חשך יום יהוה ולא־אור ואפל ולא־נגה לו :

הוי המתאוים . כמו שאמר בישעיה האומרים ימהר יחישה מעשהו למען ישעיה ה
נראה וגו׳ : כאשר ינוס איש . כלומר תצאו מצרה אל צרה :
הלא חשך . ולא אור . אפילו קצת אור אין בו כי כולו חשך והחשך הוא
משל לצרה :

שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בעצרתיכם : כי אם־תעלו־לי עלות ומנחתיכם לא ארצה ושלם מריאיכם לא אביט :

שנאתי . אמר כנגד מלכות בית יהודה כי בימי עזיהו מלך יהודה נתנבא
כמו שכתוב . וכן יאמר בסמוך הוי השאננים בציון והם היו מקריבים בבית
המקדש אף על פי כן האל ית׳ מאס אותם הקרבנות כיון שמעשיהם רעים :
חגיכם . קרבנות חגיכם . וכן בעצרותיכם . בקרבנות עצרותיכם . והענין
כפול במלות שונות כי החג הוא עצרת . כמו שאמר עצרת תהיה לכם . ומן עצרת במדבר כט
לרבות עצרות . כמו מן עטרת עטרות . ובסמוך עטרות וכן עצרות . ודנ״א שמות טו
תרג׳ בעצרותיכם לתפלת הקריאה כדג״א קרא מקרא ונר״י עצביכם תיגוצו ישעיה נח
והדומים להם : כי אם תעלו . כמו שאמר בנבואת ישעיה למה לי ישעיה א
רוב זבחיכם וכל הענין : ושלם מריאיכם . אחד מן שלמי מריאיכם . כמו
שאמר שם וחלב מריאים והם המפוטמים : ישעיה א

הסר מעלי המון שריך וזמרת נבליך לא אשמע : ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן :

הסר

הסר מעלי המון שיריך. רבוי שיריך שהלוים היו משוררים על הקרבן בפה ובכלי ואיני רוצה לא בקרבנות ולא בשירי' כי אינם לרצון כי מעשיכם רעים. ומה יועילו הקרבנות אם תעברוני מצד אחד ותמרדו בי מצד אחר:

ויגל כמים משפט. מענין גלות מים. כי הגימ"ל פתוחה ויורה שהוא יהושע ט"ו
משרש גלל. כלומר ילך המשפט כמים: וצדקה כנחל איתן. כנחל חזק
שהוא ינגר במרוצה. כזה ארצה אני שילכו המשפט והצדקה לא שתעוותו
ותעכבו אותם ותניחום לארץ ותקריבו לפני זבחים איני רוצה בזה:

הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הִגַּשְׁתֶּם־לִי בַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

הזבחים. הה"א ה"א השאלה. אמר אם זבחים ומנחה הגשתם לי במדבר
ארבעים שנה בית ישראל. כמו שאמר בנבואת ירמיהו כי לא דברתי את ירמיה ז'
אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח.
ושם פירשנו הענין. ואמרו רבותינו ז"ל העשיה בהר סיני רבי אליעזר אומר
מעשה עולה נאמר בסיני והיא עצמה לא קרבה רבי עקיבא אומר קרבה
ושוב לא פסקה. אלא מה אני מקיים הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר
מ' שנה בית ישראל. שבטו של לוי שלא עבד עבודה זרה הם הקריבוה.
ועוד בדבריהם ויעשו בני ישר' את הפסח במועדו בגנות ישראל הכתוב מדבר במדבר ט'
שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד. וכה"א הזבחים ומנחה הגשתם לי
במדבר ארבעים שנה. רבי שמעון בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבי'.
ומי היה מקריב שבטו של לוי שנ' ישימו קטורה באפך וגומר. ואמר מי לה' דברים ל"ג
אלי ויאספו אליו כל בני לוי. ישר' שעבדו ע"ז לא הקריבו שבטו של לוי שמות ל"ב
שלא עבד ע"ז הקריבו:

וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם׃ וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמָּשֶׂק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

ונשאתם. אמר מצות האל ית' לא קבלתם ותקבלו ותקבלו עבודת סכות
מלככם. וסכות שם ע"ז. ומלככם אמר על כוכב שנעשה ע"ז על שמו וקורא אותו
מלך לפי שהם חושבי' אותו למלך עליהם. או שהוא כוכב גדול בצבא השמים
שהוא כמלך על צבאו. וכן לקטר למלכת השמים כמו שפי' בספר ירמיהו. ירמיה ז'
וי"מ סכות ענין הסכת ושמע כלומ' מאזינים לעבודת עבודה זרה. וית' ונטלתון דברים כ"ז
ית סיכות פת כומריכון. נ"א פתכריכון. וכן וקלל במלכו ויבזי פת ישעיה ח'
כומריכון. נ"א פתכריכון. וכן תרגם הנשבעים במלכם. וענין עבודה זרה צפניה א'
הוא: ואת כיון צלמיכם. י"מ כיון כמו לעשות כונים. וכבר פי' בספר ירמיה ז'

ידמיהו שהם מיני מאכלים שמכינ׳ לעבודה זרה לפיכך נקראו כונים · ועוד
פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי · וכן נקרא בלשון ישמעאל ופרס כיואן ·
ועשו דמותו לעבדו : כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם · כוכב סמוך כי
הוא מתוח · כלומר עשיתם צלם כוכב של אלהיכם והכוכב הוא שמו אותו
עליהם לאלוה ועשו צלם כוכב לו : והגליתי אתכם · מהלאה
לדמשק · רחוק מדמשק והוא חלח וחבור שגלו שם י׳ השבטים · וזכר דמשק מלכים ב׳ ט״ז
לפי שמלך דמשק הרע כישראל מאד כמו שכתו׳ · ואמר אל תחשבו כי תגלו
לדמשק שהיא קרובה לארצכם אלא רחוק מדמשק : אלהי צבאות · צבאות
מעלה ומטה · ואותם שאתם עובדים שלוחיו הם :

ו הוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן וְהַבֹּטְחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן
נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל :
עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמַת רַבָּה וּרְדוּ גַת
פְּלִשְׁתִּים הֲטוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם־
רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם :

הוי השאננים בציון · שמרון היתה ראש הממלכה לישראל וציון ראש
ממלכת יהודה · ואומר אוי להם לעשירים אשר בהם שהם שאננים ובוטחי׳ שלא
תבא עליהם רעה ואינם חולים וכואבים על אשר גלו בני ישר׳ כמו שא׳ בסוף
הענין ולא נחלו על שבר יוסף · כי שמרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישר׳
וציון מערי יהודה · ושני ההרים האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוים
שישבו שם מתחלה · והם ז׳ אמות · וקראם ראשית הגוים לפי שהיו ראשית
הגוי׳ שישבו שם וארצם מבחר שבארצות · ואלה ההרים היו נקובים בשם
לטובה ובאו להם בית ישראל בעזרת ה׳ לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אותם
ישר׳ אלא ברצון האל ית׳ והם עברו על רצונו ועזבו משפטיו ולקחו משפטי הגוי׳
הראשונים היושבי׳ בארצות האלה · ולמה עשו זה יראו הגבולותיהם אם יש
ארץ טובה מארצם · וכי אם נתן להם האל יתברך ארץ טובה למה כחשו
בו ובטובתו : עברו כלנה · ואלה השאננים ומתעננים בטובה שנתן
להם ה׳ כופרים בו ובתורתו ואינם יראים מרעה שתבא עליהם וכשהנביאים
מוכיחים אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליכם אינם יראים ובוטחים
בעושרם ובמבצריהם החזקים שהם שמרון וציון ואומרי׳ לא תבא עלינו רעה :
עברו כלנה · כלנה עיר גדולה בארץ שנער · כמו שאמ׳ בתורה ותהי ראשית בראשית י׳
ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה : ולכו משם · כלומ׳ אחר שתראו אותה
בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי אינה טובה מארצכם לכו משם
לחמת רבה · ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת חמת
וכיוצה : גת פלשתים · אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתים
ונקראת מתג האמה ולקחה דוד מיד פלשתים : שמואל ב׳ ח׳

המנדים

המנדים ליום רע ותגשון שבת חמס :
השכבים על־מטות שן וסרחים על־ערשותם
ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק :
הפרטים על־פי הנבל כדויד חשבו להם כלי־
שיר : השתים במזרקי יין וראשית שמנים
ימשחו ולא נחלו על־שבר יוסף :

המנדים ליום רע · מרחיקים יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרים
ולעתים רחוקות הוא נבא : ותגישון שבת חמס · יום הפורענות אתם יחזקאל יב
מרחיקי׳ ושבת חמס אתם מקריבים שתשבו בשער לשפוט חמס ועול :
השוכבים · זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובסיכה ובשכיבה על
מטות נאות ובשמוע כלי שיר וניגונים · אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגים
ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו : וסרוחים
על ערשותם · מן וסרח העודף שנותנים על ערשותם בגדים ארוכים ורחבים שמות כו
עודפים באורך וברוחב על ידי המטה וכל זה ממיני התענוג· ורבותינו ז״ל פירשו
וסרוחים על ערשותם ענין סרחון · אמרו שהיו מחליפים נשותיהם זה לזה
ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם · ות״י ושמקיין על ערשיהון :
ואוכלים כרים מצאן · פי׳ כבשים שמנים וחסר האחד כי הענין מובן · וכן
כאמר יהיו ר״ל כאמר לכן · מלובשי׳ בגדים בגדים חמודות בגדי׳ מלכות · ויש ישעיה א׳
פירשו זכר וכר תמים . ות״י ואכלין פטימים מענא : מתוך מרבק · מקום מלכים א׳ כב
שמכניסים שם העגלים לפטמם · וכן ולאשה עגל מרבק · ובדברי רז״ל הכניסה מלאכי א׳
לרבקה ודשה : הפורטים על פי הנבל · מן ופרט כרמך · ובדברי שמואל א׳ כח
רז״ל פרט וכלל הוא ענין היחידות והנבדל מן הכלל · רוצה לומר שאומרים דברים יט
שיריהם על פי הנבל כל מעלה ומעלה בשיר על פי נגון הנבל שלא תדמה
אחת לאחרת בנגונה · או פירושו פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הנגון ·
ויש מפרשים פורטים מענין פרוטה כדברי רבותינו ז״ל כלומר נותנים כל
אחד פרוטה למנגן · ות״י דמנגן על פום נבלא : בדויד חשבו להם כלי שיר ·
כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבים
שהם יודעים כמוהו · ור״ל בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת
ה׳ לא יראו ובזו : השותים · במזרקים שהם גדולי׳ שותים יין ולא בגביעים
וכוסות שהם קטני׳ שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקים שותים · ומזרקי מלכים א׳ ז׳
כמו מזרקים · וכן חלוני שקופים כמו חלונים · וכן נטעי נעמנים כמו נטעים ישעיה יז
מלאכי רעים · מי המרים · והדומים להם · ות״י כן ופירשו סמוך בתקרין תהלים עח
שהכנס דשתן בפילון דכסף חמר. וכן תרגם בספל אדירי׳ בפילי גבריא : במדבר ה׳
וראשית שמנים · מבחר שבשמנים המרוקחים : ולא נחלו · על דרך ואין שופטים ה׳
 שמואל א׳ כב

הולה מכם עלי • ואמש"ל בזה אינו מקבל מקרה מן הקל כי הקל מעל עומד
אלא מקבל מקרה מן הכבד • כי שבר יוסף היה ראוי שיהיה מחלה ומכאיב
אותם והם לא נחלו ממנו . ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם
מלוך ירבעם בן יואש • ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף • כי משבט
אפרים היה ירבעם בן נבט שמלך על י' השבטי' תחלה כשנחלקה המלכות גם
היה רב במספר ובגדולה משאר שבטים זולתי יהודה • ועליו נבא יעקב אבינו
ואמר ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים • ואמר ויקרא בראשית מ"ח
בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקום ראובן לפיכך
נקרא ישראל על שמו • וכן אמר במזמור רועה ישראל האזינה נוהג כצאן תלים פ'
יוסף :

לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים׃

לכן • הנשארים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו
בראש גולים תחלה לגלות יהודה : וסר מרזח סרוחים • יקרב ויבא אבל •
אותם שהיו סרוחים על ערשותם ושמנים ומתענגים עתה יקרב אבלם • וסר
לכון קריבה • כמו סורה שבה פה • אסורה נא ואראה • ות"י לשון הסרה ויעדי שמות ג'
מנהון מרזחין ומכבין • הראשון כ"ף והשניה בי"ת והוא מדברי רז"ל תנתן כבינתי
לכתי • וכתי' והרדידים והכבינתיא • ויש נסחאות מככין בשני כפי"ן • ופירושו ישעיה ג'
משעת שהרגוס וישבת על מטה כבודה מככין דיקר • ומרזח רז"ל פי' אבל יחזקאל כ"ג
• וכן אל תבא בית מרזח • וסמכו מזה הפסוק שהאבל מוסב בראש • פי' ירמיה י"ו
וסר מרזח סרוחים • מרזח נעשה כשר לסרוחי' פי' לסרוחים לנשארים כלו'
לשאר העם כמו וסרח העודף שפירושו שאר היריעה העודפת • ודעת יונתן שמות כ"ו
כי מרזח הוא ענין שמחה והלולים שאמרו תרגם ויעדי מנהון מרזחין • ולא אמר
כי האבל יסור מהם אלא השמחה תסור מהם • ובספרי בפרשת וישב ישראל במדבר כ"ה
בשטים באחרונה חזרו לעשות להם מרזחין והיו קוראות לעם ואוכלים שנאמר
ותקראן לעם וגומר • ואדני אבי ז"ל פירש כי לשון מרזח הוא להרמת הקול
בין לבכי בין לשמחה • וכן הוא בלשון ערבי :

נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי
צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו
שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֹאָהּ׃ וְהָיָה אִם־
יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ׃ וּנְשָׂאוֹ
דּוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־הַבַּיִת וְאָמַר
לַאֲשֶׁר בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֶס

ואמר

וְאָמַר הָס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה׃

נשבע אדני יהוה בנפשו · בעצמו · כמו כי נשבעתי · וכן אשר לא נשא בראשית כב
לשוא נפשו : מתאב אנכי. הפך תאבתי לישועתך דישט״לנטש בלעז · כמו תלים כד
משרש עוקר השרשים הפך משריש · וי״ת מנבל אנא · את גאון יעקב זה בית תלים קי״ח
המקדש · וכן את גאון יעקב אשר אהב סלה. ותרג׳ ית בית מקדשא דביתיה דיעקב
: והסגרתי · פי׳ ביד אויב הסגיר עיר עם אנשיה : והיה אם יותרו · שימלטו איוב לא
מן החרב והחביאו עצמם בבית אחד ימותו שם מן הדבר · ועשרה אינו דוקא איוב ה
אלא ר״ל רבים : ונשאו דודו ומסרפו · דודו אחי אביו · ומסרפו תלים מ
אחי אמו · כן פירשוהו קצת המפרשים · ויש מפרשים ענין שרפה והסמ״ך
במקום שי״ן · ופירש אדני אבי ז״ל ישא אותו דודו הבא לשרוף בשר המת
קרובו בעבור הריח ולהוציא עצמים מן הבית ומרוב הדבר יאמר אחד לחברו
העוד עמך מתים שתוציא שאעזור אותך יענה חברו אפס כי כבר הוצאתים כלם
יאמר לו חברו הס ושתוק ולא תקונן כי לא להזכיר בשם ה׳ מה שלא
היינו רגילים להזכיר בשם יהוה והיינו מזכירים בשמות הבעלים זה גרם לנו
הדבר הזה ושים יד לפה נסבול ונשתוק. או שלא לשבר לב העם מרוב הדבר
גם בעבור שלא ישמעו האויבים :

כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקִעִים׃

כי הנה יהוה מצוה · עוד דבר אחר אח״ל ית׳ מטה כלומר גוזר שיהיה רעש ·
והוא שזכר למעלה והכיתי בית החרף וגומר והכה הבית הגדול רסיסים
והבית הקטן בקעים. רסיסים כמו בקיעים בסמ״ך כמו בשי״ן כמו קנה רצוץ ישעיה מב
ענין שבירה · וכן במשנה בסמ״ך ואם היה עבה או מרוסס כדי לבשל ביצה
קלה שבביצים · ותרגום וכתות ודירקים. ויונתן פי׳ הענין דרך משל שתרגם ויקרא כב
אדי הא ה׳ מפקיד וימחי מלכו רבא מחא תקיפא ומלכו זעירא מחא חלשא :

הַיְרֻצוּן בַּסֶּלַע סוּסִים אִם־יַחֲרוֹשׁ בַּבְּקָרִים כִּי־הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה׃ הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָבָר הָאֹמְרִים הֲלוֹא בְחָזְקֵנוּ לָקַחְנוּ לָנוּ קַרְנָיִם׃

הירוצון בסלע סוסים · אם יחרוש בבקרים · אם יחרוש החורש · וכן
כאשר ישבר את כלי היוצר השובר · מן הבהמה שיקריב ממנה אשה ליהוה ירמיה יט
המקריב · ויאמר ליוסף האומר · והדומים להם רבים. ור״ל אם יחרוש בסלע ויקרא ו
כי בסלע שזכר עומד במקום שנים · אמר אם דרך העולם שירוצו הסוסים בראשית מח
בסלע זה אינו · וכן אם יחרוש אדם בבקרים בסלע זה אינו · ואם יהיה זה

יהיה הפך דרך העולם ומנהגו ואתם עושי׳ הפך עולם כי המשפט והצדקה הוא קיום יישוב העולם ומעמדו ומי שמעוות המשפט הוא הורס יישוב העולם כמו הראש והלענה שממיתין את האדם והנה אתם הופכים סדר העולם. וכן אמר למעלה ההופכים ללענה משפט: ופרי צדקה ללענה. כי מן הדין פרי הצדקה הוא שלום וטוב. וכן אמר והיה מעשה הצדקה שלום ואתם עושים אותו ללענה: השמחים ללא דבר. כי לא תתקיים שלותם וטובתם אם כן הם שמחים ללא דבר: קרנים. כמו הראם שמנגח בקרניו כן הם אומרים שעשו להם קרנים לנגח בהם העמים. כי ירבעם בן יואש התגבר על אויבי ישראל. כמו שאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה. ואמר ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישר׳. והם אומרי׳ כי בחוקם עשו זה ולא כן כי רחמי האל היו שריהם עליהם ונתן להם הכח להתגבר על אויביהם. כמו שא׳ כי ראה ה׳ את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל ולא דבר ה׳ למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש: — בספ׳ סימ׳ ה׳ / ישעיה ל״ב / מלכים ב׳ י״ד

כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל הָעֲרָבָה׃

כי הנני מקים. אמר אתם אומרים כי בחוקכם עשיתם זה ולא הבטתם אלי כי בעזרתי עשיתם. הנני מקים עליכם גוי. וזהו מלך אשור עם צבאו: מלבא חמת עד נחל הערבה. אמר מה שאתם אומרים שלקחתם בחוקכם כמו שא׳ בירבעם בן יואש מלבא חמת עד ים הערבה יהיו כשאסתיר פני מכם יבוא הגוי הזה וילחץ אתכם בארץ הזאת ויוציאכם מתוכה. ונחל הערבה זהו ים הערבה: — מלכים ב׳ י״ד

ז כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִֹה וְהִנֵּה יוֹצֵר גֹּבַי בִּתְחִלַּת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ׃ וְהָיָה אִם־כִּלָּה לֶאֱכוֹל אֶת־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה סְלַח־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת לֹא תִהְיֶה אָמַר יְהוָה׃

כה הראני: יוצר גובי. אסיפת הארבה. כמו ויצר ה׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו׳. ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו שעניינו ויאסוף: — בראשית ב׳

ויוצר שם בשקל ואת היותר החרמגו · או פי׳ יצירת הארבה כלומר שראה שמואל א׳ ט
כמראה הנבואה שהיה יוצר הארבה בשעתו בעת שראהו · וכן הנ׳ בריאת גובאי.
או יהיה יוצר פועל ולא שם. רוצה לו׳ שראה האל ית׳ שהיה יוצר ארבה : גובי.
תרגום ארבה גובאי. והי״ו לרבים ובא בסימן אחד מסימני הרבים שהם וא״ו
מ״ם גובי כמו גובים. וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים. וחשופי שת כמו חשופים. ירמיה כ״ב
וכן בא ארבה בסימן רבים אלא שהוא משקל אחר כמשק גבים : בתחלת ישעיה כ׳
עלות הלקש · העשב היוצא באחרונה יקרא לקש כמו המטר האחרון מלקוש : ישעיה כ״ג
והנה לקש · הלקש הזה היה עולה אחר גזי המלך . כלו אחר שהיה יגוז
העשב למאכל בהמות המלך אחר כן היה צמח העשב והוא נקרא לקש והנה
ארבה היה אוכלו · וי״ת באוול צמות לקיש והוא צמות דערק בתר דאתגזיות
שיקתא דמלכא : והיה אם כלה · כאשר כלה. כמו והיה אם בא אל בראשית ל״ח
אשת אחיו כאשר בא · ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה · וכן אם במדבר ל״ג
מוכח אכניס תעשה לי כאשר . והדומים להם : מי יקום יעקב כי קטן במדבר כ׳
הוא · ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזרות כי קטן הוא ונשאר מעט מהרבה :
נחם · כמו וינחם ה׳ על הרעה · ונחם משקל עבר כי האי״ת פתוחה : שמות ל״ב

כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהִנֵּה קֹרֵא לָרִב בָּאֵשׁ
אֲדֹנָי יֱהֹוִה וַתֹּאכַל אֶת־תְּהוֹם רַבָּה וְאָכְלָה
אֶת־הַחֵלֶק׃ וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה חֲדַל־נָא מִי יָקוּם
יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת גַּם־
הִיא לֹא תִהְיֶה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

כה הראני · הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב
ישראל באש · וראיתי במראה הנבואה שהיתה האש גדולה עד שאכלה את
תהום רבה · ופירוש על דרך ואת המים אשר בתעלה לחכה · ואכלה את מלכים א׳ י״ח
החלק · פי׳ חלקת השדה · ובאמרו החלק בה״א הידיעה ר״ל חלקת השדה אשר
למלך · כמו שאמר למעלה אחר גזי המלך · וזה להורות כי בעון המלך היה ·
כי בזמן שהיה המלך טוב · היו העם הולכים בדרך טובה כמו שהיה מוכיחם
ומדריכם בדרך ישרה · ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם גם כן רעים
שהיו לומדים מעשיו · והאש הזה אפשר שהיה דמיון לחום השמש החזק השורף
המונע המטר ומיבש הצמחים וימעטו אז מימי הנהרות · ובראותי במראה
הנבואה שהוא מכלה הכל צעקתי לאל ית׳ ואמרתי אדני ה׳ חדל נא מזאת
הרעה הגדולה · ולמעלה אמר סלח נא והענין אחד · כי אם יסלח להם יחדל
מלהרע להם · ואחז״ל פי׳ באש כמשמעו שרצה לדון אותם באש ונגזרת כסדום
ועמורה לולי תפלת הנביא · וזהו שאמר בישעיה כמעט כסדום היינו : ישעיה א׳
ואמר · מבואר הוא : נחם · גם זה מבואר :

כה הראני

כֹּה הִרְאַנִי וְהִנֵּה אֲדֹנָי נִצָּב עַל־חוֹמַת אֲנָךְ
וּבְיָדוֹ אֲנָךְ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה־אַתָּה רֹאֶה
עָמוֹס וָאֹמַר אֲנָךְ וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הִנְנִי שָׂם אֲנָךְ
בְּקֶרֶב עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃
וְנָשַׁמּוּ בָּמוֹת יִשְׂחָק וּמִקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֱרָבוּ
וְקַמְתִּי עַל־בֵּית יָרָבְעָם בֶּחָרֶב׃

כה הראני · נצב. כבוד האל ית׳ היה נצב על חומת אנך : ובידו אנך · פירושו בדיל וכן יקרא בלשון ערבי הבדיל אנך ברבנות הל״ף · ומשקולת הבנין עושין מבדיל או עופרת ר״ל חומה בנויה בקו הדין ובמשקולת המשפט : ובידו אנך ובידו משקולת משפט לשפוט על פי מעשיהם · וכאמרו ובידו להודות כי לא יעשה עמהם כלה כפי מעשיהם כי בידו הנקמה והרחמים והוא רב חסד מטה כלפי חסד מעלה · ות״י והא ממרא דה׳ מעתד על שור דדין וגו׳ · ובמדרש על חומת אנך על שורא דאוניתא · ובידו אנך · כבעל חוב ששטרו בידו ועומד לגבותו מבעל חובו : מה אתה רואה עמוס ואמר אנך · זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטריא ע״א. ר״ל שהיו דנין באמונה : ויאמר ה׳ · על זאת המראה לא שנה הנביא כי לא ראה שהיה עושה כלה אלא שהיה שופטם ביסורין ובגלות · לפיכך אמר לו מה אתה רואה שלא שנית כמו בשתי המראות הראשונות : ואמר אנך · ראיתי שתשפטם במשקולת המשפט : הנני שם אנך · אשים בקרבו משקולת המשפט : לא אוסיף עוד עבור לו · ר״ל שאעבור לו על פשעיו שלא אענשנו · לא אסבול עוד זה אלא אענשם כמשפטיהם · בנו במות ומקדשים להכעיסני ואני אחריבם ואשימם ועובדיהם יפלו בחרב · והם בית ירבעם בן יואש שעבדו והחזיקו יד העובדים והיה בידם למחות כי עון העם על המלך :

ונשמו במות ישחק · ישחק כתיב בשי״ן והוא כמו בצד״י כי שחק בשי״ן וצחק בצד״י ענין אחד · והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישראל כי אם בשם ישראל אביהם או בשם יעקב לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים אבל יעקב אבינו נתיחד בזרע הקדש לפיכך נקראו על שמו ישראל ויעקב · וזה הנביא כנה שבטי ישראל בשם יצחק בשני מקומות בזה הספר · ואפשר כי דעתו היה בזכרו במות ישחק לפי שיצחק אבינו נעקד על גבי המזבח לעשות רצון האל יתברך ומעתו והם בניו מכעיסים האל ית׳ בבמותיהם ובפסיליהם : ומקדשי ישראל הם ביתאל והגלגל ודן כי בהם היו
הבמות הגדולות להם ובנו שם בתים גדולים לבמות · לכן כן נקרא הארמון · בזה הסי׳
ואמר כי מקדש מלך הוא · ובא אל מקדשו להתפלל : וקמתי על בית ישעיה י״ו
ירבעם בחרב. כי שלום בן יבש הרג זכריה בן ירבעם ובו נפסקה מלכות יהוא : מלכים ב׳ ט״ו

וישלח

וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית־אֵל אֶל־יָרָבְעָם מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קָשַׁר עָלֶיךָ עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית
יִשְׂרָאֵל לֹא־תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל אֶת־כָּל־דְּבָרָיו׃
כִּי כֹה אָמַר עָמוֹס בַּחֶרֶב יָמוּת יָרָבְעָם
וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃

וישלח. עמוס היה מתנבא בביתאל אלה הנבואות ואמציה שהיה כהן עז בביתאל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס וירבעם לא היה או בביתאל ושלח לו אמציה במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מאנשי מלכותו כי תקוע היה מבני אשר וחייב מיתה שזכר על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך: בקרב בית ישראל. כי לא דבר דבריו בסתר אלא בגלוי ברבים: לא תוכל הארץ. לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו שמדבר רעה על ישראל: כי כה. ימות ירבעם. והוא לא אמר שירבעם ימות בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר. אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קנאו עליו. וירבעם לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע:

וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָה אֶל־עָמוֹס חֹזֶה לֵךְ בְּרַח־לְךָ אֶל־
אֶרֶץ יְהוּדָה וֶאֱכָל־שָׁם לֶחֶם וְשָׁם תִּנָּבֵא׃
וּבֵית־אֵל לֹא־תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקְדַּשׁ־
מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא׃

ויאמר אמציה. כיון שראה שלא קבל ירבעם דבריו להמית עמוס אמר לו אמציה שיברח לו אל ארץ יהודה שלא ינבא עוד במלכות ירבעם שהיא ארץ עשרת השבטי׳ כל שכן בבית מלכותו שהוא ביתאל. ואף על פי ששמרון היתה עיר המלוכה למלכי ישראל וגם ליהוא ולבניו כמו שכתוב אמנם כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם בן נבט שקם עבודת העגלים בביתאל ובדן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בביתאל לפי שהיו תדירים לבא שם לעבוד ובביתאל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר מדן כי דן הוא בקצה ארץ ישראל. וכן ירבעם בביתאל היה עיקר עבודתו כמו שאמר במלכים כן עשה בביתאל ויעל על המזבח אשר עשה בביתאל כמו שפי׳ בספ׳ מלכים. כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו וחשבו כי עבודתם בזה המקום תהיה מקובלת יותר משאר מקומות ותהיה כמו בירושלם. אחרי אמר יעקב אבינו מלכים א׳ יב

יהיה בית אלהים : ואכל שם לחם · לפי שנביאי השקר היו מתנבאים לע״ס בפתותי לחם ובכוסות של יין או שכר אמר לו שיעשה הוא כן שילך וינבא בארץ יהודה כי שם יאכילוהו לחם אם ינבא רעת מלכי ישראל : בר אשית כח
וביתאל · מבואר הוא :

וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲמַצְיָה לֹא־נָבִיא אָנֹכִי
וְלֹא בֶן־נָבִיא אָנֹכִי כִּי־בוֹקֵר אָנֹכִי וּבוֹלֵס
שִׁקְמִים׃ וַיִּקָּחֵנִי יְהוָה מֵאַחֲרֵי הַצֹּאן וַיֹּאמֶר
אֵלַי יְהוָה לֵךְ הִנָּבֵא אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וְעַתָּה
שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה אַתָּה אֹמֵר לֹא תִנָּבֵא עַל־
יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל־בֵּית יִשְׂחָק׃ לָכֵן
כֹּה־אָמַר יְהוָה אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק וְאַתָּה עַל־
אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל
אַדְמָתוֹ׃

ויען עמוס · לא נביא אנכי · לא הייתי נביא מנעורי · וגם לא בן נביא אנכי שלמדני דרכי הנבואה : כי בוקר אנכי · לא היתה זאת מלאכתי כי בוקר הייתי הולך אחרי בקרי וצאני · כמו שאמר אשר היה בנוקדים · ועשיר אנכי ואיני צריך ללחם שיתנו לי כמו שתאמר : בולס · י״מ כמו בולש בש״ן מתחלפים ויחפש ובלש · כלומר לוקט שקמים למאכל בקריו · או פירוש מערב השקמים עם דברים אחרים לצרך בקריו · ובדברי רבותינו ז״ל דבר מעורב יקרא בלוס כמו שאמ׳ שכן עני אוכל פתו מעיסה בלוסה פירוש שנילוש הקמח והסובין והמורסן ביחד לפיכך מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשיעור חלה · ושקמים הוא מין ממיני התאנ׳ : אנכי · שלשת׳ מלעי״ל הטעם בנו״ן : תלים עח

ויקחני יהוה · לא הנחתי מלאכתי בדעתי כי האל יתברך לקחני מאחרי הצאן שהייתי הולך אחריהן ורועה אותן והוא הערה רוח נבואתו עלי והכריחני להנבא ואיך תאמר לי שלא אנבא יהוה אמר לי שאנבא על ירבעם ועל מלכותו : ועתה שמע דבר יהוה . כי גם עליך בפרט אני מתנבא : ולא תטיף על בית ישחק · כמו שאמר ונשמו במות ישחק · ועל מלכות ירבעם נבאתי שהם עושים במות לפסילים · ואתה אומר שלא אנבא עליהם בארצם האל יתברך שלחני ולא אמנע בעבור דבריך · ואתה שתמנעני מלהנבא שמע שהאל יתברך דבר עליך רעה · וזהו אשתך בעיר
תזנה

תזנה · פרש גלותכם תזנה אשתך בעודך בעיר תזנה עם האויב הבא על העיר.
ואין זה כמו נשים בזנין עני כי הענוי הוא שלא כרצון האשה והזנות ברצון מיכה ה'
האשה · וכל זה בעונש אמציה שתזנה אשתו לעיניו ובניו ובנותיו יפלו בחרב
לפניו והוא יגלה וימות על אדמה טמאה וכל זה בעבור בזותו נבואת האל ית'
מטרף אל שאר עונותיו שהיה עובד ע"ז · והאויבים היו הורגים הבנות והבנים
הקטנים שלא יוכלו ללכת ברגליהם · לפי אמר ובניך ובנותיך בחרב יפלו.
והגדולים היו מוגלים זולתי אותם שהיו נלחמים שהיו הורגים אותם האויבים
בהתגברם עליהם : ואדמתך בחבל תחלק · שחלקוה ביניהם האויבים הבאי'
לגור בארצם עם שאר האומות והם הגוים שהביא שם מלך אשור ויושיב אותם
בערי שמרון : ולא תטיף · ולא תדבר · וכן והיה מטיף העם הזה אל תטיפו מיכה ב'
יטיפו · ויונתן תרגם ולא תליף : לכן · כה · מבואר הוא :

ח כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהֹוִה וְהִנֵּה כְּלוּב קָיִץ ׃
וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ
וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל
לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ ׃ וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל
בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוִה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־
מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָס ׃

כה הראני. כלוב קיץ · סל מלא פירות הקיץ : ויאמר · בא לפרש לו
מה היה מראה הנבואה בפירות הקיץ ר"ל הקץ להודיעו כי בא הקץ עליהם
להגלותם מארצם · כמו פירות הקיץ שהגיע קץ בשולם ולוקטים אותם מהעץ
ואוכלים מהם ומיבשים מהם כן בא קץ ישר' להקיעם ממקומם · וקץ וקיץ
אפשר שהם ענין אחד ושרש אחד : עבור לו · כמו שפירשנו עבור לו על
פשעיו : והילילו שירות היכל · השירות והזמירות שהיו מזמרים
בהיכליהם יהפכו להם ליללה · ואמר על השירות והילילו · ר"ל יהפכו להם
ליללה · ועל הלשון הזה נאמר ולפניו תדוץ דאבה : רב הפגר בכל מקום איוב מ"א
השליך הס · בכל מקום שישליכו הפגרים המתים יאמר אחד לחברו מן
המשליכים הס · כלומר נשתוק ולא נצעק ונצדיק עלינו את הדין כמו שפירשנו
למעלה · וי"ת בכל אתר ייטר דמי ושתיק כמו שתרגם למעלה :

שִׁמְעוּ־זֹאת הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית עֲנִוֵּי־אָרֶץ
׃ לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה שֶּׁבֶר
וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר לְהַקְטִין אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל

שקל ולעות מאזני מרמה: לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים ומפל בר נשביר:

תהלים נ״ג שמעו זאת השואפים אביון · ענין בליעה כמו שאפני אנוש · ושאף
איוב ה׳ צמים חילם · ופי׳ כאילו בולעים אותו כשלוקחים ממונו במרמה ובאונאה והם
ישעיה כ״ג העשירים אוכלי הפירות · ולשבית כמו ולהשבית · וכן לשמיר מעניה כמו
להשמיד · ופירוש הם חושבים לבטלם מן העולם שלוקחים מה שלהם במרמה
ובעולה : עניי ארץ · עניו כתיב והעניים ברוב הם ענוים : לאמר ·
החדש · חדש הקציר שימצאו העניים מה יאכלו בשדות ואחר כן יבאו לידינו
לקנות שבר : והשבת ונפתחה בר · וכשיעבור החדש ויבואו העניים לקנות
ידחו אותם לשבת אחרת · ואומרים יעבור זה השבוע וכשבוע האחר נפתח אוצר
הבר ונמכור ודוחים אותם כן עד שתתייקר התבואה וימכרו לרצונם :
ויקרא כ״ג שבת · שבוע · כמו שבע שבתות תמימות תהיינה · ויונתן פירש
החדש חדש העיבור ופירש השבת שמטה שתירגם דאמרין אימתי ימטי
ירח עיבורא וניזבין עיבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין · לפי שבשנת העיבור
מתארכת השנה ומתיקר התבואה · וכן שנת השמטה שאינם זורעים מתיקרת
התבואה · ואוצרי פירות מתאוים לשנת היוקר : ונשבירה · ונמכור ·
בראשית מ״ב כי מוכר התבואה יקרא משביר · כמו המשביר לכל עם הארץ · אוכל בכסף
דברים ב׳ תשבירני · והתבואה נקראת שבר לפי ששוברת הרעב · וכן אמר שבר רעבון
בראשית מ״ב בתיכם על דרך ישברו פראים צמאם : להקטין איפה · מקטינים האיפה
תהלים ק״ד שמוכרים בה ומגדילים השקל שלוקחים הכסף במשקל גדול מלוקחי התבואה
והאבן שבשוקלים בה הכסף מגדילים אותה . ועוד מעותים המאזנים שהם מאזני
איוב כ״ב מרמה אחר שיעותו אותם · וכן ובגדי ערומים תפשיט · וכן וטחני קמח ·
ישעיה מ״ז והרומים להם · הנה כי בשלשה פנים מרמים את העניים במכרם להם
התבואה : לקנות · הם מתנכלים אליהם במה שיעשו להם שיקנו
אותם · כלו׳ שיקנו שדותיהם וכרמיהם בדמים קלים לרוב דחקם והם מביאים
אותם לזה הדוחק במרמותיהם · גם חושבים לקנותם הם עצמם לעבדים כמו
ויקרא כ״ה שאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך : ואביון בעבור נעלים · אפילו בעבור
נעלים שהוא דבר קל חושבים לקנותם בנכליהם אשר ינכלו להם · ויונתן
תרגם בעבור נעלים בדיל דיחסנון · וכבר כתב׳ פירושו למעלה : ומפל
בר נשביר · ואומרים גם כן אפילו מפל בר נשביר להם בעת היוקר שאין
דרך למוכרו בשאר עתים · ומפל בר הוא מה שנופל תחת הכברה כשכוברין
החטה שהוא פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אותו לעופות
הגדלי׳ בבית אלא אם כן הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק :

נשבע יהוה בגאון יעקב אם־אשכח לנצח כל־מעשיהם: העל זאת לא־תרגז הארץ ואבל כל־יושב בה ועלתה כאר כלה ונגרשה

ונשקה

ונשקעה כיאור מצרים : ונשקעה ק'

נשבע יהוה בגאון יעקב. רוצה לומ' כמו כי נשבעתי . וכמו שאמר למעלה
בנפשו . והוא יתהוא גאון יעקב. או רוצה לומר גאון יעקב בית המקדש.
כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה . וכן אמר למעלה מתאב אנכי את גאון תלים מז
יעקב. ובית המקדש הוא גאון יעקב . כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר בספ' סימ' ו'
השכי' ביעקב והם בעונותיהם סילקוהו ממנו : העל זאת לא תרגז
הארץ . אם על זאת הרעה לא תרגז הארץ דין הוא שתרגז הארץ ממקומה
ותהפך : ואבל . וישחת כל יושב בה כי מי יוכל לקבול חמס גדול כזה .
וכמו שנשחתה הארץ במבול מפני החמס ונהפכו סדום ועמורה מפני החמס
כן ראוי שתשחת הארץ הזאת מפני החמס הזה : ועלתה כאור כלה ונגרשה
ונשקעה כיאור מצרים . דין הוא שתעלה כולה מים כמו היאור ממצרים
שעולה ומתגבר ומתפשט על כל הארץ : כאור . כמו כיאור . וכן אמר
למטה בשיטתו הפסו' ועלתה כיאור כלה : ונגרשה . שתהיה נגרשת ממקומה בספ' סימ' ט'
ויכסוה מים ותהיה נשקעת בתוך המים כיאור מצרים שמכסה היבשה בצאתו .
כי כשתרעש הארץ רעש גדול מקום פתיחתה ימלא מים ויגברו המי' עד שיכסו
המקום ההוא . ואדני אבי זכרונו לברכה פירש ונגרשה ונשקעה יצאו
בגולה ממקום שבתם כצאת היאור ממקומו והוא שוקע בחפירות ובגבים
שחופרים סביבותיו וכן ישקעו הם בגלות : ונשקעה . ונשקה כתיב. והכתיב
ענין משקה כמו כי כלה משקה. רוצה לומ' שתהיה כלה מים. והקרי ונשקע' בראשית יג
הוא מבואר יותר שתהיה שקועה בתוך המים :

והיה ביום ההוא נאם אדני יהוה והבאתי
השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור :
והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה
והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה
ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר :

והיה ביום ההו' . ביום חרבן הארץ : והבאתי השמש בצהרים. משל על
רוב הצרה שתהיה להם . על דרך שאמר וקדר עליהם היום : והפכתי. מיכה ג'
ושמתיה כאבל יחיד . אשים הארץ לאבל גדול כאבל אב המתאבל על
בנו יחידו שהוא אבל גדול לו כן יתאבלו יושבי הארץ אבל כבד מאד :
ואחריתה ביום מר : כפל הענין במ"ש כי אבל היחיד הוא יום מר :

הנה ימים באים נאם אדני יהוה והשלחתי
רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי
אם לשמע את דברי יהוה : ונעו מים עד

יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד־מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־
יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ׃ בַּיּוֹם הַהוּא תִּתְעַלַּפְנָה
הַבְּתוּלוֹת הַיָּפוֹת וְהַבַּחוּרִים בַּצָּמָא׃ הַנִּשְׁבָּעִים
בְּאַשְׁמַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרוּ חֵי אֱלֹהֶיךָ דָּן וְחֵי דֶּרֶךְ
בְּאֵר שֶׁבַע וְנָפְלוּ וְלֹא־יָקוּמוּ עוֹד׃

הנה ימים באים. לפי שהם מאסו בנבואות האל יתברך כמו שאמר למעלה
לא תנבא ולא תטיף אמר כי עוד יבאו ימים שיתאוו לנבואת האל יתברך ולא בבק׳ קימ׳ ז׳
ימצאו. והם כל ימי בית שני אחר נבואת מלאכי הנביא כי בו פסקה הנבואה.
וכן כל ימי הגלות הזה: והשלחתי רעב בארץ. בארץ ישראל שיהיה
להם זה הרעב וזה הצמא. וכמו שאדם הרעב משוטט לבקש לחם וכמו שאדם
הצמא הוא מחפש למצא מים כן ישוטטו ישראל אחר שתפסק הנבואה לבקש
דבר ה׳ שהוא הנבואה ולא ימצאו. וזה כל ימי בית שני וכל ימי זה הגלות:
ונעו מים עד ים. פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל מים
הדרומי שהוא ים סוף עד ים הגדול שהוא מערב ארץ ישראל: ומצפון ועד
מזרח. והנה זכר ארבע הרוחות. והנה בארץ ישר׳ לא ימצאו דברי הנבואות
כל שכן חוצה לארץ ובימי הגלות: ביום ההוא תתעלפנה. ענין
עייפות ויגיעת הנפש עד שלא יוכל האדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו.
וכן ותך השמש על ראש יונה ויתעלף. ובדברי רז״ל שמא יתעלפה: הבתולות יונה ד׳
היפות והבחורים בצמא. אפילו הבתולות והבחורים שדרכם להתעסק
בתענוגי העולם יתאוו אל דבר ה׳ לשמוע. לאורך הימים שיפסק מהם יתאוו
אליו מאד: הנשבעים באשמת שמרון. כמו שמואסים היום
דבר ה׳ ונשבעים באשמת שמרון ואומרים חי אלהיך דן תחת חי ה׳ כן יתאוו לו
עוד ולא ימצאוהו. ואשמת שמרון הוא העגל אשר בבית אל. ותלה אותו
בשמרון כי ראש מלכות אפרים שמרון והמלכים הם המחזיקים בעבודת
העגלים והעם אחריהם כמו שפירש׳ למעלה: ואמרו חי אלהיך דן. ויאמרו
כשנשבעים אחד לחברו חי אלהיך אשר בדן והוא העגל כי האחד היה בדן
והיו נשבעים באותו שבבית אל ובאותו אשר בדן: וחי דרך באר שבע. כי
מבאר שבע שהוא סוף הגבול היו הולכים אל העגל אשר בדן שהוא בסוף
הגבול האחר כמו שכתוב מדן ועד באר שבע. ומרוב שהיו דבקים בעבודת שמואל ב׳ ח״
העגלים היו חושבים שהיו מקבלים שכר יותר אם ילכו לעבוד אותו אשר בדן. מלכים א׳ ד׳
כמו שכתוב וילכו העם לפני האחד עד דן והיו נשבעים חי אותו שהלכנו אליו מלכים א׳ י״ב
דרך באר שבע: ונפלו. אותם שעושין כן יפלו ולא יקומו עוד. ויונתן תרג׳
דמקיימים בחובת שומרון ואמרים קיימא דחלתך די בדן וקיימין נמוסי באר
שבע ויפלון ולא יקומון עוד. תרגם דרך כמו והודעת להם את הדרך: שמות י״ח

ט רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר

הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים וּבְצַעַם בְּרֹאשׁ כֻּלָּם וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֶהֱרֹג לֹא־יָנוּס לָהֶם נָס וְלֹא־יִמָּלֵט לָהֶם פָּלִיט׃

ראיתי את אדני נצב על המזבח · אמ׳ שראה במראה הנבואה כבוד ה׳ נצב
על המזבח בבית המקדש: ויאמ׳ הך הכפתור וירעשו הספים · אמ׳ למלאך
שיכה כפתור ההיכל · והספים הם שתי מזוזות השער והכפתור הוא המשקוף
אשר עליהם . ונקרא כפתור לפי שמציירים בו כפתורים ופרחים · ואמר לו
שיכה הכפתור וממכת הכפתור ירעשו הספים : ובצעם · המלה מלעי״ל בשני
פת״חין והוא צוי ופת״ח הצ״דין מקום צר״י כי המנהג בצר״י כמו שמצא שלחם כן
כתבו רבי יונה · וכן כתבו אחז״ל לפי שאמר הך צוי ובצעם גם כן צוי · ויתכן
שיהיה פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי״ו · רוצה לומר ויבצעם האל יתברך או
האויב · ואם יאמר על האל יתב׳ כמו שאמר אחר כן אהרוג טוב · ואף על פי
שאמר מתחלה ובצעם לשון נסתר ואחר כך אמר אהרוג כן מנהג המקרא
בהרבה מקומות · ופתחו הע״ין ובצעם מפני שהמלה מלעי״ל · ופירוש בצעם
ענין חתיכה וכריתה כמו מן הדבו״ש יתר ידו ויבצעני · והרבוס פתות אותה פתים איוב ו׳
כמנחה בצעין · ופירוש בראש כולם מי שהוא בראש כולם והם הכהנים · ויקרא ב׳
ואמר שיבצעם האל יתברך כי גם הם פשעו בו : ואחריתם · אחר העם · כמו
ואחריתך בחרב תפול כמו עמך · וקרא העם אחרית לפי שהם אחרית לראשי יחזקאל כ״ג
העם · והכפתור שאמר הוא משל לראשים כמו שהוא ראש השער · וכן מה
שאמר שראה שהיה נצב על המזבח לומר שלא רצה בעבודת הכהנים : לא
ינוס להם נס · מאותם שנתחייבו הריגה · כי מהם שנתחייבו הריגה ומהם
שנתחייבו גלות : ולא ימלט · שיחבא או שינחנו האויב מלהרגו · ויונתן
תרגם כן אמר עמוס נביא חזיתי ית יקרא דה׳ מסתלק מכרובא ושרא על
מדבחא ואמר אם לית עמא בית ישר׳ תייבים לאוריתא כפי מנרתא איתקטיל
מלכא יאשיה ויחרב ביתא ויתפגרן עזרתא ומני בית מקדשא בשביא יהכון
ושארהון בחרבא איקטול לא יערוק להון דעריק ולא ישתזיב להון דמשתזיב ·
ובדרש ראיתי את יהוה נצב על המזבח שהיה עומד על הדור לזוכתו :
ויאמר הך הכפתור זה יאשיה · וירעשו הספים אלו קנקליטין שלו ·
ובצעם בראש כולם · אמר רבי פנחס אמר רבי יוחנן משל לקיעה שהיתה
מלאה עוגות מי מקטרג בה גזל · וזהו ובצעם מן ובוצע ברך והגזל הוא תלים י׳
בראש כל העונות · ורבי יהודה אומר משמיה דרבי יוחנן משל לבני אדם
שהיו בהם ע״ז וגילוי עריות ושפיכות דמים והגזול שבהם שקול כנגד כולם :

אִם־יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל מִשָּׁם יָדִי תִקָּחֵם וְאִם־יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אוֹרִידֵם׃ וְאִם־יֵחָבְאוּ בְּרֹאשׁ הַכַּרְמֶל מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וּלְקַחְתִּים וְאִם־יִסָּתְרוּ

מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם:

אם יחתרו. אין להם מנוס ומפלט ממני לא למעלה ולא למטה וממני זה
זכר שאול ושמים. כמו שאמר דוד אם אסק שמים וגומר. וענין חתירה תהלים קל"ט
כענין חפירה. כמו ואחתור בקיר: ואם יחבאו בראש הכרמל. יחזקאל ח'
יש מערות בראש הכרמל שיתחבאו האדם בהם: ואם יסתרו מנגד עיני
בקרקע הים. ואם יחשבו להסתר בקרקע הים: את הנחש. הוא התנין
הגדול אשר בים והוא לויתן. וי"ת ואם ידמון לאיטמרא ברישי מגדלי כרכיא
מתמן אפקיד בלושין ויבלושינון ואם יתמרון מן קדם מימרי בעמקי ימא
מתמן אפקיד ית עממיא דתקיפין כחויא ויקטלונון. ועמקי ימא הם איי הים:

ואם ילכו בשבי לפני איביהם משם אצוה את החרב והרגתם ושמתי עיני עליהם לרעה ולא לטובה:

ואם ילכו. גם אותם שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרים יוחנן בן קרח
ואשר עמו שהלכו שם מרצונם וחשבו להנצל שם מהרעב ומהחרב ועברו על
דברי ירמיהו שם השיגתם החרב כמו שאמר להם ירמיהו: ירמיהו מ"ב

ואדני יהוה הצבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה ועלתה כיאר כלה ושקעה כיאר מצרים: הבונה בשמים מעלותו ואגדתו על ארץ יסדה הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ יהוה שמו:

ואדני ה' הצבאו'. הוא שהוא אלהי הצבאות צבאות מעלה ומטה וכידו הכל
בפס' סימ' ח' הוא יחריב אותם והוא הנוגע בארץ ותמוג כמו שאמ' למעלה תרגז הארץ.
ורגזו הארץ הוא הרעש ובמקום הרעש יהיו מים כמו שפי' למעלה. וזהו שאמר
תהלים ס"ה ותמוג הארץ שהוא מסיבת הארץ במים כמו ברביבים תמוגגנה. והוסיף
עוד ואמר ועלתה כיאור כולה ואמר ואבלו כל יושבי בה כלומר ישחתו
בפס' סימ' ח' ויאבדו כל יושביה. ולמעלה אמר ואבל כל יושב בה לשון יחיד דרך כלל.
והנה אמר ואבלו כל יושבי בה לשון רבים דרך פרט: ועלתה כיאור.
ולמעלה אמר ועלתה כאור בהעלם היו"ד: ושקעה. ולמעלה ונשקה:
הבונה בשמים מעלותיו. כתיב מעלותו בלא יו"ד הרבים וקרי ביו"ד.
וכמוהו רבים. והשמים הוא כלל לכל הגלגלים והנה הוא בנה מעלות בשמים

והם

והם ט׳ גלגלים שהם זה למעלה מזה • ואגדתו • ואגודה הוא הא״ש והרוח
והמים שהם לאגודה אחת זה למעלה מזה והם על הארץ • והנה זכר יצירת כל
העולם מעלה ומטה • והטעם איך לא ייראו מפניו ואיך יוכלו להסתר מנגד עיניו
והוא ברא כל העולם ושופט ומשגיח על הכל. כמו שאמ׳ ה׳ צבאות והוא ברא
הכל וישחית כל כשירצה הוא הארץ אשר יסדה על מכונה והיושבים אם ירבו
לחטוא ישחית בניינו כמו שעשה במבול ובסדום ועמורה • והנה הכל בידו כחומר
ביד היוצר שיעשה כלי וישחיתהו ויעשהו כלי אחר כן הוא יתברך ישחית בניינו
בקע׳ סימ׳ כשירצה ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם יעשה הפכים כמו שהוא
קורא למי הים וישפכם על פני הארץ כמו שפירש׳ למעלה • והחכם ר׳ אברהם
אע״ז ז״ל פירש בשמים האויר • המעלות הם שלשה היסודות שהם גלגלים זה
למעלה מזה • ואגודתו הם המים • על ארץ יסדה שהם כאגור :

הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם
יְהוָה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃ הִנֵּה עֵינֵי
אֲדֹנָי יְהוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד
אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־הִנֵּה
אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר
אָרֶץ׃ בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים
לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃

הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל • כבני כושיים שהם עבדים והם
השחורים מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדים כן היה ראוי שתהיו אתם
עבדים לי כי מבית עבדים קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרים :
ופלשתיים מכפתור וארם מקיר. זה נפרש בענין תמה וכי העליתי פלשתיים
וארם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מארץ מצרים כי אני הגליתי אותם מארצם
בעבור אהבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אותם מארצם
ואחר כך לא העליתי אותם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מגלותכם. ואף על פי
שעדיין לא גלו ארם ופלשתים כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז
שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתוב ויעל מלך אשור אל דמשק
מלכים ב׳ י״ו ויתפשה ויגלה קירה וכן אתנבא זה הנביא על גלותם כמו שאמר וגלו עם ארם
קיר׃

קירה ופלשתים גלו בימי צדקיהו כמו שכתוב בספר ירמיהו שהתנבא הוא על
חרבנם ועל גלותם אף על פי כן זכרם הנביא כן כי דברי הנבואה הם במקומו'
רבים עבר במקום עתיד שהרי הוא כאלו נעשה כי דברי האל יתברך אמת.
ופירוש מכפתור פלשתים שהגליתי מכפתור. כי פלשתים וכפתורים אחים היו
בראשית י׳ כמו שאמר אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים. וכן כתוב בנבואת ירמיהו
ירמיה מ״ז על פלשתים כי שודד ה׳ את פלשתים שארית אי כפתור. ואמר פלשתים שגלו
מכפתור העליתי אותם מגלותם אחר כן. וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר
שגלו אליה כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ממצרים. וזו הפירוש הנראה לי
בפסוק הזה כי קשה הוא לפרשו. ואכתוב גם כן מה שפירשו בו המפרשים
והבוחר יבחר לו הטוב. רש״י ז״ל פירש הלא כבני כושיים למה אמנע
מלהפרע מכם אחרי שאינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר האומות
ירמיה י״ג ככושיים אשר אינם שבים אלי ודמיתם להם כענין שנאמר היהפך כושי עורו
וגו׳ גם אתם תוכלו להיטיב. הלא בטובתי תחלה בחרתי בכם והיא ההוצאה
שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כן הוצאתים מכפתור
דברים ב׳ כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגומ׳
כבשו גם את בני עזה ואחר כך פלשתים וישבו תחתיהם והוצאתים מידם ואף
על פי כן לא עשיתים לי לעם: וארם מקיר. וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר
שסנחריב הגלה אותם מארצם לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצאו
משם. והחכם רבי אברהם אבן עזרא כתב כן אמר יפת כי נשי הכושיים הם
הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו. ואתם בני אב אחד הייתם ואינכם כמו
פלשתים מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה. ויתכן כי טעם הלא את
דברים ל״ב ישר׳ העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכם וכן אמ׳ משה הלא הו׳ אביך קנך.
ומ״ם מארץ ישרת בעבור אחר וככה הוא העליתי אתכם ממצרים ומפלשתים
ומכפתור וארם מקיר. ואא״ז״ל פירש הלא כבני כושיים אתם כמו שהכושיי'
אינם משתנים בעורם כל ימיהם כך אינכם סרים מדרכיכם הרעים: הלא את
ישראל העליתי מארץ מצרים מעבודם ופלשתים מכפתור באו להם
דברים ב׳ המציקים שהחריבו אותם. וכן אמ׳ בתורה והעוים היושבים בחצרים עד עזה
כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם. אם כן נראה שהעוים היו
יושבים בחצרים וגבולם היה עד עזה ועזה מערי פלשתים והכפתורים היוצאים
מכפתור השמידום. וכל הנבואות שאמר מהממלכות והאומות באותה הפרשה
לימים רבים ושנים ארוכים היו. וכן וארם מקיר. מקיר בא תגלת פלאסר
מלכים ב׳ י״ו שקבלם שם כמו שאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגומר וכן אמר בתחלת
קימ׳ א׳ נבואה זו שהיא נבואת עמוס וגלו עם ארם קירה. וכן אמר בכאן ופלשתיים
מכפתור כי פלשתי׳ מכפתור בא להם השודד וארם מקיר בא להם השודד כמו
כן. ויונתן לא פירש בזה הפסוק דבר אלא שתרג׳ כבני כושיים כבנין רחימין:
כושיים נכתב בשני יודין ונקראת הראשונה וכן ופלשתיים: הנה עיני
אדני. בממלכה החטאה. היא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים
וחטאים מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה: והשמדתי אותה. פי׳ המלכות
אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד: כי
הנה אנכי מצוה. זה אני גוזר עליהם שאניע אותם בכל הגוים כאשר ינוע
בכברה כמו שינוע גרגיר החטה בכברה כשכוברים אותה ויפול לארץ העפר
והפסולת

והמפולת שבה והגרגרין הטובין שהם גסים ישארו למעלה. וכן הצרורות שבה שהם גסים והם מתנועעים בכברה אילך ואילך כשכוברין אותה. כן ישראל יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יכלו ויפלו לארץ אלא חטאים שבהם הדומים לעפר ולמפולת שאין להם תקוה בגאולה ולא ישובו מחטאת אותם יפלו לארץ. והאחרים הקיים שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגולה ומתו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ: בחרב ימותו כל חטאי עמי. על אותם חטאים שבדורו אמר הנביא. ולא כל החוטאים כי רבים מהם גלו. אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר בעדינו הרעה ונעשה כתאות לבנו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם כמו שאמר בתורה והלכתם עמי קרי: ויקרא כ״ו

בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת׃

ביום ההוא. ביום הגאולה: אקים את סוכת דוד הנופלת. לפי שאמר שמלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם: וגדרתי את פרציהן. פרצי ישראל. ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה: למען יירשו. הפסוק כמו הפוך. למען יירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום. רוצה לומר אותם שנקרא שמי עליהם יירשו את אדום. וטעם למען אמר אבנה אותה כימי עולם למען יירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר וכל הגוים. וזהו שאמר כימי עולם. כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים וכן השאר כולם הכניעם לפניו. וכן יהיה לעתיד שיירשו ישראל את הגוים ההם כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו. ד״ה א׳ י״ח
וכן אמר בנבואת ישעיה אדום ומואב משלוח ידם. ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי כלם יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולה אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קצתה יהיה חרבן עולם לאות לדור על שהרעו לישראל והם היו אחיהם וקצתה יירשו אותה ישראל וישבו בה: ישעיה י״א
עושה זאת. ואת הגזרה הזאת שאמרתיה אעשה. כי הכח בידי לעשות:

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס

וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

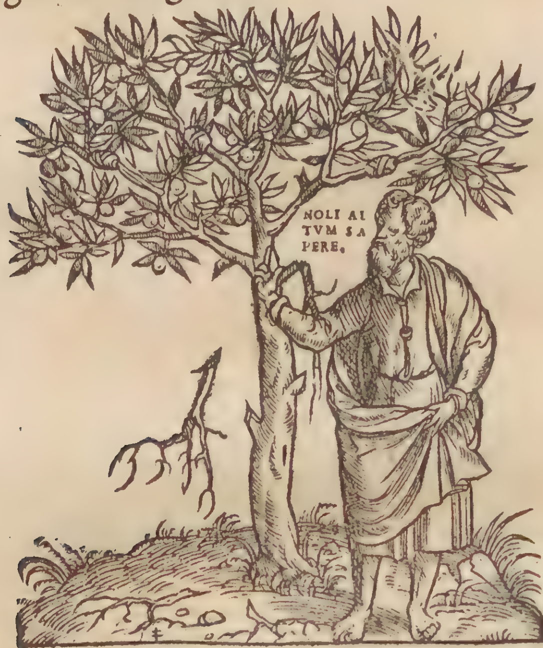
הנה ימים באים. חורש בקוצר. כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו
בקצירת התבואה עד עת החרישה. וימצאו זה עם החורש בקוצר. על דרך
ויקרא כו שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכל וזה הוא יותר:
ויקרא כו ודורך ענבים במושך הזרע. כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע. ופירוש
מושך הזרע נושא הזרע אל השדה לזורעו. ומה שאמר מושך הוא כלשון
תהלים קכו שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזורעו.
איוב כח וי״ת במפיק זרעא: והטיפו ההרים עסיס. על דרך משל מרוב היין והפירוש
שמות ג על דרך זבת חלב ודבש. ועסיס הוא שם כלל לכל משקה שיוצא מן הענבים
ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם. ונקרא עסיס לפי שיוצא המשקה מהם
מלאכי ג על ידי שחיטה וכתישה. מן ועסותם רשעים: תתמוגגנה. על דרך משל כאלו
הגבעות נמוגות ומתמוססות מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן. ואף על פי
שלא זכר חלב כן רוצה לומר אלא שסומך על המבין בחסרון המלה. וכן דרך
המקרא בהרבה מקומות. כמו שזכרנו רבים מהם בספר מכלול בחלק
יואל ד הדקדוק ממנו. וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב.
ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל
ויגיע כמו שפירשנו שם. ושם אמר יטפו מן הקל והנה אמר והטיפו מן
הכבד והענין אחד אלא שהכבד מורה רב הפעולה: ושבתי. מבואר הוא.
ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו את פריהם רוצה לומר שלא יהיה יגיעם
לריק שיעבדו אדמתם ויאכלוהו אויביהם השכנים להם כמו שעשו בהיותם
על אדמתם קודם חרבנה כאשר לא היו עושים רצון האל יתברך. וכן אמר
ישעיה סה בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים. ומה שאמר
ואכלו פרים והנה אמר ושתו את יינם כוונת הענין אחת כי הענבים הם
לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות שאר אילנות
השדה: ונטעתים. כעץ הנטוע שלא יזוז ממקומו. והענין שלא
יגלו עוד מארצם וזה שיהיו תמיד עובדים האל יתברך ועושין רצונו: אמר
ה׳ אלהיך. הוא מאמר האל יתברך כנגד הנביא:

סֵפֶר עֹבַדְיָה

עם פירוש רבי דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישקוס ווטבלוס
איש גוזרי המלמד במצות המלך פרנקישקוס יר"ה לבני עמו דעת
לשון הקדש ונדפס בבית רוברטוס סטפנוס י"ט בחדש
שבט בשנת ק'ק'ק' לפ"ק פה פרי"ש העיר
הגדולה והמס בערמת:

Abdias cum commẽ-

tariis R. Dauid Kimhi, à Francisco Vatablo, Hebraicarum literarum professore Regio, sũma cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XL.

עשׂו עמי

Cum priuilegio Regis

חזון עבדיה כה אמר אדני יהוה לאדום שמועה שמענו מאת יהוה וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה :

חזון עובדיה · זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא · ודעת רז"ל שזהו עובדיה שהיה עם אחאב · ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה והתנבא רע על אדום היינו דאמרי אינשי כפא דרקק יגרא בגויה נשקא חרדלא · אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויתנבא על עשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם · והנה כל נבואתו היתה על אדום ואמר כי עם חרבן אדום תהיה תשועת ישראל ובזה כלה נבואתו · והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחרבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת על שלש' פשעי אדום · והנביא הזה התנבא שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים בעלות ישראל מן הגלות · וארץ אדום אינה היום לבני אדום כי האומות נתבלבלו ורובם הם בין אומות הנוצרי' ואומות הישמעלים ולא יכירו בהם מי הוא מאדום וממואב ומבני עמון ומשאר האומות כי כולם גלו מארצם ונתערבו באומות אלא שמלכות רומי היתה בתחלה רובם בני אדום · ומה שאמרו הנביאים בחרבן אדום באחרית הימים על רומי אמרו כמו שפיר' בישעיה בפרשת קרבו גוים לשמוע כי כשתחרב רומי תהיה גאולת ישראל · וכן אמר ירמיהו במגלת קינות תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך (איכה ד') פקד עונך בת אדום וגו' : כה אמר אדני אלהים לאדום · בעבור אדום · כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ') : שמועה שמענו · שיאמרו הגוי' על אדום שמועה שמענו מאת ה' וכאלו ציר בגוים שולח · ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמה · עליה · על ארץ אדום · או פי' הפסוק כמו הפך אמר עובדיה שמועה שמענו אני והנביאי' האחרים כי כה אמר ה' אלהים לאדום וציר בגוים שולח כמו שפירשנו · וכן אמר ירמיה הנביא בנבואתו שמועה שמעתי מאת ה' : (ירמיה מ"ט)

הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד : זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורדני ארץ : אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יהוה :

הנה קטון · בזוי ושפל · כמו קטנתי מכל החסדים · וכן תי' אח חלש יעקביתך (בראשית לב)

עשו רשעה בעממיא · וכן אמר בזוי אתה מאד כלומר שלא יחושו לך
שאר הגוים אם תאבד : נתתיך כמו אתין כי בנבואות עבר במקום עתיד
הבים : זדון לבך השיאך. להגדיל עצה ולהרחיב אף לאחיך יעקב :
שוכני בחגוי סלע · כשהיית שוכן בהר שעיר חשבת שאתה נשגב בו ואין מי
שיורידך ממנו : מרום שבתו · מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר
שעיר · ובירמיה מרום גבעה : שוכני · כמו שוכן והיו"ד יוספת · וכן חוצבי ירמיה מ"ט
מרום קברו · היושבי בשמים · והדומים להם : בחגוי · כמו חוג הארץ. ישעיה כ"ב
חגה וחוג ענין אחד . כלומר סביב הסלע ר"ל ראש הסלע והוא המגדל תלים קכ"ג
הבנוי עליו : אם תגביה כנשר · אם תגביה שבתך כמו הנשר שיעוף ישעיה מ'
גבוה מכל העופו' : שים · כמו תשים · וכן עלה ומות בהר כמו תמות : דברים ל"ב

אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃

אם גנבים · אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החרבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך אם גנבים שודדך בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם : הלוא יגנבו דיים · כי דרך הגנבים לגנוב דיים כלומר די יוכלון שאת ויניחו השאר : אם בוצרים באו לך · כלומר אם באו לך שודדים ביום כבוצרים שיבצרו הכרם וישובו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמר
השב ידך כבוצר על סלסלות אעפ"כ אי אפשר שלא ישאירו עוללות שאינם ירמיה ו'
נראות להם מקצירותן והן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה איך נחפשת שלא
השאירו השודדים לך כלום אפילו מטמוני מסתרים : גנבים ושודדי לילה .
הענין אחד והוא כפול במ"ש כי רוב הגנבי' יגנבו בלילה : איך נדמית' · נכרת ·
כמו נדמו עמי מבלי הדעת · נדמה מלך ישראל · ות"א איבדין הויתא דמיך הושע ד'
עד דנגבו מיסתקון כלומר איך היית ישן : איך נחפשו עשו · הושע י'
פי' מטמוני עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו · והענין כפול במ"ש · נבעו בראשית מ"ב
מתרגו' ויבקש ובעא · וכן אם תבעיון בעיו : ישעיה כ"א

עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃

עד הגבול · אנשי בריתך ואוכלי לחמך · אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית בוטח בהם הם הגלוך ושלחוך עד גבול אויביך השודדים אותך כאלו הם נוהים ובוכי' על גלותך והם הם שעורו אויביך תחתיך ואתה לא הרגשת ולא הבנת

הבנה. כי ביום ההוא תאבד חכמתך וגבורתך: לחמך. פי' אוכלי לחמך:
מזור. פי' חולי ומכה. וכן וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו: הושע ה'
תחתיך. במקום שהפקידו עמהם ממך והיו נראים לך כאוהבים. וכן תחתיו שמואל ב' ג'
לאמר למי ארץ. במקום: אין תבונה בו. בעשו שלא הבין מה שהיו עושים
לו אנשי בריתו. וכן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח:

הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃

הלוא. באדום היו חכמים ובבא שברם אבדה חכמתם. וכן אמר בירמיהו ירמיה מ"ט
נסרחה חכמתם. וכן היו בהם גבורים והוא מברכת יצחק ועל חרבך תחיה בראשית כ"ז
וביום שברם חתו גבוריהם: וחתו גבוריך תימן. תימן הוא מבני
אליפז בן עשו. וי"ת יתבי דרומא: למען יכרת איש מהר עשו מקטל.
האל ית' יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו מקטל מרוב הרג ישעיה ל'
שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם. ותרגו' הרג קיטול. וכן אם תקטול אלוה תהלים קל"ט
רשע. הן יקטלני לו איחל. וי"ת בדיל דישתיצי גבר דביה עשו: איוב י"ג

מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרוֹ וְעַל יְרוּשָׁלַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃

מחמס. כבר פירשנו כי בחרבן בית שני הרעו אדומים לישראל והנביא התנבא שהם עתידים להרע לישראל בבית שני והקב"ה יפרע מהם באחרית הימים שיכלה אותם מן העולם. והחכם ר' אברהם אבן עזרא פי' הענין הזה בחרבן בית ראשון שהיו בני אדום מריעים לישראל בגלותם ע"י נבוכד נצר:

ביום עמדך מנגד. שם עמדך מעומדת כנגד. ולפירושנו יהיה פי' הפסוק כן אעפ"י שטיטוס ומחנהו שהחריבו הבית היו אדומים רובם היו בני אדום עדיין גרים בארצם בארץ אדום אבל לא היתה המלכות להם כי לרומי היתה והרומיים היו על כולם אלא שמלכי רומי היו אדומים וכשצר טיטוס על ירושלם היו בני אדום שמחים לאידם ומריעים להם בארצם כאשר יכלו להסגיר הפלטים מהם לבני רומי והיו עומדי' מנגד ושמחים על חרבנם והיה ראוי להם לעזרם כי אחיהם היו. והאל ית' מנע את ישראל בעברם במדבר שלא להרע להם בעבור האחוה: ביום שבות זרים חילו. שבות מקור מן הקל מן שבה. פי' ביום ששבו זרים והם הרומיים נכסיו וקניניו:
ידו גורל. אשר שרשו ידד בשקל רבו מאד. או שרשו ידה. מן ירמיה מ"ו

זכריה ב׳ לירות את קריות הגוים. ומשמעו יירו בשני יודין והוא אילן מן הדגש וכשהפילו יוד הדגש מפני כובד קריאת שני יודין הטילו תנועת יוד הדגש שהוא פתח ביוד האילן לחורות עליה. אמר כי השליכו גורל על שבי ירושלם בחלקם אותן שרי חיל האויבי׳: גם אתה כאחד מהם. מהאדומיי׳ שבאו עם הרומיים:

וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח
לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם
צָרָה׃ אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם
אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־
תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ וְאַל־תַּעֲמֹד
עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר
שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־
כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב
בְּרֹאשֶׁךָ׃ כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר
בספר מוגה קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ
כְּלוֹא הָיוּ׃

ואל תרא ביום אחיך. לא היה לך לראות ביום רעת אחיך. ואחר כך פי׳ ביו׳ אחיך זהו ביום נכרו. פי׳ נכרו שנתנכר מארצו והיה כנכרי שהוציאוהו ממנה. ויש מפרשים אותו ביום המסרו ביד אויביו. מן נכר אותו אלהים (שמואל א׳ כג) בידי שפירושו מסר. ואל תגדל פיך. בשחוק או בדברים אחרים. וכן תי׳ ודאסגיתא למללא רברבן: אל תרא גם אתה. כמו האחרים שהיו נכרים ואתה אח: ואל תשלחנה. פי׳ ואל תשלחנה ידיך בנכסיו. וכן תי׳ ודאושטיתא ידיך בנכסוהי ביום תבריה: ואל תעמוד על הפרק. הוא אם הדרך מקום שמתפרקים הדרכים אחת הנה ואחת הנה והאדומים היו עומדים על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מישראל שלא יתפשוהו והיו שומרים עליהם הדרכים: פליטיו. בח״לק כמו שרידיו: כי קרוב. אעפ׳ שהיה רחוק מיום הנבואה: על כל הגוים. כי ביום גאולת ישראל יהיה אותו היום קרי׳ הו׳ כמו קרוב כיון שהאל אמ׳ שיהי׳ ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב: כי כאשר שתיתם. שעשיתם משתה ושמחה על חרבן הר קדשי כן

כן תשתו כוס התרעלה אתה וכן הגוים : ישתו כל הגוים סביב · פירוש
תמיד בלי הפסק עד שיכלו הרעים שבהם שהרעו לישראל · ות״י ארי כמא
דחדיתון על מחת טורא דקודשי כן ישתון כל עממיא כס פורענותהון תדירא :
ושתו ולעו · ובלעו מן ילע קדש : והיו כלא היו · ויהיו כלים עד שלא יכירו משלי כ׳
מקומם כאלו לא היו :

וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם : וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר :

ובהר ציון תהיה פליטה · אף על פי שכלו רבים מישראל בגלות פליטה
גדולה תהיה להם עוד בהר ציון שגלו ממנו : והיה קדש · ישראל יהיה
קדש לה׳ שיהיו קדושים ולא יהיה בהם עוד ערל וטמא : וירשו בית יעקב
את מורשיהם · מה שירשו מתחלה יירשו ועוד יירשו שכניה׳ ארץ אדום ומואב
וארץ פלשתים : והיה · כמו האש אוכלה קש כן יאכלום ויכלום · ומה
שאמר בית יעקב ובית יוסף כפל הענין במ״ש כי בית יעקב נקרא בית יוסף
מיום שנחלקה המלכות אבל לעתיד תשוב אחת · ורז״ל דרשו כי זכר יוסף
לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף :

וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד :

וירשו · מהר עשו יירשו את הנגב והוא ארץ המישור כי הר עשו יהי׳ שממה חרבן
עולם : והשפלה את פלשתי׳ · והשפלה יירשו מארץ פלשתים כי לא יצטרכו
להרים להשגב בהם ולא לזרוע בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם :
וירשו את שדה אפרי׳ ואת שדה שמרון · שמתחלה היו יושבי׳ בהר אפרי׳
ובהר שמרון ואז לא יצטרכו להרים לא לשבת ולא לזרוע אלא לשדות שהם
המישור : ובנימן את הגלעד · וכן בנימן שהיה גבולו בירדן יירש משם
והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן כי ירבה גבולו מכל
מישור הגלעד שהוא סמוך לנחלתו כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו
משם והלאה בארץ מואב ובני עמון · ות״א וירשו הנגב ויחסנון יתבי דרומא
ית טורא דעשו · רוצה לומר כי יושבי דרום ארץ ישראל יירשו את הר עשו שהוא
סמוך להם שהוא לדרום ארץ ישראל ויושבי השפלה בארץ ישראל יירשו את
פלשתים

פלשתים שהוא סמוך להם . ות"י ויחסנון ית קירוי אמרים וית קירוי שמרון
ודבית בנימן ית יתבי ארעא דגלעד :

וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־
צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת
עָרֵי הַנֶּגֶב׃ וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט
אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

וגלות החל הזה לבני ישראל . החל חסר יו"ד והוא כמו החיל ואם הוא
בצ"י הנה כמהו אל המלך חזקיהו בחיל כבד. ופירוש גלות החל הזה לבני מלכים ב' י"ח
ישראל כלומר שהם בני ישראל שהם עומדים בגלות : אשר כנענים .
כלומר אשר גלו והם עם כנענים עד צרפת . וגלות ירושלם אשר בספרד
ירשו את ערי הנגב . והם ערי יהודה כי חלק יהודה היה בדרום ארץ ישראל.
וכן אמר עליהם בירמיה ערי הנגב סגרו ואין פותח . ואמר ירשו על גלות ירמיה י"ג
ירושלם שהיו מבני יהודה. כלומר ישובו לארצם ולעריהם . או אמר ירשו על
כלם מפני ירושלם שהיה בחלק יהודה וכל שבטי ישר' יהיה להם חלק בירושלם
כמו שכתוב בנבואת יחזקאל : וגלות החל הזה הוא גלות טיטוס שהגלם
בארצות מלכות רומי והם ארצות אלמני"א ואשקלוני"א . וצרפת היא שקורין
פרנצ"ה . וספרד שקורין ספני"א . ובני ירושלם הם שגלו בארץ ספרד
ואחרים גלו לשאר ארצות הנזכרים שהיו ברשות רומי והתפשטו בארצות
ומארצות אלו גלו מעטים אותם שהם היום בארצות ישמעאל. ואומרי' בקבלה
כי בני ארץ אלמני"א היו כנעניים כי כשפנו כנעני מפני יהושע כמו שכתבנו
בספר יהושע הלכו להם לארץ אלמני"א ואשקלוני"א שקורין ארץ אשכנז .
ועד היום קוראים אותם כנעניים . ויונתן תרגם הפסוק כן וגלות עמא הדין
דבני ישראל יחסנון ית ארעא כנענא' עד צרפת וגלות ירושלם די באספמני"א
יחסנון ית קירוי ארעא דרומא : ועלו מושיעי' . המלך המשיח וחבריו
שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם : לשפוט את הר עשו . לקחת משפט
ישר' מהם על כל אשר הרעו להם . ויונתן תרגם ויסקון משיזבין מטורא דציון
למידן ית כרכא רבא דעשו והוא כרך של רומי. והיתה לה' המלוכה. ואז
תהיה המלוכה לה' לבדו. כי כל הגוים יודו במלכותו כמו שאמר בנבואת
זכריה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו זכריה י"ד
אחד . ויונתן תרגם ותתגלי מלכותא דה' בקריב
על כל יתבי ארעא ותהי מלכותא דה'
לעלם ולעלמי עלמיא :

ספֶר יוֹנָה

עם פירוש רבי דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקיסקוס ווטבלוס
איש יודעי המלמד במצות המלך פרנקיסקוס יר"ה לבני עמו דעת
לשון הקדש ונדפס בבית רוברטוס סטפנוס יצ"ו בחדש
שבט בשנת ק'ק'ק' לפ"ק פה פאריש העיר
הגדולה והיא בצרפת:

Ionas cum commenta-

riis R. Dauid Kimhi, à Francisco Vatablo, Hebraicarum literarum professore Regio, summa cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XL.

עֲשׂוּ עִמִּי

Cum priuilegio Regis

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי לֵאמֹר׃ קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא עָלֶיהָ כִּי־עָלְתָה רָעָתָם לְפָנָי׃

ויהי דבר ה' אל יונה בן אמיתי לאמור. זה הנביא לא ראינו נבואה כתובה לו אלא זו שניבא על נינוה. אבל מצאנו לו נבואה אבל לא נכתבה שכתוב בספר מלכים הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישר' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי הנביא אשר מגת החפר. ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי רז"ל. אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב ר"ל חשש לכבוד ישר'. לפיכך ברח לחוצה לארץ לארץ שאינה מקו' נבואה כדי שלא ישלחהו האל ית' לנינו' שידע שיהיו קרובי תשוב' ויהי' בזה עונש לישר'. ולא חשש לכבוד האל ית' וזהו מה שנאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה שנית. שנית דבר עמו ולא שלישית. והקשו ולא והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי הנביא. ותרצו על עסקי נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית ולא שלישית. ומהם אמרו לא דבר עמו אלא בדבר נינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ולא שלישית. ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נתהפך להם מרעה לטובה. ונביא זה היה משבט זבולון מן הנראה. כי גת החפר היה שם עירו. ובחלק זבולון היה כמו שכתוב גתה החפר עתה קצין. ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישר' ואין בכל הנביאים זולתה כמוה. ויוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם. וישראל מוכיחים אותם הנביאי' השכם והערב ואינם שבים מרשעם. ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה האל ית' עם הנביא שהיה במעי הדג ג' ימים וג' לילות וחי. ועוד שהקיאו הדג. ועוד ללמד שהאל ית' חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו ומוחל להם וכל שכן כשהם רבים: קום לך אל נינוה. וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני. לא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקרא עליה בסוף ונינוה נהפכת למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה: כי עלתה רעתם לפני. למד כי האל ית' משגיח אף באומות העולם כשתגדל רעתם בחמס. וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס. והחמס מפסיד היישוב והאל יתברך רוצה ביישוב העולם. אבל בשאר עבירות אינם חשובים לפניו שישגיח עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה. כמו שפי' בנבואת עמוס:

מלכים ב' יד

בסק' סימ' ב'

מלכים ב' יד

יהושע יט

בסק' סימ' ב'

עמוס ג'

וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּרֶד

יָפוֹ וַיִּמְצָא אֳנִיָּה בָּאָה תַרְשִׁישׁ וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה׃

ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה'. ואיך יהיה יכול לברוח ודוד אמר
תלים קלט אנה מפניך אברח. אלא אין מלפני כמו מפני. כי הנביא היה מלא חכמה
ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה'. אלא מלפני ה' היה חושב כי פירוש
מלפני מדבר שהוא לפני ה' והוא רוח הנבואה כי חשב שאם יצא מארץ
ישראל לחוצה לארץ לא תשרה עליו רוח נבואה. והיה ממאן ללכת בזה
השליחות. כי אמר יונה הגוים קרובים לתשובה הם ואם אלך אליהם
בשליחות האל ית' ישובו מדרכיהם הרעים ויחייבו ישראל בזה שאני והנביאים
אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל יתברך ואינם שבים מדרכם הרעה.
לפיכך היה ממאן ללכת בשליחות זאת. וכן פי' רז"ל כי בעבור זה היה נמנע
כי אמר אין השכינה שורה בחוצה לארץ ובעבור שהגוים קרובי תשובה שלא
לחייב את ישראל ברח. אמר לו הקב"ה יש לי כיוצא בך וה' הטיל רוח גדולה
אל הים. אמר ר' ברכיה אדם מבקש לברוח. ובורח אבל שהוא יכול
תלים קיד לעמוד. יש לך אדם שבורח אבל בורח הים ברח מפני שנאמר הים ראה
וינס ואתה בורח אל הים. ויונתן תרגם מלפני ה' מן קדם דאתנבי בשמא דה': וירד
יפו. מעירו שהיא גת החפר או מירושלם. ירד אל יפו שהיא על שפת הים
תלים קז והוא חוף אניות. והנכנס בים יקרא יורד כמו שנא' יורדי הים באניות. כי
שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה. ואאז"ל פי' כי יקרא יורד
כנגד האניה שהיא עמוקה ויורדים בה כמו שאמר וימצא אניה וירד בה. וכן
אמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה. וכן יורדי הים באניו': וימצא אניה באה
תרשיש. באה טעמו מלרע לפי שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה: ויתן
שכרה. שכר הראוי לו לתת לה אמר לתת או נתנו מתחלה. ובדרש נתן שכר
כל הספינה בעבור שתמהר ללכת ולא תמתין לסוחרי' ולסחורות בעבור שהיה
רוצה לברוח מהר. וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר:

וַיהוָה הֵטִיל רוּחַ־גְּדוֹלָה אֶל־הַיָּם וַיְהִי סַעַר־גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה לְהִשָּׁבֵר׃ וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים וַיִּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל־אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בָּאֳנִיָּה אֶל־הַיָּם לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם וְיוֹנָה יָרַד אֶל־יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם׃

מקרב

וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֹבֵל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ נִרְדָּם
קוּם קְרָא אֶל־אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים
לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד׃

וה' הטיל. חשבה להשבר. על דרך העברת הלשון אל אנשי האניה
חשבו שתשבר האניה: ויראו המלחים. הם תופשי המשוטים:
אל ירכתי הספינה. אל אחת מן הירכתים. וכן ויקבר בערי גלעד. ועל שופטים י"ב
עיר בן אתנות: ויקרב אליו רב החובל. הגדול שבקטנים. כי זכריה ט'
הקטנים נקראים חובלים לפי שמושכין ומתירין חבלי התורן כפי חכמתם.
והחובל הוא שם כלל לחובלים. וכן ת' רב ספינא. או הוא שם בשקל
ואת היותר החרמנו. וגם כן יהיה שם כלל לחובלים והוא הגדול המנהיג שמואל א' ט"ו
הספינה על פיו ימשכו ויתירו הקטנים את החבלים: יתעשת. יחשוב.
וכן אבדו עשתונותיו מחשבות רעיו. וכן בארמית ומלכא עשית להקמותה תלים קמ"ו
אל מחשב. וי"ת יתרחם: דניאל ו'

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לְכוּ וְנַפִּילָה גוֹרָלוֹת
וְנֵדְעָה בְּשֶׁלְּמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ וַיַּפִּלוּ גּוֹרָלוֹת
וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל־יוֹנָה׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַגִּידָה־
נָּא לָנוּ בַּאֲשֶׁר לְמִי־הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ מַה־
מְּלַאכְתְּךָ וּמֵאַיִן תָּבוֹא מָה אַרְצֶךָ וְאֵי־מִזֶּה עַם
אָתָּה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עִבְרִי אָנֹכִי וְאֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרֵא אֲשֶׁר־עָשָׂה אֶת־
הַיָּם וְאֶת־הַיַּבָּשָׁה׃

ויאמרו. לכו ונפילה גורלות. יש לתמוה בזה הענין ואיך חשבו כי
בעבור אנשי האניה הזאת היה סער גדול בים. וכי לא היו אניות אחרות
בים. וכי כל האניות שיש להן סער בים מפילים אנשיהן גורלות בשלמי
הרעה. ומצאתי בפרק רבי אליעזר בא עליהם סער גדול בים ומימינם
ומשמאלם כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה
יונה בצרה גדולה עד שחשבה להשבר אמרו בשלמי הרעה הזאת לנו באשר
למי הרעה הזאת לנו. נדעה באשר למי הרעה הזאת לנו בעבור מי הוא:
ויאמרו אליו הגיד' נא לנו באשר למי הרע'. שאמרו הו' מי שבעבורו

כמ׳ אלינו הרעה הזאת · הגידה נא מה מלאכתך על איזה עון נתפשת · מה היא מלאכתך אולי היא מלאכת רמאות וחמס ובעבור זה אתה חייב : ומאין תבא · אולי ברחת מפני רעה שעשית שם : ומה ארצך · אולי בני ארצך הם בני רשעים : ואי מזה עם אתה · מ״ם השמוש כמו הפך כאלו אמר ומאיזה עם אתה · או יתפרש בלי הפך זה העם שאתה ממנו איזה הוא אם הוא עם שנוי מהש״י מרוע מעשיהם : ויאמר · בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו וארצו · וכיון שאמר את ה׳ אלהי השמים אני ירא השיב להם על שאלתם מה מלאכתך · כי אין מלאכתו מלאכת מרמה אבל הוא ירא את ה׳ ולא עושה כל עול . ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה בעבור שהיה להם סער בים אמר כי האל ית׳ עשה הים והוא הטיל רוח סערה בו והוא ישקיטנו כשירצה ויוציאנו אל היבשה · ואמר על השמים אלהי כי הוא מנהיגם ושופטם · ואמר על הארץ אשר עשה שפירושו תקן כי לא נבראת מתחלה מתוקנת לצרך הברואים עד הקוות המים :

וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ כִּי־יָדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי־מִלִּפְנֵי יְהוָה הוּא בֹרֵחַ כִּי הִגִּיד לָהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־נַּעֲשֶׂה לָּךְ וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעָלֵינוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שָׂאוּנִי וַהֲטִילֻנִי אֶל־הַיָּם וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם כִּי יוֹדֵעַ אָנִי כִּי בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם׃

ויראו · כי הגיד להם · כשאמר להם ואת ה׳ אלהי השמים אני ירא אמרו לו אם כן איך היה זה הסער בעבורך · אמר להם אני נביא והאל ית׳ היה שולח אותי לנינוה והיה קשה בעיני לכתי אליהם וברחתי לי מפני זה ויצאתי מארץ ישראל שהיא מקום הנבואה : ויאמרו · כי הים הולך וסוער · כי אין לנו תוחלת שישתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר : וישתוק
הים · מקום שאין גליו · וכן אמר וישמחו כי ישתוקו : ויאמר · תהלים קז
בשלי · בעבורי כלומר בחטא אשר לי :

וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל־הַיַּבָּשָׁה וְלֹא יָכֹלוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם׃ וַיִּקְרְאוּ אֶל־

יהוה

יהוה ויאמרו אנה יהוה אל־נא נאבדה בנפש
האיש הזה ואל־תתן עלינו דם נקיא כי־אתה
יהוה כאשר חפצת עשית׃

ויחתרו · התזיקו במשוטות להוציא הספינה אל היבשה כי תופש המשוט ומוליכו בים הוא כתותר בים · ולא ושייטין · ומה שאמר להשיב לפי שמהיבשה נסעה הספינה וכשתגא אל היבשה הנה היא שבה אליה ׃ ויקראו. מבואר הוא ׃ אנה · בא"א ׃ נקיא · בא"לף כדרך בעלי הא"לף נבוא נשוא ׃

וישאו את־יונה ויטלהו אל־הים ויעמד הים
מזעפו׃ וייראו האנשים יראה גדולה את־
יהוה ויזבחו זבח ליהוה וידרו נדרים׃

וישאו · מבואר הוא ׃ וייראו · ויזבחו זבח · איך זבחו זבח בספינה אלא פירושו כתרגומו ואמרו לדבחא דבח קדם ה' ׃ וידרו נדרים · אחר נדרים וולתי זבח כמו לתת צדקה לעניים ׃

וימן יהוה דג גדול לבלע את־יונה ויהי יונה
במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות׃

וימן ה' · ענין זמון כמו אשר מנה את מאכלכם · והאל ית' הזמינו לפי שעה שבשעה שהוטל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים · וזה היה אחד מן הנסים · ובפרקי ר' אליעזר ר' טרפון אומר ממונה היה הדג מששת ימי בראשית לבלוע את יונה ׃ דניאל א'

ב ויתפלל יונה אל־יהוה אלהיו ממעי
הדגה׃ ויאמר קראתי מצרה לי אל־יהוה
ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי׃
ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל־
משבריך וגליך עלי עברו׃ ואני אמרתי
נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל־
היכל

היכל קדשך: אפפוני מים עד נפש תהום
יסבבני סוף חבוש לראשי: לקצבי הרים
ירדתי הארץ בריחיה בעדי לעולם ותעל משחת
חיי יהוה אלהי: בהתעטף עלי נפשי את
יהוה זכרתי ותבוא אליך תפלתי אל היכל
קדשך: משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו:
ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי
אשלמה ישועתה ליהוה:

ויתפלל יונה. נס גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות
והוא חי. ועוד נס אחר שלא נדהם אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל:
שמות ז׳ הדגה. כמו הדג ויבא בלשון זכר ונקבה כמו והדגה אשר ביאור תמות.
ויש דרש כי נקבה היתה. ואם ממעי אינה במקום בית אלא ר״ל כי מתוך
תלים ק״ל הצרה התפלל. וכן מבטן שאול שועתי. ממעמקים קראתיך ה׳. מן המצר
תלים קי״ח קראתי יה: ויאמר. ויענני. כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי
הדג בשלום: ותשליכני מצולה. ונהר יסובבני. הנהר הנכנס בים.
והחכם ר׳ אברהם אע״ס פי׳ כי במקום התחברות הים עם הנהר היה זה: כל
משבריך וגליך. בהשבר גלי הים בעת הזעף יקראו משברים: ואני
אמרתי נגרשתי. שחשבתי כשהטילוני בים שאני מת ונגרשתי מנגד עיניך.
כלומר מהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתרת פניך ועיניך ממני אך עתה כשעשית
עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל
היכל קדשך בבית המקדש ומקום הנבואה ומקום השגחתך עד תשיבני
אליו ואם אני ברחתי ממנו. ופי׳ להביט להתפלל נגד ההיכל:
אפפוני מים עד נפש. סבבוני מים עד שכמעט יצאה ממני נפשי עד
תלים ס״ט שבלעני הדג. וכן כי באו מים עד נפש: סוף חבוש לראשי. הסוף הוא
הגומא. ויש ממנו גדל על שפת היאור או הים. לפיכך נקרא ים סוף שגדל
על שפתו סוף רב. ויש ממנו שגדל בקרקע הים בעיקרי ההרים והוא שקורין
לו בלע״ז אלג״א והוא רך וארוך ונכרך בראשי הדגים וזהו שאמר סוף
חבוש לראשי. ופי׳ לראשי לראש הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו
כל זמן שהיה במעי הדג. וי״מ כוף ים סוף. ואומרים כי ים סוף הוא
נכנס בים יפו. ועל הדרך הזה ת״י ימא דסוף תלי על מן רישי:
לקצבי הרים ירדתי. לסוף ההרים אשר בים כלו׳ לעיקריהם שהוא קרקע
הים. וקצב וקץ אחד הוא. וכלו׳ לעיקרי טוריא נחתית: הארץ בריחיה
בעדי

בעדי לעולם · מתחילה חשבתי שהארץ שהיא היבשה היו בריחיה בעדי
יכלו' שהיתה סוגרת בעדי שלא אצא אליה לעולם שיהיה הים קברי . ואחרי
שאני חי במעי הדג ידעתי שהעלית משחת חיי והשחת הוא הקבר ואצא עוד
אל היבשה : ה' אלהי . שעשית אותי כדין . וי"ת ארעא יגרת בתוקפהא
עיל מני עלמין ואת קריב קדמך לאסקא ממחבלא חיי : בהתעטף
עלי נפשי . זה הלשון נאמר על רוב הצרה שתקצר נפש האדם בו . וכן נפשם
תלים קז בהם תתעטף . אמר כשהיתה צרה נפשי שבלעני הדג מתחילה חשבתי כאלו
אני מת . ועם כל זה את ה' זכרתי והתפללתי אליו : ותבא אליך תפלתי.
וכיון שנשארתי כך חי במעי הדג ידעתי שבאה אליך תפלתי : אל היכל קדשך.
תלים י"א הוא השמים . וכן נאמר ה' בהיכל קדשו . ה' בשמים הכין כסאו . ועל הדרך
תלים ק"ב הזה נאמ' ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים : משמרים הבלי שוא.
ד"ה ב' ל' אנשי הספינה שהיו עובדים אלילים והם משמרים הבלי שוא ידעתי שאחר
שימלטו מן הצרה יעזבו חסדם . שיראו את ה' ויזעקו אליו ונדרו נדרים לא
יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אלהיהם. אבל אני לא כן כי בקול תודה
אזבחה לך : משמרים אינו פעל יוצא לשלישי אלא הוא כמו שומרים .
ויקרא כ' וי"א חסדם יעזבו מן חסד הוא . כלומר יעזבו אליליהם שהם חסד ונבלה .
וכן הוא בפרקי רבי אליעזר כיון שראו המלחים כשהגיעו אל נינוה את כל
הנסים שעשה הקב"ה עם יונה עמדו והשליכו איש אלהיו כמו שנאמר משמרים
הבלי שוא חסדם יעזובו. חזרו ליפו ועלו לירושלם ומלו את בשר ערלתם שנא'
וייראו האנשי' יראה גדולה את ה' ויזבחו זבח . וכי זבח זבחו אלא זה דם ברית
מילה שהוא כדם זבח ונדרו להביא איש את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו
ליראה את ה' אלהי יונה ונדרו ושלמו . ועליהם הוא אומר על הגרים גרי
הצדק . וי"ת לא כעממיא פלחי טעותא למאחד דמתייטב להון לית אינון
ידעין : ואני בקול תודה . שאודך בקול תודה בתוך קהל ואזבחה
לך זבח תודה כאשר נדרתי : ישועתה לה'. פי' ואומר כי הישועה לה'
לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי :

וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה :

ויאמר ה' לדג . העיד את רצונו שיקיאנו אל היבשה :

ג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר :
קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ
אֶת־הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ :

ויהי דבר ה' אל יונה שנית . כבר פירשנו למעלה טעם שנית :
קום . אשר אנכי דובר . שדברתי אליך כבר וגם עתה אני דובר אליך
שתקרא אליה שתהיה נהפכת על רעתם :

וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֵה כִּדְבַר יְהוָה וְנִינְוֵה

היתה עיר־גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים:
ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא
ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת:

ויקם · עיר גדולה לאלהים · כל דבר שרוצה להגדיל סומך אותו לאל
דרך הגדלה כמו כהררי אל. ארזי אל · שלהבת יה · מאפל יה: תלים לז
ויחל יונה · כי העיר היתה מהלך ג' ימים מן הקצה אל הקצה והחל יונה תלים פ'
להכנס בעיר עד מהלך יום אחד ובלכתו בעיר היה קורא ואומר עוד ארבעים שיר ח'
יום ונינוה נהפכת · ר"ל כמהפכת סדום ועמורה כי מעשיהם היו ירמיה ב'
כמעשיהם:

ויאמינו אנשי נינוה באלהים ויקראו־צום
וילבשו שקים מגדולם ועד־קטנם:

ויאמינו · כי אנשי האניה היו בעיר והעידו עליו כי הטילוהו אל הים וכל
ענינו כמו שהיה · למיכך האמינו בנבואתו ושבו בתשובה שלמה: ויקראו
צום · קודם אזהרת המלך עשו תשובה מעצמ' והתענו ולבשו שקים:

ויגע הדבר אל־מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר
אדרתו מעליו ויכס שק וישב על־האפר: ויזעק
ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו לאמר
האדם והבהמה הבקר והצאן אל־יטעמו
מאומה אל־ירעו ומים אל־ישתו:

ויגע הדבר · הדבר אשר דבר הנביא וקרא על העיר: אדרתו · אדרת
המלוכה שעליו · ויכס לבוש יקריה: ויזעק · העביר כרוז בעיר על
התשובה · ואעפ"י שהעם היו נזהרים מאליהם הוסיף עוד ענוי הבהמה
והשבת קטל: מטעם המלך · ר"ל מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו
בזה · וכן וטעם זקנים יקח · בשנותו את טעמו · והדומים להם · ונ"מ איוב יב
מגורת מלכת': תלים לד

ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל־
אלהים בחזקה וישבו איש מדרכו הרעה ומן־
החמס

הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם ׃ מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם
הָאֱלֹהִים וְשָׁב מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד ׃

ויתכסו · בחזקה. בכל לב : מדרכו הרעה · משאר עבירות : ומן החמס · הוא כנגד כלם ועליו נגזרה גזרתם : מי יודע · אולי ישוב ונחם האלהים בשובינו ממעשינו הרעים · או פירוש מי שיודע דרכי התשובה ישוב והאלהים יתברך ינחם · ות״י מאן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלנא מן קדם ה׳ : ונחם · פתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי״ו והוא מבנין נפעל :

וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכָּם
הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר
לַעֲשׂוֹת־לָהֶם וְלֹא עָשָׂה ׃

וירא · מדרכם הרעה · כלל כל הרעות · ומן החמס שבו בתשובה שלמה כמו שאמרו רז״ל מי שגזל מריש ובנאו בבירה גדולה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו : וינחם האלהים · כי כל דבריו שאמר להרע לבני אדם בתנאי אם לא ישובו אבל אם ישובו יסלח · וזו המדה היא ממדותיו ית׳ כמו שאמר בתורה · וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו׳ . וכן יחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגו׳ :

ירמיה י״ח
יחזקאל י״ח

ד וַיֵּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ ׃
וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה
דְבָרִי עַד־הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ
תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם
אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה ׃ וְעַתָּה
יְהוָה קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי ׃

וירע · שרעו ירע · וכן וירע בעיני ה׳ · הרע עינו · וכן כל אשר במשקלם ולא כדברי ר׳ יהודה · ואיך ירע יונה ועדיין לא הגיע מ׳ יום · אמר לו הקב״ה ית׳ ברוח נבואה כי שב ממה שגזר עליהם כיון ששבו מדרכם הרעה : ויחר לו · כמו שפירשנו בעבור ישראל שלא שבו מדרכם הרעה : ויתפלל · יונה התפלל קח נא את נפשי · ואמר בתחלת תפלתו אנה ה׳ הלוא זה דברי מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד שישובו ותנחם על הרעה

בראשית כ״ח
דברים כ״ח

ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל : אנה · כתיב בא״ה : עד היותי ·
בעוד היותי · וכן עוד זה מדבר : קדמתי לברוח · קודם שתבא אלי נבואתך איוב א׳
בזה פעם שנית : ונחם קמ״ץ כי הוא בינוני מבנין נפעל : ועתה ה׳ קח
נא את נפשי ממני · שלא אראה ברעת ישראל · כמו שאמר משה רבינו שמות לב
ע״ה מחני נא מספרך · וכן אמר הרגני נא הרוג : במדבר י״א

וַיֹּאמֶר יְהוָה הַהֵיטֵב חָרָה לָךְ׃ וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקֶּדֶם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם סֻכָּה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בַּצֵּל עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה מַה־יִּהְיֶה בָּעִיר׃

ויאמר ה׳ ההיטב חרה לך · אם חרה לך מאד · ולא אמר לו עוד אלא ר״ל
עוד אראך אות שאינו מן הדין שיחרה לך על סליחתי לשבים · והיטב ענינו
חוזק הענין · וכן ואכות אותו טחון היטב · שברו היטב · ויש מפרשים אם דברים ט׳
היטב שאני עושה לאם חרה לך · וי״א כמו מאד האחרון : ויצא · וישב מלכים ב׳ י״א
מקדם לעיר · ישב לו במקום שהוא מזרח לעיר עד אשר יראה אולי לא
יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם :

וַיְמַן יְהוָה־אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וַיַּעַל מֵעַל לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֵל עַל־רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח יוֹנָה עַל־הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה׃

וימן · הזמינו לפי שעה · ואעפ״י שעשה לו סוכה לצל אולי יבשו עלי הסוכה כי
ישב שם עד מלאת לו ארבעים יום · ועשה עמו אות זה להשכילו בגבורת ה׳ וכי
רחמיו על כל מעשיו · וקיקיון הוא עשב שתארכנה פארותיו ותגבהנה ועושה
צל · וכמשנה ולא בשמן קיק · ואמרו בגמרא מאי קיק ריש לקיש אמר
קיקיון דיונה · אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולצלוליבא דמי
ואבי פשקי רבי פי׳ בין בשני המים הוא גדל · ועל פום חנון מדלן יתיה פי׳
על פתחי החנויות מדלין אותו לצל · ומפרצידוהי עבדין משחא פי׳ מגרעיניו
עושין שמן · ופי׳ רבינו שמואל בן חפני שהוא עשב הנקרא בלשון ערבי אל
כרוע · ופי׳ צלוליבא מצאתי בתשובות הגאונים אילן קרא ויש במקומינו
הרבה ועושה גרעינין ועושין מהם שמן וכל מי שיש לו נגע הרבה שותה ממנו
ושמו בלשון ערבי אל כרוע : מרעתו · מחום השמש שהכהו שיבשו עלי הסוכה
שהיו לו לצל :

וַיְמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר לַמָּחֳרָת

ותך

וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן וַיִּיבָשׁ׃ וַיְהִי כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ
וַיְמַן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ
הַשֶּׁמֶשׁ עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ
לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃

ויְמן · הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון : בעלות · בבא"ת :
ותך את הקיקיון · תולעת לשון נקבה · וכן כי תאכלנו התולעת : ותך דברים כח
דל שתתכו למטה · ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ ונחקך יבשו עליו שהיו לו
לצל · והנה יום אחד היתה לו השמחה ולמחרת בעלות השחר הוכה וייבש :
ויהי · וימן · הזמין הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו בחום השמש ·
ופי' חרישית חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בנשיבתה · ות"י שתיקתא · ורוח
קדים היא חמה : ותך השמש · הרוח והשמש : ויתעלף · יגעה נפשו
ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עצמו מרוב החום וכמעט יצאה רוחו
כמו שפי' תתעלפנה בספר עמוס · וכן בדברי רז"ל שמא יתעלפה : עמוס ח'

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־
הַקִּיקָיוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת׃ וַיֹּאמֶר
יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־הַקִּיקָיוֹן אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ
בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן־לַיְלָה
אָבָד׃ וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר
הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה
רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ
וּבְהֵמָה רַבָּה׃

ויאמר אלהים · מבואר הוא : ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון ·
ואעפ"י שלא חס על הקיקיון אלא מפני צרו כן האל ית' חס על נינוה מפני
כבודו · כי הנבראים הם כבודו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו · וכ"ש ישעיה ו'
מין האדם כמו שכתוב ולכבודי בראתיו · ואעפ"י שפירשנו זה על ישראל מכל ישעיה מ"ג
מקום על מין האדם מדבר כש"א יצרתיו אף עשיתיו אלא לפי שישר' מכירים ישעיה מ"ג
בכבוד האל יותר משאר מין האדם וזולתי החכמים שבהם אמר הפסוק על
ישראל

ישראל: אשר לא עמלת בו ולא גדלתו. הדבר שיעמול בו האדם הוא עליו
יותר בחבדו. ואעפ"י שהאל ית' לא עמל ביצירת הנבראים דברה תורה כלשון
בני אדם להבין השומעים: שבין לילה היה ובין לילה אבד. בין כמו
בן. ובן כבן נון: ובין לילה. כמו בן לילה. כמו בן קרש. בן עשרים. ופי' דברים לא
בן לילה כי בלילה אחד צמח ובלילה האחר אבד בסוף הלילה. כי בעלות השחר במדבר ב'
הוכה וייבש: ואני לא אחוס. הרבה משתים עשרה רבו אדם. שמות ל'
יותר מי"ב רבוא אדם. ורבוא הוא עשרת אלפי'. ומלת משתים כמחליף המ"ם
והשי"ן איננה דגושה. אדם כולל זכרים ונקבות: אשר לא ידע. שהם
קטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם חטא. ואין להם עונש אלא בעבור
האבות. וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש. וכן בהמה
רבה שיש בעיר והבהמה אין לה עונש וזכות.
ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול
וכל שכן על רבים:

ספר מיכה

עם פירוש ר׳ דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנציסקוס וואטבלוס
איש נוצרי המלמד במצות המלך פרנציסקוס יר״ה לבני עמו דעת לשון
הקדש ונדפס בבית רוברטוס סטפ׳נוס יצ״ו בחדש אב
שנת רצ״ט לפ״ק פה פאריש העיר הגדולה
והק״ס בעזרת:

Michæas cum commentariis R. Dauid Kimhi, à Francifco Vatablo, Hebraicarum literarum Regio profeffore, fumma cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XXXIX.

עֹמִי   עֹשׂוֹ

Cum priuilegio Regis.

דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־מִיכָה הַמֹּרַשְׁתִּי
בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה
אֲשֶׁר חָזָה עַל־שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלָםִ׃

דבר ה׳ אשר היה אל מיכה המורשתי בימי וגו׳. זה הנביא מוזכר
בספר ירמיהו מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה. ונקרא מורשתי ירמיה כו
על שם עירו מרשה כמו שהוא רמז מרשה. והיא בערי יהודה. והתנבא בימי שלשה
המלכים האלה יותם אחז יחזקיהו ובימי מלכי ישראל שהיו בימים ההם ואם
לא זכרם הרי אמר אשר חזה על שמרון וירושלם והרי הוא כאלו זכרם :

שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם הַקְשִׁיבִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ
וִיהִי אֲדֹנָי יְהוִה בָּכֶם לְעֵד אֲדֹנָי מֵהֵיכַל
קָדְשׁוֹ׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ וְיָרַד וְדָרַךְ
עַל־בָּמוֹתֵי־אָרֶץ׃ וְנָמַסּוּ הֶהָרִים תַּחְתָּיו וְהָעֲמָקִים
יִתְבַּקָּעוּ כַּדּוֹנַג מִפְּנֵי הָאֵשׁ כְּמַיִם מֻגָּרִים בְּמוֹרָד׃

שמעו עמים כלם. אמר שמעו לנכח ואמר כלם שלא לנכח כי כן מנהג
הכתוב במקומות רבים. כמו ואולם כלם תשובו ובאו נא. לכלם ולקרניכם. איוב יז
כי יבושו מאלים אשר חמדתם. וכן אמר מיכיהו בן ימלה שמעו עמי׳ כלם. וכן שמואל א׳ ו
אמר מיכה המורשתי שמעו עמים כלם. וכנגד ישראל אמר. ורבוי עמים כנגד ישעיה א׳
השבטים. וכן עמים הר יקראו: ארץ ומלואה. ארץ ישראל והעם אשר בה. מלכים א׳ כב
וכאמרו לארץ הקשיבי הוא דרך משל שהרי אמר ומלואה: ויהי אדני ה׳ דברים לג
בכם לעד. כי כבר הזהרתי אתכם בשמו: מהיכל קדשו. מן השמי׳: כי הנה ה׳
יוצא ממקומו. משל לגזירה היוצאת מלפניו כאלו הוא יוצא ויורד ודורך על
במותי ארץ. וכן אמר בשירת דוד ויט שמים וירד: ונמסו. כל זה הוא דרך תלים יח
משל על חרבן הארץ והערות העצמות כאלו ההרים ימסו והעמקים יתבקעו. וכן
אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו : כדונג. היא שעוה : כמים תלים יח
מוגרים במורד . פי׳ ימסו ההרים ויגרו כמו מים המוגרים במקום מורד
שילכו מהרה. ות״א דמשדין במרדון. והכל דרך משל :

בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב כָּל־זֹאת וּבְחַטֹּאות בֵּית יִשְׂרָאֵל
מִי־פֶשַׁע יַעֲקֹב הֲלוֹא שֹׁמְרוֹן וּמִי בָּמוֹת יְהוּדָה

הֲלוֹא יְרוּשָׁלִָם׃
בפשע· כפל הענין במ״ש· ויעקב וישראל אומר על עשרת השבטים כי הם הרוב ובעבור מלכות אפרים כמו שכתבנו: מי פשע יעקב· מי גרם לפשע יעקב שהם העגלים: הלא שמרון· ר״ל מלך שמרון כי מלכי ישראל היה ראש ממלכתם שמרון מזמן עמרי ואילך ואם הם היו מונעים עבודת העגלים ישראל לא היו עובדים אותם כ״ש שהם היו מחזיקים בעבודתם והעם הולך אחרי המלך: ומי במות יהודה הלא ירושלם· מי גרם שיעשו במות בערי יהודה הלא מלכי ירושלם כי ירושלם היתה ראש הממלכה· והוצרכנו לפרש כן כי מלת מי
תהלים כ״ד לא תפול אלא על בעל שכל כמו מי האיש· ולא יאמר מי השור מי החמור:

וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם
וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה׃ וְכָל־פְּסִילֶיהָ
יֻכַּתּוּ וְכָל־אֶתְנַנֶּיהָ יִשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־עֲצַבֶּיהָ
אָשִׂים שְׁמָמָה כִּי מֵאֶתְנַן זוֹנָה קִבָּצָה וְעַד־
אֶתְנַן זוֹנָה יָשׁוּבוּ׃

מלכים ב׳ י״ז ושמתי· ומה שאמר בספר מלכים כי מלך אשור לכד את ארץ ישראל והושיב בה העם אשר הביא מכותה לא אמר אלא ויושב בערי שמרון לא אמר בשמרון כי שמרון החריבה מלך אשור והפיל חומותיה וכל בנין אשר בה כמו שנבא זה הנביא· ואמר ושמתי והגרתי ע״י מלך אשור שהוא יעשה זה ברצוני שאני אעורר
ד״ה א׳ ה׳ רוחו בזה כמו שאמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו׳: לעי
ירמיה נ״א השדה· לגלי השדה כתרגומו לינרי חקלא וכן תרגו׳ והיתה בבל לגלים לינרין· כי הבנין החרב הוא גל אבנים: למטעי כרם· לפי ששמרון הוא הר והכרמים בהרים טובים· אמר שלא תהיה בנויה עוד שמרון אלא יטעו בה כרמים: והגרתי לגי אבניה· כי היתה הר וכשיהרסו בנינה יגרו אבני הבנין מן ההר אל הגי: ויסודיה אגלה· שיערו הבנין עד היסוד: וכל פסילים יכתו· ישברו מפני הכסף והזהב שעל הפסילי׳: אתנניה· הבגדים היפים שהיו בבתי הפסילים שהיו נותנים שם מפני כבוד הפסילי׳ והם כמו אתנן הזונה שהם היו זונים אחרי הפסילים ומכבדים אותם בכסף וזהב ובגדים נאים: ישרפו באש· כי כאשר לכדו העיר שלחוה באש לרוב קצפם על יושבים שעמדו במצור ג׳ שנים ולא רצו להשלים: וכל עצביה אשים שממה· ר״ל בתי העצבים שהיו נכבדי׳ בעיניהם שממה יהיו· וכן תרג׳ וכל בתי דחלתהא: כי מאתנן זונה קבצה· י״א כי חירק הקו״ף מקום שורק כמו קובצה· כמו ומתחו שעדין תמיד שהוא כמו ומותחו· וכן תר׳ אחרי
ישעיה מ׳ מאנר וניתנה אתכנשו· והנכון כי פירוש קבצה שמרון כי היו מביאים לשמרון

לבתי הפסילים והעצבים מאשר ערי ישראל כסף וזהב ומנחות כבואם לעבוד הפסילים. והנה כל הממון הזה מאתנן זונה קבצה אותם אחם כמו אתנן זונה כמו שפירש': ועד אתנן זונה ישובו. כי עובדי עבודה זרה יקחו הכל. וכן תרגם יונתן ולות פלחי טעותא יתמסרון:

נ"א ולבית

על־זאת אספדה ואילילה אילכה שילל וערום אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה: כי אנושה מכותיה כי באה עד־יהודה נגע עד־שער עמי עד־ירושלם:

על זאת אספדה ואילילה. דבר הנביא על עצמו שיספוד ויליל על חרבן ארץ ישראל ועל גלות ישראל. או הוא מדבר על לשון ישראל הגולים. ובענין הזה הוא על דא יספדו וילילון וגו': אילכה. נכתב בו היו"ד מ"א הפעל: שולל וערום. שולל תאר בשקל עולל. ופי' שולל מבגדיו שהפשיטוהו ויהיה הענין כפול במ"ש. או יהיה פי' שולל מהדעת כאדם מטורף מרוב הצרה. וכן מפרשים מוליך יועצים שולל. אעשה מספד כתני'. כי התנים ובנות יענה ידמה קולם לקול נהי ומספד: כי אנושה מכותיה. כל אחת ואחת ממכותיה היא אנושה והן החרב והרעב והדבר. וענין אנושה כאב ושבר חזק כמו אנוש לשברך. וי"ת ארי ממרעא מחתהא: כי באה עד יהודה. המכה החלה בשמרון ובאה עד יהודה: נגע עד שער עמי. וזהו עד שער ירושלם כי מלך אשור שלכד ארץ עשרת השבטים עלה על כל ערי יהודה ויתפשם ובא עד שערי ירושלם והיא הנקראת שער עמי כי היא מיוחדת בכל ארץ ישראל לכבוד האל ית' השוכן בה:

איוב יב

ירמיה ל

בגת אל־תגידו בכו אל־תבכו בבית לעפרה עפר התפלשתי: עברי לכם ישבת שפיר עריה־בשת לא יצאה ישבת צאנן מספד בית האצל יקח מכם עמדתו: כי־חלה לטוב ישבת מרות כי־ירד רע מאת יהוה לשער ירושלם: רתם המרכבה לרכש ישבת לכיש ראשית חטאת היא לבת־ציון כי־בך נמצאו

פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל:

בגת אל תגידו. זהו על הקינה כי יודעים היו בגת ובערי פלשתים אלא דרך קינה
שמואל ב' א' אמר כמו שאמר דוד בקינו על שאול ויהונתן אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות
אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה בנות הערלים. והלא הם היו
שהרגו ישראל במלחמה ההיא אלא דרך קינה אמר: בכו אל תבכו. אם יראו
אתכם בוכים ישמחו לבכייתכם: בבית לעפרה עפר התפלשתי. לעפרה
בפתח העין ושאר עפרה בכל הכתוב העין נקראת בקמץ חטף והיא עפרה אשר
לבנימן. וזכר אלה המקומות ואע"פ שכל ארץ ישראל חרבה לפי שימצא בהם
לשון נופל על הלשון והוא דרך צחות: ודרך השרים והמקוננים לדבר בקינותיהם
ובשירותיהם ובדבריהם דרך צחות לפיכך נראה שקרא לעפרה בפתח העין לקרב
יותר הקריאה לקריאת עפר. ועפר ר"ל עפר כמשמעו או פי' אפר כי גם הוא נקרא
במדבר י"ט עפר כמו מעפר שרפת החטאת. וכן אמר בת עמי חגרי שק התפלשי באפר וזהו
ירמיה ו' דרך אבלות כמו שאמר יושב בתוך האפר. וכן ת"י בבתיא דעפרא יתפלשון
איוב ב' בקיטמא חפו ית רישיהון. ופי' התפלשתי התגלגלתי באפר והתעטפתי בו. וכתי' התפלשתי
והם דברי הנביא כמו שאמר על זאת אספדה ואילילה. ופי' בבית לעפרה בעבור
הבתים שהיו לעפרה שהם היום שוממין. ועניין הלמד בעבור בתי החצרים שהיו
ד"ה ב' א' לה חוץ לעיר. ובית דרך כלל במקום בתי. כמו לא תשב אשה לי בבי' דויד כי
קדש המה: עברי לכם יושבת שפיר. בזה מצא לו לשון אחר בדרך הקינה
בראשית מ"ט כי שפיר הוא יופי וגו'. כמו הנותן אמרי שפר. ותרגום יפה תאר שפיר בריוא.
בראשית ל"ט והנה הפכו עריה בשת כי גלוי הערוה הוא דבר כעור. ואמר עברי לשון
נקבה כנגד הכנסה שבעיר ששמה שפיר. ואמר לכם כנגד הפרטים. וכן דרך
ישעיה כ' המקרא במקומות רבים. אמר שילכו ערומי' גלוי הערוה בגלות. כמו שאמ' וחשופי
יחזקאל י"ו שת. וזהו עריה בשת כי עריה גלוי כמו ואת ערום ועריה. ובשת הוא הערוה.
דברים כ"ה כמו והחזיקה במבושיו. ועריה שם או תאר. ובא בה"א בסמיכות כמו כאיפה
רות ב' שעורים: לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל. גם זה לשון נופל על
הלשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון. ובית האצל גם הוא שם מקום. ופירוש
אמר כי לא יצאו יושבי צאנן למספד בית האצל כשגלו כי נראה כי יושבי האצל גלו
ראשונה וכשהיו בוכים וסופדי' בצאתם בגלות לא יצאו לנחמם יושבי צאנן שהיו
שכניהם כי ידעו כי גם הם יגלו אחריהם ודים בצרתם: יקח מכם עמדתו.
פירש אאז"ל האויב שיעמוד ויתעכב במצור עליכם בטוב יקח מכם שכר
עמדתו כי יקח כל אשר לכם ויגלה אתכם. ועמדה שם כמו עמידה אלא
שהוא בשקל חמדה חמלה: כי חלה לטוב. חלה עניינו חיל וכאב. גם זה
בדרך לשון הקינה שהם בהפך מה שהיו ברע הפך הטוב. ואמר כי יושבת
מרות כואבת בעבור הטוב שהיה לה: כי ירד רע. לשער ירושלם. כלומר
עד שער ירושלם כמו שאמרנו למעלה עד שער עמי עד ירושלם כמו שפירשנו.
ואמר מאת ה' כי הרע הבא עליהם אינו דרך מקרה אלא עונש עונם: רתום

לרכש יושבת לכיש. גם זה לשון נופל על הלשון. רכש ולכיש קרובי׳ בלשון.
רתום לפי מקומו ענינו אסור. וכן ת״י טקיסו רתיכי׳ רמו על רכשא: לרכש.
כמו רוכבי הרכש והיא בהמה קלת ההליכה. כלומ׳ מהרו לגלות: ראשית אסתר ח׳
חטאת היא לבת ציון. לכיש היא מערי יהודה ולמדה היא תחלה עבודת
הבעלים מישראל כי אחאב החל לעבוד הבעלים כי ירבעם לא עבד הבעל
אלא אחאב החל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל. וזהו שאמר פשעי
ישראל. ובארץ יהודה לא היו עובדים הבעלים ויושבי לכיש למדו עבודת
הבעלים מישראל׳ וזהו שאמר כי בך נמצאו פשעי ישראל. פירוש בך נמצאו
תחלה ונתפשטו בארץ יהודה עד ציון. וזהו שאמר ראשית חטאת היא
לבת ציון:

לָכֵן תִּתְּנִי שִׁלּוּחִים עַל מוֹרֶשֶׁת גַּת בָּתֵּי אַכְזִיב
לְאַכְזָב לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ עֹד הַיֹּרֵשׁ אָבִי לָךְ
יוֹשֶׁבֶת מָרֵשָׁה עַד־עֲדֻלָּם יָבוֹא כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל׃

לכן תתני שלוחים על מורשת גת. בעבור שעבדת עבודה זרה ולמדת האחרי׳
לעבדה את צריכה לתת שלוחי׳ על מורשת גת שתהי׳ לך לעזר מפני האויב. ומורש׳
גת שם מקום בארץ פלשתי׳ והיא עיר הנזכרת בכמה מקומות ולכדה דוד מיד
פלשתי׳. וסמך אליה מורש׳ שפי׳ ירושה ר״ל גת שלכדה דוד ואח׳ כך ירשוה פלשתי׳
והיתה להם למורשה בעונותיכם ובפשעיכם. כלומ׳ ראו מה גרם לכם העון כי זאת
העיר שהיתה לכם עתה היא ביד אויביכם וצריכי׳ אתם להכנע להם ולשלוח להם
מנחות שיסמכו אתכם מפני האויב הבא עליכם: שלוחים. מנחות. כמו ויתנה מלכים א׳ ט׳
שלוחים לבתו אשת שלמה: על מורשת. כמו אל. וכן ונתן הספר על אשר ישעיה כ״ט
לא ידע ספר. שהוא כמו אל. וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו. ואחרים זולתו: שמואל א׳ ב׳
בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל. אכזיב היא עיר בערי יהודה. וקעילה יהושע ט״ו
ואכזיב ומרשה. והוא כזיב הנאמר בתורה והיה בכזיב בלדתה אותו. ואמר בראשית ל״ח
לאכזב לשון נופל על הלשון. ואכזב כמו כזב והאלף נוספת והוא כמו היו ירמיה ט״ו
תהיה לי כמו אכזב. ופי׳ בתי אכזיב שהיו עובדים בהם ע״ז היו להם בבטחונם
בהם למקור אכזב מימיו לא נאמנו שיבטח אדם בו לשתות ממנו בעת צמאונו
ומנאו יבש הנה היה לו לאכזב כן היו בתי אכזיב למלכי ישראל ופירוש למלכי
יהודה כי אע״פ שנחלקה המלכות מלכי יהודה מלכי ישראל הם כי יהודה הוא
בכלל ישראל. וכן נקראו מלכי יהודה מלכי ישראל. כמו שאמר כל אלה בני ד״ה ב׳ כ״א
יהושפט מלך ישראל. וכן אמר כי הכניע ה׳ את יהודה בעבור אחז מלך ישראל: ד״ה ב׳ כ״ח
עוד היורש אבי לך יושבת מרשה. גם זה לשון נופל על הלשון כי יורש
ומרשה קרובים בלשון. ומרשה שם עיר בערי יהודה: אבי. חסר אלף שהוא
למד הפעל מהמכתב. וכן שמן ראש אל יני ראשי. אמר עוד אביא לך האויב תהלים קמ״א

שיירש ארצך ויגלה אותך ממנה: עד עדלם יבא כבוד ישראל· ועדולם גם
עיר מערי יהודה· אמר עד עדולם יבא יורש כבוד ישראל· ויורש שוכר עומד
מלכים ב יח במקום שנים· והיורש הוא מלך אשור כמו שאמר עלה סנחריב מלך אשור על
כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם:

קָרְחִי וָגֹזִּי עַל־בְּנֵי תַּעֲנוּגָיִךְ הַרְחִבִי קָרְחָתֵךְ כַּנֶּשֶׁר כִּי־גָלוּ מִמֵּךְ׃

קרחי וגזי· אמר כנגד מרשה או עדולם או כנגד כל הארץ· והוא דרך משל
לומר אל הארץ קרחי וגזי כי כנגד הארץ ידבר לא כנגד יושבי הארץ שהרי
אמר כי גלו ממך· הקרחה היא תלישת השער והגזיזה היא במספרים· וכן יעשה
איוב א האדם לאבל כמו שאמ' ויגז את ראשו· ואמר גזי שערך והשליכי: על בני תענוגיך·
ירמיה ו על דרך שקונן ירמיהו בני ציון היקרים וגו': הרחיבי קרחתך כנשר· כי הנשר
איכה ד יעוף למעלה מכל העופות ואחר לעשר שנים יעוף אחר למעלה עד האויר
העליון הסמוך לגלגל האש ומרוב חומו ימרטו כנפיו ותפול נוצתו:

ב הוֹי חֹשְׁבֵי־אָוֶן וּפֹעֲלֵי רָע עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם בְּאוֹר הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ כִּי יֶשׁ־לְאֵל יָדָם׃ וְחָמְדוּ שָׂדוֹת וְגָזָלוּ וּבָתִּים וְנָשָׂאוּ וְעָשְׁקוּ גֶּבֶר וּבֵיתוֹ אִישׁ וְנַחֲלָתוֹ׃

הוי חושבי און ופועלי רע· פועלים רע בלבבם לומר כך וכך נעשה מחר·
ואמר על משכבותם כי בעוד שאדם שוכב על מטתו הוא חושב יותר כי אין
לו עסק באחד מחושיו: באור הבק' יעשוה· בהשכמ' יעשו המחשב' הרעה
שחשבו כי יש כח בידם לעשוק העניים: וחמדו· החמדה היא בלב והגזל הוא
ביד' כי יחמדו שדות חבריהם בלבם ויבקשו מהם שימכרום להם ואם לא ירצו
למכרם יגזלום ויקחום בחזקה· וכן יחמדו הבתים ואם לא ירצו למכרם יקחום
בחזקה· ופי' ונשאו ולקחו· ות"י ואנסין: ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו·
כפל הענין במלו' שונו'. ופי' שאם יעמוד בעל הבי' כנגדו בגזלו ממנו ביתו או
שדהו יכהו ויאסרהו וזהו עשק הגוף והנה יעשקו הגוף והממון:

לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי חֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת רָעָה אֲשֶׁר לֹא־תָמִישׁוּ מִשָּׁם צַוְּארֹתֵיכֶם וְלֹא תֵלְכוּ רוֹמָה כִּי עֵת רָעָה הִיא׃ בַּיּוֹם הַהוּא

יִשָּׂא עֲלֵיכֶם מָשָׁל וְנָהָה נְהִי נִהְיָה אָמַר שָׁדוֹד
נְשַׁדֻּנוּ חֵלֶק עַמִּי יָמִיר אֵיךְ יָמִישׁ לִי לְשׁוֹבֵב
שָׂדֵינוּ יְחַלֵּק׃ לָכֵן לֹא־יִהְיֶה לְךָ מַשְׁלִיךְ חֶבֶל
בְּגוֹרָל בִּקְהַל יְהוָה׃

לכן· על המשפחה הזאת· הם עם ישראל· כי נקרא הגוי משפחה· כמו
ואם משפחת מצרים לא תעלה· ועל משפחות אשר בשמך לא קראו· וכן אמר זכריה יד
גם כן על ישראל עוד על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים: אשר לא ירמיה י
תמישו משם צוארותיכם· מעל הרעה הבאה עליכ׳ לא תוכלו להסיר מתוכה עמוס ג
צוארותיכם· כלומר לא תוכלו להנצל ממנה: ולא תלכו רומה· בשקל קומה
טובה· אמר כיון שיהיו צוארותיכם תחת עול הרעה תהיו נכנעים ולא תוכלו
ללכת בקומה רמה· וכן ת״י ולא תהכון בקומא זקופא: ביום ההוא ישא
עליכם משל· פי׳ המקונן עליכם ישא בקינתו זה המשל· ומן הנראה כי המקונן
הוא נביא השקר ובראותו כי לא נעשתה עצתו יקונן· ולפי שדרך המקונן לדבר
משלים וחידות שהם דברים סתומים וכן דרך המשורר ובקינה זו יש דברים
סתומים לפיכך קראה משל: ונהה נהי נהיה· ונהה בשקל עשה בנה והוא
ענין קינה ובכי· ונהי שם הקינה· ונהיה גם כן בשקל שמלה· וכפל השם לרוב
הקינה· וי״מ נהיה ענין שבר מן נהייתי ונחליתי· וי״ת ואיליא ובעיניתא· והוא ענין דניאל ח
הנבחת הקול בקינה מן ועוה איים· ובדברי רז״ל מעיות אבל לא מטפחות: ישעיה יב
אמר שדוד נשדונו· יאמר בקינתו כן· נשדונו מכנין נפעל וכא בשורק
מקום חולם כי הרוב בחולם· ונקלותי עוד מזאת· ונמקותם בעונותיכם: חלק שמואל ב ו
עמי ימיר· האדמה שהיא חלק עמי ימירנה האל יתבנך באדון אחר כי יהיה יחזקאל כד
חלק האויב מה שהיה חלק עמי: איך ימיש לי· איך יהיה זה שיסיר ממני מה
שהיה לי: לשובב שדינו יחלק· כשחשבתי שהאל יתברך רוצה להשיב אלינו
שדותינו שלקחו האויבים והנה האויב מחזיק בהם ומחלק אותם בין האויבים
ר״ל שהאויבים יחלקו ביניהם נחלתנו· כמו שאמר ירמיהו בקינתו נחלתנו נהפכה איכה ה
לזרים: לכן· אמר כנגד המקונן והוא נביא השקר כמו שפירשנו· אמר אתה
המקונן על נחלת ישראל שמחלק אותה האויב ואתה גרמת זה לפיכך לא
יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה׳· כאשר ישובו קהל ה׳ מהגלות אל
נחלתם לא יהיה לך בן או בת שישליך חבל בנחלה כי לא ישאר אחריך ממך
שום זכר· ופירוש משליך חבל החבל שמודדין בו האדמה לחלקה בגורל
בין היורשים· ותרגם יונת׳ מתח חוט משח בעדבא:

אַל־תַּטִּפוּ יַטִּיפוּן לֹא־יַטִּפוּ לָאֵלֶּה לֹא

יִסַּג כְּלִמּוֹת׃ הֶאָמוּר בֵּית־יַעֲקֹב הֲקָצַר רוּחַ יְהוָה
אִם־אֵלֶּה מַעֲלָלָיו הֲלוֹא דְבָרַי יֵיטִיבוּ עִם
הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ׃ וְאֶתְמוּל עַמִּי לְאוֹיֵב יְקוֹמֵם מִמּוּל
שַׂלְמָה אֶדֶר תַּפְשִׁטוּן מֵעֹבְרִים בֶּטַח שׁוּבֵי
מִלְחָמָה׃ נְשֵׁי עַמִּי תְּגָרְשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנֻגֶיהָ
מֵעַל עֹלָלֶיהָ תִּקְחוּ הֲדָרִי לְעוֹלָם׃ קוּמוּ וּלְכוּ
כִּי לֹא־זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טָמְאָה תְּחַבֵּל
וְחֶבֶל נִמְרָץ׃

איוב כט אל תטיפו. ענין הזלת הדבור. כמו ועלימו תטוף מלתי. והוא ע"ד השאלה
ישראל יטיפון לנביאי האל: אל תטיפו. כלומר אל תאמרו לנו דברי האל כי
אין אנו שומעים לכם: לא יטיפו לאלה לא יסג כלימות. נביאי האל לא
יטיפו לאלה האנשים ולא יקחו כלימות שאם יטיפו להם יכלימום. יסג ענין
דברים כז השגה ואם הוא כתו' בסמך הנה כמהו מן הכבד אחור מסיג גבול רעהו וחבריו:
שמות ח האמור. הה"א ה"א הידיעה והיא בקמ"ץ כמו ויסר הערוב. או היא לקריאה כמו
נחמיה ה הקהל תקרא אחת לכם. הדור אתם ראו דבר ה'. כלומר אתה שאומרי' לך בית
ירמיה ב יעקב. אמר הקצר רוח ה' שאתם אומר לנביאי ה' אל תטיפו. אם קצרה
נבואתה לכ' למה אתם קצ' בה אלא רחבה היא לכם להוכיחכם ולהטיב לכם
כל זמן שרציתם לקבלה לא מנעתי אותה מכם: אם אלה מעלליו. וכי אלה
המדות הבאות עליכם הם מעלליו ומעשיו לא כן כי מעשי' הם כי דברי ייטיבו
ולא ירע עם אדם שהולך דרך ישר: הקצר. פעל עבר אנו קמ"ץ ואנו פת"ח:
ייטיבו. היו"ד הראשונה מונעת בצר"י והשנית שהיא נחה פ"א הפעל. והנכון עם
ישעיה נב ה"א הפע"ל יהיטיבו כמו מושליו יהילילו: ואתמול. בשו"רק כמו בחול"ס. וכן
ישעיה ל בשו"רק כי ערוך מאתמול תפתה. אמר האויב הבא עליכם היום דין ומשפט
הוא כי עמי זה אתמול היה הוא לאויב לאחיו החלושים והיה קם לאויב העניים
ושולל אותם ודין הוא שיבא האויב עליה' מדה כנגד מדה: יקומם. פעל עומד
ישעיה מד וחרבותיה אקומם פעל יוצא: ממול שלמה אדר תפשיטון. ואתם עומדים
ממול שלמ' טובה שתראו לעני שלובש אותה תעמדו למולו להרע לו ולהפשיטו
במדבר כב השלמה שהיתה אדר לו: ממול כמו והוא יושב ממולי. אדר הוא כמו הדר:
ואא"א ז"ל פירש כן היו אוכלים שלמה מבית העני בעבור המס ואומרים כי אין
די במשכון זה והיו מפשיטים מעליו אדרתו. וזהו הפשיטום שהיו מפשיטים העניים

שהיו יושבים שהולכים בבטחה והיו באים לביתם כמו שובי מלחמה ערומי'
מבגדיהם. ואחר כך היו אומרין אין די במשכונות האלה בשלמה ובאדרת ויוציאו
אותן מביתו. וזהו נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עולליה תקחו
הדרי לעול'. הדר נחלתי שהנחלתים תקחו מעל עולליה שהיו נקיי' ומתכבי' שם.
על זה עתו כלכם מנחלתי קומו ולכו כי לא זאת המנוחה: נשי עמי תגרשון.
שמות כ"ב כל אחת ואחת מנשי עמי. ועמי הם העניים. כמו אם כסף תלוה את עמי. אמר
אתם גורמים שיגרש העני את אשתו מביתו שתכנסו בבית העני שלא ברשותו
להעליל עליו ולגזלו וכשיבא העני וימצא אחד מכם בביתו עם אשתו יחשד אשתו
ויגרשנה מביתו והנה הוא כאלו אתם מגרשים אותה מבית בעלה שהוא בית
תענוגיה: מעל עולליה תקחו הדרי לעולם. מה שהוא הדרי לעולם. והוא
בראשית א' חבור האיש עם אשתו לפרו ולרבו' שיצרתיה מצלע אחד' וצויתים פרו ורבו ואתם
תלים ק"ד תקחו אותו החבל שהוא הדר וכבוד. כמו שאמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח
ה' במעשיו. כי כאשר הבריאות על סדר תכונתם ויצירתם הוא כבוד האל יתברך
ועליהם ישבחוהו בני אדם ויפארוהו: קומו ולכו. לכו בגלות כי לא תנוחו
בארצכם כאשר חשבתם. אני קראתי ארצכם ואת המנוחה והנחלה ועתה
בעונותיכם אינה לכם נחלה ומנוחה קומו ולכו ממנה: בעבור טמאה תחבל
ויקרא י"ח וחבל נמרץ. ואת המנוחה ונחלה טמאה כמו שאמ' ותטמא הארץ ואפקוד
עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה. ובעבור זה שטמאה שאתם טמאתם אותה
בעבור זה תחבל ארצכם כמו שאמר ותקיא הארץ. כלומר תחבל אתכם ותקיא
קהלת ה' אתכם מתוכה: תחבל. ענין השחתה. כמו וחבל את מעשה ידיך. וכן וחבל
נמרץ ענין השחתה והוא שם. ומהו החבל שתחבל אתכם חבל נמרץ יהיה כמו
מלכים ב' א' קללה נמרצת כלומר חבל חזק מאד:

לוּ־אִישׁ הֹלֵךְ רוּחַ וָשֶׁקֶר כִּזֵּב אַטִּף לְךָ לַיַּיִן וְלַשֵּׁכָר וְהָיָה מַטִּיף הָעָם הַזֶּה׃

לו איש הולך רוח ושקר כזב. חוזר למה שהיו אומרים לנביאי האל אל
תטיפו. אמר לנביאי ה' היו אומרים להם שלא יתנבאו. אבל אם יש איש שהולך
רוח כלומר שדרכיו דרכי רוח הבל ושקר כזב שמכזב בדברי שקר שאומ' להם
ירמיה ד' שלום יהיה לכם עשו כלבבכם ואמר לעם הזה הנה אטיף לך ליין ולשכר
כלומ' אם תשקני כוס יין או שכר אני אתנבא לך נבואות טובות ירצו בו וישמעו
דבריו והוא יהיה להם למטיף ולנביא:

אָסֹף אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כֻּלָּךְ קַבֵּץ אֲקַבֵּץ שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל יַחַד אֲשִׂימֶנּוּ כְּצֹאן בָּצְרָה כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ הַדָּבְרוֹ תְּהִימֶנָה מֵאָדָם׃ עָלָה הַפֹּרֵץ לִפְנֵיהֶם

פָּרְצוּ וַיַּעֲבֹרוּ שַׁעַר וַיֵּצְאוּ בוֹ וַיַּעֲבֹר מַלְכָּם
לִפְנֵיהֶם וַיהוָה בְּרֹאשָׁם׃

אסף אאסף יעקב כולך. י״מ שני אלה הפסוקי׳ פורענות כמו שאמר לפניהם ולאחריהם. ופירוש אסף אאסף שיכנסו כמטר בערים הבצורות מפחד האויב: כצאן בצרה. עיר גדולה מאדום והיא ארץ מקנה ומקנה רב בה. אמר שידמו ישראל בברחם אל הערים והאספם בהן מפחד האויב לצאן שיכנסו אותם אל הערים ויאספום שם מפני האויבים. כלומ׳ שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויב כמו הצאן. ויהמו בתוך הערים כמו הצאן בתוך הדברו כתוך מקום מרעהו והוא מכלא הצאן שמכניסי׳ שם הצאן. וכזה מלת הדברו כאתי ידיעות
יהושע ז׳ כמו בתוך האהלי. והדל״ת מעמדת בגע״יא ונקראת בקמ״ץ רחב תחת קמ״ץ חטף: תהימנה מאדם. תהימינה הערים מרוב אדם שיתקבצו ביחד בהן מפני האויב: עלה הפורץ. פי׳ א״א ז״ל על צדקיהו כשיצא דרך בין החומותים שפרצו לפני
יחזקאל י״ב החומה כמו שכתוב בנבואת יחזקאל בקיר יחתרו להוציא בו: ויעבור מלכם לפניהם. זה צדקיהו שברח לפני חילו וחילו אחריו: וה׳ בראשם. קודם מזה היה בראש׳. נסתלקה מהם שכינה ואחר כך גלו. וי״ת אלה הפסוקים נחמה לעתיד וכן תרגם בקושטא כנשא אכנשיכון דבית יעקב וגו׳. ותרגם בצרה חוטרא. כתרגום
במדבר לב״ גדרות צאן חוטרין דעאן. ותרגם הדברו דירא. כמו הכונס צאן לדיר בדברי רז״ל. ובדרש הפורץ זה אליהו. מלכם זה צמח בן דוד:

ג וָאֹמַר שִׁמְעוּ־נָא רָאשֵׁי יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית
יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא לָכֶם לָדַעַת אֶת־הַמִּשְׁפָּט׃ שֹׂנְאֵי
טוֹב וְאֹהֲבֵי רָעָה גֹּזְלֵי עוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם וּשְׁאֵרָם
מֵעַל עַצְמוֹתָם׃ וַאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאֵר עַמִּי וְעוֹרָם
מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ וְאֶת־עַצְמֹתֵיהֶם פִּצֵּחוּ וּפָרְשׂוּ
כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלָּחַת׃ אָז יִזְעֲקוּ
אֶל־יְהוָה וְלֹא יַעֲנֶה אוֹתָם וְיַסְתֵּר פָּנָיו מֵהֶם
בָּעֵת הַהִיא כַּאֲשֶׁר הֵרֵעוּ מַעַלְלֵיהֶם׃

ואמר. חזר לתוכחה שהיו מריעים לעניים כמו שאמר לאויב יקומם. אמר הנביא לכם ראשים וקצינים אומר כי עליכם התלונה כי לכם לדעת המשפט

ולהציל גזול מיד עושק: שונאי טוב. רעה כתיב וקרי רע והענין אחד. אמר
שהם שונאים לעשות הטוב ולהטיב לעניים. ולא די שאינם מטיבים להם אבל
מריעים להם וזהו ואוהבי רע שאוהבים לעשות הרע. ומהו הרע שעושים להם
גוזלי עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם. וזהו דרך משל כאלו מפשיט׳
עור הבשר ואוכלים הבשר מעל העצמות וזהו שהיו גוזלים ממונם ולוקחים חקם
המגדל העור והבשר והעצמות: ואשר אכלו. הגדיל מעשה ההשחתה וההרס
בעניים. ואמר ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך
קלחת. ישברו העצמות ויחתכו הבשר כמי שרוצה לתת העצמות והבשר בסיר
ובקלחת: וכל זה להפלגת הרע שעושים לעניים ולחלושים: פצחו. ענין שבירה.
ופרשו ענין חתיכה כמו פרשה ציון בידיה. פרוס לרעב לחמך: סיר הבשר.
איכה א׳ קדרה וכן קלחת אלא שעשויה בתכונה אחרת: סיר דוד וקלחת שלשתם ענין
ישעיה נ״ח קדרה אלא שכל אחת עשויה בתכונה אחת שלא כאחרת: אז יזעקו. אז כשיבא
עליהם האויב יזעקו אל ה׳ ולא יענה אותם כמו שלא היו הם עונים לזעקת
העניים העשוקים מדה כנגד מדה. וזהו שאמר כאשר הרעו מעלליהם. כמו
שהם הרעו לענייהם כן ירע להם האויב:

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־הַנְּבִיאִים הַמַּתְעִים אֶת־עַמִּי
הַנֹּשְׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם וְקָרְאוּ שָׁלוֹם וַאֲשֶׁר לֹא־יִתֵּן
עַל־פִּיהֶם וְקִדְּשׁוּ עָלָיו מִלְחָמָה׃ לָכֵן לַיְלָה
לָכֶם מֵחָזוֹן וְחָשְׁכָה לָכֶם מִקְּסֹם וּבָאָה הַשֶּׁמֶשׁ
עַל־הַנְּבִיאִים וְקָדַר עֲלֵיהֶם הַיּוֹם׃ וּבֹשׁוּ
הַחֹזִים וְחָפְרוּ הַקֹּסְמִים וְעָטוּ עַל־שָׂפָם כֻּלָּם
כִּי אֵין מַעֲנֵה אֱלֹהִים׃

כה אמר. הנשכי׳ בשניהם. הם מחליקים להם לשונם וקוראים להם
שלום כלומ׳ שלום יהיה לכם אל תיראו מהנביאים המתנבאים לכם פורענות
והם בחלקת שפתותיהם נושכים אותם בשניהם. כלומ׳ מריעי׳ להם כי נשיקתם
נשיכה היא להם. על דרך שאמר ונעתרות נשיקות שונא: ואשר לא יתן על פיהם משלי כ״ז
וקדשו עליו מלחמה. כלומ׳ מי שלא יתן להם מה ששואלים ממנו במאכל
ובמשתה כמו שאמר למעלה אטיף לך ליין ולשכר ואם לא יתן יזמינו עליו
מלחמה כלומר יתאספו יחד נביאי השקר וילחמו עליו בדברים רעים. ויש
מפרשים הנושכים בשניהם מה שנותנים להם מלחם ובשר ושאר מאכלים

נושכים בשניה' ואוכלים ואז יקראו להם שלום ויתנבאו להם דברים טובים. וכן
הם: לכן לילה לכם מחזון. מזה החזון שאתם מתנבאים לילה ואפלה יהיה לכם
כשיבא האויב ויבחנו דבריכם כי שקר אתכם. וכפל הענין במש' ואמר וחשכה
לכם מקסום. כי נבואתכם נבואת קסם היתה או מקצתם היו קוסמים ומקצתם
היו חולמים: מקסום. מקור: ובאה השמש. מרוב הצרה שתמצאם: היום. ר"ל
אור השמש כי ביום ירא' ולהם יקדר מרוב הצרה. וי"ת היום עידנא: ובשו
ועטו על שפם. כשיראו שלא תתקיים נבואתם יבושו ויהיו כאבלי' העוטים על
שפם. כמו שאמר האל ליחזקאל ולא תעטה על שפם: כי אין מענה אלהים. יחזקאל כ"ד
כי ידעו ויכירו העם כי מה שהיו אומרים להם לא היה דבר אלהים: מענה. שמואל א' ט'
כמו דבר וכן וה' ענהו. מה ענה ה': ירמיה כ"ג

ואולם אנכי מלאתי כח את־רוח יהוה
ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל
חטאתו: שמעו־נא זאת ראשי בית יעקב
וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת
כל־הישרה יעקשו: בנה ציון בדמים וירושלם
בעולה: ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר
יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל־יהוה ישענו
לאמר הלא יהוה בקרבנו לא־תבוא עלינו
רעה: לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם
עיין תהיה והר הבית לבמות יער:

ואולם אנכי. אמר הנביא באמת אינני כמוהם שאין להם מענה אלהים
אבל אנכי מלאתי כח את רוח ה'. אני מלא מרוח ה' מכח משפט וגבורה
להגיד להם פשעיהם ולא אירא מהם כמו שעושים נביאי השקר שמחניפים להם
ומשבחים להם מעשיהם הרעים ודבריהם שקר אבל דברי אמת ומשפט אגיד
להם: שמעו נא. שב להוכיח הראשים והקצינים כמו שאמר למעלה: יעקשו.
יעותו. הדרך הישרה הם מעותים אותה וכל דרכיהם ומעשיהם חמס וגזל: בונה
ציון. כל אחד מהראשים והקצינים בונה ביתו בדמים ר"ל בגזל וחמס שעושים
לעניים ואותם שאין בהם כח לעמוד כנגדם. והנה אותו ממון שלוקחים בגזל

הוא דם העשוק שהרי הוא כאלו שפך דמו שאין לו מה יאכל וישיב את נפשו׃
וכן אמ׳ שלמה כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח׳ ויית רבנן בתיהון משלי א׳
בניין בדם אשיד וירושלם בנכלין׳ ואף כי הבין בדמים כמשמעו׳ ולדעתי
יהיה פי׳ שהיו לוקחי׳ כופר משופכי דמי׳ ובאותו כופר היו בונים בתיהם׃ ראשיה׳
הם המלכים או הסנהדרין׃ וכהניה שהיה להם להורות התורה כמו שאמר
יורו משפטיך ליעקב וגומ׳ ׳והם יורו במחיר׳ מי שיתן לה׳ כסף יעשו לו הוראה דברים לב
כרצונו׃ ונביאיה׳ הם נביאי השקר׃ יקסמו׳ כי נבואתם שקר וקסם כמו שפי׳
למעלה׃ ועל ה׳ ישענו׳ כלומר כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה
ולא יחריב את ביתו כמו שהיו אומרי׳ היכל ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה׃ לכן ירמיה יז
בגללכם׳ פי׳ בעבור עונותיכם שרבו ולא ימנה אל כבודו ואל ביתו כאשר
אמרתם׳ וציון שבניתם בדמים שדה תחרש כלומ׳ כשדה תחרש שלא ישאר
בה בנין ותהיה כמו השדה הנחרש׳ וירושלם שבניתם בעולה עיין תהיה גלי
אבנים שיהרסו האויבים הבניינים ויתנו אבן על אבן ויהיו אבני הבנין לגלים׳
וכן אמר שמו את ירושלם לעיים׳ וכן ת״י ליגרין׳ ותרגום והיתה בבל לגלים
ליגרין ולעני השדה ליגרי חקלן׃ עיין תהיה׳ בנ״ון כמו במ״ם׳ וכן לקץ הימין׳ תלים עט
והדומים להם׃ והר הבית לבמות יער׳ והר הבית ששם בית המקדש יהיה לבמו׳ ירמיה נא
יער׳ כלומ׳ יהיה ליער בעבור היותו חרב יצמחו בו עשבים ועצים׳ ומה שאמר סימן א׳
לבמות לשון רבים לפי שהיו שני הרים סמוכים הר הבית והר הזיתים׳ או דניאל יב
קרא גלי האבנים במות׳ ויית לחישת חורשא׃

וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים יִהְיֶה הַר בֵּית־ ד
יְהוָה נָכוֹן בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא הוּא מִגְּבָעוֹת
וְנָהֲרוּ עָלָיו עַמִּים׃ וְהָלְכוּ גּוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ ׀
וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה וְאֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב
וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא
תוֹרָה וּדְבַר יְהוָה מִירוּשָׁלִָם׃ וְשָׁפַט בֵּין עַמִּים
רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצֻמִים עַד־רָחוֹק וְכִתְּתוּ
חַרְבֹתֵיהֶם לְאִתִּים וַחֲנִיתֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת
לֹא־יִשְׂאוּ גּוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּן עוֹד

מלחמה: וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו
ואין מחריד כי־פי יהוה צבאות דבר: כי כל־
העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך
בשם־יהוה אלהינו לעולם ועד:

והיה באחרית הימים. אחר שאמר חרבן ציון וירושלם אמר נחמה זו עליהם
ישעיה ב׳ ויהיה זה באחרית הימים והם ימי המשיח. ונחמה זו אמרה ישעיהו בזה הלשון
מעט מלים שונים ביניהם: הר בית ה׳. הוא הר הבית שאמר שיהיה לבמות
יער. עוד יבא זמן שיהיה נכון בראש ההרים. ומה שאמר נכון ונשא לא
שיהיה ההר ההוא גבוה בגופו ממה שהיה אלא ר״ל שהגוים ינשאוהו ויכבדוהו
ויבאו לעבוד בו לשם ה׳. וזכר זה לפי שהגוים היו עובדים אלהיהם על ההרים
הרמים ועל הגבעות הנשאות. אמר כי אז יעבדו את הש״י שכם אחד וינשאו הר
זה מכל ההרים ומכל הגבעות שהיו מנשאים ומכבדים מתחלה: ונהרו
עליו עמים. וירוצו. ומזה נקרא מרוצת המים הרבים נהר: והלכו. ואמרו.
כל גוי יאמ׳ לחברו לכו ונעלה ויורנו מדרכיו: כי מציון תצא תורה. זה
דברי הנביא לא דברי העמים. כלומר למה יאמרו העמים לכו ונעלה ויורנו
מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים והמורה הוא מלך המשיח ועליו
בראשית מ״ט אמר ושפט: ושפט. השופט והוא מלך המשיח וכן ויגד ליעקב המגיד.
בראשית מ״ח ויאמר ליוסף האומר. אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם
יבואו למשפט לפני המלך המשיח שיהיה אדון על כל העמים והוא יוכיח להם
ויאמר למי שימצא אתו העול ישר המעוו׳ לבעל דינך. ומפני זה לא תהיה
מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו
אותם לעשות מהם כלי עבודת האדמה: לאתים. המרא שחופרין בו נקרא
שמואל א׳ י״ג את. ורד״ק היו לאתים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו:
ויקרא כ״ח למזמרות. הם הכלי׳ שזומרי׳ בהם הגפנים ושאר העצים. כמו וכרמך לא תזמור:
וישבו. ישראל וכל הגוים גם כן כי לא תהיה מלחמה בעולם: כי פי ה׳
צבאות דבר. וכיון שהוא ית׳ דבר יקיים דברו. כי כל העמים ילכו איש
בשם אלהיו. עד אותו זמן ילכו איש בשם אלהיו כי לא ישובו לדרך הטובה
עד שישיבם המלך המשיח לדרך הטובה אחר מלחמת גוג ומגוג: ואנחנו.
אבל אנחנו בית ישראל נלך בשם ה׳ אלהינו לעולם ועד. כי אעפ״י
שיחרב הבית ונגלה מארצנו לא נמיר אלהינו באל אחר אלא נלך בשמו כל
תהלים מ״ד הימים. כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר:

ביום ההוא נאם־יהוה אספה הצלעה והנדחה

אֲקַבֵּצָה וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי׃ וְשַׂמְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה לִשְׁאֵרִית וְהַנַּהֲלָאָה לְגוֹי עָצוּם וּמָלַךְ יְהוָה עֲלֵיהֶם בְּהַר צִיּוֹן מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

ביום ההוא. ביום קבוץ גליות כמו שאמר באחרית הימים: אספה. כמו
אאספה. וכן ויוסף עוד דוד כמו ויאסף: הצולעה. בצ״רי כמו נוטרה את שמואל ב׳ ו
הכרמים בצ״רי. ופי׳ הצלעה ישראל שהם בגלות כחולים וכצלעים וכואבים כי שיר א׳
מי שהוא בצרה הרי הוא כאלו הוא צלע. וכן אמר דוד ובצלעי שמחו ונאספו. תלים לה
וכן פי׳ אז תפקחנה עיני עורים. אז ידלג כאיל פסח: והנדחה. שהיא רחוקה ישעיה לה
ממקומה. ואולי אמר זה על עשרת השבטים שהם רחוקים מארצם מאד. וי״ת
הצולעה מטלטליא והנדחה מבדריא: ואשר הרעותי. כמו שהרעותי להם
כן איטיב להם. ות״י ודאתבאשא להון מן קדם חובי עמי. ע״א ודאבאשית להון:
ושמתי. לשארית. שלא יכלו בגלות אלא תשאר מהם שארית שישובו לארצם
בזמן הקץ: והנהלאה. היא הרחקה שזכר. ונהלאה נפע״ל נבנה מן הלאה שהוא
ענין רחוק המקום והזמן. וי״ת הנהלא׳ כמו הרחקה מבדריא. וא״א ז״ל פי׳ הנהלאה
החזקה והשמנה ההולכת מהלאה לפני הצאן מרוב בריאותה. וכן פי׳ הצלעה
שאינה יכולה ללכת אני אחזקנה והנהלאה אוסיף על כחה ואשימנה לגוי עצום:

וְאַתָּה מִגְדַּל־עֵדֶר עֹפֶל בַּת־צִיּוֹן עָדֶיךָ תֵּאתֶה וּבָאָה הַמֶּמְשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלֶכֶת לְבַת־יְרוּשָׁלָםִ׃

ואתה מגדל עדר. הוא מגדל דוד. וקראו מגדל עדר כי ישראל נמשלים
לעדר הצאן כמו שהמשילם בכמה מקומות. וציון וירושלם הוא מקום כל
ישראל שהיו נאספים שם שלש פעמי׳ בשנה והיו בה כעדר בתוך הדברו והיתה
היתה ראש ממלכת ישראל. וכפל הענין במ״ש ואמר עופל בת ציון. כי עופל
כמו מגדל כמו עופל ובחן: עדיך תאתה ובאה. כפל הענין במ״ש לחזק ישעיה לב
הענין כי תאתה כמו ובאה: תאתה. האלף נחה: הממשלה הראשונה.
הוא מלכות בית דוד. וכפל הענין במ״ש ואמר ממלכת לבת ירושלם לחזק
הענין. ות״א מלכות משיחא דישראל דטמיר וגו׳. תרגם עופל טמיר כמו שתרגם ויבא מלכים ב׳ ה
אל העופל ועל לאתר כסי:

עַתָּה לָמָּה תָרִיעִי רֵעַ הֲמֶלֶךְ אֵין־בָּךְ אִם־יוֹעֲצֵךְ אָבָד כִּי־הֶחֱזִיקֵךְ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ חוּלִי וָגֹחִי בַּת־

צִיּ֖וֹן כַּיּֽוֹלֵדָ֑ה כִּֽי־עַתָּ֨ה תֵצְאִ֤י מִקִּרְיָה֙ וְשָׁכַ֣נְתְּ
בַּשָּׂדֶ֔ה וּבָ֣את עַד־בָּבֶ֔ל שָׁ֣ם תִּנָּצֵ֔לִי שָׁ֚ם יִגְאָלֵ֣ךְ
יְהוָ֔ה מִכַּ֖ף אֹיְבָֽיִךְ׃ וְעַתָּ֛ה נֶאֶסְפ֥וּ עָלַ֖יִךְ גּוֹיִ֣ם
רַבִּ֑ים הָאֹמְרִ֣ים תֶּחֱנָ֔ף וְתַ֥חַז בְּצִיּ֖וֹן עֵינֵֽינוּ׃ וְהֵ֗מָּה
לֹ֤א יָֽדְעוּ֙ מַחְשְׁב֣וֹת יְהוָ֔ה וְלֹ֥א הֵבִ֖ינוּ עֲצָת֑וֹ כִּ֥י
קִבְּצָ֖ם כֶּעָמִ֥יר גֹּֽרְנָה׃ ק֧וּמִי וָד֣וֹשִׁי בַת־צִיּ֗וֹן כִּֽי־
קַרְנֵ֞ךְ אָשִׂ֣ים בַּרְזֶ֗ל וּפַרְסֹתַ֙יִךְ֙ אָשִׂ֣ים נְחוּשָׁ֔ה
וַהֲדִקּ֖וֹת עַמִּ֣ים רַבִּ֑ים וְהַחֲרַמְתִּ֤י לַֽיהוָה֙ בִּצְעָ֔ם
וְחֵילָ֖ם לַאֲד֥וֹן כָּל־הָאָֽרֶץ׃

ירמיה כ׳ עתה למה תריעי רע. ענינו ענין תרועה לאבל. כמו ותרועה בעת צהרים.
שמות ל״ב ורע שם. וממנו את קול העם ברעה. ואמר זה כנגד ציון וירושלם. ואמר לשון
נקבה כנגד העיר או כנגד הכנסה. אמר עתה שאת קרובה לגלות מארצך למה
זה תתאבלי ותבכי עוד זכרי יום הנחמה והישועה: המלך אין בך. הלא
מלכך ויועצך האל ית׳. ואעפ״י שיסתיר פניו האל יתב׳ עתה ממך עדין הוא
מלכך ויועצך ואם ינלך עתה מארצך עד יגאלך מגלות בבל ויבא זמן שיגאל
כל ישראל הנפוצים והנדחים באפסי הארץ. ועל זה אמר ועתה נאספו וג׳:
ירמיה ו׳ חולי וגוחי. חולי מענין חיל כיולדה. וגוחי ענין האנחה כי הוא מענין
תלים כ״ב אתה גוחי מבטן שהוא ענין הוצאה והאנחה היא הוצאת הנשימה. אמר אם יש לך
לחול ולכאוב מפני עונך יש לך לחול ולגוח כי בעונותיך עתה תצאי מקריה
ישעיה כ״ט מירושלם וציון שנקראת קרית חנה דוד. או פי׳ מכל קריה וקריה שבארץ ישר׳
ועם כל זה זכרי הנחמה ואל תחשבי שאבדה תקותך: ושכנת בשדה. כדרך
השבויים שמוציאים אותם מעריהם ומניחים אותם בשדה עד שיאספו כלם
ואחר כך מוליכים אותם כלם בשבי לארץ המגלים: ובאת עד בבל. כי
שם מקום הגלות לאותם שהגלה נבוכד נצר מלך בבל: שם תנצלי. מבואר
הוא: ועתה. זה אמר כנגד קבוץ גליות בימי המשיח. ואמר כי עתה מובטחים
תהיו בנחמה זו. ואם היא לאורך זמן היא כמו הדבר שהיה להם עתה בזמנם:
גוים רבי׳. זהו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו: האומרי׳ תחנף. יחשבו
בלבם עתה תחניף ציון ותתחייב ובעונותיה תחרב כמו שחרבה מקדם: ותחז
תלים ע״ בציון עינינו. ותראינה עינינו בציון מה שקוינו. וכן ובאויבי ראתה עיני.

ותחז כמו ותחזה : והמה לא ידעו וג׳ . למה העיר רואה לבא על ירושלם כי
הם חושבים לשלול שללה ולהחריבה עלו עליה ולא הבינו עצת למה העירם
לבא עליה כי הוא ית׳ העירם כמו שכתוב בנבואת יחזקאל והעליתך מירכתי
צפון והביאותך אל הרי ישראל : כי קבצם כעמיר גורנה . כמו שמקבץ יחזקאל לט
אדם עמירי השדה אל הגורן לדושם שם כן יקבץ האל ית׳ העמים על ירושלם
וישראל ידושו אותם שם : קומי ודושי . כי קרנך אשים ברזל . לנגח אותם
ולהפילם : ופרסותיך אשים נחושה . לדושם . וזהו שאמר והדיקות עמים
רבים כי ישימם כעפר לדוש : והחרמתי . כמו שאמר בנבואת זכריה ואסף
חיל כל הגוים . ואמר יהיה על מצלת הסוס קדש לי״י . ואפשר כי קצת חיל זכריה יד״
הגוים יהיה בזה לישראל וקצתו יהיה קדש לה׳ : זכריה יד״

ה עתה תתגודדי בת גדוד מצור שם עלינו
בשבט יכו על הלחי את שפט ישראל :

עתה תתגודדי בת גדוד . עתה בזמן ההוא תתגודדי שיבאו עליך גדודים
לפיכך תקראי בת גדוד ר״ל עדת גבורים : מצור שם עלינו . גוג ומגוג שם
מצר עלינו עם כל גדודיו וחיילותיו : בשבט יכו על הלחי את שופט
ישראל . כמו שאמר ויצא חצי העיר בגולה וגו׳ ואז יכוו השופטים והגדולים זכריה יד״
אשר בישראל עד שיכו אותם בשבט על הלחי דרך בזיון :

ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי
יהודה ממך לי יצא להיות מושל בישראל
ומוצאתיו מקדם מימי עולם :

ואתה בית לחם אפרתה . אמר אפרתה להודיע אי זה בית לחם . וכן
ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם . ואמר מבית לחם יהודה . עדה
כי בית לחם אחר היה . ואמר כנגד בית לחם אתה בית לחם צעיר להיות בראשית מח״
באלפי יהודה אע״פי שהיית צעיר להיות באלפי יהודה ממך לי יצא שופט שופטים יב״
להיות מושל בישר׳ וזהו המלך המשיח . ופי׳ להיות להיותך נמנה בערי אלפי
יהודה צעיר אתה כנגדם ואע״פי כן ממך יצא לי המשיח כי מזרע דוד שהיה מבית
לחם יהיה וזהו שאמר ומוצאותיו מקדם מימי עולם . כי מוצאות המשיח
בזמנו . ואמר כי מקדם מזמן רב היו מבית לחם והו דוד כי יש זמן רב בין דוד
ובין מלך המשיח ואמרו זה ישו המשיח וזהו אל שהוא מימי קדם מימי עולם .
ויש עליהם תשובה כי הוא לא משל בישראל אבל הם משלו בו . ומה שאמרו
כי מי היה מימי קדם אלא אל וזהו שקר כי האל קודם ימי עולם היה . והם
אומרים כי מקדם מימי עולם היו מוצאותיו . כלומר כי אז יצא והאל קדמון

בלי ראשית. ומה שאמר כי מעולם ועד עולם אתה אל. ר"ל מטרם עולם. תלים צ׳
כמו שאמר בטרם הרים יולדו. וכן מעולם נסכתי מטרם עולם. כמו שאמר לים צ׳
עד לא עשה ארץ וחוצות: ויונתן ואת בית לחם אפרת וגו׳ : משלי ח׳

לָכֵן יִתְּנֵם עַד־עֵת יוֹלֵדָה יָלָדָה וְיֶתֶר אֶחָיו משלי ח׳
יְשׁוּבוּן עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְעָמַד וְרָעָה בְּעֹז יְהוָה
בִּגְאוֹן שֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו וְיָשָׁבוּ כִּי־עַתָּה יִגְדַּל עַד־
אַפְסֵי־אָרֶץ׃

לכן יתנם. בעת הישועה יתן האל את ישראל בצרה ויביאם עד עת יולדה
ילדה כלומר יאחזום צרים כצירי יולדה מרוב צרתם. כמו שאמר בנבואת
דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא: ויתר אחיו דניאל י״ב
ישובון על בני ישראל. יתר אחיו הם שבט יהודה ובנימין שיותרו כשגלו
עשרת השבטים. וכינוי אחיו על המשיח: על בני ישראל. כמו עם. והם
עשרת השבטים. כלומר אלה ואלה ישובון אל אדמתם. ויונתן בכן יתמסרון כעידן
לידתא למילד ושאר אחיהון יתמכון עליהון בני ישראל. ורז"ל דרשו מזה ואמרו
אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות הרשעה בעולם תשעה חדשים שנאמר
לכן יתנם עד עת יולדה ילדה: ועמד ורעה. אחר הצרה יעמוד המלך המשיח
וירעה את ישראל בעוז ה׳: בגאון שם ה׳. כמשפט שיעשה האל בגוים הקם
בעוזו ובגאונו שהראה להם ייראו ממנו כל אפסי ארץ וירעה את ישר׳ בהשקט
ובבטחה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואין מחריד כמו שאמ׳ למעלה. וזהו סימן ד׳
שאמר וישבו שישבו בבטחה ובשלום לעולם: כי עתה יגדל. שם המשיח
יגדל עתה אחר משפט הרשעי׳. וכן אמ׳ ויסגי שמיה :

וְהָיָה זֶה שָׁלוֹם אַשּׁוּר כִּי־יָבֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ
בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ וַהֲקֵמֹנוּ עָלָיו שִׁבְעָה רֹעִים וּשְׁמֹנָה
נְסִיכֵי אָדָם׃ וְרָעוּ אֶת־אֶרֶץ אַשּׁוּר בַּחֶרֶב
וְאֶת־אֶרֶץ נִמְרֹד בִּפְתָחֶיהָ וְהִצִּיל מֵאַשּׁוּר כִּי־
יָבֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי־יִדְרֹךְ בִּגְבוּלֵנוּ׃

והיה זה שלום אשור כי יבא. תחת הפחד שאנו מפחדי׳ בזמן הזה מאשור
שיבא בארצנו: וכי ידרוך בארמנותינו. זה יהי׳ שלום לנו מכל פחד שלא נפחד
עוד עד עולם. ופי׳ זה שלום על המשיח כי הוא יהיה סבת השלום כמו שאמר

ודבר שלום לגוים. או פי׳ זה שלום יהיה שלא יבא עוד אויב בארצנו כמו שהוא
רגיל לבא היום : והקמונו עליו. פי׳ על האויב אם יבא בזמן ההוא כמו זכריה ט׳
שבא בזמן הזה. מלך אשור אם יבא או נקים עליו שבעה רועים ושמונה
נסיכי אדם. כלומר שיעמדו נגד האויב ויכוהו. והרועים והנסיכים יהיו שרי
המלך המשיח שיהיו רועי ישראל במנותו ונסיכים ממונים עליהם. ומה שאמר
שבעה שמונה כמו תן חלק לשבעה וגם לשמונה. כלומר רבים רועים ונסיכים. קהלת י״א
ורועים ונסיכים ענין כפול במ״ש כי הרועים הם הנסיכים. וי״ת ונמני עלנא שבעא
מלכין ותמניא רברבי אינשא. ואני תמיה איך תרגם עליו עלנא. ויתכן לפרש
עליו כמו עמו ר״ל עם מלך המשיח. וכן ועליו מטה מנשה. ורז״ל אמרו מאן במדבר ב׳
נינהו שבעה רועים דוד באמצעיתא וחנוך ומתושלח בימינו אברהם ויעקב ומשה
משמאלו. ומאן נינהו שמנה נסיכי אדם ישי שאול ושמואל עמוס וצפניה חזקיה
אליהו ומשיח: ורעו. אלה הרועים ירעו את ארץ אשור בחרב. ופי׳ ורעו ושברו.
כמו ורעו דליותיו. ירעוך קדקד: ואת ארץ נמרוד. הוא בבל כמו שכתוב ירמיה י״א
ותהי ראשית ממלכתו בבל. וזכר אשור ובבל לפי שהם החריבו את ארץ ישראל ירמיה ב׳
והם יחריבום : בפתחיה. בחרבותיה. כמו והמה פתיחות שפירשנו חרבות. ר״ל בראשית י׳
כי בכלי מלחמתם יהרגום. ות״י בפתחיה בתקוף כרכהא: והציל. המלך המשיח תלים נ״ה
יצילנו בהחריבו ארץ אשור ובבל עם נסיכיו ושריו שלא יבא עוד אויב מן הארץ
ההיא שיבא בארצנו ושידרך בגבולינו. ומלת כי במקום ש״ן השמוש. כמו
כי נתן לעבאך לחם כמו שנתן : שופטים ח׳

וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל
מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה
לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ וְהָיָה שְׁאֵרִית
יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת
יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס
וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־
אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃

והיה שארית. אותם שישארו אחר שיצרפו כמו שאמר וצרפתים כצרף את
הכסף וגו׳: בקרב עמים רבי׳. שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג ויהיו ישראל זכריה י״ג
ביניהם כטל מאת ה׳ כי הטל בא מאת ה׳ מן השמים והמקוה לו לא יקוה
לאיש שיביאנו לו אלא לה׳ יקוה כי הוא הממטיר והמביא לארץ הטל והמטר

כן ישראל בישועה שהיא לא יקוו אלא לאל ית׳ כי הוא המושיעם ואין זולתו
מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים הנלחמים עליהם יהיו רבים ומי יוכל
להושיעם בלתו ותרד ישועתו להם כאשר ירד הטל על האדמה. ואמר אחר
כן כרביבי׳ עלי עשב כי הרביבים הם המטר הרב והעשב גדול מהדשא
כן יהיו הם הולכים וגדלים וטובו להם הולך וגדל: יקוה לאיש. ייחל לבני
אדם. כפל הענין במלות שונות: והיה. כאריה בבהמות יער. האריה
הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער החזקים כמו הנמר והדוב והזאב
ויעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו ואין מציל. והכפיר הוא הקטן במין
האריה אבל הוא גדול מגור. והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל יש
לו כח בעדרי צאן ויטרוף מהם ואין מציל. כן יהיו ישראל בקרב העמים האם
הנאספים על ירושלם שישמידום ויהרגום כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת
זכריה: תרום ידך. מבואר הוא:

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ
מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי עָרֵי
אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל מִבְצָרֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים
מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ לָךְ׃ וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ
וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה
יָדֶיךָ׃ וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי
עָרֶיךָ׃ וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃

והיה. והכרתי סוסיך. כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבות כי שלום
יהיה לך לעולם אחר מלחמת גוג ומגוג. וי״ת ואשיצי סוסות עממיא מבינך
ואוביד ית רתיכיהון: והכרתי ערי ארצך. שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו
לחומה כי שלום יהיה להם וריב אדם לא יהיה בהם. ואמר והכרתי כלומר במה
שארבה אתכם ואתן לכם שלום כאלו אני אכרות את חומת עריכם עד שלא
יקראו ערים אלא פרזות. וכן אמר פרזות תשב ירושלם וגומר. וכן פי׳ והרסתי זכריה ב׳
כל מבצריך. ועוד כי ישיבת הפרזות טובה לבריאות הגוף מישיבת הערים
המוקפות והכרכים. וכן אמ׳ רז״ל אין מוציאין מעיר לכרך מפני שישיבת כרכים
קשה. ואמ׳ מנין שישיבת כרכים קשה שנ׳ ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים נחמיה יא
לשבת בירושלם. והטעם כי האויר צר בכרכים ובפרזות הוא רחב וטוב לבריאות

קנוף. ות"י ואשיצי קירוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפיא: והכרתי.
כשפים מידך. כמו מרשותך. כמו ויקח את כל ארצו מידו. ר"ל שלא יהיה במדבר כ"א
בכל ארצך מכשפים ומעוננים כמו שהם היום. וטעם והכרתי שיסיר לב האדם
מבקשך. ופי' מעוננים אמרו רז"ל מעונן זה האוחז את העינים. ר' עקיבא
אומ' זה המחשב עונות ושעו' ואומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח: והכרתי
פסיליך. וטעם והכרתי כמו שפי' אשר למעלה ממנו. וכן טעם ונתשתי:
והשמדתי עריך. אויביך כמו ויהי ערך. וכן ת"י ואשיצי בעלי דבבך. ויש שמואל א' כ"ח
לפרשו כמו שפירשנו והכרתי ערי ארצך: ועשיתי. אשר לא שמעו. ת"י
דלא קבילו אולפן אוריתא:

שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב ו
אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ שִׁמְעוּ
הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מוֹסְדֵי אָרֶץ כִּי
רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ עַמִּי
מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ כִּי
הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ
וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ עַמִּי
זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ
בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן
דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃

שמעו. אמר הנביא כנגד ישראל שמעו מה שאמר לי האל ית'. ומה שאמר
קום ריב את ההרים כמו אל ההרים וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן. ויקרא י"ג
ר"ל קרא ריבך אליהם וכן אמ' לגבעות שתשמענה קולך. וטעם ההרים
והגבעות על דרך האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ. שמעו שמים והאזיני דברים ל"ב
ארץ. כי היא שמעה את כל אמרי ה'. והריב הוא עם ישראל שיתוכח עמהם האל ישעיה א'
ית' על הטובות שעשה להם והם גמלו לו רעה. ות"י ההרים אבהתא והגבעות יהושע כ"ד
אימהתא. כלומר שישמעו האבות שהם אברהם יצחק ויעקב והאמות שהן שרה
רבקה רחל ולאה מה שגמלו בניהם לאל ית': שמעו הרים. והאיתנים. הם
ההרים או הגבעות שהם החזקים אשר ביסוד העפר והם מוסדי ארץ. ות"י

שמעו אבהתנא ית דינא דה' ועיקריא יסודי ארעא : עמי מה עשיתי לך. מה רעה עשיתי לך : ומה הלאתיך. הה"א בקמ"ץ והל"ף בצר"י. ופי' מה מטה עשיתי לך שתלאה לעשותה: ענה בי. העד בי אם עשיתי: כי העליתיך. אבל עשיתי לך טובות שהעליתך מארץ מצרי' שהיית שם בעבודה קשה : ומבית עבדים. פי' מארץ מצרים כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. דברים ה׳
ופי' מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים. או פי' שהם היו עבדים ואתם הייתם עבדים לעבדים ומצרים מבני חם היו ונאמר עבד עבדים יהיה לאחיו: בראשית ט׳
ואשלח לפניך. לפני צאתך שלחתי לך בעבודתך מבשרי' שבשרו לך כי הגאולה להגיע לך מרגך והמבשרים היו שלשה נביאים משה ואהרן ומרים. וי"ת ושלחית קדמך תלתא נביאי' משה אהרן ומרים משה לאלפא מסורת דינא אהרן לכפרא על עמא ומרים לאורא לנשיא: עמי זכר נא. ומה ענה אותו. אחר שהזהרתי שלא יקלל אתכם: מן השטים עד הגלגל. וזכר גם כן מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבי' כליה וכפר לכם במקצת החוטאים שהמית במגפה : עד הגלגל. מה עשה לכם הא"ל ית שהעבירכם את הירדן ביבשה : למען דעת צדקות ה'. הכל זכור מפי הקבלה ומפי תורת משה למען שתדע צדקות ה' שעשה עמך ותטיב מעשיך. ות"י הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא :

בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה : הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי :

במה אקדם ה'. אם יאמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה' שירצה בה וכמה אתן לו. האקדמנו בעולות בעגלים פי' ויהיו העולות עגלים בני שנה שהם טובים ונבחרים : אכף. שרשו כפף והוא מבנין נפע"ל : הירצה. זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד או שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אילים ברבבות נחלי שמן וזה על דרך הפלגה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה : האתן בכורי פשעי. או שמא לא ירצה במנחות איוב כ׳
ובהמות אלא במי שהכיב עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו. וכפל הענין במלות שונות ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת נפשי. ותרגם יונתן פרי בטני חיבוב מעי. כלומר האהוב והחביב שבבני :

הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ

כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃

הגיד לך אדם מה טוב · זהו מענה על השאלה · אמר אין חפצי בעולות
כי אם בעשות הטוב כמו שאמר שמואל הנביא הנה שמוע מזבח טוב: ועשות שמואל א׳ ט״ו
משפט · יכלול כל המשפ׳ שבין אדם לחברו כמו נזקי ממון ודברים האחרים
גם העריות בכללו שנ׳ את משפטי תעשו וכתי׳ אחריו ערות אביך וערות אמך ויקרא י״ח
וגו׳: ואהבת חסד · הוא גמילות חסדים שייטיב האדם ויעשה יותר מן הראוי
לו: והצנע לכת עם אלהיך · הוא יחוד האל ית׳ ואהבתו בכל לבבו ובכל
נפשו · ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעות · וי״ת והוי
צניע להלכא בדחלתא דאלהך · ורז״ל פי׳ כי עשות משפט אלו הדינ׳ · אהבת
חסד זו גמילות חסדי׳ · והצנע לכת עם אלהיך זה הוצא׳ המת והכנסת כלה ·
הרי דברי׳ קל וחומר · ומה דברים שאין דרכן לעשותם בצנעה אמרה תורה
והצנע לכת: דברים שדרכן לעשותם בצנעה על אחת כמה וכמה:

קוֹל יְהוָה לָעִיר יִקְרָא וְתוּשִׁיָּה יִרְאֶה שְׁמֶךָ שִׁמְעוּ מַטֶּה וּמִי יְעָדָהּ׃ עוֹד הַאִשׁ בֵּית רָשָׁע אֹצְרוֹת רֶשַׁע וְאֵיפַת רָזוֹן זְעוּמָה׃ הַאֶזְכֶּה בְּמֹאזְנֵי רֶשַׁע וּבְכִיס אַבְנֵי מִרְמָה׃ אֲשֶׁר עֲשִׁירֶיהָ מָלְאוּ חָמָס וְיֹשְׁבֶיהָ דִּבְּרוּ־שָׁקֶר וּלְשׁוֹנָם רְמִיָּה בְּפִיהֶם׃

קול ה׳ לעיר יקרא · קול ה׳ הוא דבר הנביא כי בשם ה׳ הוא מתנבא:
לעיר · כמשמעו כלומר לבני העיר קורא להם לשוב בתשובה והעיר היא
ירושלם או שומרון · וי״מ לעיר כמו להעיר כלומר להעיר אותם לתשוב׳:
ותושיה יראה שמך · ואיש תושיה · וכן ואני תפלה ואני איש תפלה · אמר תהלים קי״ט
הנביא כשאני קורא דבריך בתוך העיר מי שהוא איש חכמה בינה הוא לבדו
יראה בתוך לבבו את שמך הנכבד וכי ראוי להכנע מפני ה׳ כשהנביא מזכיר
שמו ומזכיר את דברו ושאר האנשים לא יחושו והוא איש תושיה אומר להם
שמעו מטה · כלומר מטה הפורענות · ואמר שמעו כמה קשה גזרה זו: ומי
יעדה · ושמעו מי יעד זאת הגזר׳ להביאה · כי מי שיעדה יוכל להביאה כמו
שיעדה כי היכולת בידו · הה״א יעדה כנוי לגזרה שהיא במשל מטה שהיא מכה
כמו מטה המכה · ותושיה שם לחכמה ושרשו ישה מענין יש · כי אין בעולם
השפל דבר עומד אלא היא לבד׳ נקראת תושיה שעומדת בישותה לעולם: שמות כ״א
יעדה · הזמינה לבא · כמו ואם לבנו ייעדנה · מן המועד אשר יעדו: עוד שמואל ב׳ כ׳

האש. חסר יו״ד. ופירושו כמו היש עוד כמו שת״י האית בבית רשיעא. וה״א
האש מתוק׳ כי היא לשאלה כמו האיש כמוני יברח. וכן אמרה המסרה ב׳ נחמיה ו׳
מתחין חד חסר וחד מלא. ולדעת המתרגם פי׳ כן ראו היש עוד בית רשע אוצרות
רשע. ופי׳ עוד עדיין אחר שקרא קול ה׳. כלומ׳ ראו כי לא מע אל קול ה׳
הקורא וראו כי עדיין תמצאו בבית רשע אוצרות רשע. ובית רשע חסר בי״ת
השמוש כמו בבית וכן הנמצ׳ בית ה׳ והדומי׳ להם. ויש לפרש האש כמשמעו מלכים ב׳ י״ב
כלמ׳ ראו אם איש רשע בביתו אוצרות רשע כי לא שב מרשעו מפני קול ה׳
הקורא: ואיפת רזון זעומה. איפת רזון תמצאו בבית הרש׳ שהיא זעומת האל
ית׳ כמו שאמר עמוס להקטין איפה ולהגדיל שקל: איפת רזון. זו היא עמוס ח׳
איפה קטנה שהיא רזה וחסרה. רזון. שם בשקל קלון חרון. וי״ת ומכילן דשקר
מיתן לוט: האזכה. כלומר כל אחד ואחד היה לו להשיב אל לבו ולאמר
האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה: אבני מרמה. הם משקלות
המרמה כמו שאמר בתורה לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. דברים כ״ה
כשיקח דבר ישקול בגדולה וכשימכור דבר ישקול בקטנה: אשר עשיריה.
עשירי העיר שזכר שומרון או ירושלם: מלאו חמס. מלאו בתיהם חמס:
ויושביה. אף שאינם עשירי׳ דברו שקר שאין להם תחבולה לקנות ממון רב.
להנאה מועטת ידברו שקר: ולשונם רמיה בפיהם. ולשונם בפיהם היא
רמיה והוא תאר בפלם שביה ענית:

וְגַם־אֲנִי הֶחֱלֵיתִי הַכּוֹתֶךָ הַשְׁמֵם עַל־חַטֹּאותֶיךָ׃
אַתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשְׂבָּע וְיֶשְׁחֲךָ בְּקִרְבֶּךָ וְתַסֵּג
וְלֹא תַפְלִיט וַאֲשֶׁר תְּפַלֵּט לַחֶרֶב אֶתֵּן׃ אַתָּה
תִזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר אַתָּה תִדְרֹךְ־זַיִת וְלֹא־תָסוּךְ
שֶׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא תִשְׁתֶּה־יָּיִן׃ וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת
עָמְרִי וְכֹל מַעֲשֵׂה בֵית־אַחְאָב וַתֵּלְכוּ בְּמֹעֲצוֹתָם
לְמַעַן תִּתִּי אֹתְךָ לְשַׁמָּה וְיֹשְׁבֶיהָ לִשְׁרֵקָה
וְחֶרְפַּת עַמִּי תִּשָּׂאוּ׃

וגם אני. כמו שאתה החלית העניים והעשוקים במרמותך כן אני החליתי אותך
בהכות אותך מכה קשה: השמם על חטאתיך. השמותך על חטאתך. או פי׳
ענין תמיה׳. כלומר אתמיה בני אדם ברוב הכותי אותך על חטאתך. השמם.
מקו״ר. וי״ת ואף אנא אייתי עלך מרע ומחא אצדייך על דחטיתא: אתה

תאכל. מאכלך יהיה למארה שלא תשבע ממנו : וישחך בקרבך. הכנעתך
תהיה בקרבך כלומר בארצך קודם שתגלה. וישחך שם שרשו ישח בשלם ושעך תלים ע״ח
תתן לינו. וית ויהא לך למרע במעך : ותסג ולא תפליט . תשיג האשה
להריון ולא תפליט הולד אלא ימות במעיה : ואשר תפלט לחרב אתן.
ואשר תלד לא ישמחו בו כי יפול בחרב האויב. ותסג בקמץ כמו בשין. וכן
ארור מסיג גבול רעהו: אתה. מבואר הוא. תדרוך. בחולם לקריאת בן אשר דברים כ״ז
ובחטף קמץ לקריאת בן נפתלי. ותירוש. על שם סופו כמו וטחני קמח. כי ישעיה מ״ז
לא ידרוך האדם התירוש אלא הענבים: וישתמר. אעפי כן לא תעקרו בכל
הרע שאני מביא עליכם ועדיין חק עמרי ישתמר בכם ותשגו חקותי . ואמר
וישתמר לשון יחיד ואמר חקות לשון רבים ר״ל כל חק וחק : וחרפת
עמי תשאו . מה שהייתם מחריפי עמי שהם העשוקים תקבלו עונש אותה
החרפה שיחרפו אתכם הגוים :

ז אַלְלַי לִי כִּי הָיִיתִי כְּאָסְפֵּי־קַיִץ כְּעֹלְלֹת
בָּצִיר אֵין־אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי
: אָבַד חָסִיד מִן־הָאָרֶץ וְיָשָׁר בָּאָדָם אָיִן כֻּלָּם
לְדָמִים יֶאֱרֹבוּ אִישׁ אֶת־אָחִיהוּ יָצוּדוּ חֵרֶם :
עַל־הָרַע כַּפַּיִם לְהֵיטִיב הַשַּׂר שֹׁאֵל וְהַשֹּׁפֵט
בַּשִּׁלּוּם וְהַגָּדוֹל דֹּבֵר הַוַּת נַפְשׁוֹ הוּא וַיְעַבְּתוּהָ:
טוֹבָם כְּחֵדֶק יָשָׁר מִמְּסוּכָה יוֹם מְצַפֶּיךָ פְּקֻדָּתְךָ
בָּאָה עַתָּה תִהְיֶה מְבוּכָתָם : אַל־תַּאֲמִינוּ
בְרֵעַ אַל־תִּבְטְחוּ בְּאַלּוּף מִשֹּׁכֶבֶת חֵיקֶךָ שְׁמֹר
פִּתְחֵי־פִיךָ : כִּי־בֵן מְנַבֵּל אָב בַּת קָמָה בְאִמָּהּ
כַּלָּה בַּחֲמֹתָהּ אֹיְבֵי אִישׁ אַנְשֵׁי בֵיתוֹ : וַאֲנִי
בַּיהוָה אֲצַפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׁעִי יִשְׁמָעֵנִי
אֱלֹהָי :

איוב ו׳ אללי לי. מלעיל הטעם באל״ף. אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם במ״ר·
ועניינו כמו אוי · ורבי אחי ר׳ משה פי׳ לשון יללה האל״ף מקום יו״ד כמו ישי
ואשי · אמר הנביא אוי לי ברעות ישראל כי הם לא שמעו בתוכחתי והאל
נפרע מהם ואוי לי מרעתם ואוי לי מרעתם: כי הייתי כאספי קיץ. נשארתי
כדבר מועט הנשאר אחר שלקטו ואספו פירות הקיץ · או כעוללות שנשארו
בגפן אחר שכלה הבציר: אין אשכול לאכול. איני מוצא בגפן אשכול אחד
לאכול כי כבר נבצר. כלומר אין חסיד וישר שאלמוד מעשיו: בכורה אותה
נפשי. כלומר אם תמו החסידים והישרים אותה נפשי שיעמוד עתה אחד מבני
הדור שילמד דרכי החסידים והישרי׳ והוא הבכורה במשל: כא׳פי. עם רבים
ישעיה ל״ג מן אסף החסיל : אבד חסיד · חרם · רשת · כמו משטח חרמים תהיה · מצודים
יחזקאל כ״ו וחרמי׳ · אמר יצודו כל אחד אחיו להרגו כמו הצייד שצד העופות ברשת:
קהלת ז׳ על הרע כפים להיטיב הרע · מקו״ר וכן היטב · אמר יתנו דעתם על הרע
אשר בכפיה׳ להטיבו ולחזקו · וזה דרך צחות לומר לשון על הטבו לענין אחרי·
שמואל א׳ כ׳ וכן כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך · וכן היטב חרה לך · זה הלשון לחזק
יונה ד׳ הענין · ואמר כי בזה יחזיקו הרע בכפיהם לקחת שוחד להטות דין : השר
שואל · כי לא ישאל המלך שוחד בפיו כי יתבייש מזה אלא השר שואל בעבורו:
והשופט בשלום · השופט גם כן ידו עמהם ויש לו חלק בשוחד וזהו שלום
הושע ט׳ שהוא גמול · כמו באו ימי השלום · וכן במשקל אחר ורודף שלמונים · והנה
ישעיה א׳ השופט מטה הדין כדי שיגמול לו המלך טובה בממון שלוקח בהטיית הדין :
והגדול · גם כן מי שהוא גדול בחצר המלך והוא תחת השר גם הוא דובר עם
בעל הדין לתת שוחד ויפסקו הדין כרצונו · וזהו הות נפשו · כלומר שברון
תלים נ״ב נפשו ואבדה מן העולם · כמו יעץ בהותו · והות רשעים · וי״ת חמודי נפשיה :
משלי א׳ ויעבתוה · חזקוה בין כולם חזקו הטייה בשוחד שלוקחים · ויעבתוה ענין חיזוק
ישעיה ה׳ כמו החבל החזק שנקרא עבות · והחז״ל פי׳ כי כל עבות מג׳ חוטים · וכן וכעבות
העגלה שהיא משלש רצועות והיא החזקה · וכן פירשו רז״ל עבות ג׳ עלין בקי
אחד · וכן אמ׳ ויעבתו׳ לפי שהם שלשה מחזיקי העולה והטיית הדין השר והשופט
והגדול : טובם כחדק · הטוב שבהם הוא כמו החדק שהוא הקוץ שהוא
מכאיב כל הנוגע בו · וי״ת טבא די בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא :
ישר ממסוכה · והישר שבהם הוא קשה יותר מן המסוכה שהוא גדר הכרמים
שעושי׳ מקוצי׳ · וי״ת ודקשיט בהון מקיונת קיי״ג כ״ש : ממסוכה · בקמ״ץ כמו
איוב א׳ בש״ין מן הלא אתה שכת בעדו · הנני שך את דרכך בסירים : יום מצפיך · יום
הושע ב׳ נביאי השקר שהם מצפיך ונביאיך שהיו מבטיחים אותך על שקר עתה יראה
היום ההוא מה הוא אם טוב ואם רע · כי הנה פקדתך באה · כלומר פקודת
שמות י״ד עונך: עתה תהיה מבוכתם · מבוכת נביאי השקר ר״ל ערבובם מן נבוכים הם
בארץ : אל תאמינו ברע · בדור הזה אין אדם יכול להאמין ברעו: באלופי·
בגדול ר״ל באחיו הגדול: משוכבת חיקך · גם מאשתך שיך אתה שתשמור
תלים קי״ט פתחי פיך שאם תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו · פתחי · רבים מן פתח

דבריך יחיד: כי בן מנבל אב · הבן היה לו לנשא האב ולכבדו ובדור הזה הוא מעטילו ומבזהו· וכן בת קמה באמה כלה בחמותה וגו׳· וכל זה הפך הנכונה והמנהג : ואני בה׳ אצפה · דברי הנביא על לשון ישראל· כמו שאמר אחריו אל תשמחי אויבתי לי· ואחרי שאמר מיכה דברי הפורענות סיים נבואתו בדברי נחמה ואמר ואני בה׳ אצפה כלומ׳ אף על פי שאני גולה אחרני על עונותי עוד אצפה בה׳ שיוציאני מן הגלות· וכפל הענין כמ״ש ואמר אוחילה לאלהי ישעי: ישמעני אלהי· שבטחתי בו שישמעני בגלות:

אַל־תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי כִּי־
אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ יְהוָה אוֹר לִי׃ זַעַף יְהוָה אֶשָּׂא
כִּי חָטָאתִי לוֹ עַד אֲשֶׁר יָרִיב רִיבִי וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי
יוֹצִיאֵנִי לָאוֹר אֶרְאֶה בְּצִדְקָתוֹ׃ וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי
וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאֹמְרָה אֵלַי אַיּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיִךְ
עֵינַי תִּרְאֶינָּה בָּהּ עַתָּה תִּהְיֶה לְמִרְמָס כְּטִיט
חוּצוֹת׃ יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ יוֹם הַהוּא יִרְחַק־
חֹק׃ יוֹם הוּא וְעָדֶיךָ יָבוֹא לְמִנִּי אַשּׁוּר וְעָרֵי
מָצוֹר וּלְמִנִּי מָצוֹר וְעַד־נָהָר וְיָם מִיָּם וְהַר הָהָר׃
וְהָיְתָה הָאָרֶץ לִשְׁמָמָה עַל־יֹשְׁבֶיהָ מִפְּרִי
מַעַלְלֵיהֶם׃

אל תשמחי אויבתי לי · אפשר שקיו״ל לכנוי אף על פי שאמלה מלעיל· אמר אויבתי כינגד מלכות הרשעה שארך גלות ישראל ברשותה יותר מאולף שנה ואושבת כי אבדה תקות ישראל והיא שמחה לאידה · ואמ׳ כינגדה אל תשמחי לי את שאת אויבת לי· וכן ת״י לא תחדין רומי בעלת דבבותי: כי נפלתי קמתי· אם נפלתי בגלות עוד אקום· ואמר קמתי עב״ר במקום עתי״ד כדרך הנבואות כי מה שאומר האל יתברך שיהיה הוא קיים כאלו היה : כי אשב בחשך ה׳ אור לי· אם אשב בגלות בחשך כלומ׳ בצרה גדולה שהיא נמשלת לחשך אני בוטח בה׳ שיהיה עדיין אור לי ויוציאני מחשך לאור : זעף ה׳ אשא· בגלותי אני נושא וסובל זעף ה׳· ומצדיק עלי את הדין כי חטאתי לו· ואסבל עד אשר

יריב ריבי עם הגוים שלחצוני: ועשה משפטי. שיקח נקמתי מהם: בצדקתו.
שיעשה לי עוד צדקה. ותרגם יונתן אמרת ירושלם לות מן קדם ה׳ קבילית:
ותרא אויבתי. היו״ד היא כמו שפי׳ למעלה. וכן תרגם יונתן: ותרא.
מלרע. כמו ירא מרעה. תרא אשקלון: אויבתי. מלעיל בשני פשטין כמו ברא׳שית מ״א
הראשון. אמר אויבתי שתראה שיושיעני האל יתכסך לאור יהיה לה בשת ממה זכריה ט׳
שהיתה אומרת לי בגלות איו ה׳ אלהיך. עיני תראינה בה. הנו״ן דגושה
שלא כמנהג אלא אם כן תהיה נו״ן ה״א המעולה. אמר עיני תראינה באויבתי
כחפצי ורצוני כי עתה בבא לי הגואל תהיה למרמס כטיט חצות. וכן
ובאויבי ראתה עיני: יום לבנות גדריך. אמר כנגד האויבת יום שחשבת תלים צ״ב
לבנות גדריך בבזת ישראל כשתבואי עם גוג ומגוג בארץ ישראל יום ההוא
ירחק חק. היום ההוא יהיה לך לחטא וירחיק חקך שהיה לך באמות ובישראל
והיית מושלת עליהם. והמפרשים פירשו הפסוק כנגד ישראל. וכן תרגם יונתן
בעידנא ההיא יתבניין כנישתא דישראל בעידנא ההיא יתבטלן גזירת עממיא:
יום הוא ועדיך יבא. אותו יום תשועת ישראל יום הוא לה ועדיך יבא האויב
להשחיתך: למני אשור וערי מצור. זכר אשור שגלו שם ישראל תחלה:
למני. כמו למן כמו מני אפרים: וערי מצור. כמו ערי מבצר. כלומר שלא שופטים ה׳
ימלטו מפני חזקם. וכן ותבן צר מצור לה. והדומים לו רבים: ולמני מצור. זכריה ט׳
ומן ערי המצור: ועד הנהר. וזהו נהר פרת כי פרת הוא גבול ארץ ישראל ומשם
והלאה ארץ העמים: וים מים. ועד שוכר עומד במקום שנים ר״ל ועד ים שהוא
מצד מערב: והר ההר. ועד הר ההר והוא הר ההר שמת שם אהרן והוא אחד
מגבולי ארץ ישראל כמו שאמר מהר ההר תתאוו לבא חמת. וזכרו בתורה בא״לם במדבר ל״ד
והנה בפרט״ם ואחד הוא. ר״ל יחריבו ארץ אויביהם שהוא סביבות גבול ארץ
ישראל שהיו להם שכנים רעים והרעו לישראל בכל כחם. וי״מ ולמני מצור כמו
מצרים. וכן דללו וחרבו יאורי מצור. כל יאורי מצור. כמו מצרים. וי״ת בעידנא ישעיה י״ט
ההיא יתכנשון גלוותא דמן אתור וגו׳. תרגם ולמני מצור ודמן קורמני. וכן מלכים ב׳ י״ט
תרגם מני ואשכנז קורמני: והיתה הארץ. ארץ העמים: על יושביה. ירמיה נ״א
כמו עם יושביה. וכן ויבואו האנשים על הנשים. והדומים להם. מפרי שמות ל״ה
מעלליהם. שהרעו לישראל:

רְעֵה עַמְּךָ בְשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתֶךָ שֹׁכְנִי לְבָדָד
יַעַר בְּתוֹךְ כַּרְמֶל יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם׃
כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת׃
יִרְאוּ גוֹיִם וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם יָשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה
אָזְנֵיהֶם תֶּחֱרַשְׁנָה׃ יְלַחֲכוּ עָפָר כַּנָּחָשׁ כְּזֹחֲלֵי

אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
יִפְחָדוּ וְיִרְאוּ מִמֶּךָּ׃ מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן
וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד
אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ
עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאותָם׃
תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ
לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

רעה עמך בשבטך. אמר הנביא כנגד האל יתברך שיוציא ישראל מהגלות
וירעם בשבטו כמו שהרועה ירעה צאנו וינהם לאטם בשבטו: שכני לבדד.
כמו שוכן. וכן היושבי בשמים. והדומים לו. לבדד. שיהיה לבדו בארצו ואין תלים קב״ב
עם אחר אתו: יער בתוך כרמל. ישכנו ביער כמו בתוך הכרמל. כי
כרמל הוא מקום ישוב שדות וכרמים ואילנות. ואמר כי אז ישכנו לבטח
ביער שהוא מקום חיות ולא יפחדו מהם כמו שהאדם שוכן בתוך כרמל. וכן
אמר וישנו ביערים: ירעו בשן וגלעד. שהיא מעבר לירדן והיא ארץ יחזקאל ל״ד
מקנה שמנה וטוב ירעוה כימי עולם: כימי צאתך. עונה האל יתברך לנביא
אמור להם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. וטעם צאתך שיצאו
אבותיהם כאלו יצאו הם: יראו גוים. הגוים שיאספו על ירושלם עם גוג
ומגוג יראו הנפלאות ויבושו מכל גבורתם. שבטחו על גבורתם לבא על
ירושלם: ישימו יד על פה. שלא יהיה להם מענה: אזניהם תחרשנה.
שיהיו מבוהלי׳ ממה שישמעו מטוב ישראל הרחוקי׳ מארצם: ילחכו עפר
כנחש. עפר רגלי ישראל ילחכו כמו הנחש ההולך על גחונו שלוחך עפר שהוא
מאכלו: כזחלי ארץ. כפל הענין במ״ש כי הנחשי׳ וזחלי ארץ הם שהולכים
על בטנם. או פירוש אחר המינים שהם זוחלי ארץ כתולעים וכיוצא בהם כן
ישתחוו לפני ישראל: ירגזו ממסגרותיהם. אותם שיסגרו בעריהם מפחד
ישראל שם ירגזו: אל ה׳ אלהינו יפחדו. כי ידעו כי אין זולתו: ויראו
ממך. כנגד ישראל: יראו. חסר יו״ד פ״א הפעל ויו״ד האית״ן נמשכת בנע״א:
מי אל כמוך. דברי הנביא כנגד האל יתברך: לשארית נחלתו. לאותם
שישארו בבוא הגואל: לא החזיק לעד אפו. אף על פי שהיו חייבים שלא יצאו
מהגלות לרוע מעשיהם שעשו לא יפנה לעד אל מעשיהם: כי חפץ חסד הוא.
כמו שכתוב בתורה ורב חסד. וחסדו יגביר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה: שמות ל״ד
ישוב. אמר ישוב ירחמנו ואמ׳ ותשליך. כן דרך המקרא במקומו׳ רבי׳ לרב׳

לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד· וכן אמר עונותינו ואמר חטאתם : נושא· כאדם שמסלק דבר ממקומו : יכבוש· כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה· וזהו שאמר ותשליך במצולות ים: במצולות· בשורק הצ״י והמצלה הוא עומק המים : תתן אמת ליעקב וגו׳· החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב · והאמת היא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת היא לקיים המתנה לבניו כי הוא אלהי האמת ולא ישוב דברו הטוב אחור : אשר נשבעת לאבותינו· כלל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב כי לשלשתם נשבע:

∴

ספר נחום

עם פירוש ר׳ דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישקוש וואטבלוש
איש יודעי המלמד במצות המלך פרנקישקוש יר״ה לבני עמו דעת לשון
הקדש ונדפס בבית רוברטוש סטפנוש יצ״ו בחדש אלול
שנת רצ״ט לפ״ק פה פאריש העיר הגדולה
והאס בנעת:

Naum cum commentariis R. Dauid Kimhi, à Francisco Vatablo, Hebraicarum literarum Regio professore, summa cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XXXIX.

עמי עשו

Cum priuilegio Regis.

מַשָּׂא נִינְוֵה סֵפֶר חֲזוֹן נַחוּם הָאֶלְקֹשִׁי׃

משא נינוה ספר חזון נחום האלקושי · זאת הנבואה נאמרה על נינוה
ונינוה היתה למלך אשור · כמו שכתוב מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את
נינוה · ומלך אשור הרע לישראל והגלה אותם מארצם והקדוש ברוך הוא נקם בראשית י׳
נקמתם ע״י נבוכדנצר שהחריב מלכות אשור · ואמרו רז״ל שנה ראשונה שמלך
נבוכדנצר כבש את נינוה שניה כבש את יהויקים · ונחום זה הנביא
לא אמר הכתוב באיזה דור נתנבא · וקראו אלקושי מתיחס אל עירו או
אל אבותיו · ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה · ולפי
שלא היה כשר מנשה לא נקראו על שמו · וחי״ת חזון נקודה בשו״א ופת״ח כי
הוא סמוך כמו חזון ישעיהו : ישעיה א׳

אֵל קַנּוֹא וְנֹקֵם יְהוָה נֹקֵם יְהוָה וּבַעַל חֵמָה נֹקֵם
יְהוָה לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאֹיְבָיו׃ יְהוָה אֶרֶךְ
אַפַּיִם וּגְדָול־כֹּחַ וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה יְהוָה בְּסוּפָה
וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו׃ גּוֹעֵר בַּיָּם
וַיַּבְּשֵׁהוּ וְכָל־הַנְּהָרוֹת הֶחֱרִיב אֻמְלַל בָּשָׁן וְכַרְמֶל
וּפֶרַח לְבָנוֹן אֻמְלָל׃ הָרִים רָעֲשׁוּ מִמֶּנּוּ
וְהַגְּבָעוֹת הִתְמֹגָגוּ וַתִּשָּׂא הָאָרֶץ מִפָּנָיו וְתֵבֵל
וְכָל־יוֹשְׁבֵי בָהּ׃ לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי יַעֲמוֹד וּמִי
יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ חֲמָתוֹ נִתְּכָה בָאֵשׁ וְהַצֻּרִים
נִתְּצוּ מִמֶּנּוּ׃

אל קנוא ונוקם ה׳ · מקנא הוא בעבור עמו כמו שאמר ויקנא ה׳ לארצו · יואל ב׳
כי הוא רואה אותם בצרה גדולה בגלותם : ונוקם · שיקח נקמתו מאת
מלך אשור ומזרעו · כי אע״פ שברצון האל יתברך הגלה כמו שאמר הוי אשור
שבט אפי הוא הוסיף להרע יותר מן הראוי · כמו שאמר אני קצפתי מעט ישעיה י׳
והמה עזרו לרעה : נוקם ה׳ וגו׳ · כפל הענין לחזק · וי״מ כי זכר ג׳ זכריה א׳
נקמות כנגד ג׳ גליות שהגלה מלך אשור את ישראל · וצריו ואויביו הם
מלכי אשור במקום הזה · וכן עשה לכל צרי ישראל כמו שעשה למלך

מצרים ולמלך בבל ולשאר המריעים לישראל . ואויבי ישראל הם אויבי האל
וצריו : ונוטר. כמו שומר ר"ל אעפ"י שאינו לוקח נקמתו מאויביו מיד
שומר הוא העון להם עד זמן שיקח נקמתו מהם או מבניהם : קנוא .
שמות ל"ד תאר כמו כי ה' קנא שמו אלא שהם שני משקלים : יהוה ארך אפים.
כן היא מדתו שמאריך כעסו לרשעים : וגדול כח. גדל כח הוא לסבול כעסו
במדבר י"ד שלא ינקם מיד . וכן אמר משה רבינו עליו השלום יגדל נא כח אדני .
ואמר אחריו ה' ארך אפים : גדול . כתי' בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמ"ץ חט"ף
קד"לת מפני סמיכותו על מלה מלעיל : ונקה לא ינקה . אף על פי
שמאריך אפו לרשעי' כמו שהאריך למלכי אשור ולסוף לקח נקמתו מהם :
ה' בסופה ובשערה דרכו. כשיבא על אויביו להשחית קל מהרה ברגע יבא
כמו שבאה הסופה והסערה : וענן אבק רגליו. ענינו ענין חשך . כמו
שמות י"ד ויהי הענן והחשך : אבק רגליו. הגזרות הבאות מסבתו על האויבים הם
להם לחושך ואפלה. והמשילם לאבק העולה מתחת הרגלים : גוער בים
ויבשהו . ואיך לא יעשה במלכי אשור כרצונו והנה הוא גוער בים שהיא
בריאה עצומה בבריאות הארץ וכשירצה ישיבהו יבשה כמו שעשה בים סוף .
תהלים ק"ו ואמ' בו לשון גערה כאדון הגוער בעבדו . וכן אמ' ויגער בים סוף ויחרב .
והנה יהפך הטבע והמנהג כל שכן שישליט אומה באומה להשחיתה שאין בזה
הפך טבע ומנהג : וכל הנהרות החריב. ואם בים כחו ויכלתו להפך
טבעו כל שכן בנהרות שאינם עצומים כמו הים ויחריב אותם וישיבם יבשה
כשירצ' בהפך הטבע כמו שעשה בירדן ובלא הפך טבע כאשר יעצור השמים
ולא יהיה מטר וייבשו הנהרות : אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל.
ואז בעצירת המטר אמלל מקום המרעה ולא יהיה עשב ודשא וכל ירק וכן
פרחי עצי הלבנון ייבשו . ואף על פי שפי' הפסוק כמשמעו הנה הוא משל
על מלכי האומות ועל המון העמים : ויבשהו. מן הדגוש משפטו וייבשהו
בהנעת שני יודי"ן ומפני כובד התנועה הפילו יו"ד השרש והטילו תנועתה על יו"ד
האית"ן . וא"א ז"ל כתב כי הוא מבנין הפע"ל משפטו וייבשהו : הרים.
אפילו ההרים שהם העמודים שביסוד העפר רעשו ממנו כשירצה ירעשו
ויפלו . וזהו כשיהיה רעש הארץ והכל ברצונו : התמוגגו. נמסו :
שמואל ב' ה' ותשא הארץ. ותשרף. כמו וישאם דוד ואנשיו . אלא שזה פעל עומד .
דברים כ"ט והענין חרבן הארץ כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגומר . כאלו
היא שרופה שלא יעלה בה כל עשב. או שתהיה ממש כסדום ועמורה :
לפני זעמו. מבואר הוא כאשר לפניו : חמתו נתכה כאש . והאש אינה
נתכת אבל היא מתכת אלא פירוש חמתו נתכת על אויביו כדבר הנתך מפני
האש . וכן תרגם יונתן. ועוד יוכל לפרש נתכה כאש בלא חסרון ור"ל אש
בס' סימ' ב' הברקים שהיא נתכת ורצה מלמעלה למטה ברגע . וכן אמר כברקים ירוצצו.
תהלים י"ח ואמר בדרך משל על חמת האל הנתכת על אויביו וישלח חציו ויפיצם וברקים
רב ויהומם . או פירושו כמו הפוך חמתו כאש נתכה. כלומ' חמתו שהיא
כאש נתכה

כלא נתכה על אויביו: והצורים נתצו ממנו. כמשמעו. או הוא דרך משל כמו שפירשנו:

טוֹב יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה וְיֹדֵעַ חֹסֵי בוֹ:
וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כָּלָה יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאֹיְבָיו יְרַדֶּף־
חֹשֶׁךְ: מַה־תְּחַשְּׁבוּן אֶל־יְהוָה כָּלָה הוּא עֹשֶׂה
לֹא־תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה: כִּי עַד־סִירִים סְבֻכִים
וּכְסָבְאָם סְבוּאִים אֻכְּלוּ כְּקַשׁ יָבֵשׁ מָלֵא:
מִמֵּךְ יָצָא חֹשֵׁב עַל־יְהוָה רָעָה יֹעֵץ בְּלִיָּעַל:
כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נָגֹזּוּ
וְעָבָר וְעִנִּתִךְ לֹא אֲעַנֵּךְ עוֹד: וְעַתָּה אֶשְׁבֹּר
מֹטֵהוּ מֵעָלָיִךְ וּמוֹסְרֹתַיִךְ אֲנַתֵּק: וְצִוָּה עָלֶיךָ
יְהוָה לֹא־יִזָּרַע מִשִּׁמְךָ עוֹד מִבֵּית אֱלֹהֶיךָ
אַכְרִית פֶּסֶל וּמַסֵּכָה אָשִׂים קִבְרֶךָ כִּי קַלּוֹתָ:

טוב ה׳. טעם הפסוק נמשך עד סופו. ר״ל ישראל שהם חוסים בו יהיה
הא־ל טוב להם ויהיה להם למעוז ביום צרת מלכי אשור. כי אע״פ שתחרב
מלכות אשור ישראל שהם בגלות בארצם ימלטו מחרב נבוכדנצר: ויודע
חוסי בו. יודעם ומכירם לטובה ומשגיח עליהם. וכן כי יודע ה׳ דרך צדיקים: תלים א
חוסי בו. נסמך על אות השמוש. וכן כל חוסי בך. הרי בגלבוע. גמולי תלים ה׳
מחלב. והדומים להם: ובשטף עובר. מקומה של נינוה שזכר ישטוף אותה שמואל ב׳ א׳
בפעם אחת בשטף עד שיעשה כלה מקומה שלא יהיה נכר מקום שהיה שם ישעיה כ״ח
עיר מושב. ירדף. פעל יוצא לשלישי הא־ל מרדף והחשך רודף והאויבים
רודפים והחשך הוא משל לצרה הגדולה: מה תחשבון. אמר כנגד אויביו
שהם אנשי נינוה מה תחשבון אתם על ה׳ הגזור עליכם רעה זאת תחשבון
כי לא יוכל לעשות זאת כמו שאמר מלך אשור כי יציל ה׳ את ירושלם מידי:
כלה הוא עושה. דעו כי כלה הוא עושה אתכם: לא תקום פעמים ישעיה ל״ו
צרה. כי בפעם אחת יכלה אתכם: כי עד סירים סבוכים. יבואו
להיות משל עד סירים סבוכים כלומר הקוצים הסבוכים יחד כי לא יוכל אדם
לקחתם

שמואל ב׳ כ״ג לקחתם ממקומם כמו שאמר כי לא ביד יקחו׳ ומה יעשה אדם בהם ישרפם
שמואל ב׳ כ״ג באש במקומ׳ ׳ כמו שאמ׳ שרוף ישרפו בשבת׳ כן יהיו בני אשור שהיו
מכאיבים בני העולם כמו הקוצים בקוצים ובבא עת חרבנם יכלו שלא ישאר
בהם דבר כמו הקירים או כמו הקש היבש שמלא עתו לקטר שישרף במהרה
קל מאד ולא ישאר לא מהקירי׳ ולא מהקש לא עפם ולא דשן׳ כי לא יעשו
עפם לרקותם ׳ וגם מעט הדשן שיעשו הולך ברוח קל מהרה׳ כן יהיו בני
אשור ׳ ומה שאמר וכסבאם סבואים ר״ל שיהיו כמו השכורים נופלים
בארץ שלא יהיה בהם כח להלחם כנגד אויביהם הבאי׳ עליהם ואוכלו במהרה
כמו הקירים או בקש יבש מלא׃ ממך יצא׳ אמר כנגד נינוה כל זה
הגמול יהיה לך על רעתך שעשית לישראל וממך יצא המלך שיהיה חושב על
ה׳ רעה שעלה על ארץ ישראל והשחיתם וחשב ללכוד ירושלם׳ ופי׳ על ה׳ על
עם ה׳ ׳ גם על ה׳ בתחילה חשב רעה שאמ׳ שלא יוכל להציל את ירושלים מידו
והיה חושב ויועץ על ה׳ ית׳ רעה ודבר בליעל׃ כה אמר ה׳ ׳ אמר כנגד
ירושלם אם שלמים אם מחנה אשור הבאים עליך שלמים כמו שהם בשלום
לא יפחדו מאדם כי כל הארצות כבשו׃ וכן רבים׳ וכמו כן רבים הם
במספר׃ וכן נגוזו ועבר׳ כן יהיו נגוזים במהרה ויעבור כל חילם וכחם׳
מלכים ב׳ י״ט וכן אמר ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור וגו׳׃ ועניתיך׳ ואם עניתיך על
ידו כי כל ארץ ישראל כבש וזולתי ירושלם לא אענך עוד׃ לא אענך עוד׳
על ידו כי הוא וכל חילו יכלו׃ ועתה אשבור מוטהו׳ המוט והעול
שהיה מרים על צוארך עתה אשברהו׳ וכפל הענין במש״ ומוסרותיך אנתק׳
ואמר מוטהו ואמר מוסרותיך כי הכינויים יבאו בשמות עם הפועל ועם
ישעיה נ״ו הפעול׳ וכן ושמחתים בבית תפלתי׳ שמעתי את תפלתך׃ וצוה עליך׳
מלכים א׳ ט׳ אמר כנגד מלך אשור׃ לא יזרע משמך עוד׳ כי לא ישאר ממך זרע
מלכים ב׳ י״ט נקרא בשם המלוכה ׳ כי מלך אשור הכוהו בניו בחרב והמה ברחו ונמלטו
ארץ אררט׃ מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה׳ כי בבית נסרוך אלהיו
נהרג וכיון שנהרג שם בטלו אותו הבית מהיות שם עוד פסל ומסכה׳ ואחר
שנהרג שם ברצון האל ית׳ שהעיר רוח בניו להרגו שם קרי הוא כאלו האל ית׳
הכרית משם פסל ומסכה׳ וכן אשים קברך׳ פי׳ שם בבית אלהיך אשים קברך׃
כי קלות׳ תהיה נקלה ונבזה כי בנך יהרגוך׳ ועוד בבית אלהיך׳ זה יותר
קלון ובזיון ׳ וזהו עונש כי הקילותני בדברך ואמרת כי לא אוכל להציל את
ירושלם מידך ושמתני כאלהי גויי הארצות׃

הִנֵּה עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם חָגִּי יְהוּדָה חַגַּיִךְ שַׁלְּמִי נְדָרָיִךְ כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבוֹר־בָּךְ בְּלִיַּעַל כֻּלֹּה נִכְרָת׃

הנה על

הנה על ההרי׳. במות סנחרי׳ בשרו בארץ יהודה שישבו בעריה כבראשונה וילכו לחוג בירושלם ולזבוח זבחיהם ולשלם נדריהם. כי לא יוסיף עוד סנחריב לעבור בארצם כי כבר מת: כלה נכרת. כי גם בנו הרגו ולא יוסיף עוד לבא:

ב עָלָה מֵפִיץ עַל־פָּנַיִךְ נָצוֹר מְצוּרָה צַפֵּה־דֶרֶךְ
חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ מְאֹד׃ כִּי שָׁב יְהוָה
אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב כִּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בְקָקוּם
בֹּקְקִים וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ׃ מָגֵן גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם
אַנְשֵׁי־חַיִל מְתֻלָּעִים בְּאֵשׁ־פְּלָדֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם
הֲכִינוֹ וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ׃ בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ
הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בָּרְחֹבוֹת מַרְאֵיהֶן כַּלַּפִּידִם
כַּבְּרָקִים יְרֹצֵצוּ׃ יִזְכֹּר אַדִּירָיו יִכָּשְׁלוּ
בַּהֲלִיכוֹתָם יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ וְהֻכַן הַסֹּכֵךְ׃

עלה מפיץ. המפיץ שעלה על פניך נכרת והוא סנחריב שהפיץ בניך בגלות:
נצור מצורה. המטרות והערים הבצורות שתפש מלך אשור והחריבם נצרו
ושמרו אותם לא תניחום הפקר שובו ושבו בתוכם ולא תפחדו עוד ממלך
אשור. מצורה ענין חוזק. וכן ויבן ערי מצרה ביהודה: צפה דרך. צפו ד״ה ב׳ י״א
דרך שהיה בא בה כי לא תראוהו עוד: נצור. צפה. מקור. וכן חזק
אמץ: חזק מתנים אמץ כח מאד. חזקו מתניכם ואמצו כח כי לא
תיראו עוד ממנו. ופי׳ אמץ כח אמצו כחכם בלב טוב ובבטחון שהבטחו
בה׳ ית׳. וכן ואיש דעת מאמץ כח: כי שב ה׳ את גאון יעקב. אם משלי כ״ד
כדברי ר׳ יונה ז״ל יהיה יוצא. כמו ושב ה׳ אלהיך את שבותך. והדומים דברים ל׳
לו. ואם כדברי ר׳ יהודה יהיה ענין הנחה והשקט. ואמר כי במות
סנחריב ישוב גאון יעקב כמו שהיה. וזהו כגאון ישראל כי ישראל הוא
יעקב. וזה בימי חזקיהו: גאון יעקב. הוא ירושלם וארץ יהודה.
כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה. שהוא אומר על ירושלם. כמו שאומר תהלים מ״ז
אוהב יהוה שערי ציון מכל משכנות יעקב: בקקום בוקקי׳. האויבי׳ תהלים פ״ז
הריקום מכל טוב והנה הוא פע״ל יוצא. בנין בוקק פע״ל עומד: וזמוריהם הושע י׳
שחתו. נטיעותיהם וזמוריהם שחתו שנה בשנה כבואם בארצם. כמו שאמר
וישחיתו

שופטים ו׳ וישחיתו את יבול הארץ . וי״ת וזמוריהם כמו מזמרת הארץ שתרגם וקירוי
בראשית מ״ג תושבחתהון חבילו : מגן גבוריהו . אמר על חיל נבוכדנצר הבאים
על נינוה : גבוריהו . כמו גבוריו : מאדם . אמר זה לשתי סבות . וכן
אנשי חיל מתולעים שפירש׳ לבושים בגדים צבועים בתולעת שני . האחת
לגדולתם ורוב כבודם . והאחת לפי שהוא צבע מבהיק ומירא בני אדם :
באש פלדות הרכב . הרכב הוא כאלו הולך באש פלדות . כי גלגלי הרכב
הם ברזל ובמרוצתם בדרכים על האבנים יוצא אש מתוכם מכח המרוצה .
דניאל ז׳ ודמה שהרכב הוא באש פלדות . ופלדות הוא כמו הפך מן כלפידי אש :
ביום הכינו . ביום שיכין נבוכדנצר את החיל לבא על נינוה כן תהיה תכונתו :
והברושים הרעלו . י״מ החניתות שהם עץ ברושים . אמר כי הם המות
בראשם להמית מהר מי שיתקעו בהם כי עושי׳ חניתות מברושי׳ והם חדי׳ בראשם
שמואל ב׳ י״ח ויתקעו׳ אותם בגוף האדם . כמו שאומר ביואב ויקח שלשה שבטים בכפו
ויתקעם בלב אבשלום : הרעלו . מן תרעלה שמפרשים הם המות וא״א ול
פי׳ תרעלה רעדה . ופי׳ הרעלו רעדו . ופי׳ ברושים שרי העיר של נינוה
וגדוליה כי הגדולים נמשלו לארזים ולברושים . אמר כשיראו גדולי נינוה
החיל תאחזם רעדה : בחוצות יתהוללו הרכב . כי לא יוכלו לצאת
חוץ לעיר להלחם עם החיל כי רבים הם מהם וגבורים מהם . והם הולכים
תוך העיר בחוצות כהוללים ומשוגעים : הרכב רוצה לומר רוכבי הרכב והם
הפרשים : ישתקשקון ברחובות . ילכו בבהלה ברחובות העיר . ופי׳
ישתקשקון ילכו שוק אל שוק בלכתם בבהלה : מראיהן כלפידים . שיש
להם בשת כי בא קצם ואין להם כח להלחם כנגד אויביהם ישוב מראה פניהם
ישעיה י״ג אדום כלפידים . וכן אמר בבני בבל בעת מפלתם פני להבים פניהם .
כי מי שיש לו בשת יתאדמו פניו : כברקים ירוצצו . מרוב בהלה ירוצו
ברחובות העיר מקצה אל קצה כי לא ידעו מה לעשות : יזכור אדיריו .
נוכל לפרש על מלך נינוה כשיזכור האדירים שלו שילכו אל החומה יכשלו
בהליכתם מרוב הבהלה כשימהרו ללכת אל החומה והנה הוכן הסוכך אל
החומה מבחוץ לחתור בקיר החומה . ויתכן לפרשו גם כן על מלך בבל
שיזכור אדיריו שילכו אל החומה לכבשה והנה מרוב מרוצתם כשימהרו ללכת
אל החומה יכשלו בהליכתם וכשיהיו אצל החומה יכינו הסוכך לעמוד תחתיו
ולחתור בחומה : חומתה . הה״א במפ״יק ר״ל חומת נינוה : הסוכך .
הוא מכסה קרשים ועורות עליהם באים הנלחמים אל העיר ונכנסים תחתיו
עד החומה וחותרים תחתית החומה והוא מגן עליהם מן האבנים שמשליכים
מעל החומה : בהליכותם . כתיב בוי״ו לשון רבים וקרי בהליכתם
לשון יחידה :

שערי הנהרות נפתחו וההיכל נמוג : והצב
גלתה העלתה ואמהתיה מנהגות כקול יונים
מתפפות

מְתֹפְפוֹת עַל־לִבְבֵהֶן׃ וְנִינְוֵה כִבְרֵכַת־מַיִם
מִימֵי הִיא וְהֵמָּה נָסִים עִמְדוּ עֲמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה׃

שערי הנהרות נפתחו · שערי המדינה היוצאים לנהרות נפתחו ששברו
אנשי החיל הדלתות· וכיון שנפתחו השערי׳ אז ההיכל המלך שהוא סמוך
להם נמוג מכח המהלומות שהכו בשערים : והצב גלתה העלתה ·
ההיכל שהוצב בשלוה ימים רבים בנינוה עתה נמוג ונגלתה נינוה שהיתה מכוסה
עד עתה שלא עבר בה זר : והעלתה· כמו נכרתה · מן כעלות גדיש איוב ה׳
בעתו : ואמהותיה· אמהות נינוה · והן הערות הגדולות וקראן אמהות
שילכו כשפחות בגולה : מנהגות · אשה אחותה מתופפות ומכות על
לבביהן על הכבוד שסר מהן וילכו בגולה כשפחות· כן פי׳ א״א ז״ל זה הפסוק·
ותי׳ והצב ומלכתא · ר״ל לפי שהיתה נצבת אצל המלך כמו שאמר נצבה תלים מ״ה
שגל לימינך · והגיד רב שמואל פי׳ כי שם המלכה הצב : גלתה ·
שהיתה נסתרת בחדר כמנהג המלכה והנשים הנכבדות· כמו שאמר כל תלים מ״ה
כבודה בת מלך פנימה· ועתה גלתה ויצאה מחדרה· והעלתה על המרכבה
להוליכה בגולה · ואמהותיה מנהגות אותה ויהמו כקול קינה כקול
יונים מתופפות · כמו שאדם מכה בתוף כן הן מכות על לבביהן כדרך
הנשים הבוכות והמקוננות : ונינוה כברכת מים מימי היא · ונינוה
מימים קדמונים שהיתה היא בנויה מלאה מכל טוב כמו הבריכה שהיא מלאה
מים · והבריכה היא שאוספין בה המים או מי גשמים או מי מעין· ותי׳
כבית כנישת מיא מיומי קדם היא : והמה נסים· ועתה יושביה נסים
מהעיר הנמלטים ממנה בעת כבישתה. וכשאומרים להם האויבי׳ עמדו עמדו
אין מי שיפנה פניו לקול קריאתם אלא נסים בכח :

בֹּזּוּ כֶסֶף בֹּזּוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה לַתְּכוּנָה כָּבֹד מִכֹּל
כְּלִי חֶמְדָּה׃ בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס
וּפֵק בִּרְכַּיִם וְחַלְחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם וּפְנֵי כֻלָּם
קִבְּצוּ פָארוּר׃ אַיֵּה מְעוֹן אֲרָיוֹת וּמִרְעֶה הוּא
לַכְּפִרִים אֲשֶׁר הָלַךְ אַרְיֵה לָבִיא שָׁם גּוּר אַרְיֵה
וְאֵין מַחֲרִיד׃ אַרְיֵה טֹרֵף בְּדֵי גֹרוֹתָיו וּמְחַנֵּק
לְלִבְאֹתָיו וַיְמַלֵּא־טֶרֶף חֹרָיו וּמְעֹנֹתָיו טְרֵפָה׃

הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִבְעַרְתִּי בֶעָשָׁן רִכְבָּהּ וּכְפִירַיִךְ תֹּאכַל חָרֶב וְהִכְרַתִּי מֵאֶרֶץ טַרְפֵּךְ וְלֹא־יִשָּׁמַע עוֹד קוֹל מַלְאָכֵכֵה׃

בזו כסף בזו זהב. אומר הנביא כנגד הכשדים או אומרים איש לאחיו
בזו כסף בזו זהב כי אין רב תמנתו : ואין קצה לתבונה . אין
סוף לתכונת הממון שתמנתו ממה שהכין מלך נינוה וגדוליה. וי״ת ולית סוף
לאוצריה : כבוד מכל כלי חמדה. כלי כבוד תמנתו יותר מכל כלי
חמדה שבעולם. וי״ת סגו כל מאני חמדתה. נראה שהיה דעתו לפרש מן
התכבד כילק וכדברי רז״ל מכבדין בין המטות. כלומר כבדו העיר מכל בספ׳ קינ׳ ג׳
כלי חמדה : כלי . בחירק לשון יחיד : בוקה ומבוקה. ענין
ריקות. והכפל לחזק . כי מבוקה כמו בוקה אלא שנוספה בו המ״ם
הנוספת על שרשי השמות. וכן ה׳ עוזי ומעוזי : ומבולקה כרותה. ואמר ירמיה י״ו
על נינוה שתהיה ריקה מכל טוב ונכרתת : ולב נמס . וכן יושביה יהיה
להם לב נמס : ופיק ברכים. והוא כשלון כמו לפוקה ולמכשול לב. ופי׳ שמואל כ״ה
פיק ברכים כי כשמפחד אדם מאד ונבהל ארכובותיו נוקשות זו בזו מרעדה
ורתת. וכן ת״י ונקוש רכובין . וכן אמר בבלשאצר וארכובתיה דא לדא דניאל ה׳
נקשן : קבצו פארור. פירשנוהו בנבואת יואל : איה מעון אריות. יואל ב׳
כן יאמרו הגוים בחרבן נינוה כי היא היתה מעון אריות כי ממנה היו יוצאים
אנשים כאריות טורפים בני העולם ומביאים הטרף לנינוה כי היא מעון לאריות
ומרעה לכפירים : אשר הלך אריה לביא שם . אריה לביא כמו
שמע ירא : גור אריה. כלם הלכו שם בטרפם ואין מחריד אותם . ות״י חבקוק ג׳
אתר דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין : אריה טורף בדי גורותיו.
כדי להספיק לגורותיו. כמו די השיב לו : גורותיו משל לבנות ולבאותיו ויקרא כ״ה
משל לנשיו : ומחנק ללבאותיו . מחנק החיות בעבור לבאותיו . וכן
הענין משל למלך נינוה ושריה וגדוליה שהיו מביאים שלל העמים לנינוה :
הנני אליך. אמר לנינוה הנה אני בא אליך להשחיתך : והבערתי בעשן
רכבה. ר״ל באש גדולה שעולה עשנה מרחוק . ויונתן תרגם ואדליק באשתא
רתיכך : רכבה . שהייתה מתנאה ברוב רכב ופרשים : וכפיריך . משל
לבני החיל : טרפך. שהיית טורפת בני הארץ : ולא ישמע עוד קול
מלאכבה. מלאכיך שהיו מרימים קול על ארעת העמים לירא ולבהלם. כמו
שעשה רב שקה על ירושלם שדבר עליהם גבוהות והפחידם גם על האל ית׳ מלכים ב׳ י״ח
דבר ואמר שלא יוכל להציל ירושלם מיד מלך אשור. ודקדוק מלת מלאכבה ישעיה לו
כי׳ הכ״ף האחרונה מקום קמ״ץ והה״א כה״א אשר עיני אותה והרומי בו. ואף שמות כ״ט
על פי שזכר בפסוק לשון נקבה ושלאכבה לשון זכר לשון נקבה הוא כנגד
העיר ולשון

העיר ולשון זכר הוא כנגד המלך שהוא סנחריב ׃ ור׳ יונה כתב שנ״י מקום
אילך והוא כמו מלאככי על משקל נעריכי ׃ תהלותיכי ׃ תלים קנ״

הֹוי עִיר דָּמִים כֻּלָּהּ כַּחַשׁ פֶּרֶק מְלֵאָה לֹא ג
יָמִישׁ טָרֶף ׃ קֹול שֹׁוט וְקֹול רַעַשׁ אֹופָן וְסוּס
דֹּהֵר וּמֶרְכָּבָה מְרַקֵּדָה ׃ פָּרָשׁ מַעֲלֶה וְלַהַב
חֶרֶב וּבְרַק חֲנִית וְרֹב חָלָל וְכֹבֶד פָּגֶר וְאֵין קֵצֶה
לַגְּוִיָּה יִכָּשְׁלוּ בִּגְוִיָּתָם ׃ מֵרֹב זְנוּנֵי זֹונָה טֹובַת
חֵן בַּעֲלַת כְּשָׁפִים הַמֹּכֶרֶת גֹּויִם בִּזְנוּנֶיהָ
וּמִשְׁפָּחֹות בִּכְשָׁפֶיהָ ׃

הוי עיר דמים. הוי לשון קריאה. או הוא כמו אוי. וכן הי ווי׃ כחש.
שמכחשין ומשקרים איש באחיו ׃ וכן מלאה פרק והוא כמו גזל שפורק
דבר מיד אחר ׃ וכן ופרקת עולו. פורק ואין מציל׃ לא ימיש טרף. לא בראשית כ״ז
ימיש מתוכה טרף כי בכל יום ויום טורפים ׃ קול שוט ׃ ועתה ישמע תלים ו׳
מהאויבים הבאים עליה קול שוט שמכים הפרשים הסוסי׳ לרוץ ׃ וקול רעש
אופן ׃ שממהרי׳ ללכת לבא העיר ׃ דוהר. כמו דהרות אביריו ׃ והוא שופטים ה׳
כשמכה הסוס בארץ בכח ברגליו ׃ מרקדה. מרוב מרוצתה כאלו מרקדת׃
פרש מעלה ולהב חרב. פי׳ מעלה להב חרב. וי״ו ולהב כוי״ו וישא אברהם בראשית כ״ב
את עיניו ׃ וי״ת בחקרון מלה מסיק ולהוב ונלהוב סייפין וניחטח מורנין ׃
ורוב חלל. שיעשו הפרשים ׃ וכובד פגר ׃ כמו רב חלל. ענין כפול
במלות שונות׃ כי כבד הוא ענין רבוי. כמו עמך הכבד הזה. והדומים לו. מלכים א׳ ג׳
ופגר כמו חלל כי לא יקרא הגוף פגר אלא כשהוא מת׃ ואין קצה
לגויה יכשלו בגויתם ׃ האויבים יכשלו בגויית החללים ׃ אבל לשון גויה
יבא גם כן בגוף החי׃ מרוב זנוני זונה ׃ כל זה בא לה מרוב הרעות
שעשתה ׃ ודמה אותה לזונה כי הזונה עושה כן מוכרת הזונ׳ אחריה בכשפיה
ובהתיפותה בפניה ועושה בהם כרצונה ׃ וכן עשתה היא בגויי הארצות׃

הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאֹות וְגִלֵּיתִי שׁוּלַיִךְ
עַל־פָּנָיִךְ וְהַרְאֵיתִי גֹויִם מַעְרֵךְ וּמַמְלָכֹות קְלֹונֵךְ
׃ וְהִשְׁלַכְתִּי עָלַיִךְ שִׁקֻּצִים וְנִבַּלְתִּיךְ וְשַׂמְתִּיךְ

כראי: והיה כל ראיך ידוד ממך ואמר שדדה נינוה מי ינוד לה מאין אבקש מ
מנחמים לך:

הנני אליך. לפי שדמה אותה לזונה דמה חרבנה לקלון הזונה: מערך. כמו ערותך. והוא מן כמער איש: והשלכתי שקוצים. דברי תיעוב וניבול להשחית יופיך ולהמאיסך לכל העולם: ושמתיך כראי. כזבל. כמו והסיר את מוראתו. ויונתן תרגם ואשויך מכערא לעיני כל חזך: והיה כל רואיך ידוד ממך. כל אחד מהם ידוד ויתרחק ממך לרוב קלונך: ואמר שדדה נינוה. נינוה שהיתה מושלת בגוים עתה שדדה. והשי"ן נקראת בקמ"ץ חט"ף: מי ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך. כי כלם שמחים למפלתך מפני הרעות שעשית להם:

מלכים א' ז' | ויקרא א'

התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה אשר חיל ים מים חומתה: כוש עצמה ומצרים ואין קצה פוט ולובים היו בעזרתך: גם היא לגלה הלכה בשבי גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים:

התיטבי מנוא אמון. אמר איך היית בוטחת בגדולתך ובגאונך ובהיותך עיר בצורה ונהרות סביב לך כמו שאמר שערי הנהרות נפתחו. וכי טובה את מנוא אמון והיא אלכסנדריאה של מצרים. וכן תרגם יונתן האת טבא מאלכסנדריא רבתא: היושבת ביאורים. בין היאורים ישבה שהם סביב לה גם נכנסים בעיר מתחת הארץ עד שלא היתה יראה ממטר. לפיכך אמר ביאורים מים סביב לה בין היאורים ומי הים היו מקיפים אותה מים. ופירש ואמר אשר חיל ים פי' חומת ים לה. וכפל הענין לחזק ואמר מים חומתה. ע"כ לכדה נבוכדנצר כשכבש ארץ מצרים: כוש עצמה. ע"ן נקרא' בקמ"ץ חטף כמו עצמה ירבה. אמר וכן כוש שהיתה לה עצמה: ומצרים ואין קצה. וכן מצרים שאין קצה לעם אשר בה. וכן פוט ולובים שכולם היו בעזרתך עתה נפלו ביד נבוכדנצר: גם היא. נוא אמון וכוש ומצרים כל אחת מהן הלכו בגולה גם את תלכי בגולה כמוהן כי אין את טובה מהן. ואמר בגולה ואמר בשבי

בפס' קימ' ב' | ישעיה מ'

ואמר בשבי וכפל הענין כמ"ש לחזק הענין: ידו גורל. שרשו ידד כשקל: תלים ס"ט
רכו משערות ראשי · רכו דבריו משמן · ומי השליכו · כן כתבו רבי יהודה תלים נ"ה
ורבי יונה ז"ל. וא"א ז"ל כתב כי שרשו ידה והוא אית מבנין הפע"ל כמו וידו איכה ג'
אבן בי ומשפטם יידו. וידו היו"ד הכתובה יו"ד אית"ן והיו"ד פ"א הפעל נבלעת יחזקאל ז'
כדג"ש: רתקו בזקים · מן עשה הרתוק · ורתוקות כסף · ופירוש אוסרו ישעיה מ'
בשלשלאות כי זיקים הם שלשלאות והם רתוקות. וכאשר אמר רתקו בזקים יחזקאל כ"ב
הוא תוספת ביאור כי די לו ברתקו: וכן כמוהו למען בטע בטע. עשקו יחזקאל כ"ב
עשק. ומעלה מעל. ויגם רוד גס. והדומים להם: ויקרא ו'

גַּם־אַתְּ תִּשְׁכְּרִי תְּהִי נַעֲלָמָה גַּם־אַתְּ תְּבַקְשִׁי שמואל ב' י"ב
מָעוֹז מֵאוֹיֵב׃ כָּל־מִבְצָרַיִךְ תְּאֵנִים עִם־בִּכּוּרִים
אִם־יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ עַל־פִּי אוֹכֵל׃ הִנֵּה עַמֵּךְ
נָשִׁים בְּקִרְבֵּךְ לְאֹיְבַיִךְ פָּתוֹחַ נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי אַרְצֵךְ
אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחָיִךְ׃ מֵי מָצוֹר שַׁאֲבִי־לָךְ
חַזְּקִי מִבְצָרָיִךְ בֹּאִי בַטִּיט וְרִמְסִי בַחֹמֶר הַחֲזִיקִי
מַלְבֵּן׃ שָׁם תֹּאכְלֵךְ אֵשׁ תַּכְרִיתֵךְ חֶרֶב
תֹּאכְלֵךְ כַּיָּלֶק הִתְכַּבֵּד כַּיֶּלֶק הִתְכַּבְּדִי כָּאַרְבֶּה׃

גם את תשכרי. גם את כמו נוא וכוש ומצרים תשתה כוס התרעלה ותשכרי
ממנו: תהי נעלמה. כלומר כאילו לא היית על דרך ושתו ולעו והיו כלוא עובדיה א'
היו: תהי כמו תהיה · או היא נסתרת כי דרך המקרא לדבר לנכח ושלא
לנכח בפסוק אחד: גם את תבקשי מעוז מאויב. מפחד האויב תבקשי
מעוז ומבצר להשגב בו: כל מבצריך · ומה יועילו לך מבצריך כי
כלם יהיו נוחים להכבש כמו התאנים המבושלים · כי במעט תנועה שיניע
האדם את האילן יפלו על פי אוכל המניע אותם. כן יפלו מבצריך ביד אויב:
עם בכורים. כמו ובכורים. וכן אדמוני עם יפה עינים כמו ויפה. והמשיל שמואל א' י"ו
המבצרים לתאנים שיתאוה אדם להם ויותר כשהם בכורים שמפתה אדם להם
ומתאוה יותר. כן מפתה האויב למבצריך לכבש': הנה עמך נשים
בקרבך · כמו הנשים שאין בהם כח להלחם: פתוח נפתחו. כלומר נראה
כאילו נפתחו מאליהם כי קל מהרה שברום ופתחום האויבי' וכאילו אש אכלה
בריחיך: מי מצור שאבי לך · כלומר עשי לך כל מה שתוכלי לעשות
כי לא יועילך: באי בטיט · לרמסו לעשו' ממנו הלבנים. וכפל הענין כמ"ש

ואמר ורמסי בחומר: החזיקי מלבן. כמו כבשן הלבנים שצורפי' אותם בו.
שם. מכנריך: תאכלך אש. האויב: תאכלך כילק. כמו הילק שאוכל
התבואה עד כלה: התכבד כילק. התכבד מקו"ר. התכבדי. צו"י כנגד נינוה.
והם ענין רבוי. כלומ' מה יועילך אם הרבית כעם כבד כי לא יועילו ולא
יצילו. וי"מ התכבד התכבדי מדברי רז"ל מכבדין בין המטות. מכבדות
של תמרה. כי הילק והארבה מכבדין השדה מן התבואה. ות"י יתמונך
כקמצא יתקלונך כגובא:

הִרְבֵּית רֹכְלַיִךְ מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וַיָּעֹף
׃ מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי הַחוֹנִים
בַּגְּדֵרוֹת בְּיוֹם קָרָה שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־
נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיָּם׃ נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר
יִשְׁכְּנוּ אַדִּירֶיךָ נָפֹשׁוּ עַמְּךָ עַל־הֶהָרִים וְאֵין
מְקַבֵּץ׃ אֵין־כֵּהָה לְשִׁבְרֶךָ נַחְלָה מַכָּתֶךָ כֹּל
שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל־מִי לֹא־
עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד׃

הרבית. אמר מה יועילך סוחריך שהרבית בתוכך ככוכבי השמים. כי כמו
הילק שפשט בארץ ואחר כך עף קל מהרה כן עמו הם ואבדו ולא הועילם
עשרם: מנזריך. גדוליך וקציניך מענין נזר. ודגש הנו"ן לתפארת הקריאה וכמוהו
ירמיה נא רבים: וטפסריך. כמו שריך או נגידיך. וכן פקדו עליה טפסר. והוא
בחילוף הטי"ת וזה בפת"ח הטי"ת ואחר הוא במשקל. ובענין המשילם לארבה
שמנהג הארבה שיחנו וידבקו בכותלי' ביום קרה וכאשר היום ילכו ולא ישאר
אחד. ולא נודע בכותלים מקומו אים. לא נכר בגדרות איה חנו ולא נודע
גם כן איה הם. כלומר אנה הלכו ועפו קל מהרה. ואמר מקומו על כל
אחד מהם ואמ' אים על כלם. וכן שרי נינוה וגדוליה שהיו חונים בהשקט
ובשבא האויב עליהם לא הועילם עשרם וגדולתם מי שברח ברח מי שנהרג
נהרג לא נודע מי הוא הגדול והשר: כגוב גובי. כמו גובים. וכן
ירמיה כב וקרע לו חלוני כמו חלונים. והדומים לו. ות"י ארבא גובאי. ומה שאמר כגוב
גובי ר"ל המין הגדול שבמיני הארבה כמו מלך מלכים: בגדרות. הם
ד"ה א' ד כותלי הגנים והכרמים. והוא קבוץ מן יושבי נטעים וגדרה. ונודד מעלי
איכה א' הכתל מבנין הדומה למרובע לפי שהוא פת"ח. כמו אשר עולל לי. אבל
נודד פועל

נודד מעוף עומד. כן כתבו רבי יונה · וא"א ז"ל כתב שהוא לא נזכר שם
פעלו מנחי העי"ן · כמו באין תהומות חוללתי · ועניינו ענין תנועה. כמו משלי ח'
נדדו ממני · ותדד שנתי מעיני · ידוד ממך : נמו רעיך · מנהיגי תלים ל"א
המלך ויועציו עתה לא יהיה להם יד להעמד מפני האויב והרי הם כאילו הם בראשית ל"א
שנים : ישכנו אדיריך. כאילו שכנו בקבר ומתו כי לא יועילו ולא ינצלו.
וכן שכנה דומה נפשי : נפושו עמך. כמו נטוש על דעת יונתן שתרגם תלים צ"ד
אתבדרו · ויתכן היותו ענין רבוי כמו ופשו פרשיו. כי תפושו כעגלה דשא · חבקוק א'
ופי' רבו עמך שהם נפוצים על ההרים ואין מקבץ. ולפי שקרא למנהיגים רועים ירמיה נ'
אמר על העם שהם נפוצים על ההרים כלומר כצאן אשר אין להם רועה ואין
מקבץ אותם : אין כהה לשברך. כהה ענין רפואה. כמו כהה הנגע. ויקרא י"ג
והוא ענין הקמוט והעשור כי כאשר הנגע או השבר קרוב לרפואה יתקמט
העור סביבותיו : לשברך. אמר כנגד מלך אשור שנשבר : נחלה מכתך.
אמר על המכה נפעלה ואף על פי שהוא פועלה כי החלים הוא המחלה
והמכה היא המחלה על הסבה השנית כי הסבה ראשונה המכה אותה אף
על פי כן מרוב החלאים אשר במכה הזאת היא נפעלת על החלאים
הקשים כלומר מלאה מהם. וכן כי כלה ונחרצה. כי כלה ישעיה י'
אך נפלה על זה הדרך : תקעו כף עליך. נחמיה ח'
לשמחה. כמו ויכו כף ויאמרו יחי מלכים ב' י"א
המלך. וכל עצי השדה ישעיה נ"ה
ימחאו כף :

ספר חבקוק

עם פירוש ר׳ דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישקוס וואטבלוס
איש יודע המלמד במצות המלך פרנקישקוס יר״ה לבני עמו דעת לשון
הקדש ונדפס בבית רוברטוס סטפנוס יצ״ו בחדש כסליו
בשנת קׄקׄקׄ פה פאריש העיר הגדולה
והק״ס בערמת :

Habacuc cũ commen

tariis R. Dauid Kimhi, à Francisco Vatablo, Hebraicarum literarum Regio professore, summa cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XXXIX.

עמי עשו

Cum priuilegio Regis

הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר חָזָה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא׃

המשא אשר וגו׳ · הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו · ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה. ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו · ונבואתו על נבוכדנצר על הרע שעשה לישראל מכל העמים והתנבא על הרע שיעשו פרס ומדי לזרעו באחרונה · והחל להתרעם כנגד האל ית׳ על מעשה הרשעים שמריעים לישראל הצדיקים ומצליחי׳ בדרכיהם · וזכר בלשון הצדיקים שבדורו או אחר דורו בדרך נבואה על נבוכדנצר שעתיד למלוך ולהרע לישראל · ונראה כי בדורו החלה מלכות נבוכדנצר כמו שאמ׳ כנגד אנשי דורו כי פעל פועל בימיכם וגו׳ :

עַד־אָנָה יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וְלֹא תִשְׁמָע אֶזְעַק אֵלֶיךָ חָמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ׃ לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן וְעָמָל תַּבִּיט וְשֹׁד וְחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא׃ עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל׃

עד · חמס · פי׳ בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע :
למה · למה אנשי און שעושים לי און תראה לפני ואתה כמראה אותם שלא תבערם מן הארץ גם אתה תביט העמל שעושים ואין אתה משלם גמולם · וכן אמר דוד עמל וכעס תביט · וכל זה להודיע כי ה׳ ית׳ משגיח במעשה תלים י׳
בני האדם אם לטוב אם לרע ואחר שכן הוא איך מאריך להם : ויהי · ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון · ויש מפרשי׳ ריב ומדון האויב ישא ויסבל ישר׳ : על כן · לפי שאין אתה עושה דין ברשעים תפוג התורה ותחלש · כי רבים מרפים ידיהם ממנה לפי שרואים הצלחת הרשעים ורעת הצדיקים : תפוג ענין רפיון וחלישות · וכן כל אשר בשרשו : ולא יצא · לפי שהם רואים שלא יצא לנצח משפט הרשעים : כי רשע מכתיר את
הצדיק · מקיף אותו להרע לו תמיד · כענין כתרו את בנימין : על כן שופטים כ׳
יצא משפט מעוקל · על כן אומר כי המשפט יצא מעוקל ומעוות · ובת״י על כן לא נפיק דינא כיון :

רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ כִּי־פֹעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי יְסֻפָּר׃ כִּי־הִנְנִי מֵקִים

אֶת־הַכַּשְׂדִּים הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר הַהוֹלֵךְ לְמֶרְחֲבֵי אֶרֶץ לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹּא־לוֹ׃ אָיֹם וְנוֹרָא הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא׃
וְקַלּוּ מִנְּמֵרִים סוּסָיו וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב וּפָשׁוּ פָּרָשָׁיו וּפָרָשָׁיו מֵרָחוֹק יָבֹאוּ יָעֻפוּ כְּנֶשֶׁר חָשׁ לֶאֱכוֹל׃ כֻּלֹּה לְחָמָס יָבוֹא מְגַמַּת פְּנֵיהֶם קָדִימָה וַיֶּאֱסֹף כַּחוֹל שֶׁבִי׃ וְהוּא בַּמְּלָכִים יִתְקַלָּס וְרֹזְנִים מִשְׂחָק לוֹ הוּא לְכָל־מִבְצָר יִשְׂחָק וַיִּצְבֹּר עָפָר וַיִּלְכְּדָהּ׃

ראו. אמר כנגד ישראל ראו בגוים והביטו כי מהר יבא להם המשחית: והתמהו תמהו. הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע שיעשה נבוכד נצר. והתמהו מבנין התפעל דינו והתתמהו. ות' התפעל נבלעת בדגש ת' השרש: כי פעל פעל בימיכם. זה לעתיד כי בדורו מלך נ"נ. והפועל הוא השם יתברך. ופועל שם: לא תאמינו כי יספר. כי יספר לכם הפעל הרע והקשה לא תאמינו: כי הנני. דבר הנביא בלשון השם יתברך:
והנמהר. נמהר במעשיו לא ישכיל מה יעשה. וכן ולבב נמהרים יבין לדעת: ישעיה לב
איום ונורא. איום תאר מענין אימה: ממנו משפטו. כי לא יצטרך לעזרת עם אחר כי ממנו יצא משפטו שיעשה בעמים. וכן שאתו שינשא על הגוים: וקלו. וחדו. ענין חדוד וחריפות: מזאבי ערב. כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף: ופשו פרשיו. ורבו
פרשיו. כמו שפירש' נפשו עמך. ויונתן תרגם וירדון פרשוהי: חש נחום ג'
לאכול. ממהר לעוף אל האכל שיראה מרחוק. והנשר יעוף גבוה משאר העופות וממהר לעוף לטרוף וזכר הנשר. וי"ת כנשרא דטאים למיכל פי' יעוף: כלה לחמס. לעשות חמס יבא: מגמת פניהם קדימה פי' א"א ז"ל מן
הגמיאיני נא. אמר יבא בעזות פנים כאלו רוח הקדים שהיא עזה שתתה והקשתה בראשית כד
פניהם. והמתרגם פי' נכח פנים. וכן ת"י מקבל אפיהון. והנה לא היה נכח פנים מזרח אלא מערב כי הם בבאם אל א"י פניהם למערב. כי בבל מזרח לא"י. אא"כ יתפרש קדימה כדרך קדמין כאלו אמר כקדימה. כלו' נכח פנים היה
בעזות פנים כמו רוח קדים שהיא עזה: והוא. יתקלס. וכן יתקלסו יחזקאל כב
בך ולפי שיתמיד הלעג עליהם. הנה הוא מתמיד כלעג להם: ויצבר עפר. אסף עם רב כעפר וילכדה וכנוי הה"א לעיר בצורה שאמר וזכר מבצר והיא עיר

עיר בצורה · או פי׳ ויצבר עפר למלאות החפירות אשר סביב חומת העיר · ותרגם יונתן ועבר מליאתא והוא תל עפר · ובדברי רז״ל מוליא ככנא :

אז חלף רוח ויעבר ואשם זו כחו לאלהו :

אז חלף · או כראותו הצלחתו חלף ויעבר רוחו יותר מן המדה והתגאה ברוחו מאד : ואשם · ועוד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלוהו שאמ׳ כי אלוהו שהוא פסלו נתן לו זה הכח שמנצח כל העמים · ואמר הנביא אלהו לשון יחיד דרך קלון · כן דעת קצת המפרשים · ואין צריך שהרי מצאנו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה׳ · הלא אלוה גבה שמים · וזולתו · תלים יח איוב כב
ויונתן תרגם בכין על דראימת רוחיה עלוהי עדא ממלכותיה וחב על דאסגי יקרא לטעותיה :

הלוא אתה מקדם יהוה אלהי קדשי לא נמות
יהוה למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו :
טהור עינים מראות רע והביט אל־עמל לא
תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע
צדיק ממנו : ותעשה אדם כדגי הים כרמש
לא־משל בו : כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו
ויאספהו במכמרתו על־כן ישמח ויגיל : על־כן
יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן
חלקו ומאכלו בראה : העל כן יריק חרמו
ותמיד להרג גוים לא יחמול :

הלא אתה מקדם יהוה אלהי · ואיך הוא נותן כחו לאלוהו אשר הוא עשהו הלא יבין כי אתה מקדם ה׳ אלהי קדשי · כי אני המכיר בך וכן עמך ישראל מכירים בך וידענו כי אתה אלהינו וקדשינו · כמו שאמר הנביא אני ישעיה מג
ה׳ קדושכם · ואמר גואל ישראל קדושו · והפך דעת זה שנותן הכח לאלוהו ישעיה מט
וכופר בך : לא נמות · ידמ׳ שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצנו ולהגלותנו לא תתן לו כח להמיתנו ולכלותנו להכחידנו מגוי : ה׳ למשפט שמתו · כי אתה שמתו לשפוט על ידו המורדים

כן. וכפל הענין כמ"ש ואמר צור להוכיח יסדתו. ואתה שאתה צור כל
העולמים יסדתו להוכיח בו גויי הארצות: יסדתו. העמדתו חזק כיסוד הבנין:
לא נמות. הוא אחד משמונה עשר שהם תקון סופרים כי לא. תמות היה
כתוב. ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמין: טהור עינים.
אתה שאתה טהור עיני' שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב ובוחר בטובים ומואס
ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל. כלומר שתסבול עושי רע
ותניחם לעשות הרע. וטעם לא תוכל לסבול דבר שהוא הפך חכמתך וטובך.
תלים ה' וכן אמר דוד לא יגורך רע. אם כן אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדי'
המריעי' לישראל: תחריש. כי ישראל אעפ"י שהם רשעים צדיקי' הם מנבוכד
נצר ועמו ואיך תחריש שהם יבלעום וישחיתום. ואז"ל צדיק ממנו בולע צדיק
במדבר ד' גמור אין בולע: בבלע. כב"ב. כבלע את הקדש. כב"ף: מראות רע.
במדבר י"א בלא ב'. ור"א שהזכירו בבי"ת ופי' ברע כמו ואל אראה ברעתי ספרו השגחתו. כי
ישעיה ל"ג נודע לנו מפי המסורת כי זה מראות רע ושל ישעיה מראות ברע. וכן היא
המסורת קדמאה דישעיהו מראות ברע תניינא דתרי עשר מראות רע. ואחר
ויקרא כ"ז פסוק קימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב: ותעשה.
עשית בני אדם לפני נבוכד נצר כמו הדגים אשר בים שיצוד אדם אותם לרוב
אין מונע אפילו הגדולים יצודו אותם בחכה. או כמו רמש האדמה והם
השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם כמו שירצה כי אין מושל בו שימנעהו:
כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע: כלה בחכה העלה.
כל העולם העלה נבוכד נצר בחכתו. ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכד
נצר לצייד אמ' בחכה בחרמו ובמכמרתו. ומלת העלה משונה בניקוד
יהושע ז' מהמנהג כי הה"א נקודה בצר"י והעי"ן בשו"א ופת"ח. וכמוהו למה העברת
תלים ק"מ העביר. יגורהו יאספהו. כמו יגורו מלחמות: בחרמו כמו ברשתו. וכן
מיכה ז' יצודו חרם. משטח חרמים: ויאספהו במכמרתו. הענין כפול כמ"ש:
יחזקאל כ"ו על כן ישמח ויגיל. על כן כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא
שמח: על כן יזבח לחרמו. אינו מודה הכח הזה לאל ית' אלא
לעצמו ולחילו. כי אמר בכח ידי עשיתי. או פי' לחרמו לאלוהו. כי
חושב כי הוא הנותן לו כח לצוד ולאסוף. והנה הוא חרמו ומכמרתו ולו יזבח
ויקטר בשובו אל עירו בשלל ובשבי עמים: כי בהמה שמן חלקו. בהם
שיר ד' בחרמו ובמכמרתו: ומאכלו בריאה. שה בריאה. וכן כעדר הקצובות
. העזים הקצובות. או פירושו בחסרון כי אכילה לשון נקבה ומאכל כמו
שמות י"ז אכילה. וכן עד בא השמש תשיבנו לו. ואחרכב עליה: בריאה. שמנה.
שמואל ב' ט' . וכן איש בריא מאד. ובריאות בשר: העל כן יריק חרמו. אם
שופטים ג' על כן שהוא נותן כחו לאלוהו יריק חרמו. כלו' כיון שהוא נותן כחו לאלוהו
בראשית מ"א איך תצליח לו ותצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב. כמו הצייד
שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ושב לו אל השדה לצוד עוד
ציד להביא כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא.
ואיך תתן לו כח והצלחה והנה הוא כופר בך ונותן כחו לאלוהו והורג גוים
בראשית מ"ב רבים בלי חמלה: יריק. כמו הם מריקים שקיהם:

ב עַל־מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל־מָצוֹר
וַאֲצַפֶּה לִרְאוֹת מַה־יְדַבֶּר־בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל־
תּוֹכַחְתִּי׃

על משמרתי אעמודה · אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יענני האל יתברך בהצלחת הרשע : מה ידבר בי כרוח הנבואה כמו רוח ה׳ דבר בי · ומה שאמר ומה אשיב ר״ל מה אשיב לשואלים אותי כי לא אני לברי נבוך על זה הענין · ומה שאמר ואתיצבה על מצור ר״ל כאדם שצרים עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכ׳ מדוע דרך רשעי׳ צלחה · ות״י עתיד משמש על מטרתי · ורבו׳ פי׳ מה שאמ׳ על מצור שעג עוגה ועמד בתוכה · ואמר איני זז מכאן עד שתאמר לי מעני מה הארכת לרשעים : שמואל ב׳ כ״ג

וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה וַיֹּאמֶר כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־הַלֻּחוֹת
לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ׃ כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ
לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־יִתְמַהְמַהּ חַכֵּה־לוֹ כִּי־בֹא
יָבֹא לֹא יְאַחֵר׃ הִנֵּה עֻפְּלָה
לֹא־יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃

ויענני · כתוב חזון ובאר על הלוחות · הנה ענה לו האל ית׳ כי שלות זה הרשע שהיה תמה עליו לא תעמוד וגם יכולתו שהיה מתגאה על האל יתברך גם כן לא תעמוד ואמר לו זה ברמז · ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד · ראיתו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל ית׳ דברים להכחיש דעתו הרעה שהיה נותן כחו לעצמו או לאלוהו · תחילה החלום שהראה לו ולא מצא לו פותר לא ע״י חכמיו ולא ע״י כומריו עובדי האליל אלא ע״י דניאל שגלה לו האל יתברך החלום הסתום ההוא · ודניאל אמר לו החלום והפתרון בשם האל יתברך · ובזה חזר לו מדעתו הרעה ונתן הכח והיכולת לאל יתברך · וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת · ועוד בדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב בחיות השדה ודר עמהן י״ב חדש · וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו · ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל יתברך ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל ביתו גדולים וקטני׳ · וכתיב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה · ונהרגו הכשדים וחרבה בבל על ידי כורש ודריוש · והצדיקים מהם שהם ישראל נצלו בתוכם והכרין עליהם דניאל ה׳

עליהם כורש שישובו לארצם · והנה ענה לו האל יתברך על הצלחת זה הרשע·
והמתבונן יתבונן על השאר ויראה כי משפטי האל יתברך ישרים · ומה
שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה
הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו · ואמר לו
האל יתברך כתוב **חזון למועד** וגומר · רוצה לומר שיכתוב החזון הזה בספר
ברמז כמו שהוא : **כי עוד חזון למועד** · רוצה לומר שלא נתגלה
המועד · ואמר לו עוד **ובאר על הלוחות** · שיבאר החזון בביאור על
הלוחות לא על הספר : **למען ירוץ קורא בו** · בעבור מי שיקרא בו
מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען לא יהיו נבוכים בהצלחת זה
הרשע · אבל בספר יכתבהו ברמז · כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים·
ובבא החזון יבינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר·
וכן אמר לישעיהו הנביא · אמר בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ישעיה ל׳
ליום אחרון וגומר : **כי עוד חזון למועד** · וזהו המענה שענהו האל יתברך ·
החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו : **ויפח לקץ** ·
והחזון הזה ידבר לקץ · כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד
להיות והוא לע׳ שנה מחרבות ירושלם : **ולא יכזב** · כמו אשר לא יכזבו ישעיה נ״ח
מימיו · כי עכ״פ יהיה : **אם יתמהמה חכה לו** · אם יאחר הקץ הזה חכה לו·
אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שיצאו מגלות בבל : **לא
יאחר** · פירוש לא יאחר מהמועד הקצוב לו כי על כל פנים יהיה ביומו · וכן
תרגם יונתן בזמניה ייתי ולא יתעכב · ואאז״ל פירש כי לא יאחר כמו לא יסוף ·
כלומר לא יסוף שלא יהיה · כפירוש לא יסוף מזרעם · ואחרית פירוש אסתר ט׳
סוף : **הנה עפלה לא ישרה נפשו בו** · אמר מי שלא ישרה נפשו
בעצמו ואין לו אמונה באל יתברך גבהה נפשו והתנשאה ולא תפחד שיבא הרע
וכזה היא נפש נבוכדנצר ונפש בלשצר בן בנו שנתגאו כנגד האל יתברך :
וצדיק · אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומפחד תמיד מהאל יתברך ·
לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך וינצל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישראל
שגלו לבבל עם צדקיהו שנכנעו בגלות ולא עבדו עבודה זרה והאמינו באל
יתברך. וכשכבש כורש בבל והרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים חיו באמונתם
באל ית׳ ונצלו מחרב הפרסיים ויצאו מגלות בבל : **עפלה** ענין גבהות הלב
וזדון · וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר · ורבי אחי רבי משה ז״ל במדבר י״ד
פירש **הנה עופלה** מן עופל ובחן שהוא מגדל גבוה · אמר מי שלא ישרה ישעיה ל״ב
נפשו בו עפלה · כלומר תשים עצמה כעופל ובחן להשגב שם מפני האויב ולא
תשוב לאל ולא תבקש ממנו להצילה · אבל הצדיק לא יצטרך להשגב במגדל
כי באמונתו יחיה :

וְאַף כִּי־הַיַּיִן בּוֹגֵד גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יִנְוֶה אֲשֶׁר
הִרְחִיב כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ וְהוּא כַמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע
וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו כָּל־הָעַמִּים׃

ואף כי היין בוגד. שותה היין. וכן לץ היין ר"ל שותה היין. ושמח לבם כמו משלי כ
יין. שותי יין. כלו' כל רשע ישיב לו הא-ל גמולו אם בקרוב אם ברחוק כל שכן זכריה י
זה הרשע שותה היין והוא נבוכד נצר שהיה שותה יין מאד ומתשכר. לפיכך
היה מהיר במעשיו ולא התבונן מה יעשה והוא היה הורג בלי חמלה והוא היה
בוגד באותם שהיו עמו בשלום. והיה גבר יהיר. כלומר גס רוח: ולא
ינוה. לפיכך לא יעמוד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה
תכלה מלכותו. או אמר ולא ינוה על נבוכד נצר עצמו שיצא מנוהו ומהיכלו
כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה: אשר הרחיב כשאול נפשו.
כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה. והוא כמו השאול והמות שיקבלו המתים ישעיה ה'
לרוב ואינם שבעים. כמו שאמר שלש הנה לא תשבענה: משלי ל

הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻלָּם עָלָיו מָשָׁל יִשָּׂאוּ וּמְלִיצָה
חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר הוֹי הַמַּרְבֶּה לֹּא־לוֹ עַד־מָתַי
וּמַכְבִּיד עָלָיו עַבְטִיט׃ הֲלוֹא פֶתַע יָקוּמוּ נֹשְׁכֶיךָ
וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ כִּי־אַתָּה
שַׁלּוֹתָ גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר עַמִּים מִדְּמֵי
אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃

הלוא אלה כולם. אלה הגוי' שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו
וישאו כולם עליו משל. ומליצה חידות לו. וישאו עליו מליצה. ומשל
המליצה וחידותיה הם בעבורו. ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד
מהם עליו הוי המרבה לא לו. הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים אשר
לא לו שהיה שולל גוים רבים: עד מתי. וכי היה סבור שלעולם יהיה עומד
בידו וביד זרעו: ומכביד עליו עבטיט. היה מכביד עליו ממון רב שהוא
עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו גם כן יהיה
טיט עב: עבטיט. מלה אחת ופירושה כשתי מלות עב טיט כמו טיט עב.
וכן כל רבים עמים רבים. בירקרק חרוץ כמו בחרוץ ירקרק. ורבים תהלים מ"ט
כמוהם. והנגיד פירש ומכביד עליו עבטיט שיוסיף לבנות משכן ולא תהלים ס"ח
ימלנו. ואחז"ל פירש הלא יחשוב זה כי גופו לקבר יהיה. וזהו עד מתי
ומכביד עליו עב טיט על קברו יכבידו טיט עב. וי"ת דרך משל עד אימתי
את מתקיף עלך תקוף חובין: הלא פתע. הלא תשבת בהתנשאותך כי
תהיה בקבר ויקומו פתע נושכיך והם התולעים: ויקצו מזעזעיך. כאלו ישנו
ובבואך יקיצו לשלוט בך ולזעזע ולהניע בשרך חתיכות חתיכות: והיית
למשסות למו. שיבוזו בשרך כן פי' אחז"ל. ויש לפרשו כן כי נושכיך
ומזעזעיך אמר בעבור בלשצר בן בנו שבא על בבל פתאום חיל מלך פרס
ויהרג בלשצר והחריב בבל. ויש לפרשו עוד כי נאמר דבר זה על

ישעיה יד שהושלך מקברו כמו שאמר בישעיה ואתה השלכת מקברך וגו׳. ויקצו. ביאור
ישעיה מב אי״תן לבר והיא מעמדת בגע״ה וי״ו השרש נעלמת מהמכתב: למשסות.
כמו מי נתן למשסה יעקב ענין בזה. ותרגו׳ ותהי לעדי להון: כי אתה
שלות. מגזרת שלל ומעניינו וכן ישלוך. בשקל סבות יסבוך: יתר עמים.
מה שיותר מן העמים שלא שלות אותם והם מדי ופרס: מדמי אדם וחמס
ארץ. זה הרע יבא לו מרוב דמים ששפך ומחמס שעשה בארץ: קריה וכל
יושבי בה. והיה הורס הקריות והורג היושבים בהם. וי״ת וחמס ארץ וחטוף
ארעא דישראל וגו׳. קרתא דישראל. ר״ל ירושלם:

הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל מִכַּף רָע׃ יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ קְצוֹת עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃ כִּי אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה׃

הוי בוצע בצע רע לביתו. אוי לנבוכד נצר שהיה בוצע בצע רע וגוזל את
העמים בעבור ביתו כלומר לבנות ביתו בנין נאה וחזק: לשום במרום קנו.
כי בנה מגדל חזק וגבוה: להנצל מכף רע. כי חשב להנצל בו אם יקומו
הגוים עליו שהיו מבקשים רעתו. והוא היה הורס ערי העמים ומביא העצים
והאבנים לבבל לבנות העיר וביתו. וכן התגאה הוא בלבתו בתוך היכלו.
דניאל ד כמו שכתוב בספר דניאל לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותא די בבל
מהלך הוה. ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנה בניתה לבית
מלכו בתקף חסני וליקר הדרי: יעצת בשת לביתך. בזה הבנין שבנית
מגזלה יעצת בשת כי כשיבאו האויבים ויהרסו הבנין יהיה בשת לך ולזרעך
שיהיה באותו הזמן: קצות עמים רבים וחוטא נפשך. שאתה היית קוצה
וכורת עמים רבים לבנות בניין והיית חוטא בנפשך. וכן מתעברו חוטא נפשו.
משלי כ חוטא בנפשו: קצות. מקור מן הקל. ומעניינו מן הדגוש מקצה רגלים:
משלי כו כי אבן מקיר תזעק. אמ׳ על דרך משל כלו׳ כל כך ידוע ונגלה לכל
כי בניין מגזלה עד שהאבן תזעק מהקיר שהיא בנויה שם אני מגזלה:
וכפיס מעץ יעננה. והכפים מהעץ יענה לאבן גם אני מגזלה: יעננה.
ר״ל יענה אותה: וכפיס הוא מרהיט קרוי הבתי׳ ונקרא הרהיט גם כן כפיס.
ופירוש מעץ כמו שאמר מקיר כי כמו שתזעק האבן מהקיר שהוא בנין
האבנים כן יזעק הכפים מהקרוי שהוא בנין העצים. ויונתן תרגם וכיפא מגו
מרישא עני לה. ר״ל חתיכה מהקורה. כיפא כמו גוי שכיפא עבודה זרה
היא ושמא״ה אסורים. מריש היא קורה כמו גזל מריש ובנאו בבירה:

הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־

אש

אש ולאמים בדי ריק יעפו: כי תמלא הארץ לדעת את כבוד יהוה כמים יכסו על ים:

הוי בונה. הענין מבואר למעלה בהוי הראשון: הלא הנה מאת ה'
צבאות. הפסוק הזה והבא אחריו אם נפרשם על ענין הפרשה שהוא בענין בבל
יהיה פירושו כן. הלא הנה יבא מאת ה' צבאות וייגעו עמים בדי אש יכירו
העמים אשר היו עם נבוכדנצר ועם זרעו והם הכשדים והנסמכים אליהם
כי יגיעתם סופה לאש ולכליון כשיבאו עליהם חיל מדי ופרס ויחריבום ויהרגו
הבנינים אשר יגעו בהם והביאו שלל העמים לבבל. ידעו אז ויבינו כי יגיעתם
היתה לאש ולכליון ולריק. כמו שאמר ירמיהו חומת בבל הרחבה ערער ירמיה נא
תתערער ושעריה הגבוהים באש יצתו. וכפל הענין במלות שונות ואמר ולאמי'
בדי ריק יעפו: כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה'. פירש כי
יכירו הכל וידעו כי מאשם היתה הנקמה הזאת נקמת עם השם ונקמת היכלו.
כי לנבוכדנצר הביא דבר פלא שנטרד מבני אדם בעוד הדבר בפיו שהיה
מתגאה כמו שאמר עוד מלתא בפום מלכא וכו'. וגם לבלשצר בן בנו הביא דניאל ד'
אות גדול במה שנכתב בכותל ההיכל וביה בליליא קטיל בלשצר מלכא דניאל ה'
כשדאה. וכורש מדאה אמר אחר שכבש בבל כל ממלכות הארץ נתן לי ה'
אלהי השמים. הנה כל העמים הודו כאל יתברך באותו הזמן והכירו כי מאת
ה' בא כל הרע לבבל.. בזה הדבר ידעו הכל את כבוד ה' הגדול מאד: כמים
יכסו על ים. ידעו באמת כי האל משגיח במעשי בני אדם לתת לאיש
כדרכיו: וייגעו בשתי יודין ושל ירמיהו ביוד אחת לבד והיא מעמדת בגעיא ירמיה נא
ויוד השרש נעלמת מהמכתב: בדי אש. בדי ריק. ושל ירמיהו בדי ריק בדי
אש. והם כמו באש בריק. ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר
והגדלתו. וכן בדי שופר. בדי ארבה לרוב: יעפו ביוד אחת לבד ויוד איוב לט
השרש נעלמת מהמכתב ושל ירמיהו ויעפו. וזהו הפירוש נראה לפי ענין הפרשה שופטים ו'
ולפי מה שכתוב בספר ירמיהו. כי שם גם כן זכר על חורבן בבל זה הפסוק
שהזכרנו למעלה. כמו שאמר כה אמר ה' צבאות חומת בבל וגומר ויגעו
עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו. אבל לענין הפסוק הבא אחר זה כי
תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' אף על פי שפירשנו אותו לענין זה יותר
נראה שיהיה ענינו לעתיד בימי המשיח. כמו שאמר בנבואת ישעיהו כי מלאה ישעיה יא
הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים. וזה יהיה בימי המשיח כמו שהוא ענין
הפרשה. וכן אמר בנבואת ירמיהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם. ירמיה לא
ולזה הפירוש יהיה פירוש הפסוק שלפני זה כן. הלא הנה מאת ה' צבאות
אמר אף על פי שיראו בני הדור הזה נקמת ה' בבבל עוד יראו גדולה מזו
לעתיד שיהיה מאת ה' צבאות שיקח האל יתברך נקמתו מכל הגוים כשיבאו
עם גוג ומגוג על ירושלם ואז תהיה יגיעתם לאש ולריק. כמו שכתוב בנבואת
יחזקאל ובנבואת זכריה:

הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר למען

הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם׃ שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ׃ כִּי־חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָּ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃

הוי משקה רעהו. נבוכד נצר היה שותה ומשתכר כמו שכתבנו למעלה
בפסוק ואף כי היין בוגד. והיה משקה עמו מלכי העמים שהוליך בגולה והיו
בבית כלאים בביתו והיה מוציאם בעת שהיה רוצה לשתות ולהשתכר שישתכרו
נחום ב׳ עמו: רעהו. כמו רעיו. וכן מגן גבורהו. בהתהללו בעד רעהו. וקראם רעיו לפי
איוב מ״ב שהיו מלכים כמוהו: מספח חמתך. והיה מספח להם חמת היין למען
ישתו תמיד וישתכרו. וזהו ואף שכר. וגם היה משכר אותם על כרחם אפילו
לא ירצו כדי להתלוצץ וללעוג עליהם. וזהו למען הביט על מעוריהם.
בראשית ט׳ שישתכרו ויתגלו כמו שנאמר בנח וישכר ויתגל בתוך אהלה: מעוריהם.
ישעיה ל״ב כמו ערותם אף על פי שהם שני שרשים. וכן מפרש מעוריהם פשוטה ועריה:
שמואל א׳ ב׳ מספח. ענין דבוק. כמו ספחני נא. תחת חרול יספחו: חמתך. כמו ויכלו
איוב ל׳ המים מן החמת. אבל איננו ממשקלו אלא ממשקל חמת מיין. והחכם רבי
בראשית כ״א אברהם אע״ז ז״ל פירש הפסוק הזה דרך משל משקה רעהו כוס התרעלה ומשכרם
הושע ז׳ בחמתו. ופי׳ חמתך כמו חמת מים כמו שפירשתי. ויותר נכון לפרש חמתך
בראשית כ״א כמשמעו מן האף והחמה. ואמר זה על דרך ואשכרם בחמתי: למען הביט.
דברים ט׳ למען יראה קלונם לכל ויתגלה. ונכון הוא פירוש שיהיה הפסוק דרך
ישעיה ס״ג משל לפי שאמר תסוב עליך כוס ימין ה׳: שבעת קלון. שבעת
מקלון מלכי העמים. כלומר מלאת רצון נמשך להקל נכבדי ארץ ואהבת
הקלון יותר מן הכבוד: שתה גם אתה. תשתה גם אתה כמוהם שתהיה
נקלה לעיני כל. כלומר באותו כוס קלון שהשקית תשתה גם אתה. וכן היה
נבוכד נצר נקלה בחייו כשנטרד מבני אדם ודר בין החיות. וכן במותו
שהושלך מקברו. וזהו והערל תראה ערלתך. כמו שהיית מקלה המלכים
להשקות לשכרם כדי שתראה ערלתם. ובד״מ שכתבנו יהיה. והערל כמו הפך
ישעיה נ״א והרעל כמו כוס התרעלה. כמו שאמר תסוב עליך כוס ימין ה׳. כוס תרעלה
שסבבת על כל הגוי להשקותם על ידך אחרי שתותם תסוב עליך הכוס
ירמיה כ״ה להשקותך כמו שכתוב בספר ירמיהו קח את כוס היין החמה וגו׳: וקיקלון
על כבודך. קיקלון יבא לך על כבודך. קיקלון מלה מורכבה מן קיא וקלון.
ר״ל קיא של קלון. וזכר קיא לפי שזכר השכרון כי השכור מקיא. וכן אמר
ישעיה י״ט כהתעות שכור בקיאו. ות״י והערל ואתערטל. פי׳ ענין ערום. וכן תרגו׳ ערום
ערטילאה: כי חמס לבנון יכסך. פי׳ החמס שעשית ללבנון. והוא
דברים ג׳ ארץ ישר׳. כמו שאמ׳ ההר הטוב הזה והלבנון. החמס ההוא יכסך ויאבדך עד
שלא תראה

שלא תראה עוד : ושוד בהמות יחיתן · וכן השוד שעשית לשוכנים בה יכסך · ואמר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכנים בה לחיות שדרכם לשכון בלבנון שהוא יער עבים · כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה · וחמס
ישעיה מ
הארץ הוא הריסת הערים והבתים והשחתת עצי המאכל וזולתם · ושוד הבהמות שהוא משל לבני אדם השוכנים בה הוא רמס שעשך · וכן פי׳ אחר כן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה · וכבר פי׳ כי קריה אמר על ירושלם · ור׳ יונה פי׳ כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהוא ארץ ישר׳ יכסה אותך כלו׳ ישוב חמסך בראשך · אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויתגלו על ראשך · כי כן שוד בהמות יחיתן · כי השוד שישו הבהמות בטרפם טרף רב ימים רבים לסוף יחיתן כי בפעם אחת יאספו עליהן הרבה אנשים ויחתן ויהרגו אותן · כן אתה כל החמס שעשית כמה שני׳ ישוב עליך בפעם אחת הכל ויכסך · תרגם יונתן לבנון בית מקדשא · וכן תרגם אונקלוס ההר הטוב הזה
דברים ג
והלבנון ובית מקדשא : יחיתן · שרשו חתת והיו״ד תמורת הכפל או יהיה שרשו חי״ת ויהיו שני שרשי׳ וענין אחד :

מָה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה
שֶּׁקֶר כִּי בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים
אִלְּמִים ׃ הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה
עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־הוּא תָּפוּשׂ
זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ ׃ וַיהוָה בְּהֵיכַל
קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ ׃

מה הועיל פסל · מה הועיל לו פסלו למלך בבל שהיה מתהלל בו ונתן הכח לאלוהו מה הועיל לו ביום שברו · וכן אמר בנבואת ישעיהו כרע בל קורס
ישעיה מו
נבו : כי פסלו יצרו · האומן שיצרו ופסלו · מה תועלת היתה בו : מסכה ומורה שקר · ומה הועילה גם כן המסכה שנסך בה הפסל ומה הועיל בהם הפסל שמורה שקר לעובדו : כי בטח יוצר יצרו עליו · פי׳ מה תועלת ימצא בו היוצר שיצרו כי בטח עליו · כי בטח על יצרו כלו׳ על מעשה ידיו · המעשה נקרא יצר והעושה נקרא יוצר · וכן ויצר אמר ליוצרו לא הבין : אלילים
ישעיה כט
אלמים · שלא יענו אל הקורא להם : הוי אומר לעץ · דומם · תאר כללי לזכר ולנקבה כמו ריקם · וכן שבי דומם : הוא יורה · בתמיה
ישעיה מז
אתה הקורא לו איך תחשב שיורה לך את אשר תעשה : הנה הוא תפוש זהב וכסף · כלומר תפוש ומצופה בזהב וכסף · פי׳ אינו בשר ודם שיקבל רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו · ופי׳ וכל שום רוח ואפי׳ רוח הבהמה · וכן וכל מלאכה לא תעשו · וכל חלב וכל דם לא תאכלו ·
ויקרא יו
ותרומי׳ להם : ויהוה בהיכל קדשו · ואין כן פי׳ כי הוא הנותן רוח בכל
ויקרא ג

בשר ולעתי׳ שהוא בהיכל קדשו והוא השמי׳: הס מפניו כל הארץ. יראו
ממנו כל יושבי הארץ. כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיהם. כמו שאמ׳
משמים הביט ה׳ ראה את כל בני האדם: תלים לג

ג תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא עַל שִׁגְיֹנוֹת: יְהוָה
שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים
חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר:
אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה
כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ:
וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן
עֻזֹּה: לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו: עָמַד
וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד
שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ: תַּחַת אָוֶן
רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן:

תפלה לחבקוק הנביא. זאת התפלה נעשת על דרך שיר משירי תהלים.
על כן אמר על שגיונות. כמו שגיון לדוד. ואמ׳ למנצח בנגינותי. וכן תלים ז
אמר בו מלת סלה. ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת
התפלה: ובספר תהלים. וענין התפלה על גלות ישר׳ בגלות הזה. וספר בה נסים
וגבורות שעשה האל לישר׳ מיום אשר גאלם ממצרי׳ והתפלל ואמ׳ בדרך נבואה
כי כן יעשה עמהם בגלות הזה ובצאתם מהגלות ובמלחמת גוג ומגוג.
והחכם רבי׳ אברהם א״ע ז״ל פי׳ כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות: והראיה
בקרב שני׳ חייהו. ר״ל בקרב שני הרעב. וכן הבנהרים חרה ה׳. ר״ל על עצירת
המטר. תעור קשתך. על הקשת שנראה בענן ביום הגשם. וכן כי תרכב
על סוסיך. ר״ל על העננים. וכן אמר כי תאנה לא תפרח. ודעת רוב
המפרשים על הענין שזכרנו. וכן דעת יונתן. והוא תרגם שגיונות ענין
שגגה. התפלל שיהיו עונות ישר׳ נחשבי׳ לפניו כשגגה: יהוה שמעתי
שמעך יראתי. שמעתי קול הנבואה. הוא אלי. הגלות הארוך שיהיה לישראל
לעתיד ויראתי איך יוכל לעמוד כמה שנים בקרב אויביו. לפיכך אני מתפלל
לפניך ואומ׳. פעלך בקרב שנים חייהו. ישר׳ שהם פעלך שאתה פעלתם כמו
שאמר

שאמר על בני ועל פועל ידי תצווני. ואמ' הוא עשך ויכוננך: חייהו. חיה אותו ישעיה מ"ה
בתוך השנים הארוכים האלה שיהיו בגלות שלא יכלה בקרב אויביו: בקרב דברים ל"ב
שנים תודיע. בקרב אלה השנים תודיע דרכך שיעדת להם ואף גם זאת ויקרא כ"ו
בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגומר: ברוגז
רחם תזכור. בזמן הרוגז והאף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהב' אבותם
כמו שאמר וזכרתי להם ברית ראשונים. או יהיה רחם יחיד מן רחמים. ויקרא כ"ו
כלומ' זכור להם רחמיך. כמו שאמ' זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה: תהלים כ"ה
ודר' הדרש רז"ל בגימט' אברהם. חשבון זה כזה. כלומ' זכור להם ברית
אברהם: אלוה כתימן יבא. עתה ספר הגדולות והנוראות שהראה
האל לישראל במדבר שיעשה להם כן בצאתם מהגלות. תחלה כשנתן להם
התורה. וזהו אלוה כתימן יבא. כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו. דברים ל"ג
כי תימן הוא שעיר. וכן מהר פארן כמו שנא' בתורה הופיע מהר פארן: דברים ל"ג
כסה שמים הודו. זהו הלפידים שראו ביום מתן תורה שהיו מאירי' השמי'
והארץ: הודו. פירוש כחו והדרו: ותהלתו. והדרו מן בהלו נרו עלי איוב כ"ט
ראשי. וזכר שעיר ופארן כי הם סמוכי' להר סיני. ודרך הדרש ידוע. וי"ת כתימן
מדרומא. ודעתו כדעת אונקלוס בפי' הפסוק. ותהלתו תרגמו כמשמעו
ומימר תושבחתיה: ונוגה כאור תהיה. זהו מה שאמר בתורה ומראה שמות כ"ד
כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר: קרנים מידו לו. זהו כי קרן עור פני שמות ל"ד
משה. כלומ' הזיו ההוא היה מיד האל לו למשה. ואמ' קרני' בלשון שנים
כי הפני' שני צדדין. וי"מ קרני על הלוחות שנתן למשה שהיו שני והיו מאירות
בנראה ובנסתר. ושם חביון עזו. שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעולם
עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה לו האל יתברך
בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל ישר'. וי"מ חביון עזו על הארון. כמו
שאמ' עליו אתה וארון עזך ושם היו נסתרות הלוחות: לפניו ילך דבר. פירש תהלים קל"ב
אחול במתי מדבר. והחכם רבי אברהם אב"ע פירש על העמי' כשנכנסו ישראל
לארץ כמו שאמ' את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו': רשף שמות כ"ג
כמו דבר. והענין כפול במלות שונות. וכן ולחומי רשף. והוא חולי הקדחת דברים ל"ב
שהיא חמה השורפת וממיתה מהרה: לרגליו. לסבתו. כמו ויברך ה' אותך בראשית ל'
לרגלי: עמד וימודד ארץ. עמד הארון בגלגל ארבע עשרה שנה עד
שכבשו הארץ וחלקוה במדה ובחבל: ראה ויתר גוים. משם ראה והביט
להתיר הגוים מן הארץ. ויתר פי' ויקפץ. כמו לנתר בהן על הארץ. כלומר ויקרא י"א
כבודו היה בגלגל והיה מנתח גויי הארץ ומפילם לפני ישראל. כאלו בראייה
לבד היה ממיתם: ויתפוצצו הררי עד. משל למלכי כנען וכן גבעות
עולם. ויתפוצצו ענין שבירה עם הפיזור. כמו וכפטיש יפוצץ סלע: שחו. ירמיה כ"ג
מפעלי השפל והוא הפך הגבה מן תחתיו שחו: הליכות עולם לו. מהלכי איוב ט'
העולם כלם לאל יתברך. לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה
לגרש זה ולהנחיל זה. ואמר הליכות עולם. כי העולם מתנהג על מהלכי
הגלגלים והככבים. ויונתן תרגם פסוק זה על דור המבול ועל דור הפלגה.
ר"ל אלה הדורות שלא היו מכירים בו והיו מדמים שאין אלוה בעולם. עמד
והראה להם כי הוא אדון הכל ומשגיח בכל. ר"ל במלת וימודד שמדד להם

מרד כנגד מרה כמו שאמרו רז"ל ברותחים קלקלו וברותחים נדונו : ראה
ויתר גוי' • ראה שנועדו כולם במקו' אחד לבנות המגדל ובטל עצתם והפיצם
משם על פני כל הארץ והראה להם כי הליכות עולם לו • הררי עד וגבעות
עולם • על דרך משל כמו שפירש' • וכת"י אתגלי וזיע ארעא וכו' כאן שכתבתי •
תחת און ראיתי אהלי כושן • הזכיר עתה גבורות שעשה לנו
במלחמות כושן רשעתים ע"י עתניאל בן קנז • ובמלחמת גדעון עם מדין • ואמ'
במקום און ראיתי אותם אהלים תקועים • כלו' במקו' שלא היה להם העמדה
וקיום כי הקים ה' את עתניאל והציל אותם אהלים : ירגזון יריעות ארץ
מדין • רגזו אותם יריעות • ר"ל אהלי יריעות ארץ מדין • כי האהל הוא
שופטים ז' פרישת היריעות • ורגזו כשבא גדעון עליהם כמו שאמר בחלום צליל לחם
שעורי' ואמר ונפל האהל • [illegible] וי"מ תחת און שעשיתי ראיתי אהלי כושן שבא
כושן רשעתים עלי בחרב וכאשר עשיתי תשובה ראה האל יתב' עלי ורגזו יריעות
ארץ מדין מפני ע"י גדעון • וכת"י כד פלחו בית ישראל לטעותא מסרתינון ביד
כושן חייבא וכד תבו למעבד אורייתא עבדית להון נסין וגבורן ופרקתינון מיד
מדינאי על יד גדעון בר יואש :

הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָֹה אִם בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־
בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ
יְשׁוּעָה : עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת
אֹמֶר סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ : רָאוּךָ יָחִילוּ
הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדֵיהוּ
נָשָׂא :

הבנהרים חרה ה' • זכר בקיעת הירדן וים סוף • אמר מה זה היה לנהרים
אם חרה אף ה' בהם כשנבקעו • וכפל הענין במ"ש לחזק ואמר אם בנהרים
אפך • אמ' נראה שחרה אף ה' בנהרי' שהרי ראינו שהירדן נבקע • וזהו דרך
משל ומליצה • וכן אם בים עברתך על בקיעת ים סוף • ולא זכר הנסים
שמות ט"ו על הסדר : כי תרכב על סוסיך • כנגד סוס ורוכבו רמה בים : מרכבותיך
ישועה • מרכבותך היו לנו ישועה • וזהו דרך משל לפי שהסוסים מוכנים
למלחמה ורוכביהם הם המנצחים ברוב אם לא תהיה יד השם בהם כמו שאמ'
תלים ל"ג שקר הסוס לתשועה • ואמר סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה •
משלי כ"א ויונתן תרגם הבנהרים דרך משל אל על מלכיהון ומשריתהון דסגיאין כמי
נהרא הוה רגז מן קדמך ה' על מלכיא הוה רוגזך ובימא הודעת להון גבורתך
ארי אתגליתא על מרכבת יקר שכינתך ועבדת לעמך תקוף ופורקן : עריה
תעור קשתך • כמו שראה ידו הגדולה אשר עשה במצרים ותשועתו לישראל
לרוכב הסוס כן ראה לתופש הקשת • ופי' עריה ענין גלוי • כלו' נגלתה רושך
עליהם

עליהם. והוא שם כמו ערום ועריה. ותעור גם כן ענין גלוי אלא שאינו משרשו.
כי עריה מנחי הלמ״ד ותעור נפ״על מנחי הע״ין. וכן בענין גלוי פשוטה וערה· יחזקאל י״ו
למען הביט אל מעוריהם. שבועות מטות אמר סלה. עשית כל זה לקיים ישעיה ל״ב
שבועות שנשבעת לאבות לתת להם הארץ למטות ישר׳. וזהו אומר סלה כלו׳ בק״מ סימ׳ ב׳
קיים האומר שאמרת: אומר. שם בשקל חדש. קדש: נהרות תבקע.
בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמי הנהרות. כמו שכתוב
ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים. ועל הדרך הזה ת״י: ראוך יחילו תלים ע״ח
הרים. הרים הוא משל למלכי כנען שנמוגו וחלו מפני ישר׳. וזהו ראוך. ראו
הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי. וטעם הראיה כי
השמיעה הברורה כמו הראיה. וכן וירא יעקב כי יש שבר במצרי׳: זרם מים בראשית מ״ב
עבר. זרם מים העוברים בירדן עברו עד ים הערבה תמו נכרתו: נתן תהום
קולו. בהבקע מי הירדן נתנו קול: רום ידיהו נשא. המי׳ היורדי׳ מלמעלה
קמו נד אחד והיה רם מאד כי הירדן היה מלא על כל גדותיו והיו מים רבים.
וכשעמדו קמו נד אחד גבוה. זהו רום ידיהו נשא. הקהו׳ נשא ידו לרום.
וי״ת בענין אחר באתגלותך על טורא דסיני וגומר:

שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ
בְּרַק חֲנִיתֶךָ׃ בְּזַעַם תִּצְעַד אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ
גּוֹיִם׃ יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ
מָחַצְתָּ רֹּאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר
סֶלָה׃ נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָיו יִסְעֲרוּ
לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר׃

שמש ירח. במלחמת יהושע עם המלכים שעמד להם השמש וכן הירח עד
יקום גוי אויביו: זבולה. בשמי׳ שהם זבול ומעון להם כמו שאמר ויעמוד יהושע י׳
השמש בחצי השמים: זבולה. הה״א נוספת מק״ום לילה כי המלה מלעיל: לאור יהושע י׳
חציך יהלכו. ישראל הלכו הלילה ומהרי׳ רודפי׳ אחריהם לאור הברקים ואבני
הברד שהשליך ה׳ בגוים מפני בני ישראל והברקים הם חצי הש״י וחניתו.
והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאור. ואעפ״י שלא הזכיר בפסוק ברקים
כיון שהזכיר אבני ברד הרי הוא כאלו הזכיר ברקים כי לא יפלו אבני הברד
בלא ברקים. גם אבני הברד לבנים מבהיקים ונותנים אורה בלילה. וביום
ובלילה היתה המלחמה שאחרי התפלל יהושע על הירח שיעמוד גם כן עד יקום
גוי אויביו. והנה היה נס בתוך נס שהאיר הירח בלילה עם הברד:
בזעם. בזעמך על ז׳ גוים שדרת עליהם בארצם. וכפל הענין במלות שונות
ואמר באף תדוש גוים: יצאת לישע עמך לישע את משיחך.
כמו שיצאת לישע עמך בהכנסם לארץ שבעה גוי׳ כן תצא לעתיד לישע עמך את
משיחך

משיחך · כמו שיצאת לישעם בהכנסם לארץ ז׳ גוים כן תצא ותושיעם ותוציאם
מהגלות וישובו לארצם · ומה שאמ׳ יצאת מחצת נקבת עב״ר במקום עתיד
ורבים כמוהו · וכדברי הנבואה יבא זה כרוב. כי הנבואה אעפ״י שהיא עתידה
הרי היא כאלו נתקיימה · לפיכך ידברו בה בלשון עב״ר. משיחך· הוא משיח
בן דוד : מחצת ראש מבית רשע · או תמחץ ראש מחיל גוג הרשע :
ערות · מקו״ר. כלומר תגלה יסוד עד צוארם · כלומר תמחץ ראשם והוא
מלך מגוג · וכן תגלה יסודם עד צוארם והם שרי החיל והמלכים אשר אתו:
תלים קל״ז ערות · ענין גלוי · וכן ערו ערו עד היסוד בה · והצואר קרוב לראש · ויסוד
הוא עיקר הבנין וקיומו· לפיכך הוא משל על גדולי המחנה : נקבת
במטיו ראש פרזיו · כלומר במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומר
חיילותיו· וקראם פרזיו לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלם כפרזים
יושבי הפרזות שמתפשטים בכל מקום שאין להם חומה שתסגירם· וכן אמ׳ הוא
יחזקאל ל״ח אעלה אל ארץ פרזות· ונאמ׳ ג״כ פרזות תשב ירושלם מרוב אדם· ואמ׳ שהקב״ה
זכריה ב׳ ישלח מהומה בהם שינקבו וימחצו איש במט׳ שבידו את ראש רעהו · וכן אמר
זכריה י״ד תהיה מהומת ה׳ רבה בהם וגו׳· ואמ׳ חרב איש באחיו תהיה: יסערו להפיצני·
יחזקאל ל״ח אותם שהיו סוערים להפיצני כלומ׳ שיבאו כרוח סער׳ עלי להפיץ אותי בגוים :
עליצותם כמו לאכול עני במסתר · עליצותם ושמחתם תהיה להפיצני כמו
שהית׳ ביום שחשבו לאכול עני והוא ישראל כשיצאו ממצרים ורדף אחריו פרעה
וחילו וחשבו לאכלו במסתר· כלו׳ כי חשבו כי אין ה׳ רואה ואין כחו בים כמו
שמות ט״ו שהיה במצרים וחשבו לאכלו בשמחה · כמו שאמר אמר אויב ארדוף אשיג
שמות י״ד וגו׳ ואמר ויסר את אופן מרכבותיו· ואז הכירו כי ה׳ נלחם להם בעבורם· כמו
שמות י״ד שאמר אנוסה מפני ישר׳ כי ה׳ נלחם להם במצרים· כלומר ה׳ כמו שהיה נלחם
בעבורם במצרי׳ כן נלחם להם עתה בעבורם· כי ראו כי בקע להם הים והעבירם
שמות י״ד ביבשה והם לא יכלו לעבור כמו שאמר ויהם את מחנה מצרים :

דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים׃

דרכת בים סוסיך · פי׳ דרכת בים על סוסיך והעברת את ישר׳ בו והשלכת את
מצרים בתהומות וטבעתו· וטעם סוסיך פי׳ למעלה בפסו׳ כי תרכב על סוסיך :
שמות ט״ו חומר מים רבים · כמו שאמר נצבו כמו נד נוזלים : חומר · ע׳ וצבור מן
שמות ח׳ חמרים חמרים :

שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ׃ כִּי־תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׁדֵמוֹת לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר

ברפתים

בָּרְפָתִים ׃ וַאֲנִי בַּיהוָה אֶעְלוֹזָה אָגִילָה
בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי ׃ יְהוִה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי
כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי ׃

שמעתי . אמר הנביא שמעתי בנבואה הצרה שיהיו בה ישר' בעת הקיץ ביום
בא גוג : ותרגז בטני . לאות שמועה . ובטני רמז ללב כמו המו מעי לו . כי ירמיה לא
ללב יכון לשון הרגז והחמיה והשמחה וההשקט לא לבטן ולמעי' אלא לפי
שהלב בכללם יתלו לשון הלב עליה' : לקול צללו שפתי . לקול השמועה
הזאת צללו שפתי . וצלילת השפתי' היא השקת השפתי' זו בזו מרוב פחד ורעדה :
יבא רקב בעצמי . אפילו עצמי שהם הדבר הקשה אשר בגוף ירקבו לזאת
השמוע' : ותחתי ארגז . במקומי ארגז : אשר אנוח ליום צרה . אשר
הייתי חושב שאנוח בארצי אחר ששבתי מהגלות לארצי והנה נהפכה מנוחתי ליום
צרה : לעלות לעם יגודנו . ויום צרה הוא היום שחשב גוג לעלות לעם ירושלם
וישראל ושיגודנו . כלומר שיביא עליו גדודי העמי' . וכן יגודנו והוא יגוד עקב בראשית מט
ענין גדוד . ויהיה גוד וגדד בענין אחד וכמוהם רבים . או יהיה נח יגודנו
תמורת הכפל . ועל היום ההוא נאמר לדניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה דניאל יב
מהיות גוי עד העת ההיא וגו' . ואמר ישעיה הנביא לך עמי בא בחדריך וסגור ישעיה כו
דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם . וי"ת הפסוק כן אמרת בבל שמעית
וגו' : כי תאנה לא תפרח . הפסוק הזה נאמ' דרך משל על העמים הנאספים
על ירושלם עם גוג ומגוג . אמר כי לא יצליחו אלא יכלו שם והנמלטים שלא
ימותו ימקו באבריהם כמו שאמר ועיניו תמקנה בחוריהן ולשונו תמק בפיהם . זכריה יד
ויהיו לאות בכל העמי' אשר יכלו בהם : יבול . פרי . כמו ונתנה הארץ יבולה : ויקרא כו
ושדמות . שדה זרע : ממכלה . בה"א כמו ממכלאות צאן בא"לף : תלים עח
ברפתים . כמו רפת בקר בדברי רז"ל והוא בית הבקר . וי"ת כן ארי מלכות בבל
לא תתקיים ולא תעבד שולטן על ישראל יתקטלון מלכי מדיאי וגיברי יוון
לא יצלחון ויתיהון רומאי ולא יגבון קיסומא מירושלם :
ואני בה' אעלוזה . אמר הנביא בלשון ישר' כשיכלו מחנה גוג אני אעלוז
בישועת ישראל . וכפל הענין במ"ש ואמר אגילה באלהי ישעי . וכת"י בכן על
ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך ולשארא דעמך דישתארון יודון למימר אמר
חבקוק נביא ואנא במימרא דה' אבוע אירוץ לאלהא דעביד פורקני :
אלהים אדני חילי וישם רגלי כאילות . קלות כאילות לרדוף אויבי :
ועל במותי ידריכני . יעני שאדרוך על גבם ואדמסם בארצי . וזהו במותי .
ואמר כן לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות . ואשורר על הנס שיעשה לי
ואמר למנצח בנגינותי :

ספר צפניה

עם פירוש ר׳ דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישקוש ווטבלוש
איש יודע המלמד במצות המלך פרנקישקוש יר״ה לבני עמו
דעת לשון הקדש ונדפס בבית רוברטוש סטפנוש יצ״ו
בחדש תמוז שנת ר״צ״ט לפ״ק פה פריש
העיר הגדולה והמ״ס
בצרפת:

Sophonias cum commentariis Rabbi Dauid Kimhi, à Francifco Vatablo, Hebraicarum literarum profeffore Regio, accurate recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XXXIX.

עׂשׂוֹ עׂמֹי

Cum priuilegio Regis.

צפניה

דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־צְפַנְיָה בֶּן־כּוּשִׁי
בֶן־גְּדַלְיָה בֶּן־אֲמַרְיָה בֶּן־חִזְקִיָּה בִּימֵי
יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה׃

דבר ה׳ אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה. א״א כי חזקיה זה חזקיה מלך יהודה. ואפשר אלא שאין בזה ראיה. אבל באמת גדולים היו אבותיו לפיכך יזכרו. ושלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו ירמיהו צפניה חולדה. ואמ״ר ז״ל כי ירמיה היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אצל הנשים. ונבואתם היתה קודם ששבו יאשיהו ויהודה מרעתם:

אָסֹף אָסֵף כֹּל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם־יְהוָה׃
אָסֵף אָדָם וּבְהֵמָה אָסֵף עוֹף־הַשָּׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם
וְהַמַּכְשֵׁלוֹת אֶת־הָרְשָׁעִים וְהִכְרַתִּי אֶת־הָאָדָם
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם־יְהוָה׃

אסוף אסף. אסוף מקור מן אסף והוא ענין כליון. כמו ואספתה נפשך ונפש שופטים י״ח
ביתך. אסף אית מבנין הפעיל מנחי הפא ענין ספו תמו והקל הוא פעל עומד תהלים ע״ג
והכבד יוצא. וכן אסוף אסיפם. אמר שיכלה כל חי מעל פני האדמה ר״ל מעל ארץ
ישראל. ואמר כלל ואחר כך פירש: אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים
ודגי הים. ומה שאמר עוף השמים ודגי הים הוא על דרך הפלגה. כמו שאמר
בירמיה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו. וכן אמר בהושע בחית השדה ובעוף ירמיה ט׳
השמים וגם דגי הים יאספו. ויתכן כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי הושע ד׳
אם במקום היישוב שימצאו זרעים ופירות ופרחי אילנות וכשיחרב יישוב אחד ילכו ליישוב
אחר. וכן פירשנו בירמיה ובהושע. וכן דגי הים לא ישרצו ברוב כי אם בימים שהם
קרובים ליישוב: והמכשלות את הרשעים. ימצאו המכשלות את הרשעים שיכשלו
בהם כלומר יזדמנו להם. כלומר ימצאו לקראתם צרות שיכשלו בהן שימותו. ויונתן
תרגם על דסגיאת תקלת רשיען. ואחר כך אמר והכרתי את האדם. וכן אמר
מתחילה אסף אדם. ואם כן למה פרט את הרשעים. לפי שהמשילם לעופות.
שהרשעים לא ימלטו מן המכשולות שהם החרב והרעב והדבר. והשאר שאינם
רשעים גמורים וכן הצדיקים יגלו והארץ תשאר שממה מאין אדם ובהמה:

ונטיתי ידי על־יהודה ועל כל־יושבי ירושלם
והכרתי מן־המקום הזה את־שאר הבעל
את־שם הכמרים עם־הכהנים: ואת־
המשתחוים על־הגגות לצבא השמים ואת־
המשתחוים הנשבעים ליהוה והנשבעים
במלכם: ואת־הנסוגים מאחרי יהוה ואשר
לא־בקשו את־יהוה ולא דרשהו: הס מפני
אדני יהוה כי קרוב יום יהוה כי־הכין יהוה
זבח הקדיש קראיו:

ונטיתי ידי. את שאר הבעל. מה שנשאר עדיין בעבודת הבעל. כי בני יהודה
לא החזיקו כל כך בעבודת הבעל כמו בני ישראל. כי אחאב החזיק בעבודת הבעל
ואחריו שאר מלכי ישראל. ואמר כי מה שאמר והכרתי הוא על יד יאשיהו המלך
מלכים ב׳ כג שבער הכל כמו שכתוב. או אמר על חרבן הארץ. כי מלכי יהודה אחר יאשיהו עשו
הרע בעיני השם. ואמר שהאלילים יכלו עם עובדיהם. כמו שכתוב בתוכחות
ויקרא כו התורה ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. את שם הכמרים עם הכהנים.
הכמרים הם לובשי שחורים לשם ע״ז והכהנים הם המשרתים לפני ע״ז. ויאבד שמם
וזכרם מן העולם: ואת המשתחוים הנשבעים לה׳ והנשבעים במלכם.
פעם משתחוים לה׳ ופעם למלכם שהיא העבודה זרה שהמליכוה עליהם. והנה הם
שמות כ׳ משתפים עם האל יתברך דבר אחר לעבדו. והכתוב אומר לא תעשון אתי אלהי
כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. ויונתן תרגם דמקיימין בשמא דה׳ (תייבין) ויימין
תהלים מ״ד בשום פתכומריהון. נ״א פתכריהון: ואת הנסוגים. כמו לא נסוג אחור לבנו.
כלומר שלא הלכו בדרכיו ולא שמרו תורתו: ואשר לא בקשו את ה׳. ואף על
פי שלא עבדו ע״ז אלא שאומרים בלבבם לא ייטיב ה׳ ולא ירע ומה תועלת לדרוש
אותו ולבקש מלפניו. כל אלה שזכר הם בכלל העונש שימאסו המכשולות ויכלו
ואליהם הוא אומר: הס מפני ה׳ אלהים. ר״ל דום והשתותק מפניו. שהייתם
סבורי׳ שלא יביט אל מעשיכם הסו מפניו כי קרוב יומו שיביא עליכם: זבח. חללי
הרשעים: הקדיש קראיו. זימן לאותו זבח קרואיו. והם עוף השמים וחית השדה
דברים כח לאכול החללים. כמו שאמר בתוכחות התורה והיתה נבלתך למאכל לכל עוף
השמים ולבהמת הארץ:

וְהָיָה בְּיוֹם זֶבַח יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הַשָּׂרִים וְעַל־
בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְעַל כָּל־הַלֹּבְשִׁים מַלְבּוּשׁ נָכְרִי׃
וּפָקַדְתִּי עַל כָּל־הַדּוֹלֵג עַל־הַמִּפְתָּן בַּיּוֹם
הַהוּא הַמְמַלְאִים בֵּית אֲדֹנֵיהֶם חָמָס וּמִרְמָה׃

והיה ביום זבח. על השרים ועל בני המלך. כי הם העושקים הדלים כי
יש לאל ידם הם יפלו בחרב ביום זבח והוא יום החרבן. וכן כתוב וישחט ירמיה נב
מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה:
ועל כל הלובשים מלבוש נכרי. פי' א"א ז"ל כשהיו רואים לשום אדם שהיה להם
כח עליו מלבוש נאה היו גוזלים אותו ממנו ולובשים אותו. והחכם ר' אברהם
אע"ז ז"ל פי' מלבוש נכרי כנגד כל העם דרך גאות שלא ילבש אדם כמלבושיהם.
וי"מ מלבוש ע"ז. וי"ת ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא. וי"מ אנשים שמראים
עצמם פרושים וחסידים ולובשים מלבוש נכרי שלא כשאר העם כדי שיכירום
במלבושיהם שהם פרושים ודרכיהם רעים: ופקדתי על כל הדולג על
המפתן. פי' א"א ז"ל על עבדי השרים או על נערי המלך כשהיו רואי' בבית
העני חפץ שיחמדוהו שהוא נאה יכנסו בבית העני במרוצה והו שידלגו על מפתן
בית העני מרוב חפזם לקחתו ויביאו אותו אל אדוניהם והו הממלאי' בית אדוניהם
חמס ומרמה. והחכם ר' אברהם אע"ז פירש על מפתן בית אדוניהם מרוב
שמחת שבאי' למלא בית אדוניהם חמס ומרמה. וי"ת על כל דמהלכין בנימוסי
פלשתאי. ר"ל שלא היו דורכי' על המפתן של בית ע"ז כמו הפלשתים. שנ' בהם על שמואל א' ה'
כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון. ובדרש ר' ירמיה
בשם ר' שמואל בר רב יצחק מצינו שהחמירו ישר' בע"ז יותר מאומות העולם
באומות כתי' על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישר' כתיב הדולג על המפתן.

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה קוֹל צְעָקָה מִשַּׁעַר
הַדָּגִים וִילָלָה מִן־הַמִּשְׁנֶה וְשֶׁבֶר גָּדוֹל
מֵהַגְּבָעוֹת׃ הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי הַמַּכְתֵּשׁ כִּי נִדְמָה
כָּל־עַם כְּנַעַן נִכְרְתוּ כָּל־נְטִילֵי כָסֶף׃

והיה. משער הדגים. שער שהיה בירושלם שהיה נקרא שער הדגים. כמו
שנ' בעזרא ועל שער הדגים ומגדל חננאל. ואולי היו מוכרין שם דגים. ויללה נחמיה יב
מן המשנה. הוא בית המדרש כמו שנ' בספר מלכים והיא יושבת בירושלם מלכים ב' כב

במשנה . ות״י בבית אולפנא : ושבר גדול מהגבעות. מקומות הם בירושלם
ירמיה לא או סמוך לה. כמו גבעת גרב הנזכר בספר ירמיה. ות״י קל טוחתא מתרע
גונא ויללה מן עופא ותברא רבא מן גובתא. נ״א מן גבעתא. ובמדרש
אגדה שער הדגים זה עכו שנתונה בחיקם של דגים. ויללה מן המשנה זה לוד
שהוא שכן לירושלם. ושבר גדול מהגבעות זה צפורי שיושבת בראשי הקרים:
הילילו יושבי המכתש. מקום עמוק בירו׳. ות״י יתבי בנחלא דקדרון. ובמדרש
הושע יג אגדה יושבי המכתש זו טבריא שהיא עמוקה מכל ארץ ישראל: כי נדמה כל עם
ישעיה כג כנען. סוחר. כמו כנען בידו מאזני מרמה. כנעניה נכבדי ארץ: נדמה. נכרת.
הושע יא כמו נדמה נדמה מלך ישראל. נדמו עמי . ות״י כנען כמשמעו. ארי אתברו
הושע ד כל עמא דעובדיהון דמן לעובדי עמא דארעא דכנען: נטילי כסף. נושאי
בראשית כג הכסף והם הסוחרים. כמו שאמר עובר לסוחר. ות״י כל עתירי נכסיא:

וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת־יְרוּשָׁלִַם בַּנֵּרוֹת וּפָקַדְתִּי עַל־הָאֲנָשִׁים הַקֹּפְאִים עַל־שִׁמְרֵיהֶם הָאֹמְרִים בִּלְבָבָם לֹא־יֵיטִיב יְהוָה וְלֹא יָרֵעַ׃ וְהָיָה חֵילָם לִמְשִׁסָּה וּבָתֵּיהֶם לִשְׁמָמָה וּבָנוּ בָתִּים וְלֹא יֵשֵׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְלֹא יִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃

והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות. כמו שמחפש אדם הדבר
בנר שהוא חופש יפה כן אחפש את ירושלם לבער כל הפושעים שבה. וכן
משלי כ אמ׳ נר ה׳ נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ות״י אפקיד בלושין ויבלשון ית
ירושלם כמא דבלשין בבוצינא : הקופאים על שמריהם. שהן שקטי׳
בבתיהם על ממונם כמו היין שהוא שקט על שמריו. הדבר השוכן ומקובץ ביחד
כמו המים הקופאים והחלב הקופא נקרא קפאון שהוא עומד ואינו נע .
ות״י דשלן שליוא על נכסיהון: לא ייטיב ה׳ ולא ירע. אין הטוב והרע
בא על האדם מאתו כי לא ישגיח בתחתונים. ות״י לא רעוא קדם ה׳ לאיטבא
לצדיקיא ואף לאבאשא לרשיעיא: והיה חילם. נכסיהם יהיו לבז: ובנו בתים.
הבתים שבנו לא ישבו בהם זמן רב כי מהרה יגלו מהם. וכן הכרמים שנטעו
לא ישתו יינם כי אם מעט זמן:

קָרוֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל קָרוֹב וּמַהֵר מְאֹד קוֹל יוֹם יְהוָה מַר צֹרֵחַ שָׁם גִּבּוֹר׃ יוֹם עֶבְרָה

הַיּוֹם הַהוּא יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה יוֹם שֹׁאָה
וּמְשׁוֹאָה יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל׃
יוֹם שׁוֹפָר וּתְרוּעָה עַל הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל
הַפִּנּוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ וַהֲצֵרֹתִי לָאָדָם וְהָלְכוּ
כַּעִוְרִים כִּי לַיהוָה חָטָאוּ וְשֻׁפַּךְ דָּמָם כֶּעָפָר
וּלְחֻמָם כַּגְּלָלִים׃ גַּם כַּסְפָּם גַּם זְהָבָם לֹא
יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת יְהוָה וּבְאֵשׁ
קִנְאָתוֹ תֵּאָכֵל כָּל הָאָרֶץ כִּי כָלָה אַךְ נִבְהָלָה
יַעֲשֶׂה אֵת כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃

קרוב יום ה'. ומהר מאד. כמו מהיר. והוא תואר כשקל ושבח אני את קהלת ד'
המתים. מר צורח. מרים קול וקורא מר. וכן ויבאו אל צריח. מקום גבוה. שופטים ט'
אמר כאלו יום ה' קורא ומגביה קולו וקורא מר. ואמר שם גבור. שם יבאו
גבורים להרגם. או שם יהיו הגבורים נהרגי'. וכן ת"י תמן גבריא מתקטלין. והחכם
רבי אברהם פי' שם יהיה הגבור צורח מר: יום עברה. מבואר הוא. והפסוק
כולו כפול בענין כמש' לחזק הענין: יום שופר ותרועה. שיריעו האויבים
עליהם כשיכבשו הערים הבצורות: הפנות. הם המגדלים: והצרותי לאדם.
הצרותי מלרע: לאדם. הלמד קמוצה. פי' והצרותי אל האדם שיהיו תוך הערי'
במצור שיהיו בה בלחם צר ומים לחץ: בעפר. שהוא נשפך לרוב שאין אדם
חושש על שפיכותו כן ישפך דמם בלי חמלה לרוב: ולחומם כגללים.
בשרם יהיה נשפך באשפות כמו הזבל. וכן וימטר עלימו בלחומו. בבשרו: גם איוב כ'
כספם. אך נבהלה. אותה הכלה תהיה נבהלת כלו' תהיה בבהלה פתאום. וי"ת
ארי גמירא ברם שיצאה וגו':

ב הִתְקֹשְׁשׁוּ וָקוֹשׁוּ הַגּוֹי לֹא נִכְסָף׃ בְּטֶרֶם
לֶדֶת חֹק כְּמֹץ עָבַר יוֹם בְּטֶרֶם לֹא יָבוֹא
עֲלֵיכֶם חֲרוֹן אַף יְהוָה בְּטֶרֶם לֹא יָבוֹא עֲלֵיכֶם

יום אף־יהוה׃ בקשו את־יהוה כל־ענוי הארץ
אשר משפטו פעלו בקשו־צדק בקשו ענוה
אולי תסתרו ביום אף יהוה׃

שמות ה׳ התקוששו וקשו. ענין חפוש הדברים ולקיטתם. כמו לקושש קש. מקושש עצים.
במדבר ט״ו וכן פי׳ התקוששו התחפשו ממומיכם וחפשו מומי האחרים׳ אחר כך ובערו
אותם. וכן ת״י ז״ל מזה הפסוק קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים. ועוד אמרו
נקשט גרמין עד לא נקשט אחרנין: וקשו. השין דגושה לחסרון הכפל כמו
יהושע ו׳ סבו את העיר: הגוי לא נכסף. לא נכסף ולא התאוה אל זה להתקושש
בראשית ל״א ולקושש. כמו נכספת לבית אביך. ופי׳ דלא חמיד למיתב לאוריתא: ויו״ח ז״ל כתב
זה הגוי שאינו נכלם ולא יבוש ממעשיו מלשון רז״ל איכסיף באכסופי אפין:
בטרם לדת חק. בטרם שיולד חק היום הבא כלומ׳ הגזרה התקוששו. ות״י
עד לא תפוק עליכון גזירת בית דינא: כמוץ עבר יום. המאוחר מוקדם. וכן
היא תכונת הפסוק. בטרם לדת חק יום כמוץ עבר כלומ׳ בטרם לדת חק היום
שתהיו כמוץ עובר מפני רוח. או בטרם יום לדת חק. והמאוחר מוקדם במקרא
יחזקאל ל״ט רבים. כמו מקום שם קבר מקום קבר שם. ידעת כי אז תולד ידעת אז כי תולד.
איוב ל״ח ומספד אל יודעי נהי ויודעי נהי אל מספד. והדומים להם רבים. ות״י בחסרון מלים
עמוס ה׳ ותהון דמן לכמוצא דנסבא מן קדם רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא. כלומ׳
מפני השמש. ונוסחא אחרית וכעננא דעדי מן קדם יומא: בקשו את ה׳. אמר
כנגד ענוי הארץ אשר בישראל כי אף על פי שחטאו רוב ישראל נשתיירו בהם
מלכים א׳ י״ט רבים טובים ויראי אלהים כמו שאמר האל לאליהו והשארתי בישראל שבעת
אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו. ונאמר על
תהלים ע״ט חרבן הארץ נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו
ארץ. ואף על פי שהיו עבדי האל ית׳ וחסידיו נפלו בחרב עם הרעים. כמו
תהל׳ צ״ד שכתוב כי עד צדק ישוב משפט: בקשו צדק. בקשו הצדק והענוה עם האחרים.
כלומר השתדלו בכחכם להשיבם אל דרך טובה: אולי תסתרו. תסתרו שלא
תמותו בחרב עם הכלל. אבל מן הגלות לא הבטיחם כי כבר נגזרה גזרת
מלכים ב׳ כ״ב בימי מנשה. כמו שכתוב ונאמר ליאשיהו המלך ואספתי אל קברותיך בשלום
ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה:

כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה
אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר׃
הוי ישבי חבל הים גוי כרתים דבר־יהוה

עֲלֵיכֶם כְּנַעַן אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְהַאֲבַדְתִּיךְ מֵאֵין
יוֹשֵׁב׃ וְהָיְתָה חֶבֶל הַיָּם נְוֹת כְּרֹת רֹעִים
וְגִדְרוֹת צֹאן׃ וְהָיָה חֶבֶל לִשְׁאֵרִית בֵּית
יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בָּעֶרֶב
יִרְבָּצוּן כִּי יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְשָׁב שְׁבוּתָם׃

כי עזה. ואף על פי שיהיה יום אף ה׳ עליכם אף על פי כן אל ישמחו
שכניכם הרעים לכם כי עזה עזובה תהיה: עזה עזובה דרך צחות לשון
נופל על הלשון ואף על פי שאינו דומה בכל האותיות. בצהרים. זכר צהרים
לפי שהקטב ישוד בצהרים. ואשדוד לשון שד והרי הוא כאלו הוא לשון נופל
על הלשון: יגרשוה. יגרשו האויבים עדת אשדוד ממקומה פתאום כמו
הקטב שישוד בצהרים: ועקרון תעקר. לשון נופל על לשון דרך צחות:
ולא זכר גת כי ביד מלכי יהודה היתה: הוי יושבי חבל הים. חלק.
כמו חבל נחלתו. והוא ארץ פלשתים שהיא סמוכה לים. כמו שכתוב עד שמות כג
ים פלשתים. וקרא הוי עליהם כי תחרב ארצם: גוי כרתים. פלשתים יקראו
כרתים. כמו שאמר על נגב הכרתי. ונאמר והכרתי את כרתים. ות״י עמא דחייבין שמואל א׳ ל׳
לאשתיצאה: כנען. ארץ פלשתים. כמו שכתוב לכנעני תחשב חמשת סרני יחזקאל כה
פלשתים וגו׳: והיתה. לשון נקבה על הארץ שהיא חבל הים. נות כרות רועים. יהושע יג
משכן הרועים יקראוהו נוה. כמו שנאמר אני לקחתיך מן הנוה. והקבוץ נות: ד״ה א׳ יז
כרות רועים. מקום שיכרו שם הרועים להיות שם מקניהם נכלאים מן כי יכרה שמות כא
איש בור: והיה חבל לשארית בית יהודה. זה החבל יהיה עדיין לשארית
בית יהודה שישובו מגלות בבל. וי״מ חבל השנים הראשונים ספר ימא. וזה תרגם
עדבא כלומר לגורל בית יהודה ולחלקם יהיה: עליהם ירעון. על המקומות
ההם. אפשר שיהיה זה הפסוק ופסוק והיתה לעתיד. משישובו יהודה מגלות
בבל תהיה ארץ פלשתים להם למרעה צאן. ופירוש ירעון ירעו צאנם וכן ירבצון.
אמר על הצאן שיכלאום בלילה בבתי אשקלון החרבים להרביצם שם. או יהיה
פסוק והיתה על זמן חורבן ארץ פלשתים. אמר שישכנו שם הרועים עם
צאנם מפני חרבן הארץ שלא יהיה בה יישוב ולא תהיה הארץ אלא למרעה צאן.
ויהיה פסוק זה והיה על זמן שיבת בני יהודה לארץ ישראל ותהיה ארץ פלשתים
גם כן להם למושב ויבנו שם בתים לנפשם. ופי׳ ירעון ירבצון דרך משל
לפי שהם נמשלים לצאן. וכן ת״י עליהם ירעום עליהון יתפרנסון. בערב
ירבצון תרגם ברמשא יביתון:

שָׁמַעְתִּי חֶרְפַּת מוֹאָב וְגִדֻּפֵי בְּנֵי עַמּוֹן אֲשֶׁר

חֵרְפוּ אֶת־עַמִּי וַיַּגְדִּילוּ עַל־גְּבוּלָם׃ לָכֵן
חַי־אָנִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־
מוֹאָב כִּסְדֹם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה מִמְשַׁק
חָרוּל וּמִכְרֵה־מֶלַח וּשְׁמָמָה עַד־עוֹלָם שְׁאֵרִית
עַמִּי יְבָזּוּם וְיֶתֶר גּוֹי יִנְחָלוּם׃ זֹאת לָהֶם
תַּחַת גְּאוֹנָם כִּי חֵרְפוּ וַיַּגְדִּלוּ עַל־עַם יְהוָה
צְבָאוֹת׃ נוֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם כִּי רָזָה אֵת כָּל־
אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ כֹּל
אִיֵּי הַגּוֹיִם׃

שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון. שהיו שכני׳ לבני ישראל ובגלותם
אחרים היו עוברים דרך עליהם והיו מחרפים אותם: ויגדילו על גבולם.
היו מגדילים פיהם בשחוק או לשונם לדבר בעברם על גבולם. או פי׳ היו
מגדילים פיהם על גבול ישראל שהיו רואים אותו חרב: לכן חי אני. כסדום.
שתהיה חרבה חרבן עולם: ממשק חרול. לפי מקומו עניינו מוצא שיצאו ויעלו
בראשית ט״ו שם חרולים כמו במקום החרב. ויש׳ המלה מענין ובן משק ביתי מענין
שוק כלו׳ שישתקשקון החרולים זה בזה מרובם בנשוב בהם הרוח וישמיעו
קול. ואא״ז ז״ל פי׳ ענין עזיבה. כלומר שתהיה הארץ נעזבת לחרולים. וכ׳ ת״י
איוב ל׳ משמט מלוחין. כמו מלוח עלי שיח והוא החרול: ומכרה מלח. מן כי
שמות כ״א יכרה איש בור. כתרג׳ ומחפורין דמלח. ויתכן לפרשו מענין כרי בדברי רז״ל
התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה ר״ל תל מלח: שארית
עמי יבזום. כפל הענין במ״ש. ואמ׳ יתר גוי ינחלום. וזה אפשר שהיה
בבית שני כששבו מגלות בבל. ואפשר לפרשו עתידה בימי המשיח. ופסוק
כי רזה את כל אלהי הארץ עוזר לזה הפי׳: יבזום. יבזו אותם: גוי ביוד
אחד לבד והיא יוד השרש. ויוד הרבוי נפלה מהמכתב ונשארה במבטא:
זאת. ויגדילו. פרשנוהו: נורא ה׳ עליהם. ה׳ שהוא נורא עליהם היה כלומר על
עם ה׳ שזכר. וכ׳ ת״י דחילא דה׳ אמר למפרקהון. או פי׳ עליהם על הגוי׳. כלומר עוד
יבא זמן שיהיה ה׳ נורא עליהם ויראו ממנו ומהרע לעמו: כי רזה את כל
זכריה י״ד אלהי הארץ יכחש את כל אלהי העמים ויבינו כלם כי ה׳ לבדו הוא
תלים קן האלהי׳ כמו שאמר והיה ה׳ למלך על כל הארץ. רזה מן וישלח רזון בנפשם.

כלומר יבטל אותם וישבית אמונתם. ותרגום ארי אמאיך : וישתחוו לו. ואז ישתחוו לו.

גַּם־אַתֶּם כּוּשִׁים חַלְלֵי חַרְבִּי הֵמָּה׃ וְיֵט יָדוֹ
עַל־צָפוֹן וִיאַבֵּד אֶת־אַשּׁוּר וְיָשֵׂם אֶת־נִינְוֵה
לִשְׁמָמָה צִיָּה כַּמִּדְבָּר׃ וְרָבְצוּ בְתוֹכָהּ עֲדָרִים
כָּל־חַיְתוֹ־גוֹי גַּם־קָאַת גַּם־קִפֹּד בְּכַפְתֹּרֶיהָ
יָלִינוּ קוֹל יְשׁוֹרֵר בַּחַלּוֹן חֹרֶב בַּסַּף כִּי אַרְזָה
עֵרָה׃ זֹאת הָעִיר הָעַלִּיזָה הַיֹּשֶׁבֶת לָבֶטַח
הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד אֵיךְ הָיְתָה
לְשַׁמָּה מַרְבֵּץ לַחַיָּה כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק
יָנִיעַ יָדוֹ׃

גם אתם כושים. אמר אתם ואמר המה כי כן מנהג המקרא בכמה מקומות. איוב יז
כמו כלם תשובו ובאו נא. לכלם ולקרניכם. כי יבושו מאלים אשר חמדתם. שמואל א׳ ו׳
והדומי׳ להם. וי״מ בחסרון כף הדמיון כהמה. כלומר אתם תהיו חללי חרבי ישעיה א׳
כמוהם. פי׳ כעמון ומואב שזכר. ואמר גם אתם כלומר אע״פי שאתם רחוקים
מארץ ישראל אתם הרעותם לישראל וגם אתם תהיו חללי חרב: ויט ידו על
צפון. זה בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל. ווכרה לפי שגלו ישראל
אליה ולא רחמו עליהם כראוי. כמו שאמר בישעיה לא שמת להם רחמים: ישעיה מז
ויאבד את אשור. שגלו שם עשרת השבטים: ורבצו. כל חיתו גוי. כל
הבהמות. אמר כל בהמות הגוים אשר סביבותיה ירעו וירבצו בה: גם קאת.
הוא הקיק: גם קפוד. הוא הקנפוד בערבי ובלעז טורטוגא: בכפתוריה.
הכפתור הוא המשקוף הקומך על שני הקנים שהם המזוזות. וקראו כפתור
לפי שעושין בו צורים. של פרחים וכפתורי׳ שהם כמין תפוחים וכן כפתוריהם שמות כה
וקנותם. וכן תרגום בכפתוריה במפתח תרעהא: קול ישורר. כן תרגם יונתן קל
עופא דמצפצף בכוא. ואמר ישורר כי הקול שיתנו העופות הוא כמו שיר * נ״א דמנצף
וזמיר. וכן אמר מבין עפאים יתנו קול. ואמ׳. עת הזמיר הגיע וקול וגו׳: תלים קד
חורב בסף. חרבן יהיה בסף השער: כי ארזה ערה. ההא נחה ודינה שיר ב׳
במפיק. וארזה ר״ל על קרוי הבתים הספונים בארז. ולפי שערה וגלה האויב
הכא על ניאות קרוי הבתי׳ לפיכך יחרב הסף שנשאר מגולה למטר ולרוח

ויפול מעט מעט. ות״י וטללה קטרו: זאת העיר. היא נינוה: אני ואפסי
עוד. ואפס זולתי עוד. וכן ת״י ולית עוד בר מיני:

ג הוֹי מֹרְאָה וְנִגְאָלָה הָעִיר הַיּוֹנָה׃
לֹא שָׁמְעָה בְּקוֹל לֹא לָקְחָה מוּסָר בַּיהוָה
לֹא בָטָחָה אֶל־אֱלֹהֶיהָ לֹא קָרֵבָה׃ שָׂרֶיהָ
בְקִרְבָּהּ אֲרָיוֹת שֹׁאֲגִים שֹׁפְטֶיהָ זְאֵבֵי עֶרֶב
לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר׃ נְבִיאֶיהָ פֹּחֲזִים אַנְשֵׁי
בֹּגְדוֹת כֹּהֲנֶיהָ חִלְּלוּ־קֹדֶשׁ חָמְסוּ תּוֹרָה׃

הוי מוראה ונגאלה. חזר לדבר על ירושלם: מוראה פעל מהכבד
והאל״ף במקום קמץ חטף או שורק. וענינו מן ושמתיך כראי ענין טינוף נחום ג׳
ולכלוך. וכן ונגאלה מזה הענין כמו וכל מלבושי אגאלתי. נגואלו בדם. ישעיה סג
והענין כפול במלות שונות: העיר היונה. מענין לא תונו. וכן בא פעל ישעיה נט
הקל מזה הענין מפני חרב היונה. ויש״מ היונה הפותה כמו ויהי אפרים כיונה ויקרא יט
פותה אין לב. ות״י ווי דמוחייא ומתפרקא קרתא דמסגיא לארגזא: לא ירמיה מו
שמעה. מבואר: בקול. פי׳ בקול המורים אותה: לא קרבה כמו קריב הושע ז׳
לעבודת פעל: שריה. שחוטפים וגוזלים העם כמו האריות הטורפים. או
כמו זאבי ערב שטורפים בלילה. לא גרמו לבקר. לא הניחו לבקר אפילו
הגרמים שחוטפים ואוכלים מהר. כן הם השופטי׳ חוטפים השחד ואוכלים.
נביאיה. נביאי השקר: פוחזים. קלים. כלומר קלי דעת כמו אנשים רקים
ופוחזים: אנשי בוגדות. שם כפלת הקוללות באו העיר: כהניה חללו ירמיה לב
קדש. כמו שאמר יחזקאל כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש יחזקאל כב
לחול לא הבדילו: חמסו תורה. שלא הורו אותה לעם כמו שהיה הדין
עליהם. כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. ולא עוד אלא דברים לג
כי גם הם עברו עליה והנה חמסו תורה:

יְהוָה צַדִּיק בְּקִרְבָּהּ לֹא יַעֲשֶׂה עַוְלָה בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן לָאוֹר לֹא נֶעְדָּר וְלֹא־
יוֹדֵעַ עַוָּל בֹּשֶׁת׃

יהוה צדיק בקרבה. בקרב העיר הזאת שזכר והיא ירושלם: לא יעשה
עולה. ה׳ שהוא צדיק בקרבה כי שכינתו בה והוא צדיק כמה שמבית מן

הרעה עליהם: לא יעשה עולה. כי בדין עשה מה שעשה להם. כמו
שאמר משה הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק דברי' לב
וישר הוא: בבקר בבקר. פי' החכם ר' אברהם היה ראוי להם שלא יעשו עולה
כי האל יתברך בבקר בבקר כלומר בכל יום ויום יראה להם משפטו בגוים
ואף על פי כן לא יודע עול בשת. כלומר ישראל שהוא עושה עול לא ידע
להכלם וליבוש מלעשות עול אף על פי שהוא רואה כי האל יתברך
עשה משפטו בגוים בעבור רעתם. והם לא יוסרו ולא יבושו. ואא"ז ז"ל פי'
מיום שברא האל יתברך האור אמונתו קיימת לעולם. כי בכל בקר ובקר
מורית האור. זהו משפטו יתן לאור לא נעדר אף על פי שמכעיסים
אותו בני העולם: ולא יודע עול בשת. פירוש שיאמר כמו שהאל יתברך
שומר אמונתו לנו כן נשמור לו אנחנו אמונה:

הִכְרַתִּי גוֹיִם נָשַׁמּוּ פִּנּוֹתָם הֶחֱרַבְתִּי חוּצוֹתָם
מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדּוּ עָרֵיהֶם מִבְּלִי־אִישׁ מֵאֵין
יוֹשֵׁב׃ אָמַרְתִּי אַךְ־תִּירְאִי אוֹתִי תִּקְחִי מוּסָר
וְלֹא־יִכָּרֵת מְעוֹנָהּ כֹּל אֲשֶׁר־פָּקַדְתִּי עָלֶיהָ
אָכֵן הִשְׁכִּימוּ הִשְׁחִיתוּ כֹּל עֲלִילוֹתָם׃

הכרתי. אמרתי. שני הפסוקים מבוארים: ולא יכרת מעונה: הוא
מפיק. פי' מעון העיר שוכר והיא ירושלם: כל אשר פקדתי עליה
מהרעות לא יבא עליה כי תקח מוסר מן הגוים ולא עשו כן אלא אכן
השכימו השחיתו כל עלילותם כלומר היו זריזים בהשכמה להשחית
כל מעשיהם שהם רעים. ואמר כל כלומר לא הניחו דבר מן הרעות שלא
עשו כמו שאמר לא הפילו ממעלליהם: מעונה דרך כלל. כלומר מעוניה שופטי' ב
ובתיה הגדולים:

לָכֵן חַכּוּ־לִי נְאֻם־יְהוָֹה לְיוֹם קוּמִי לְעַד כִּי
מִשְׁפָּטִי לֶאֱסֹף גּוֹיִם לְקָבְצִי מַמְלָכוֹת לִשְׁפֹּךְ
עֲלֵיהֶם זַעְמִי כֹּל חֲרוֹן אַפִּי כִּי בְּאֵשׁ קִנְאָתִי
תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ׃ כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־עַמִּים
שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם יְהוָֹה לְעָבְדוֹ

שְׁכֶם אֶחָד׃ מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ עֲתָרַי בַּת־
פּוּצַי יוֹבִלוּן מִנְחָתִי׃

לכן חכו. כלומר חכו לי עד היום ההוא שאאסוף אתכם כי לא תקחו
מוסר עד אותו היום והוא יום קומי לעד. והוא יום גוג ומגוג שאקום
בראשית מ״ט לעד כלומר לשלל. כמו בבקר יאכל עד: כי משפטי לאסוף גוים.
משפט זה נתתי לעתיד שאאסוף גוים וממלכות אל ירושלם. ותרגם יונתן
בראשית מ״א לעד למידן: כל הארץ. ר״ל רוב אנשי הארץ. כמו שכתוב וכל הארץ
באו מצרימה: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה. פירוש העמים
שישארו אחר מלחמת גוג שפתם הראשונה אהפוך אותה עליהם בשפה ברורה
שלא יזכירו בשפתם אלהים אחרים אלא כולם יקראו בשם ה׳ וזהו שפה
זכריה י״ד ברורה כמו שאמר בנבואת זכריה ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד.
והחכם רבי אברהם אע״ז ז״ל פי׳ יתהפכו לעבוד ה׳ לבדו בשפה ברורה היא לשון
הקדש שבה לבדה נקרא השם הנכבד: לעבדו שכם אחד. חלק אחד
ר״ל בלב אחד ובדעת אחת: מעבר לנהרי כוש. אותם שהם מעבר לנהרי
כוש: יובילון מנחתי. כלומר יובילון את ישראל לירושלם למנחה. כמו
ישעיה י״ח שאמר בנבואת ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש. ואמר
ישעיה י״ח בעת ההיא יובל שי לה׳ צבאות עם ממושך ומורט: עתרי בת פוצי.
שם אומה או משפחה שהיא מעבר לנהרי כוש: ויונתן פירש עתרי שקרא
האל יתברך שם לישראל עתרי שיעתר להם ה׳. וקרא שמם בת פוצי
כלומר עדת הנפוצים בגלות. וכן תרגם יונתן מעיבר לנהרי הודו ברחמין
יתובון גלות עמי דאיתגליאה ויהון מייתן להון אית כקורבנא:

בַּיּוֹם הַהוּא לֹא תֵבוֹשִׁי מִכֹּל עֲלִילוֹתַיִךְ אֲשֶׁר
פָּשַׁעַתְּ בִּי כִּי־אָז אָסִיר מִקִּרְבֵּךְ עַלִּיזֵי גַּאֲוָתֵךְ
וְלֹא־תוֹסִפִי לְגָבְהָה עוֹד בְּהַר קָדְשִׁי׃ וְהִשְׁאַרְתִּי
בְקִרְבֵּךְ עַם עָנִי וָדָל וְחָסוּ בְּשֵׁם יְהוָֹה׃
שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא־יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא־יְדַבְּרוּ
כָזָב וְלֹא־יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית כִּי־הֵמָּה
יִרְעוּ וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃

ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך. לא תצטרכי ליבוש ולהכלם

אבל מעשיך שתעשי כי כולם יהיו ביושר ובאמונה ולא כמו בזמן הזה שצריכה את ליבוש ולהכלם ממעשים הרעים אשר תעשי. וזהו שאמר אשר פשעת בי פי׳ אשר פשעת כי עתה. אבל בזמן ההוא לא תבושי: כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך. כלומר הגאים והעליזים והשמחים לדבר גאוה וגבהות אסיר אז מקרבך כמו שאמר בנבואת זכריה וצרפתים כצרוף את הכסף זכריה יג
ובחנתים כבחון את הזהב: לגבהה. מקור. והשארתי בקרבך עם עני ודל. הפך עליזי גאותך שזכר. ופירוש עני כמו ענו. ר״ל שפל רוח: ודל. ר״ל שנפשו דלה ונמוכה. וכן תר׳ עניותן ומקבל עלבן. וכן עני ורוכב על חמור. זכריה ט
כמו ענו: שארית ישראל. מבואר הוא: תרמית. כמו מרמה והוא בשקל תכנית: כי המה ירעו. לפי שנמשלו ישראל לצאן אמר ירעו ורבצו. ור״ל כי בשכר זה שלא יעשו עולה ולא ידברו כזב ירעו וירבצו:

רָנִּי בַּת־צִיּוֹן הָרִיעוּ יִשְׂרָאֵל שִׂמְחִי וְעָלְזִי
בְּכָל־לֵב בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ הֵסִיר יְהוָה מִשְׁפָּטַיִךְ
פִּנָּה אֹיְבֵךְ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְהוָה בְּקִרְבֵּךְ לֹא־
תִרְאִי רָע עוֹד׃

רני בת ציון הריעו ישראל. עשרת השבטים: שמחי ועלזי. כפל הענין במ״ש לחזק השמחה: בת ציון. בת ירושלם. כפל הענין במלות שונות: הסיר ה׳ משפטיך. משפטי הגוים שהיו נותנים עליך בגלות. ות״י אדי אגלי ה׳ דיינא שקרא מגויך: פנה איבך. פנה אותם מארצך שלא יהיו שם עוד: פנה. כמו ואנכי פניתי הבית: מלך ישראל ה׳ בראשית כד
בקרבך. אחר שהוא שוכן בקרבך לא תראי רע עוד:

בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָמֵר לִירוּשָׁלִַם אַל־תִּירָאִי
צִיּוֹן אַל־יִרְפּוּ יָדָיִךְ׃ יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ
גִּבּוֹר יוֹשִׁיעַ יָשִׂישׂ עָלַיִךְ בְּשִׂמְחָה יַחֲרִישׁ
בְּאַהֲבָתוֹ יָגִיל עָלַיִךְ בְּרִנָּה׃ נוּגֵי מִמּוֹעֵד
אָסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ מַשְׂאֵת עָלֶיהָ חֶרְפָּה׃
הִנְנִי עֹשֶׂה אֶת־כָּל־מְעַנַּיִךְ בָּעֵת הַהִיא
וְהוֹשַׁעְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּץ וְשַׂמְתִּים

לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם בְּכָל־הָאָרֶץ בָּשְׁתָּם׃ בָּעֵת
הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי־
אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ
בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְהוָה׃

ביום ההוא יאמר. אמר הנביאים יאמרו לה או יאמרו אחד לחברו.
וי״מ האויבים יאמרו לה ויודו כי אין כח בידם לפני האל ית׳. אל ירפו
אסתר א׳ ידיך. כמו וכל הנשים יתנו יקר. גם ימצא יד לשון זכר והנה בו מגילת
יחזקאל ב׳ ספר: יהוה אלהיך בקרבך אחר שהוא בקרבך אל ירפו ידיך כי הוא
גבור שיושיע אותך מגבורי הגוים: יחריש באהבתו. ישתוק על פשעך
שעשית כבר באהבתו אותך. נוגי ממועד. מענין יגון מבנין נפעל כמו
איכה א׳ בתולותיה נוגות. אמר כנגד ציון וירושלם בעת שהיו נוגים ממועד הגדולה
שאחרך כל כך הנה אספתי אותם אליך כי ממך היו ויצאו בגלות ועתה אספתי
אותם אליך. והטעם על בניהם. ויש לומר גם הם עצמם ורמז בזה לתחיית
המתים: משאת עליה חרפה. כי כבר נשאו חרפה גדולה ימים רבים:
עליה. ר״ל על ירושלם. ומה שדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק יש רבים כמוהו
יחזקאל כ״ג במקרא: משאת שם: הנני עושה. כמו בעשות ממצרים דדיך ענין
הפחיתה והכתישה. וי״ת כמשמעו עם חסרון. הא אנא אעביד גמירא עם כל
משעבדיך: בכל הארץ בשתם. פי׳ בכל ארץ הגלות שלקחו שם בשתם שם
יהיו לשם ולתהלה: בעת ההיא. ובעת קבצי אתכם. ובעת ההיא יהיה
קבצי אתכם. יהיה חסר. ומלת ההיא שזכר עומדת במקום
שתים. וכן ת״י ובעידנא ההיא: שבותיכם. לשון רבים.
יחזקאל ט״ז וכן ושבות שביתך בתוכהנה לשון רבים.
ושבותיכם בויו שורק ושביתך
ביו״ד וחירק:

ספר חגי

עם פירוש ר׳ דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישקוש וואטבלוש
איש גוזרי המלמד במצות המלך פרנקישקוש יר״ה לבני עמו דעת לשון
הקדש ונדפס בבית רוברטוש סטפאנוש יצ״ו בחדש אלול
שנת רצ״ט לפ״ק פה פאריש העיר הגדולה
והאס כנעמת:

Aggæus cum commẽtariis R. Dauid Kimhi, à Francisco Vatablo, Hebraicarum literarum Regio professore, summa cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XXXIX.

עמי עשו

Cum priuilegio Regis.

בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לֵאמֹר׃

בשנת שתים לדריוש המלך· הוא דריוש בן אחשורוש· ואמרו כי בן אסתר
היה· והיא שנה לבנות הבית אחר שבטלו הבנין צרי יהודה מתחלת מלכות
אחשורוש· כי כשעלו מן הגולה לא שלמו לחרבות ירושלים שבעי' שנה אלא
למלכות נבוכדנצר· וזהו שאמ' לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם· ירמיה כ"ט
והם לא עמדו בגולה אלא נ"ב שנה כי בשנת י"ט למלך נבוכדנצר גלו והואת
פקידה שעש' כורש לא היתה שלמה כי כורש לא מלך אלא ג' שני' מקוטעות ובתחלת
מלכות אחשורוש כתבו שטנה ובטל הבנין עד שנת שתים לדריוש מלך פרס· ואז
שלמו לחרבות ירושלם ע' שנה· כי אותם י"ט שנה שחסרו אז שלמו· ג' לכורש
וי"ד לאחשורוש וב' לדריוש הם ע' שנה· וכששלמו לחרבות ירושלם ע' שנה הגיע
זמן בנין הבית ואז באה הנבואה אל חגי שהיה בירושלם לעורר זרובבל לבנות
הבית כי היו מתעצלים מפני השונאים שהיו משביתים מלאכתם אלה השנים·
ולא עוררה אותם רוח הקדש עד עתה לפי שלא נשלם הזמן כי לא מלאו
לחרבות ירושלם שבעים שנה עד עתה· וכן אמר בעזרא והתנבי חגי נביאה עזרא ה'
וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודיא די ביהוד ובירושלם בשום אלה ישראל
עליהון: אל זרובבל בן שאלתיאל· בהעתק הא"לף· וזרובבל לא היה בן ד"ה א' ג'
שאלתיאל אלא בן פדיה ופדי' בן שאלתיאל כמו שאמ' בדברי הימי'· ובני בני *
הבי הם כבנים· וזכר שאלתיאל אולי היה נכבד מפדיה· וכן אמר וזכריה בר עזרא א'
עדוא והוא היה בן ברכיה בן עדו: פחת יהודה· מלרע והוא סמוך מן זכריה א'
פחה· ופי' שליט או מושל· כי לא נקראו מושלי בית שני מלכים לפי שהיו
ברשות אמות העולם רובם ובית חשמונאי והורודום שמשלו לא היו משבט
יהודה: ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול· יהוצדק זה גלה עם הגולה·
כמו שאמר בדברי הימים ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם ביד ד"ה א' ו'
נבוכדנצר· והיה אחי עזרא ושניהם היו בני שריה· ויהושע בנו עלה
עם זרובבל ועזרא לא עלה עד מלאת לחרבות ירושלם ע' שנה אחר שבנו
הבית: לאמר· זה הדבר שהיו אומרים העם אל זרובבל ואל יהושע:

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הָעָם הַזֶּה

אָמְרוּ לֹא עֶת־בֹּא עֶת־בֵּית יְהוָה לְהִבָּנוֹת׃
וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ הַעֵת
לָכֶם אַתֶּם לָשֶׁבֶת בְּבָתֵּיכֶם סְפוּנִים וְהַבַּיִת
הַזֶּה חָרֵב׃ וְעַתָּה כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־דַּרְכֵיכֶם׃ זְרַעְתֶּם הַרְבֵּה
וְהָבֵא מְעָט אָכוֹל וְאֵין־לְשָׂבְעָה שָׁתוֹ וְאֵין־
לְשָׁכְרָה לָבוֹשׁ וְאֵין־לְחֹם לוֹ וְהַמִּשְׂתַּכֵּר מִשְׂתַּכֵּר
אֶל־צְרוֹר נָקוּב׃

כה אמר ה׳. לאמר. שיאמרו הם לעם. כי לפי שבטלו צרי יהודה מהם בנין הבית כל השנים שעברו נואשו העם מבנין הבית והיו אומרי׳ עדיין לא הגיע עת הבנין אעפ״י שהיו יודעים שמלאו ע׳ שנה לחרבות ירושלם בשנת שתים לדריוש. והיה להם לדעת כי לא לחנם העלם אלא מהגולה. ואף על פי שלא אמר להם הנביא עדיין היה להם להחל מעצמ׳ ולהתעורר על הדבר כי היו רואים כי מעשיהם לא היו באים להם על הנכונה כמו שאמר זרעתם הרבה וגו׳. והיה להם לדעת כי זה ענשם על שהיו נואשים מבנין הבית. וכשראה האל ית׳ שלא היו מתעוררים מעצמם שלח להם ביד חגי הנביא׃
ויהי דבר ה׳. דבר ה׳ היה לעם ביד חגי. כי הנבואה הראשונה אמר לו לאמרה אל זרובבל ואל יהושע והנבואה הזאת השנית אמר לו לאמרה לעם׃
העת לכם. הה״א מתמה והיא לשאלה. אמ׳ אתם שאתם אומרים שלא הגיע עת להבנו׳ בית ה׳ אמרו אם הוא עת שתשבו אתם בבתיכם ספונים והבית הזה
דברים לג חרב הטוב הוא זה הלא תבושו מזה׃ ספונים. מקורי׳. וכן חלקת מחוקק
ירמיה כב ספון. וספון בארז׃ ועתה. על דרכיכם. על עסקיכם ומעשיכם.
ישעיה נח כמו וכבדתו מעשות דרכיך. ואחר כך מפרש ואומר זרעתם׃ זרעתם הרבה.
הפך דרך העולם כי אדם זורע מעט וקוצר הרבה ומביא אל הבית יותר ויותר ממה שזורע ועניכם יבאו בהפך איך לא תחשבו כי זה לענש הבית שתניחוהו חרב. ועוד כי אפי׳ מה שתביאו לבית יש בו מארה שאם תאכלו לא תשבעו ואפי׳ תאכלו כדי שבעה כמנהג העולם׃ ואין לשכרה. כמו לשבע׳. כי השכרו׳ הוא שבעת היין. ויש שיעבר הקץ וישתכר עד שתשתבש דעתו׃ ואין לחום לו. ואין הלבוש כדי להחם לו ואף על פי שהוא כדי להחם כדרך העולם אבל המארה נמצאת בכל׃ והמשתכר משתכר.
ומי שהוא

ומי שהוא משתכר במקח וממכר או שמשכיר עצמו כספו יהיה למארה כמו אם ישימנו בצרור בגד שהוא נקוב מתחתיו כי כמו שיכנס כן יצא :

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־
דַּרְכֵיכֶם : עֲלוּ הָהָר וַהֲבֵאתֶם עֵץ וּבְנוּ הַבָּיִת
וְאֶרְצֶה־בּוֹ וְאֶכָּבְדָ אָמַר יְהוָה : פָּנֹה אֶל־
הַרְבֵּה וְהִנֵּה לִמְעָט וַהֲבֵאתֶם הַבַּיִת וְנָפַחְתִּי בוֹ
יַעַן מֶה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת יַעַן בֵּיתִי אֲשֶׁר־הוּא
חָרֵב וְאַתֶּם רָצִים אִישׁ לְבֵיתוֹ : עַל־כֵּן עֲלֵיכֶם
כָּלְאוּ שָׁמַיִם מִטָּל וְהָאָרֶץ כָּלְאָה יְבוּלָהּ :
וָאֶקְרָא חֹרֶב עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הֶהָרִים וְעַל־הַדָּגָן
וְעַל־הַתִּירוֹשׁ וְעַל־הַיִּצְהָר וְעַל אֲשֶׁר תּוֹצִיא
הָאֲדָמָה וְעַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־
יְגִיעַ כַּפָּיִם :

כה אמר ה'. מבואר הוא : עלו ההר . ואכבד כתי' ואכבדה קרי והענין אחד . ורז"ל דרשו חסרון הה"א מן הכתוב כי חמשה דברים חסרו מבית שני ארון ואורי' ותומי' ואש העליונה ושכינה ורוח הקדש : פנה . אם תעלו ההר ותביאו עץ לבנות הבית תסור המארה מכם אבל עתה פנה אל הרבה והנה למעט . פי' והנה תבואתכם הוא למעט הפך מה שחשבת' שתמצאו אל הרבה : ונפחתי בו . כמו הדבר שיכלה בנשיבת הפה . וי"ת ואנא משלח ביה מארתא : על כן עליכם . כי בארעת הגוים ירד הגשם והטל ועליכם בארצכם כלאו שמים אפי' מטל שאינו נעצר. וכן אמר בקללות ונתתי את שמיכם כברזל והוא כמו עליכם וגו' שאמר הנה : ואקרא חרב . בזרתי ויקרא כו
יובש. על הארץ. שתהיה יבשה שיהיה אוירה יבש ולא יהיה לה לחות מתחת ממי התהום הפך מה שאמר ומתהום רובצת תחת : ועל ההרים . כי יש דברים לג
הרים שמתים בהם עצים טובים נושאים פרי ועשבי' טובים כמו שאמר ומראש דברים לג
הררי קדם וממגד גבעות עולם . ועל הדגן . כי אלה השלשה הם עיקר חיי האדם . ואח"כ כלל ואמר ועל אשר תוציא האדמה . ואמר ועל האדם ועל הבהמה.

ועל הבהמה · כי יבשות הארץ תוליד חלאי' רעים באדם ובבהמה : ועל כל יגיע כפים · כמו שאמ' הכהן ר' אברהם אע"ז ז"ל כי לא יצליחו ויגעו לריק המשקי' ממימי הבאר כי לא יועילו· ר"ל כי הארץ היבש שהיה בארץ' יבא כל מה שישקו :

וַיִּשְׁמַע זְרֻבָּבֶל׀ בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל וִיהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְכֹל׀ שְׁאֵרִית הָעָם בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְעַל־דִּבְרֵי חַגַּי הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָעָם מִפְּנֵי יְהוָה : וַיֹּאמֶר חַגַּי מַלְאַךְ יְהוָה בְּמַלְאֲכוּת יְהוָה לָעָם לֵאמֹר אֲנִי אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה : וַיָּעַר יְהוָה אֶת־רוּחַ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶת־רוּחַ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת־רוּחַ כֹּל שְׁאֵרִית הָעָם וַיָּבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ מְלָאכָה בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם :

וישמע זרובבל בן שאלתיאל· בקול ה' אלהיה'· ואע"פ שלא התנבא
חגי להם הדין היה עמה' לבנות הבית· כיון שהיו רואי' שלא היו מעשיהם כא'
להם על הנכונה אלא הפך דרך העולם היה להם לפשפש במעשיה'· וזהו בקול
ויקרא כו ה' אלהיהם · כי האל צוה בתורה ואם תלכו עמי קרי · כי בבא עליהם
הרעה יבדקו במעשיהם ולא יאמרו כי מקרה הוא · ועוד התעוררו בבנין
הבית על דברי חגי הנביא ששלחו האל להם· וזהו שאמ' ועל דברי חגי הנביא:
ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' · שליח ה'· וכן כל מלאך פי' ברוב
במדבר כ שליח· וכן וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי' אמ' על משה רבינו ע"ה : ויער·
מפני הצרים החושבים להשבית המלאכ' היו צריכי' להעיר רוח לחזק את לבם:

ב בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בַּשִּׁשִּׁי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ : בַּשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרִים

וְאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא
לֵאמֹר׃ אֱמָר־נָא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל
פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל וְאֶל־שְׁאֵרִית הָעָם לֵאמֹר׃ מִי בָכֶם
הַנִּשְׁאָר אֲשֶׁר רָאָה אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה בִּכְבוֹדוֹ
הָרִאשׁוֹן וּמָה אַתֶּם רֹאִים אֹתוֹ עַתָּה הֲלוֹא
כָמֹהוּ כְּאַיִן בְּעֵינֵיכֶם׃ וְעַתָּה חֲזַק זְרֻבָּבֶל נְאֻם־
יְהוָה וַחֲזַק יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַחֲזַק
כָּל־עַם הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וַעֲשׂוּ כִּי־אֲנִי אִתְּכֶם
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־כָּרַתִּי
אִתְּכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עֹמֶדֶת
בְּתוֹכְכֶם אַל־תִּירָאוּ׃

ביום עשרי' וגו'. טעמו למעלה והענ' שהוא תחלת תרש' כי ביום הזה התחלו המלאכ' כמו שאמ' ויעשו מלאכה. ולא שהתחלו בבנין אלא שהכינו המלאכ' כי לא התחלו עד יום כ"ד לתשיעי: בשביעי. בכלם אמ' ביד חגי הנבי' לפי שנבואתו היתה אליהם להם בידו לעשו' מעשה מה שיעשו: אמר נא. מבוא' הוא: מי בכם הנשאר. הזקנים שנשארו מן הגלו': כמהו כאין בעיניכם. אם השוו אותו שיהיה זה כמוהו הלא זה כאין בעיניכם כנגד הבית הראשון: ועתה חזק וגו'. ועתה אל תדאגו ירפ' בעבו' זה כי עוד יהיה כבוד הבית הזה גדול: ועשו. טעמו דבק עם הפסוק האחר את הדבר. וזה פי' אם תעשו את הדבר שא' כרתי אני אהיה אתכם ותלכו הלוך וחזק: את הדבר. אם תעשו את הדב' אשר כרתי אתכ': ורוחי עומדת בתוככם. רוח הקד'. אבל אחר שחטאו ולא עשו התור' והמצות נפסק' הנבואה בימי זכריה ומלאכי. ואמ' אשר כרתי אתכם כלומ' את אבותיכם והרי הוא כאלו כרתי אתכם כמו שכתו' בתורה לא את אבותינו כרת ה' את הברי' הזאת כי אתנו. דברים ה'
ות"י ורוחי עמדת בתוככם ונביאי מלפין ביניכון:

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד אַחַת מְעַט הִיא וַאֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־הַיָּם וְאֶת־הֶחָרָבָה׃ וְהִרְעַשְׁתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וּבָאוּ חֶמְדַּת כָּל־הַגּוֹיִם וּמִלֵּאתִי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כָּבוֹד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּבַמָּקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שָׁלוֹם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

כי כה אמ׳ ה׳ צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש. דרך משל מרוב הכבו׳ והטוב׳ שיעשה הא׳ לישר׳ בזמן בית שני. י״א שזה היה בימי חשמונאי. וי״א על זמן הורדוס אמר זה. וזה היה כמו שכתו׳ בספר יוסף בן גוריון. ופי׳ עוד אחת עוד טובה אחת אעש׳ לכם מלבד זאת שאני עושה לכם עתה: מעט היא. מעט ונקל היא בעיני לעשות׳ וטובה מזאת תהיה כי עתה יש לכם טרדים בבנין הבית אבל באותו זמן יכבדו כל הגוים הבית הזה במנחות וכסף וזהב שיביאו שם. גם כתו׳ בספ׳ יוסף בן גוריון כי רעש גדול היה בימי הורדו׳. ומה שאמר את השמים ואת הארץ את הים ואת החרב׳ הוא דרך הפלג׳ כי השמים לא ירעשו: והרעשתי. אתן בלבם שיחרדו ממקומ׳ לבא לראות כבוד זה הבי׳ ולהביא בידם כסף וזהב: ובאו חמד׳ כל הגוים. פי׳ כל הגוים שארעיש ממקומם יבאו בחמד׳ כל הגוים. כלומ׳ יביאו בידם כל דברי חמודות שימצאו בארצם מכלי כסף וזהב ובגדים ואבנים
במדבר י״ב יקרות. וחמדת הכר בית השמוש. כמו ומראה ולא בחידות׳ הנמצ׳ בית ה׳.
מלכים ב׳ י״ב והדומי׳ להם: לי הכסף. ביד מי שהיה שלי הוא וברשותי הוא לנטלו מזה ולתתו לזה ואני אתן בלב הגוים להביא אל הבית הזה כסף וזהב לרוב:

גדול יהיה. נחלקו רז״ל בזה י״א בשנים וי״א בבנין. וזה וזה היה. כי בית ראשון עמד ת״י שנ׳ ובית שני ת״כ שנה. וכן היה גדול בבנין כמו שכתוב בדברי רז״ל ובספר יוסף בן גוריון כי הבנין שבנה הורדו׳ בבית המקדש לא נראה מעולם בנין טוב ונאה כמוהו: אתן שלום. כי אעפ״י שהיו מלחמו׳ רבו׳ בזמן בית שני זמן רב היה שלום בארץ:

בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁאַל־נָא אֶת־הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לֵאמֹר׃ הֵן יִשָּׂא־אִישׁ בְּשַׂר־קֹדֶשׁ בִּכְנַף בִּגְדוֹ וְנָגַע בִּכְנָפוֹ אֶל־הַלֶּחֶם וְאֶל־הַנָּזִיד וְאֶל־הַיַּיִן וְאֶל־שֶׁמֶן וְאֶל־כָּל־מַאֲכָל הֲיִקְדָּשׁ וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֹא׃ וַיֹּאמֶר חַגַּי אִם־יִגַּע טְמֵא־נֶפֶשׁ בְּכָל־אֵלֶּה הֲיִטְמָא וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יִטְמָא׃

בעשרי'. הם החלו להכין בנין הבית בחדש הששי שהו' אלול ובחדש התשיעי שהוא בכסליו בכ"ד בו החלו לבנות ובו ביום היה דבר ה' ביד חגי הנביא לאמ' לכהני' ולשאול אותם על הלכות טומא' וטהרה ואע"פ שכבר הקריבו קרבנו' טרם זה כמה שנים כי מיום שעלו הראשוני' העולים מהגולה כשהגיעו בעריהם בנו המזבח והקריבו עליו והיכל ה' לא יסד וי"ט שנה נבנה המזבח קודם בנין הבי'. ולמה לא שאלם כל השני' האלה מעת שהחלו להקריב קרבנו'. לפי שלא היה דבר הקרבנו' קבוע עד היום שהחלו בבנין הבית : כה אמ' ה'. שיאמ' לכהני' כי בשם ה' צבאות הוא שואל להם שאמר לו שאל נא את הכהני' תורה. כלומר תורת טומאה וטהרה : הן ישא. שאלם תורת הטומאות אולי שכחו בגלות ושאלם אם ישא איש בשר קדש בכנף בגדו שנגע בשרץ ונשא בשר קדש בכנף בגדו. והנה הכנף ראשון לטומאה ובשר קדש שני : ונגע בכנפו אל הלחם. פי' במה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או אל היין או אל השמן ונגע אל כל מאכל מאלו היקדש פי' היטמ' המאכל הזה שהוא רביעי לטומא' כי השרץ הוא אב הטומא' והכנף ראשון ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקי' הללו שנגעו בבשר הם שלישי והמאכל שנגע באלו רביעי. ועל זה שאלם על המאכל שהוא רביעי אם יטמא ויענו הכהני' ויאמרו לא. והראיה כי על המאכל לבדו שאלם שאמ' היקדש ולא אמר היקדשו. ויש מרז"ל שאמרו כי טעו הכהני' בזו התשובה כי הרביעי טמ' הוא בקדש. אבל על השאלה האחרת ששאלם אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא השיבוהו כראוי פי' אם תהיה הכנף טמאה טומאת נפש שנגעה

שהכניס אב הטומאה הבשר ולד הטומאה והלחם והנזיד והמשקה שני והמאכל
שלישי ויענו הכהנים ויאמרו יטמא ושלישי בקדש היו יודעים שהוא טמא
אבל רביעי בקדש לא היו יודעים שהוא טמא וכזה טעו לפיכך השיבם הנביא
ואשר יקריבו שם טמא הוא · ויש מרז״ל שאמרו כי לא טעו באחת מהן ·
יש מהם מי שאמר כי חמישי בקדש שאל בראשונה מהם וכראוי השיבוהו שאינו
טמא · ויש מהם מי שאמר כי קודם שגזרו רביעי בקדש שאלם וכראוי השיבוהו ·
ומה שאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא פי׳ אעפ״י שהם יודעים הלכות
טומאה וטהרה כל אשר יקריבו לפני כאילו הוא טמא הואיל והם מתעצלים
בבנין הבית · וענין הפרשה מוכיח זה הטעם שלא טעו שלא הוכיחם
אלא על ענין הבית בכל הפרשה: היקדש · פי׳ היטמא כלומר שיאסר מפני
טומאתו בקדש שהוא אסור · וכן ת״י היתאסר · ובמקצת נסחאו׳ היקתב :
הנזיד · התבשיל · כמו ונזיד עדשים: ויאמר חגי · מבואר הוא : בראשית כ״ה

וַיַּעַן חַגַּי וַיֹּאמֶר כֵּן הָעָם־הַזֶּה וְכֵן־הַגּוֹי הַזֶּה
לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה וְכֵן כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וַאֲשֶׁר
יַקְרִיבוּ שָׁם טָמֵא הוּא׃

ויען חגי ויאמ׳ כן העם הזה וכן הגוי הזה · הענין כפול במ״ש · או
פי׳ כן העם הזה על הכהנים וכן הגוי הזה על ישראל · אמר כלם אשמים
על בנין הבית כי הכהנים היה להם להזהיר העם לבנות · וכמו שאמרתם
שיטמא כן כל מעשה ידיהם טמ׳ לפני · וכן מה שיקריבו הכהני׳ טמא הוא לפני
כי הם מקריבים במזבח בלא בית ואינם חוששי׳ לכבודי:

וְעַתָּה שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה
מִטֶּרֶם שׂוּם־אֶבֶן אֶל־אֶבֶן בְּהֵיכַל יְהוָה׃
מִהְיוֹתָם בָּא אֶל־עֲרֵמַת עֶשְׂרִים וְהָיְתָה עֲשָׂרָה
בָּא אֶל־הַיֶּקֶב לַחְשֹׂף חֲמִשִּׁים פּוּרָה וְהָיְתָה
עֶשְׂרִים׃ הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן
וּבַבָּרָד אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְאֵין־אֶתְכֶם
אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃

ועתה · מן היום הזה ומעלה · מן היום שהתחילו בבנין ומעלה :

שימו נא לבבכם · מטרם שום אבן אל אבן · כלומר שימו לבבכם
במעשיכם מה שהיה טרם הבנין ומה יהיה אחר הבנין : אבן אל אבן · כמו
על אבן · כמו אל ההרי' לא אכל · והדומים לו · כי כבר עשו יסוד הבנין כשבנו יחזקאל י"ח
המזבח אלא שהצרי' השביתום מלבנות כמו שכתו' בספר עזרא · והי' עד לא
יושם אבן על אבן: מהיותם · טרם היותם בענין זה יוכלו להכיר כי מאתי
היה הדבר כי מי שיבא אל ערמת עשרים כלומ' אל ערימה של חטים שהיה
ראוי לצאת ממנה עשרים סאה והיתה עשרה מפני המארה שמשתלחת בה:
לחשוף חמשי' פורה · לחשוף כמו ולחשוף מים מגבא ענינו לקחת או ישעיה ל'
לשאוב · פורה כמו פורה דרכתי לבדי והיא דריכת הענבים ביקב · וחמשים ישעיה ס"ג
ר"ל חמשי' בתים בפורה · ות"י חמשין גרבין דחמר · ומה שאמר עשרה
ועשרים אינו דוקא כי פעמים לא ימצא אלא המחצית אלא או פחות מעט
או יותר מעט מכל מקום המארה נכרת בהם : הכיתי אתכם · את
כל מעשה ידיכם · כמו בכל מעשה ידיכם · וכן ואתנו אל תמרודו כמו יהושע כ"ב
ובנו : ואין אתכם אלי · ואין עמכם כלומר עם כל זה אינכם אלי · וכן במדבר ו'
יביא אותו עמו · וידעו הרועי' אותם עמהם · או פי' ואין אני רואה אתכם יחזקאל ל"ד
שבים אלי :

שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה מִיּוֹם
עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יֻסַּד
הֵיכַל־יְהוָה שִׂימוּ לְבַבְכֶם׃ הַעוֹד הַזֶּרַע
בַּמְּגוּרָה וְעַד־הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהָרִמּוֹן וְעֵץ הַזַּיִת
לֹא נָשָׂא מִן־הַיּוֹם הַזֶּה אֲבָרֵךְ׃

שימו · אש' יסד היכל ה' · אש' בנו על יסודו · כי היסוד כבר נבנה מזמן בנין
המזבח : העוד הזרע במגורה · ראו אם עוד זרע במגור' כי הרוב הוצאתם לזריע
מועט הוא הנשאר לכם במגורה לאכול · ומן היום הזה אברך מה שבמגורה
ומה שזרעתם כיון שהתחלתם לבנותו : ועד הגפן · וכן עדין הגפן והתאנה
והרמון ועץ הזית לא נשא · כי עדין לא הגיע זמנם לשאת עלי' או פרי כי
בכסליו היה זה שהוא החדש התשיעי ומן היום הזה אברך אותם וישאו פרי
לרוב ולטוב · וזכר אלה המינים שהם רבים בארץ ישראל · כמו שאמ' ארץ חטה דברים ח'
ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש · ומן התימה מה שאמר
על עץ הזית לא נשא כי עץ הזית זמנו במרחשון ובכסליו לשאת פריו ·
ואולי מפני המארה שהיתה בהם מתחלה היה מתאחר לשאת פריו :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה שֵׁנִית אֶל־חַגַּי בְּעֶשְׂרִים

וארבעה

וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ אֱמֹר אֶל־זְרֻבָּבֶל
פַּחַת־יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ׃ וְהָפַכְתִּי כִּסֵּא מַמְלָכוֹת וְהִשְׁמַדְתִּי
חֹזֶק מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וְהָפַכְתִּי מֶרְכָּבָה וְרֹכְבֶיהָ
וְיָרְדוּ סוּסִים וְרֹכְבֵיהֶם אִישׁ בְּחֶרֶב אָחִיו׃
בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל
בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי נְאֻם־יְהוָה וְשַׂמְתִּיךָ
כַּחוֹתָם כִּי־בְךָ בָחַרְתִּי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

ויהי דבר ה׳ שנית. שנית בו ביום שהוא כ״ד לחדש התשיעי ושתי פעמים דבר עמו בהוא היום: אמר. אני מרעיש. דרך משל על מלחמו׳ שהיו בזמן מלכות פרס. ואמר שיאמר זה אל זרובבל לבשרו כי בעבור המלחמות ההן לא תשפל מעלתו אבל תגדל מאד. וזהו שאמר לו אקחך ושמתיך כחותם. והמלחמות האלה היו בימי דריוש זה או בימי ארתחשסתא המולך אחריו. או נאמרה נבואה זו על בטול מלכות פרס והתחדש מלכות יון. וזהו שאמר והפכתי כסא ממלכות. וזה היה בשלשים וארבע שנה לבנין הבית כי אז שלמה מלכות פרס וקמה מלכות יון. וכן מצאנו בדברי רז״ל שאמרו תניא ר׳ יוסי אומר מלכות פרס בפני הבית ל״ד שנה. מלכות יון בפני הבית קפ״ה שנה. מלכות בית חשמונאי ק״ג שנה. מלכות בית הורודוס ק״ג שנה. הרי ת״כ שנה שעמד בית שני: והפכתי. מבואר הוא:

ביום ההוא. אקחך. להעלותך במעלה יותר ממה שהיית עד היום ההו׳. ותי׳ אקרבינך: ושמתיך כחותם. הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא׳ חותם. וכן אמר שימני כחותם. והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה. ר״ל שתהיה השגחת האל תמידה עליו. ואמ׳ רז״ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דין. שנ׳ כתבו את האיש הזה ערירי. וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ונולד לו בן בבית האסורים. ואמר חי אני נאם ה׳ אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני וגו׳. וכיון שעשה תשובה נהפך לו לטובה ואמר לזרובבל בן בנו ושמתיך בחותם הפך מה שאמר לו אם יהיה כניהו חותם וגו׳:

שיר ח׳
ירמיה כ״ב
ירמיה כ״ב

∴

ספר זכריה

עם פירוש רבי דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישקוש וואטבלוש
איש נוצרי המלמד במצות המלך פרנקישקוש יר״ה לבני עמו דעת
לשון הקדש ונדפס בבית רוברטוש סטפניוש יצ״ו בחדש
אדר בשנת ק׳ק׳ק׳ לפ״ק פה פארי״ש העיר
הגדולה והיא בצרפת:

Zacharias cum commentariis R. Dauid Kimhi à Francisco Vatablo, Hebraicarum literarum professore Regio, summa cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XL.

עֹשִׁי עֹמִי

Cum priuilegio Regis

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָה בֶּן־עִדּוֹ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ קָצַף יְהוָה עַל־אֲבוֹתֵיכֶם קָצֶף׃

בחדש השמיני בשנת שתי' לדריוש הי' דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא לאמר. הנביא שב אל זכריה. ואפשר כי גם עדוא היה נביא ואמרו כי הוא עדוא החוזה. גם מצאנו במדרש עדוא הנביא : לאמר. לישראל כמו שאמר אחר כן ואמרת אליהם. אמור להם שיזכרו הקצף שקצף ה' על האבות והם דור שחרב בו הבית ויזכרו כי בעבור מעשיהם הרעים קצף ה' עליהם לפיכך ישובו הם אל ה' ולא יהיו כאבותיהם. והם היו מתעצלי' בבנין הבית כי לא החלו לבנות עד החדש התשיעי. ועוד היו בידיהם מעשי' רעים כמו שכתוב בספר עזרא :

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ אֵלַי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְאָשׁוּב אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃

ואמרת. מבואר הוא :

אַל־תִּהְיוּ כַאֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר קָרְאוּ אֲלֵיהֶם הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם הָרָעִים וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃

אל תהיו. מבואר הוא :

אֲבוֹתֵיכֶם אַיֵּה־הֵם וְהַנְּבִאִים הַלְעוֹלָם יִחְיוּ׃ אַךְ דְּבָרַי וְחֻקַּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים הֲלוֹא הִשִּׂיגוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כַּאֲשֶׁר זָמַם יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כִּדְרָכֵינוּ

וּבְמַעֲלָלֵינוּ כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ׃

אבותיכם איה הם. הלא ראו כי תמו בחרב ברעב ובדבר כמו שהנביאים היו אומרים להם: והנביאים הלעולם יחיו. והנביאים שהיו מוכיחים אותם היוכלו לחיות לעולם ולהוכיחם. כבר הוכיחום ולא שמעו אך ראו שהכל הגיע אליהם כמו שאמרו להם וזהו שאמר אך דברי וחקי וגו'. ורז"ל פי' כי והנביאים תשובת העם שאמרו תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא אמר להם חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו איה הם אמרו לו והנביאים שלא חטאו איה הם ואעפ"כ חזרו והודו לו שנא' אך דברי וחקי וגו': אך דברי וחקי. וחקי כל גזרותי שגזרתי עליהם שימותו בחרב וברעב ובדבר ויגלו הנשארי': הלא השיגו אבותיכם. ובאו להם הכל כמו שצויתי את עבדי הנביאים שיאמרו להם והם עמם שבו והתודו בעת החרבן וזהו שאמר וישובו ויאמרו:

בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ שְׁבָט בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־עִדּוֹא הַנָּבִיא לֵאמֹר׃

ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט. שמות החדשים כמו שכתוב במגלת אסתר וכזה הספר לא ידענו אם הם לשון ארמי כי לא מצאנו אותם בשאר ספרי הקדש: היה דבר ה' אל זכריה. בא לו מלאך ודבר עמו והראה לו זאת המראה שהוא מספר והולך:

רָאִיתִי הַלַּיְלָה וְהִנֵּה־אִישׁ רֹכֵב עַל־סוּס אָדֹם וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדֻמִּים שְׂרֻקִּים וּלְבָנִים׃

ראיתי הלילה. מראות זכריה סתומות מאד כמראות דניאל ולא כן מראות שאר הנביאים כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה מימי הגולה. לפיכך לא בארו את דבריהם ולא הבינו המראות כאשר הם. ואמר ראיתי הלילה. במראות הלילה ראיתי זאת המראה שראיתי איש רוכב על סוס אדום. ומצאנו בדברי רז"ל פירוש הפסוק כך. ראיתי הלילה בקש הקב"ה להפוך את כל העולם כולו ללילה. והנה איש רוכב על סוס אדום בקש הקב"ה להפוך את כל העולם לדם. כיון שנסתכל בחנני' מישאל ועזריה מיד נתקררה דעתו שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה. ואין

ההדסים

ההדסים אלא צדיקים. וכן הוא אומר ויהי אומן את הדסה · ואין מצולה אסתר ב'
אלא בבל · שנאמר האומר לצולה חרבי · מיד שחורין נעשו שרוקים ואדומים ישעיה מ"ד
לבנים. שנאמר ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים · ואחרי זה נפרש
במראה מה שיוכל לפרש : איש · הוא מלאך ה'. כמו והאיש גבריאל. וכן דניאל ט'
אמר בסוף הענין ויענו את מלאך ה' העומד בין ההדסים · ושראה אותו
רוכב על סוס מורה למהירות שליחותו · וטעם אדום ושאר הגוונים אפשר
שנאמרו לטעם : וכתב אא"ז כי סוס אדום רמז לנבוכד נצר הנקרא רישא די דניאל ב'
דהבא · והזהב הוא אדום · כי נבואתו היתה בארבע מלכיות כמו חלום נ"נ
ומראות דניאל · ואעפ"י שהסוסים הם היו במשל המלאכים שלוחי האל כמו
שכתוב מ"מ רמז הוא לארבע מלכיות. ופי' איש רוכב כי המלאכים מושלים
בתחתונים וכל מעשה האל בארץ על ידם ובאמצעותם · ושליחותו היתה לעקור
מלכות בבל · ואעפ"י שבזמן המראה הזאת כבר נעקרה מלכות בבל נראה לו
המראה שלימה כמו שהיתה מפני המלכיות השלש העתידות · ובזמן מלכות
פרס היתה מראה זאת כמו שאמר בשנת שתים לדריוש : **והוא עומד בין
ההדסים אשר במצולה** · הם ישראל · והמשילם להדסים ר"ל לעצי הדס לפי
שיש להם ריח טוב כן ישר' שבבבל יש להם ריח מעט ר"ל עומד ביניהם לעזרם
ולהוציאם מהגלות: **במצולה** · היא בבל : **ואחריו סוסים אדומים
שרוקים ולבנים** · **שרוקים** מין צבע שלא נתברר אצלינו מה הוא · ויש
אומרים שהיו שרוקים במסרק ואין לו טעם · והנה שרוקים במראה הזאת
במקום שחורים הנזכר במראה האחרת שהיא ארבע מרכבות · וי"ת
שרוקים במראה הזאת קוחין · ובמראה אחרת קוחין · ואלה הסוסים מן
הדומה לא היה עליהם רוכב · וזה שהיה רוכב היה שר למלאכים האחרים
לפיכך ראה אותו רוכב : **ואחריו סוסים אדומים** · אם נפרש סוס אדום
על נבוכד נצר נפרש סוסים אדומים על בנו ועל בן בנו · והנה הם כנגד
המרכבה הראשונה : **שרוקים ולבנים** · כאלו אמר ואחריהם שרוקים
ואחריהם לבנים· והנה לא זכר כנגד המרכבה הרביעית כי לא ראה אותה בזאת
המראה בעבור שהיתה רחוקה אעפ"י שראה אותה במראות האחרות:

וָאֹמַר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ
הַדֹּבֵר בִּי אֲנִי אַרְאֶךָּ מַה־הֵמָּה אֵלֶּה׃ וַיַּעַן
הָאִישׁ הָעֹמֵד בֵּין־הַהֲדַסִּים וַיֹּאמַר אֵלֶּה אֲשֶׁר
שָׁלַח יְהוָה לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־מַלְאַךְ
יְהוָה הָעֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים וַיֹּאמְרוּ הִתְהַלַּכְנוּ
בָאָרֶץ וְהִנֵּה כָל־הָאָרֶץ יֹשֶׁבֶת וְשֹׁקָטֶת׃

ואומר. הדובר בי · הוא שאמר עליו היה דבר ה' אל זכריה : אני אראך·
היה לו לומר אני אשמיעך כי לא הראה לו עוד אלא מראה הסוסים שהראה
מתחילה לו · אפשר כי אראך כמו אשמיעך · כי חוש הראות נשאל לשאר
החושים לפי שהוא החוק שבכלם · כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות· שמות כ'
ראה ריח בני · ויתכ' לפרש אראך כמשמעו· ואמר לו על זה המראה האחרת בראשית כז
שהראה לו ארבע קרנות שהיא מבואר' מזאת ואעפ' שהוא לא הבינה עד שפירשה
לו : ויען האיש · הוא רוכב הסוס · ושמע הנביא שהמלאך הרוכב
ענה אעפ' שהוא לא היה שואל אותו · ואמר לו כי אלה הסוסים הם שלוחי
האל שבלחם להתהלך בארץ · ע"ד שאמר השטן משוט בארץ ומהתהלך בה · איוב ב'
ואפשר כי המלאך הרוכב לא ענה אל הנביא אלא פי' ויען כמו וענית ואמרת: דברים כו
ויען איוב הראשון· והנה שמע הנבי' שרוכב הסוס הי' אומר ושואל לאלה הסוסי' איוב ב'
אש' שלח ה' להתהלך בארץ מה ענין הארץ· והם ענו ואמרו לו התהלכנו בארץ
וראינו אותה יושבת ושוקטת · ואלה כמו לאלה · וכן ודוד הגיד לאמר שמואל ב' טו
אחיתופל בקושרים כמו ולדוד· ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שמואל ב' ד'
שאול · והדומים להם : ויענו · מבואר הוא : יושבת ושוקטת ·
ראינו שלות האמות וישראל בצער · לפיכך ענה המלאך ואמר עד מתי אתה
לא תרחם את ירושלם :

וַיַּעַן מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת עַד־מָתַי אַתָּה לֹא־תְרַחֵם אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֵת עָרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שִׁבְעִים שָׁנָה׃ וַיַּעַן יְהוָה אֶת־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נִחֻמִים׃

ויען מלאך· זהו העומד בין ההדסים שהיה לעזרת ישראל · או המלאך
הדובר לנביא והוא הנכון : עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם · כי
בעוד שישקטו האמות לא יצאו מהגלות עד אבוד מלכות בבל · והנה המראה
הזאת כבר עבר ענינה בזמן שראה אותה אלא שהראה לו מה שעבר בעבור
הראותו כי שלות בבל וחורבנה הכל מאת האל ית' באמצעות המלאכים המנהיגים
וכי הם משתדלים בטוב ישראל · וכן ממשלת השלש מלכיות הנותרות וממלכ'
הכל יהי' מאת האל ית' כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה: אשר
זעמתה זה שבעים שנה· אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה
למלכות בבל וזעומה היתה כל מלכות נבוכד נצ'· או אמר זה שבעים שנה
על זמן המראה שהיתה בשנת שתים לדריוש· ואז שלמו לחורבן ירושלם שבעים
שנה · ואעפ"י שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסליו
אעפ"י כן זעומה היתה עדיין · וכל זמן בנותם העיר במלחמ' היו עם צריהם :
ויען

ויען ה׳. דברים נחומים. חסר הנסמך ופי׳ דברים דברי נחומים. או הוא שם תאר והוא הנכון:

וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי קְרָא לֵאמֹר כֹּה
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לִירוּשָׁלִַם וּלְצִיּוֹן
קִנְאָה גְדוֹלָה׃ וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל־
הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְּעָט וְהֵמָּה
עָזְרוּ לְרָעָה׃

ויאמר. הדברים הטובים שאמר לי המלאך אמר לי שאקרא אותם באזני ישראל לנחמם: וקצף. השאננים. ר״ל כמו שאמר יושבת ושוקטת: אני קצפתי מעט. אני קצפתי על ישראל מעט להגלותם מארצם. ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישר׳ אחר גלותם: עזרו לרעה. להרע להם יותר מדי. וכן אמר בישעיה קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד: ישעיה מז

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלִַם בְּרַחֲמִים
בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְקָוה יִנָּטֶה
עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ עוֹד קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת עוֹד תְּפוּצֶנָה עָרַי מִטּוֹב וְנִחַם יְהוָה עוֹד
אֶת־צִיּוֹן וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃

לכן כה אמר ה׳. קוה כתיב בה״א כמשקל יום וקרי בלא ה״א והוא קו הבנין החוט שנוטין על הבנין: עוד קרא. תפוצנה ערי מטוב. מרוב טובה ושלום שיהיה להם תפוצה הנה והנה כלומר שירבה הישוב: ונחם. פעל והוא מבנין הדגוש:

ב וָאֶשָּׂא אֶת־עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אַרְבַּע קְרָנוֹת׃
וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה וַיֹּאמֶר
אֵלַי אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה אֶת־
יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלִָם׃

ואשא

ואשא · במראה הזאת שב לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשונה·
כי הבין ממנה כי הקרנות הם לנגח · כמו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח דברים לג
יחדיו· אבל לא הבין מי היו אלה הקרנו' : ארבע קרנות הם ארבע מלכיות
והם מלכות בבל ומלכות פרס ומדי ומלכות יון ומלכות רומי· וכן תרגם יונתן
ארבע מלכוון והארבעתן הרעו לישר' כמו שפי' המלאך אשר זרו את יהודה
את ישראל וירושלם · ואמר אשר זרו ינחו עוד אותם עד שזרו אותם
הנה והנה · כל אחת מהקרנות בזמנה הרעו להם· כי מלכות פרס אף על פי
שהעלום מהגלות בתחלת מלכות' אחרי כן הרעו להם בימי ארתחשסתא הראשון
ובימי אחשורוש עד שנת שתים לדריוש :

וַיַּרְאֵנִי יְהוָה אַרְבָּעָה חָרָשִׁים׃ וָאֹמַר מָה
אֵלֶּה בָאִים לַעֲשׂוֹת וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת
אֲשֶׁר־זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה כְּפִי־אִישׁ לֹא־נָשָׂא רֹאשׁוֹ
וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה לְהַחֲרִיד אֹתָם לְיַדּוֹת אֶת־קַרְנוֹת
הַגּוֹיִם הַנֹּשְׂאִים קֶרֶן אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה לְזָרוֹתָהּ׃

ויראני ה' ארבעה חרשים· אומני' · כמו חרש עצי'. כלומר לגדע הקרנות· ישעיה מד
כלומר כל מלכות תהיה חרש לה לגדע המלכות הקודמת לה כי מלכות בבל
נפלה ביד פרס ומלכות פרס נפלה ביד יון ויון ביד רומי ורומי תפול ביד ישר'·
או יהיה החרשים משל על המלאכי' שרי מעלה הממונים על המלכיות· ורז"ל
פירשו הפסוק לימות המשיח ואמרו מאן נינהו ארבע' חרשים אמר רבי שמעון
חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק : ואמר· כפי
איש לא נשא ראשו · ינחו וזרו אותם כשיעור שלא נשא איש מבני ישראל
ראשו מפניהם : כפי פירוש כשיעור וכן איש כפי אכלו · וכן תרגם יונתן ולא שמות יב
שבקא להלכא בקומא זקופא : לידות· להשליך· כמו וידו אבן בי : איכה ג

ב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה־אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל
מִדָּה׃ וָאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי
לָמֹד אֶת־יְרוּשָׁלִָם לִרְאוֹת כַּמָּה רָחְבָּהּ וְכַמָּה
אָרְכָּהּ׃

ואשא · במראה הזאת שב לראות מראה אחרת· ויתכן שתהיה מראה זאת
עתידה לימות המשיח · כמו מראות יחזקאל שמדד המלאך ירושלם ארכה
ורחבה: חבל מדה · חבל שמודדין בו·וזה האיש היה מלאך אחר לא הדובר
בו :

כו : ואמר למוד. מקו׳ מן מודד. כמו לרוש את הקלת מן רקם. רב לכם סוב מן סבב : יחזקאל מ׳ דברים ב

וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יֹצֵא וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא לִקְרָאתוֹ : וַיֹּאמֶר אֵלָו רֻץ דַּבֵּר אֶל־הַנַּעַר הַלָּז לֵאמֹר פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלִַם מֵרֹב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ : וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ :

והנה . ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז . והוא לא אמר לו לפי שהמלאך הזה היה דובר בו מתחילה אמר לו שידבר אליו זה כי אעפי שראה המלאך מודד ארך ירושלם ורחבה פרזות תשב כלומר מחוץ לעיר ישבו רבים כי לא תכיל אותם העיר . אף על פי שתארך ותרחב מאד ממה שהיתה ישבו חוצה לה רבים כערי פרזות מאין חומה דלתים ובריח כי בבטחה ישבו שלא יפחדו מאדם כי אני אהיה לה נאום ה׳ חומת אש : הנער. אמר כי נער היה בשנים בהנבאו כמו שמואל וירמיה . או היה משרת נביא אחר גדול ממנו לפיכך קראו נער. כמו יהושע בן נון נער : ואני אהיה. שמות לג חומת אש . שלא יגע אדם בהם לרעה כמו שלא יגע באש שלא יכוה אותו : ולכבוד אהיה בתוכה . ענין הכבוד השופע עליהם . כמו שכתוב בנבואת ישעיה וברא ה׳ על כל מכון הר ציון וגו׳ : ישעיה ד׳

הוֹי הוֹי וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה : הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת־בָּבֶל : כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי אֶל־הַגּוֹיִם הַשֹּׁלְלִים אֶתְכֶם כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ : כִּי הִנְנִי מֵנִיף אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחָנִי :

הוי הוי לשון קריאה וכפל לחוק׳ וכן הוי ציון המלטי׃ ונוסו מארץ צפון · אמר כנגד הנשארים בבבל שלא עלו בראשונה שימהרו לצאת ולשוב לירושלם ולבנות הבית כי הגיע זמנו · וי״ו ונוסו כוי״ו עדים וכרב וקום · תלים ש׳
ומורה על מלה חסרה כלומר צאו ונוסו ׃ כי בארבע רוחות השמים · ר״ל כי זה שאמרתי שיצאו מהגלות לא אמרתי אלא על אותם שגלו לבבל · כמו שאמר יושבת בת בבל· כי השאר רחוקים הם מהם כי אני פרשתי אותם בגלות כמו ארבע רוחות השמים ר״ל ארבע פאות העולם שהם רחוקות זו מזו מזרח רחוק ממערב וצפון רחוק מדרום כן רחוקים ישראל זה מזה בגלות ולא הגיע זמנם לצאת עדיין אלא גלות יהודה הגיע זמנו לצאת׳ לפיכך אמר הוי ציון המלטי והוא שבט יהודה ובנימין . כי הם היו יושבים בציון · ורז״ל דרשו בארבע רוחות כמו שאי אפשר לעולם בלא ארבע רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל׃ כי כה אמר· אחר כבוד שלחני. אחר הכבוד שהבטיח אתכם · כמו שכתוב בנבואה שלמעלה שתכליתה ולכבוד אהיה בתוכה · אחר זה שלחני אל הגוים השוללים אתכם כי אין די לאל יתברך בטובה שישלם לכם תמורת הרעה שהגיעה לכם בגלות עד שיקח נקמה מאויביכם אשר שללו אתכם ׃ כי הנוגע בכם · הנוגע בכם לא ינקה כאדם שנוגע בבבת עינו והוא אישון העין שינקר אותו אם יגע בו בחוזקה כן הנוגע בכם להרע יגע בנפשו ׃ כי הנני· והיו שלל לעבדיהם·ר״ל האומות יהיו שלל לישראל שהיו עבדיהם בגלות ׃ וידעתם· אז בהגיע זאת הנבואה תדע כי ה׳ צבאות שלחני · וזה יהיה לעתיד בימות המשיח ׃

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה ׃ וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ ׃ וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם ׃ הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ ׃

רני ושמחי· יתכן לפרש נבואה זו עד ממעון קדשו עתידה לימות המשיח בעבור שאמר ונלוו גוים רבים · הס כל בשר · ולא ראינו זה בבית שני אלא שאחר כל הפרשה ענינה בבית שני שדבר׳ על יהושע ועל זרובבל׃ ונלוו· מבואר הוא · והוא לשון חבור ׃ ונחל · יהודה שהוא חלק האל ית׳ אז ינחל אותו האל ית׳ שיהיה נחלתו על אדמת הקדש שיצא מהגלות ויהיה נחלת

נחלת האל על אדמת הקדש · והפסוק הזה כמו כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל דברים לב
נחלתו · וזכר יהודה לפי שהוא ראש מלכות ישראל · ואם בבית שני יהודה
הוא שבא מהגלות : הס · שתוק כמו שפירשנו : כי נעור ממעון קדשו ·
הוא השמים · ואמר נעור ע״ד משל כאיש אשר יעור משנתו · ע״ד שאמר ויקץ תלים עח
כישן אדני · ונעור מבנין נפע״ל מנחי העי״ן על משקל נבון נכון אעפ״י שהם
בקמ״ץ הנו״ן וזה בצר״י :

ג וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי
מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ ׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן
וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד
מֻצָּל מֵאֵשׁ ׃

ויראני השטן · משל לסנבלט וחבריו שהיו שוטני׳ אות׳ ומשביתי׳ ממלאכתם ·
וי״ת וחטאה קאים על ימיניה לאסטנא ליה : ויאמר ה׳ · הוא המלאך
ונקרא בשם רבו · וכן בדבר גדעון ובמקומות אחרי׳ : ויגער ה׳ · הוא האל ית׳ :
הבוחר בירושלם · לבנותה ולא תוכל לשטנו : הלוא זה אוד מוצל מאש ·
כמו אוד הדולק שיסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד · וכן זה מוצל מאש
הגלות לבא לירושלם ולבנות הבית ולכהן בו · ורז״ל דרשו בו כמשמעו שהיה
עם צדקיהו ואחאב אשר קלם מלך בבל והם נשרפו והוא נצל · כמו שאמר
בדרש הקוא · וכתי׳ הלא דין אוד משיזב מיקדא :

וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי
הַמַּלְאָךְ ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו
לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ
מַחֲלָצוֹת ׃ וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ
וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים
וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד ׃

ויהושע היה לבוש בגדים צואים · פי׳ כי זה משל על בניו שנשאו נשים
נכריות · וכת׳ ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא ·

וכן אמרו רז״ל בי׳ על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינן הגונות לכהונה ולא
מיחה בידם אמר זה. שנאמר ויהושע היה לבוש בגדים צואים. וכי דרכו
של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשי׳ שאינם הגונות
עזרא י׳ לכהונה ולא מיחה בידם. וכן כתוב בעזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו
נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק ואחיו וגו׳: ויען. המלאך אמר
אל המלאכי׳ האחרי׳ העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא הי׳ שולחם.
ות״י ברמשמשין קדמוהי: הסירו. רמז שיבדילו בניו מהנשים הנכריות: ענך׳
פי׳ כי הבגדים הצואים הם משל לעון: מחלצות. הם חליפות בגדים נקיים.
והם משל על הזכיות. כלומר כיון שיוסר העון יראו בו הזכיות. וכן ת״י
ואלבישית יתך זכוון: ואמר. אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך
ישימו צניף טהור על ראשו. אחר שצוה להסיר הבגדי׳ הצואי׳ מעליו והלבש
אותו מחלצות טוב גם כן שישימו צניף טהור על ראשו לחנכו להיותו כהן
גדול שהיתה מצנפת על ראשו: וילבישוהו בגדים. וכבר הלבישוהו בגדים
שמות ט״ז כי הנה אמר והלבש אותך מחלצות קודם שזכר זכריהו הנביא. וכן וירם
ישעיה ס״ד תולעים ויבאש וכבר באש. כי כל דבר יבאש קודם שירם תולעים. וכן הן אתה
קצפת ונחטא. והדומים להם: ומלאך ה׳ עומד. כן ראה במראה הנבואה כי
עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה׳ שלא הלך מעימו:

וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־
מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי
וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין
הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃

דברים ד׳ ויעד מלאך ה׳. העיד בו זה הדבר. כמו העידותי בכם. העד העיד בנו
בראשית מ״ג האיש. ושמתה העין מפני שהיא גרונית כי היה משפטו ויעד. כמו וישב את
בראשית י״ד כל הרכוש: בה אמר. תדין את ביתי. לפי שהיה כהן גדול ועל
שמות י״ט פיו יעשו שאר הכהנים: ונתתי. אתן לך. והוא כוא״ו ויהי ביום השלישי.
בראשית כ״ב וישא אברהם את עיניו: מהלכים בין העומדי׳ האלה. הם המלאכים שהם
עומדים וקיימי׳ לעולם. ר״ל הלך ביניהם. וזה רמז לנשמתו בהפרדה מהגוף:

שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ
הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי
מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר

נתתי

נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם
הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי
אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם
הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃

שמע נא · ורעיך · שאר הכהנים : כי אנשי מופת המה · דראויים הם להעשות להם מופת על ידם · ורז״ל דרשו אותן עניו אנשי מופת אנשי׳ שנעשה להם מופת והוא חנניה מישאל ועזריה : כי הנני מביא את עבדי צמח · פי׳ כי זה זרובבל · וטעם מביא וככר בא ר״ל להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמח האדמה שהולך וגדל · וכן אמר עוד למטה הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה׳ · וכן אמר חגי הנביא אל חגי הנביא אליו זרובבל וגו׳ חגי ב׳
כמו שפירשנו · וי״מ כי צמח זה המלך המשיח · אמר אע״פ שזאת הישועה אני מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנה בזמן שאביא את עבדי צמח · ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגימטריא צמח · וכת׳ ית עבדי משיחא : כי הנה האבן · היא אבן הבדיל שמיישרין בה הבנין · או פי׳ האבן שישימו תחלה ישימנה זרובבל לפני יהושע · כמו שאמר למטה והוציא סימ׳ ד׳
האבן הראשה : על אבן אחת שבעה עינים · על כל אבן ואבן יהיו שבעה עיני׳ ר״ל שמירות רבות מאת האל ית׳ מפני הצרים המשבים להשבית מלאכת׳ · ואלה הם שבעה עיני ה׳ שאמר למטה · ושבעה הוא דרך משבון על הרוב
כמו שבעה רוקח · וכן שבע כחטאתיכם · שבע יפול צדיק וקם · והדומים ויקרא כ״ו
להם · ורז״ל פי׳ שבעה רועים · והם יהושע עזרא וזרובבל נחמיה וג׳ נביאים משלי כ״ד
חגי זכריה ומלאכי · ות״י שבע עינין חזין לה : הנני מפתח פתוחה · באלו היתה האבן קבורה כל הימים שבטלו המלאכ׳ ועתה יפתח אותה וישם אותה בבנין · ויתכן לפרשו מענין ופתחת עליו פתוחי חותם · ולפי שהשלימת תבונת האבן שמות כ״ח
היתה הצורי׳ והפרחי׳ והכפתורים שיציירו בה בפתוח אמר כן ע״ד · כלומ׳ הנני משלימ׳ לבנין ככל תכונתה : ומשתי · פע״ל יונה · לא משו · פע״ל עומד · במדבר י״ד
וזה יהיה בזמן שהבטיחו הנביאים את זרובבל להגדיל מעלתו · כמו שאמר חגי חגי ב׳
אקחך זרובבל · ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח · ואז יהיו ישר׳ בשלוה סימ׳ ב׳
בבית שני · לפיכך אמר תקראו איש אל רעהו : עון הארץ · אשר כמשמעו · או יהיה פי׳ עונש · כמו כי לא שלם עון האמורי · כלומר שיסיר מהם בזמן בראשית ט״ו
ההוא כל רע וכל צרה ויהיו בשלוה : ביום ההוא · תקראו · מרוב שלום שיהיה לכם :

ד וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־

יָעוּר מִשְּׁנָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה
וַיֹּאמֶר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־
רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה
מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים
עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃

וישב · ויעירני. כאשר המראות אמר ואשא עיני כי ראה מעצמו אבל זאת
המראה המלאך העירו לראותה : יעור משנתו · מבנין נפעל · ופי' הוא
העירני ואני נתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו : ויאמר אלי ·
ויאמר · ויאמר כתיב והוא סמור דברי הכתוב וקרי ואומר והקרי דברי
זכריה : וגלה · כמפ"ק ואינה לנקבה נסתרת · וכמוה כבכורה בטרם קיץ · ישעיה כח
ותעלומה יוציא אור · לא גשמה כיום זעם : ושבעה נרותיה עליה · כמו איוב כח
מנורת התורה · והאמצעי הוא רמז לענין האלוה המחבר בין הקצוים · יחזקאל כב
וכן שבע כמולות הם הקצוים · והמנהיגים לעולם שהוא כלו הקצוי' ז' כוכבי לכת
והעולם שש צלעות ושלשה מישרים ובעל הצלעות הוא השביעי והוא הנקודה ·
וכן גוף כל דבר · אלא שבעל ספר יצירה זכר בעולם שש צלעות לששה עדים
והיכל הקדש מכוון באמצע זכר הדבר הנכבד שבכל הגזרים : עליה · על
המנורה והגולה למעלה מהם · והראה לו זאת המראה להודיעו כי האל ית'
יאיר לישר' הפך מה שהיו בחשכה : שבעה ושבעה מוצקות לנרות · שבע'
מוצקות היו להן לכל נר מוצק אחד · ורש"י ז"ל פי' שבעה ושבעה מוצקות
לנרות · לכל נר שבעה מוצקות : מוצקות שם תאר במקום פועל שהיו
מוציקות שמן מנר לנר : ושני' זיתים · ועוד ראיתי שנים זיתי' על המנורה
או על הגלה ואחד הוא : אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה · כמו
משמאלה · אבל אמר כי על הגלה היו ולמטה אמר על ימין המנורה ועל
שמאלה והענין אחד :

וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה
אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר
אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא
אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה
אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־

בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת ׃ מִֽי־אַתָּ֣ה הַֽר־הַגָּד֧וֹל לִפְנֵ֧י זְרֻבָּבֶ֖ל לְמִישֹׁ֑ר וְהוֹצִיא֙ אֶת־הָאֶ֣בֶן הָרֹאשָׁ֔ה תְּשֻׁא֕וֹת חֵ֥ן חֵ֖ן לָֽהּ ׃

ואען. מבואר הוא ׃ ויען המלאך. מבואר הוא ׃ ויען. לא בחיל ולא בכח. כמו שראית שמעשה המנורה נעשה מאליו בלא אדם עורך את הנרות ומוציא בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל ית׳ וברצונו. ועוד יפרש לו המראה דרך פרט מי אתה הר הגדול. אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטני׳ אם תהי׳ כהר הגדול תהי׳ לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה ׃ והוציא את האבן הראשה. כמו שהוציא את האבן הראשה כשהחל הבנין ביום כ״ד לחדש התשיעי כן ישלי׳ המלאכה ׃ תשואות חן חן לה. כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשואות והמון רב. ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאת האל ית׳. והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק ׃ ישעיה נ״ז

וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר ׃ יְדֵ֣י זְרֻבָּבֶ֗ל יִסְּד֛וּ הַבַּ֥יִת הַזֶּ֖ה וְיָדָ֣יו תְּבַצַּ֑עְנָה וְיָ֣דַעְתָּ֔ כִּֽי־יְהוָ֥ה צְבָא֖וֹת שְׁלָחַ֥נִי אֲלֵיכֶֽם ׃ כִּ֣י מִ֣י בַז֮ לְי֣וֹם קְטַנּוֹת֒ וְשָׂמְח֗וּ וְרָא֞וּ אֶת־הָאֶ֧בֶן הַבְּדִ֛יל בְּיַ֥ד זְרֻבָּבֶ֖ל שִׁבְעָה־אֵ֑לֶּה עֵינֵ֣י יְהוָ֔ה הֵ֥מָּה מְשׁוֹטְטִ֖ים בְּכָל־הָאָֽרֶץ ׃

ויהי דבר ה׳. ידי זרובבל. תבצענה. ר״ל תשלימנה. וכן והיה כי יבצע ה׳ את כל מעשהו בהר ציון ישלים ׃ כי מי בז ליום קטנות. כי כשהתחילו לבנות הבית עזבום מלאכתם והנה היום ההוא יום התשואות קטנות היה והיו בוזים לאותו יום כל השנים שנשבתה המלאכ׳. ועתה כשיראו האבן הבדיל ביד זרובבל ישמחו ׃ האבן הבדיל. הוא אבן המשקולת אשר ביד הבנאי ליישר הבנין. והוא חסר הסמך כאלו יאמר האבן אבן הבדיל. ואותה המשקולת שאין אותה מבדיל או מעופרת. ונקראת אבן כמו לא יהי׳ לך בכיסך אבן ואבן ׃ שבעה אלה. פי׳ מה שאמר למעלה על אבן אחת שבעה עינים אלה הם עיני ה׳ שהם משוטטי׳ בכל הארץ והוא רואה המצירים לישראל ושומרם מידם שלא ישלטו בהם ׃ ישעיה י׳ דברים כ״ה

וַיַּ֣עַן וָאֹמַ֣ר אֵלָ֑יו מַה־שְּׁנֵ֤י הַזֵּיתִים֙ הָאֵ֔לֶּה עַל־

ימין

יְמִין הַמְּנוֹרָה וְעַל־שְׂמֹאולָהּ׃ וָאַעַן שֵׁנִית
וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְׁתֵּי שִׁבֲּלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד
שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב׃
וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר
לֹא אֲדֹנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר
הָעֹמְדִים עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃

ואען ואמר. ענין המנורה הבין כי להראותו אורה ושמחה הראה לו. והמלאך פי׳ לו דבר המנורה שהיא נעשית מאליה להראותו כי לא בחיל ולא בכח. ועתה שאל לו מה ענין שני זיתים וענין שתי שבלי זיתים וענין שתי צנתרות הזהב. ואם לא יזכרו במראה משאלתו נלמד שראה אותם. וענה לו המלאך על שתי השאלות בקצרה וברמז ואמר לו שאלה שני בני היצהר והבינה הבין תשובתו: ואען. מה שתי שבלי הזיתי׳. מהזיתים האלה היו נופלי׳ שני ענפי׳ זיתים שהיו ערוכים ביד שתי צנתרות הזהב והיו ערוכים מאליה׳. ופי׳ ביד בתוך. והנה הזיתים היו ערוכים בתוך הצנתרות והשמן נופל מהצנתרות אל הגולה ומהגולה יוצא למוצקות ומהמוצקות לנרות. ודמה הענפי׳ לשבלים לפי שהיו מלאי׳ גרגרי הזיתי׳ כמו השבלי׳ שהם מלאים גרגרי החטה: צנתרות הם כלים כמין צנורות. ות״י אסקריטוון דדהב. וכן תרגם אונקלוס כצפיחית בדבש כאיסקריטוון בדבשא: שמות י״ו
המריקים מעליהם הזהב. השמן הזך כזהב. וכן כוס זהב בבל ביד ה׳. היין הזך והנקי: ירמיה נ״א
ויאמר אלה שני בני היצהר. יצהר הוא השמן כמו דגן תירוש ויצהר. לפיכך קרא אותם זיתים דברים כ״ח
והם זרובבל ויהושע. וקראם בני היצהר לפי שנמשחו בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה: העומדים על אדון כל הארץ. שמזומנים לעשות רצונו. ות״י אילין תרין בני רברבי׳ דקיימין קדם ריבון כל ארעא. וענין שני הזיתי׳ ושתי שבלים ושתי צנתרות לא נתפרש לאיזה ענין היו משל. והנה הזיתים משל לזרובבל ויהושע במעשיהם שהחלו בידיהם בבנין הבית. ושני שבלים היוצאי׳ מהם משל לנחמיה ועזרא הבאים אחריהם. ועל ידי ארבעתם יצאה אורה וטובה לישראל:

וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה
עָפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי
רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ

עשר

עֶשֶׂר בָּאַמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת
עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ כִּי כָל־הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה
וְכָל־הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה׃ הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל־בֵּית
הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנֶה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ
וְאֶת־עֵצָיו וְאֶת־אֲבָנָיו׃

ואשוב · מגלה עפה · ראה במראה מגילה אחת שתעוף באויר · וכן הי׳
מגלה פרחת׃ ויאמר · ארכה עשרי׳ באמה ורחבה עשר באמה ·
לא נתפרש על איזה זמן נאמר׳ זאת הנבואה · ונראה כי על זמן הנביא נאמר׳
כי היו בסתר עושי הרבה עבירות שהיו בידם · ועל הגנבה ועל שבועות שקר
יצאה זאת האלה · כי הגנבה אע״פ שאינה חמורה כשבועת שוא ושקר ממנה יבא
לידי שבועת שקר · ומה שראה מדת ארכה ומדת רחבה פי׳ המפרשים כי ראה
אותה יוצאת מאולם הבית שהיה ארכו עשרים ורחבו עשר כבנין שבנה שלמה ·
ואע״פ שהיה רחב אז המגילה הזאת יצאה משם שהיתה שם פרושה כמדת האורך
והרוחב · וזהו שאמר היוצאת והוצאתיה׃ ויאמר · זאת האלה ·
הקללה׃ על פני כל הארץ · ארץ ישראל · ויש דרש מוסתר רעתידה למיפק ·
וזו כענין מגילה שראה יחזקאל שהיתה כתובה פנים ואחור · וכן זאת המגילה
היתה כתוב׳ מזה ומזה והיתה כתוב׳ מצד אחד כל הגונב נקה ומצד אחר כל
בראשית מ״ר הנשבע נקה · ופי׳ כמוה כמו כמוך כפרעה · כמוני כמוך · ר״ל כי המגילה
מלכים א׳ כב היתה כתובה באלה ובקללה מצד זה כמו מצד זה ומצד זה כמו מצד זה · ופי׳
ירמיה ל׳ נקה נכרת · כמו ונקה לא אנקך · נקה מבנין נפעל · אף על פי שהארכתי
להם עד עתה מעתה יקבלו פורענותם כי הגיע זמנם · לפיכ׳ יצאה זאת המגילה ·
והנביא ראה המגילה ולא ראה הכתוב בה כמו יחזקאל עד שאמר לו המלאך
כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה · לפי׳ היו מראות זכריה סתומות · ובחגי
זכריה ומלאכי פסקה הנבואה׃ הוצאתיה · האלה הזאת הוצאתיה להעניש
מעתה הגונב והנשבע ולא אאריך להם עוד׃ ולנה בתוך ביתו · תשכון האלה
בתוך ביתו עד שתכלה אותו ואת עצי ביתו ואת אבניו׃

וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי שָׂא נָא
עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת׃ וָאֹמַר מַה־
הִיא וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר זֹאת

עֵינָם בְּכָל־הָאָרֶץ׃ וְהִנֵּה כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת
וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃
וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל־תּוֹךְ
הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן הָעוֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ׃

ויצא · נראה כי אחר שהראהו מראה זו של מגלה עפה נעלם ממנו המלאך ואחר כך יצא והראהו מראות האיפה : היוצאת · יוצאת מבית ה' כמו הראשון · או פי' יוצאת מארץ ישראל . ות"י מאן דגלן אילין : ואמר · זאת האיפה היוצאת · הראהו גלות עשרת השבטים שגלו כבר שהם שקועים בגלות ולא יצאו עתה כמו שיצאו גלות יהודה ובנימין · והראה לו איפה שהיא מדה ר"ל שהאל מדד להם מדה כנגד מדה · כי כמו שהם עשו שהאריכו ימים רבים ברשעם מיום שנחלקה המלכות עד היום שגלו ולא היה להם מלך מכל מלכיהם שהחזירם למוטב אלא כולם הלכו בדרך רעה · וכמו שהם האריכו ברעה כן יהיו בגלות ימים רבים זו היא מדה כנגד מדה · לפיכך ראה הנביא איפה שהיא מדה : ויאמר זאת עינם בכל הארץ · עוד פי' לו המלאך ואמר לו זאת עינם ר"ל זאת האיפה שאתה רואה מורה שעין יש עליהם שרואה מעשיהם · וכן הוא רואה בכל הארץ כמו שאמר למעלה עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ : עינם ר"ל העין הרואה אותם הוא עין ה' : בספ' קמ' ד'

והנה ככר עופרת נשאת · הית' נשאת בתוך האיפה : ככר · לשון נקבה · כמו ככר לחם אחת · עשר ככרי כסף · וככר העופרת מורה להכביד אותה ולהשקיעה בגלות : וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה · הזאת למי היתה זאת האשה והיא עשרת השבטים שהיו במלכות אחת והלכו דרך אחת לרעה לפי' קרא אשה אחת · והיא יושבת בתוך האיפה · שהיא מקבלת המדה שמדדה : ויאמר זאת הרשעה · אמר המלאך לנביא זאת האשה היא הרשעה שהיתה בישראל והיא עשרת השבטים שעשו העגלים והחלו בעבודת הבעל : וישלך אותה אל תוך האיפה . לפיכ' השליך אותה האל ית' אל תוך האיפה שמדד לה כמדתה : וישלך את אבן העופרת אל פיה · להשקיעה בגלות ימים רבים · ופי' אל פיה אל פי האשה · ורשעה הוא שם דבר או שם התאר :
שמות כ"ט מלכים ב' ב'

וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת
וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה
וַתִּשֶּׂנָה אֶת־הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם׃
וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה הֵמָּה

מֹולִכֹות אֶת־הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנֹות־
לָה בַיִת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָּׁם
עַל־מְכֻנָתָהּ׃

ואשא עיני · והנה שתים נשים יוצאות · לענין שפי' באשה אחת שהיא
עשרת השבטים נפרש בשתי' נשים שהם יהודה ובנימין שגלו לבבל ואעפ"י
שבבר עלו מהגולה כשהיתה מראה זו הראה לו מראה על אותם שנשארו בבבל
שנתעצלו לעלות לירושלם אף אחר שהחלו לבנות הבית: ואמ' שראה שתי' נשים
אלו יוצאות בגלות: ורוח בכנפיהם· כלו' שגלו קל מהרה לבבל: ולהנה
כנפים ככנפי החסידה· כלו' כנפים ארוכות ורחבות כמו החסידה: ותשאנה
את האיפה · היו נושאות אותה על כנפיהם להראותם כי גלותם ביושר ובמדה
שמדד להם האל תחת מעשיה' הרעי' · ומה שאמ' בין הארץ ובין השמי' הדבר
ידוע כי המעופף הוא מעופף בין הארץ והשמים ברקיע השמים · להראות כי
אלה אינה כאשה הראשונה שאותה השליך בבר עומדת אל פיה להשקיעה בארץ
במקום גלותה אלא אלה לא אמר להשקיעם בארץ אלא תלויות באויר עד
זמן שהבו לארצם לשבעים שנה· ומה שראה יהודה ובנימין במראה שהם נשים
ועשרת השבטים במראה אשה אחת לפי ששבט יהודה היה מיוחד לבדו מפני
המלוכה ונקף עמו שבט בנימין משאר השבטי' לפי שהיה חלקם באחד ושניהם
גלו באחד לפיכך אמר שתי' נשים· והחכם הגדול הרב רבי' משה בר מימון
ז"ל פיר' שתים נשים מלאכים ראה אותם בדמות נשים כמו שראה אותם
בדמות סוסי' גם כן מפני שתשש כח הנבואה בזמנו: ואמר· אנה המה
מוליכות את האיפה · ולא שאל כן במראה הראשונה לפי שראה שהיו
מוליכות אותה במהרה · ומה שאמר כי הנשים היו מוליכות את האיפה ר"ל
כי הם גרמו שגלם האל ית' במדתם וכאלו אמר הן מגלות עצמן: ויאמ'.
לבנות לה בית בארץ שנער · לא רצ"ה האו · וזהו שאלח להם ירמיה
הנביא ארוכה היא בנו בתים ושבו: והוכן והוניחה שם על מכונתה · ירמיה כט
והוכן מושבם שם כלומר שבנו שם בתי' וקבעו ישיבתם שם · ועדין הוניחה
שם על מכונתה כלו' מפני הכנה שעשתה לה מכנין בתים ונטיעת כרמים
נתעצלו לעלו' מבבל אשר נשארו אחר שעלה עזרא ולא רצו לעלות אף אחר
שהחלו לבנות הבית· והוניחה מלה מורכב' מן הניחה מבנין הפעי"ל והונחה
מבני' הפעו"ל· וטעם הרכב' כי מתחיל' כשגלת' שם הונחה שם שלא ברצונה ואח"כ
הניחה שם היא עצמה כלומר ברצונה עכבה שם ונתעצלה לעלות אל ירושלם:

וָאָשֻׁב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבַּע
מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הֶהָרִים וְהֶהָרִים הָרֵי
נְחֹשֶׁת׃ בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוּסִים אֲדֻמִּים

וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃ וּבַמֶּרְכָּבָה הַשְּׁלִישִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִיעִית סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃

ואשוב · והנה ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים
וההרים הרי נחשת · מראות ד׳ מלכיות שראה אותם פעמים עוד שב וראה
אותם פעם שלישית מבוארת מן הראשונות · וקרא אותם מרכבות והמרכבה
ד׳ סוסים לקראות חוזקה של כל אחת בזמנה שמלכו בעולם וכל אחת הרעה
לישראל · ועוד ראה אותם שהיו יוצאות מבין שני ההרים · וזה מורה
על חוזקם כחוזק ההרים : וההרים הרי נחשת . והוא הברזל החותך העקרא
אצ״ל בלעז · ויש כמוהו במקרא ואחד מהם הולכי רכיל נחשת וברזל שפי׳ ירמיה ו׳
שהוא חזק מהאבן שהוא חותך ופוסל האבן · ולתת להם חוזק יותר הראה אותו
שהיו הרי נחשת · ועוד זכר נחשת לשתוף השם כמו נחשתי ויברכני ה׳ בגללך· בראשית ל׳
וכיד הד׳ מלכיות ישראל מנוסי׳ ונבחנים : במרכבה הראשונה סוסי׳
אדומים· רמז למלכות בבל כמו שפי׳ : ובמרכבה השנית סוסים שחורים·
הוא שאמר למעלה שרוקים · והוא רמז למלכות מדי ופרס · וקראם למעלה סימ׳ א׳
שרוקים וכאן שחורים לפי שהם שתי אמות ואעפ״י שהם מלכות אחת · וי״מ כי
הראה לו גוון שחורי׳ לפי שהושחרו במלכותם פניהם של ישראל · וזה היה בימי
המן . וי״מ כי הגוונים האלו לפי מנהג׳ בצבע מלבושיהם והיתה אחת נהונה
כגוון שרוקים והאחת כגוון שחורי׳ : ובמרכב׳ השלישית סוסים לבני׳ ·
רמז למלכות יון ולא ידענו למה כנה אות׳ בלבנים · וכתב ר׳ סעדיה ז״ל כי
מפני שהמלך הראשון ליון היה אלכסנדרוס מקדו׳ שהיה חכם פילוסוף והחכמה
היא דבר לבן ומחוור לפיכך כנה המלכות ההיא בלבני׳ : ובמרכב׳ הרביעית
סוסים ברודים אמוצים · במרכבה הזאת ראה שם שני גווני׳ : ברודים ·
שהוא גוון שיש לו כתמים לבני׳ כדמות הברד והם בתוך גוון אחר · ומה שהראה
לו זה הגוון במלכות רומי לפי שהם חושבים להחזיק בתורת משה שהיא לבנה
כברד אבל מערבין אותה באמונות רבות כמו שהברד מעורב במראה שבהם אם
מראה שחור או מראה אחר : אמוצים· אמר בו התרג׳ קטמנין · ר״ל שמראיהן
כמראה הרשן· והמרכבה הזאת רמז למלכות רומי שהשפילה מלכות יון ומלכה
היא בעולם · וראה בה שני גווני׳ לפי שיש מלכות אחר׳ עמה שמולכת בעולם
והיא מלכות ישמעאל · וכן אמר במלכות נבוכד נצר כמו שפתר אותה דניאל
מלכו פלינא תהוה : ואען ואומר· מה אלה אדני· לפי שראה כבר דניאל ב׳
שתי מראות בענין זה ובשני׳ שהיא ד׳ קרנות נתבאר לו יותר ממה שנתבאר לו
בראשונה כמו שביאר לו המלאך עתה בראותו גם ד׳ מרכבות וידע כי לחדש
דבר הראה׳ אותם לו שאל את המלאך מה אלה אדוני כלו׳ מה באו לחדש

כי כבר ראיתי המראות שהם רמז לד׳ מלכיות. אם כן מה אלה לאיזה ענין ראיתי כהם:

וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה אַרְבַּע רוּחוֹת
הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃
אֲשֶׁר־בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ
צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים
יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ הַתֵּימָן׃ וְהָאֲמֻצִּים יָצְאוּ
וַיְבַקְשׁוּ לָלֶכֶת לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ
הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בָּאָרֶץ׃ וַיַּזְעֵק אֹתִי
וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיּוֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ
צָפוֹן הֵנִיחוּ אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ צָפוֹן׃

ויען. אלה ארבע רוחות. כמו לד׳ רוחו׳. וכן ויבא ירושלם כמו לירושלם. ד״ה א׳
בן שאול כמו לבן שאול. והדומים לו. ר״ל אלה הד׳ מרכבות יוצאות לד׳ רוחות שמואל ב׳ ד׳
השמים. כלו׳ לתת רשות לד׳ מלכיות למשול בד׳ רוחות כל אחת בזמנה. כלו׳
בכל העולם שהוא ד׳ פאות: מהתיצב על אדון כל הארץ. כלו׳ בשליחות
האל שצלחם על זה. כמו שאמר ויבאו בני האלהים להתיצב על ה׳: איוב ב׳
אשר בה. השחורים. ולא זכר האדומים כי כבר עברה מלכות בבל.
ומלכות מדי ופרס יצאו תחלה אל ארץ צפון שהיא בבל להשחיתה ואח״כ משלו
בכל ממלכות הארץ: והלבני׳ שהוא מלכות יון יצאו אל אחריה׳ שמלכות
נכרת. שהרי אלכסנדרוס מקדון המלך הראשון ליון הרג דריוש בבבל ולקח
המלוכה ממנו והלך אח״כ הוא והבאים אחריו בכל העולם: והברודי׳ יצאו
אל ארץ התימן. שהיא ארץ הדרום בעבור כי רומי היא צפונית ויוליאוס
קיסר שמלך על רומי החל להלחם במלכות יון ובתחלת מלחמותיו יצא אל
ארץ מצרים שהיא דרומית ובכל הארצות היו מולכים בני יון אז. וזה יוליאוס
קיסר התגבר עליהם והוא העביר המלוכה מבני יון והחזירה לרומיים:
והאמוצים. הם רמז למלכות ישמעאל שהתאמצו מעצמם לבקש מלוכה
לאיזה מקום שיהיה לפיכך לא תאר להם רוח. וזהו שאמר ויבקשו ללכת
להתהלך בארץ: ויאמר. כלומר נתן להם רשות להתהלך ולכבוש הארצות:
ויזעק. כלומ׳ קרא עלי בקול גדול ואמר לי ראה היוצאים אל ארץ
צפון הניחו א״ת רוחי בארץ צפון כלומר אלה השחורים שיצאו אל בבל
להשחיתה

לְהַשְׁקִיטָהּ עָשׂוּ לִי נַחַת רוּחַ כְּשֶׁהִשְׁקִיטוּ אוֹתָהּ הֵנִיחוּ אֶת רוּחִי אֶת כַּעְסִי שֶׁהָיָה
בקמ' סימ' א' לִי עֲלֵיהֶם שֶׁהֵרֵעוּ לְיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִדַּאי . כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְעַט וְהֵמָּה
עָזְרוּ לְרָעָה :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ לָקוֹחַ מֵאֵת
הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדַעְיָה
וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא וּבָאתָ בֵּית יֹאשִׁיָּה
בֶן־צְפַנְיָה אֲשֶׁר־בָּאוּ מִבָּבֶל׃ וְלָקַחְתָּ כֶסֶף־
וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־
יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה־אִישׁ צֶמַח
שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה אֶת־הֵיכַל יְהוָה׃
וְהוּא יִבְנֶה אֶת־הֵיכַל יְהוָה וְהוּא־יִשָּׂא הוֹד
וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל־כִּסְאוֹ
וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם׃ וְהָעֲטָרֹת
תִּהְיֶה לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בֶּן־
צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה׃ וּרְחוֹקִים יָבֹאוּ
וּבָנוּ בְּהֵיכַל יְהוָה וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת
שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּן בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ירמיה ב' ויהי . לקוח. מקור במקום צווי. כמו הלוך וקראת: מאת הגולה.
מאת הבאים מהגולה. והם חלדי וטוביה וידעיה ויאשיה והביאו כסף וזהב לנדבה
לבנין הבית . ובא דבר השם לנביא והודיעו זה ואמר לו שיקח הכסף והזהב
ויעשה מהם עטרות : ובאת אתה ביום ההוא. ביום שתבא שם כי לא אמר
לו

לו שילך שם ביום הנבואה : ובאת בית יאשיה בן צפניה. כי בביתו היו
האחרי׳. וזהו שאמר אשר באו מבבל יאשיהו עם הנזכרים : ולקחת.
תקח מהם כסף וזהב שהביאו בידם לנדבה : ועשית עטרות. תעשה ממנו
שתים עטרות ותשים האחת בראש יהושע למינותו כהן גדול וזהו כמו הצניף
הטהור שהיו משימין על ראשו בנבואה כמו שאמר למעלה. והעטרה האחת
לא היה נר׳ להזכיר מה יעשה בה כי ידוע כי בראש זרובבל תהיה כי הוא היה
במקום מלך ואין מלך בלא עטרה. ואפשר כי קודם ששמו העטרה בראשו
היה פחה כמו שכתוב פחת יהודה. ואחר ששמו העטרה בראשו קראוהו חגי א׳
מלך. ואעפ״י שלא נכתב מזה דבר יתכן מדרך הסברא לאמר כן: ועשית.
לכן נפתלי מלרע השוא״ר בתי״ו ולבן אשר מלעי״ל השוא״ר בשי״ן. וכמוהו אינו
קוראים : ואמרת. הנה איש צמח שמו. כלומר הנה איש עמך
שיהיה ראש ישראל. והוא זרובבל ויקרא צמח כי מעלתו תהיה כמו צמח
האדמה שיגדל מעט מעט. כן מעלתו תעלה מעט מעט עד שתגדל מאד. כמו
שהתנבא עליו חגי ביום ההוא נאם ה׳ צבאות אקחך זרובבל וגו׳ : ומתחתיו חגי ב׳
יצמח. ממקומו. כלומר מהמקום שהוא שם והוא ירושלם משם תבא לו
המעלה : והוא יבנה. כפל הענין לחזק : והוא ישא הוד. הוד והדר
מלכות ישא : וישב ומשל על כסאו. כמו המלך היושב על כסאו ומושל
בארץ : והיה כהן על כסאו. כלו׳ לפני כסאו כמו המתיצב על אדון כל
הארץ. וכן אמר בספר שמואל והתהלך לפני משיחי כל הימים. כי הכהן שמואל א׳ ב׳
היה בא לפני המלך להורותו ולדבר עמו ולא היה המלך בא לפני
הכהן אלא כשהיה שואל באורים ותומים. כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן במדבר כז
יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה׳ : ועצת שלום תהיה בין שניהם.
כי לא יקנא זה את זה ושניהם יסכימו כאחד כאשר יעשו : והעטרות
תהיה. כל אחת מהעטרות תהיה להם לזכרון בהיכל ה׳ כמו שאמר בתורה
לזכרון לפני ה׳. כלו׳ נדבתם תעלה לפני ה׳ לטוב להם בזה ובבא. וי״מ שמות כח
לזכרון שיהיו נזכרים בפי הדורות הבאים כי היו שמותם כתובים ומפותחים
בהם : לחלם. הוא חלדי שזכר למעלה ושני שמות היו לו : ולחן. הוא
יאשיה שזכר. ורז״ל דרשו בהיכל ה׳ כי שם הושמו העטרות אחר שנתנו בראש
זרובבל ובראש יהושע. וכן אמר במשנת מדות ושרשרות של זהב היו קבועות
בתקרת האולם שבהם עולים פרחי כהונה ורואים את העטרות שבחלונות. שנא׳
והעטרות תהי׳ לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל
ה׳ : ורחוקים. מבני האדם יבואו מארץ רחוקה לבנות בהיכל ה׳.
כלומר להתנדב לבנין הבית. ואפשר שהיה זה בימי הורדוס בבנין הגדול
שבנה בבית המקדש. וי״מ ורחוקים על ישראל המפוזרים בגלות בארץ
רחוקה : והיה אם שמוע תשמעון. כל זה שאני מבטיח אתכם יהיה
אם שמוע תשמעון בקול ה׳ אלהיכם :

וַיְהִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ הָיָה דְבַר־ ז
יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בְּאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי
בכסלו

בְּכִסְלֵו׃ וַיִּשְׁלַח בֵּית־אֵל שַׂרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ
וַאֲנָשָׁיו לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ לֵאמֹר אֶל־
הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת וְאֶל־
הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הַאֶבְכֶּה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִׁי
הִנָּזֵר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כַּמֶּה שָׁנִים׃

ויהי בשנת · וישלח · פי׳ אחר שלח. וכן הן אתה קצפת ונחטא · וירד מעשות החטאת · והדומים להם. ופי׳ אחר שלח היה דבר ה׳ אל זכריה ולא זכר מי היה השולח · וי״מ כי ביתאל שם אדם והוא שלח מן הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם · והנכון כי ביתאל כמשמעו · וכת״י ושלח לבית אל · ואלו השולחים היו בני הגולה · ואמר וישלח לשון יחיד דרך כלל · וכן האבכה · כאשר עשיתי · והשלוחים היו שראצר ורגם מלך ואנשיו ׃ ורגם מלך אדם ששמו כך והביא אנשים עמו וזהו שאמר ואנשיו · ובאו לירושלם לחלות את פני ה׳ ושלחו בידם בני הגולה לשאול ולאמר אל הכהנים ואל הנביאי׳ האבכה ׃ לאמר · לבית ה׳ · כמו בבית ה׳. וכת״י דמשמשין בבית מקדשא דה׳ ׃ ואל הנביאים · חגי וזכריה ומלאכי · וית׳ ולספריא ׃ האבכה · כי עדיין לא היו מאמיני׳ בבנין הבית מפני האויבים שהשביתו את המלאכה כמה שנים ועתה אעפ״י ששמעו כי היו בונים היו קטני אמונה ולא היו רוצים לעלות מבבל כי לא היו מאמינים שישלם בנין הבית ויעמד מפני הצרים אותם ושאלו אם יצומו בתשעה באב כמו שעשו שבעים שנה ׃ הנזר · מקו׳ · כלומר אם אנזר ממאכל וממשתה ומתענוג · וית׳ האמנע ונפשי מתפנוקין ׃

ישעיה ס״ד
ויקרא ט׳

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ אֱמֹר
אֶל־כָּל־עַם הָאָרֶץ וְאֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי־
צַמְתֶּם וְסָפוֹד בַּחֲמִישִׁי וּבַשְּׁבִיעִי וְזֶה שִׁבְעִים
שָׁנָה הֲצוֹם צַמְתֻּנִי אָנִי׃ וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי
תִשְׁתּוּ הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים וְאַתֶּם הַשֹּׁתִים׃
הֲלוֹא אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא יְהוָה בְּיַד
הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים בִּהְיוֹת יְרוּשָׁלִַם

יֹשֶׁבֶת וּשְׁלֵוָה וְעָרֶיהָ סְבִיבוֹתֶיהָ וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה יֹשֵׁב׃

ויהי. אמור. בחמישי ובשביעי. אע״פ שהם ארבע צומות וזכר החמישי שהיה בו החרבן וזכר השביעי שנהרג בו גדליה והיה חרבן שני שכבר נשארו דלת הארץ ולא היתה חרבה אם נשארו דלת העם שהשאיר נבוזר אדן לכורמים וליוגבים וגדליה נהרג בראש חדש השביעי. ולפי שהוא יום טוב קבעו התענית למחרתו: הצום צמתוני אני. צמתוני צמתם אותי. כלומר אם צמתם בעבורי בעבור עונותיכם חרבה הבית וגליתם ובעבור זה צמתם. אם תעשו משפט וצדקה אין אתם צריכים לצום כי הנה יבנה הבית ותעלו מן הגולה ותשבו בארץ כל הימים. אם תעשו הטוב בעיני לא תגלו ממנה לעולם. ומה שאמר אני אחר שאמר צמתוני ר״ל האני שיתי אתכם לצום. וי״ת הצום תענית אתון מתענן קדמי: וכי תאכלו. כלו׳ מה לי לצומכם ולאכלכם. הצום תצומו בעבור עונותיכם והמאכל והמשתה תאכלו ותשתו להנאתכם הכל הוא לכם מה לי בכל זה. כי הצום והאכילה אין בהם דבר לכבודי: הלא. מי גרם לכם הצום אלא עונותיכם. ובהיות ירושלם שלוה קראתי ביד עבדי הנביאים שתשובו מעונותיכם ולא תחרב הארץ ולא אביתם לשמוע: והנגב והשפלה יושב. כלומ׳ כל הארץ יושבת לבטח. וזכר הנגב והשפלה וכל שכן ההרי׳ והגבעות שהיו יושבי׳ לבטח: יושב. כלומ׳ היה בהם יישוב בטח:

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר מִשְׁפַּט אֱמֶת שְׁפֹטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ וְאַלְמָנָה וְיָתוֹם גֵּר וְעָנִי אַל־תַּעֲשֹׁקוּ וְרָעַת אִישׁ אָחִיו אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם׃

ויהי דבר ה׳. אחר שהפסיק הדבו׳ בדבר והשפלה יושב עוד שב לדבר עמו תכלית הדברים הראשונים שיאמר עוד אל כל עם הארץ מה שהיו קוראי׳ להם הנביאים הראשונים שהיו אומרים להם: כה אמר ה׳ צבאות. משפט אמת שפטו. כשתשפטו בין איש לרעהו יהיה משפטכם משפט אמתי. ומי שהיה צריך לעשות עמו חסד ורחמים שהם יותר על המשפט עשו:

ואלמנה ויתום גר ועני. אלו שהם חלשי׳ הזהיר בהם מאד שלא תעשקו אותם לא בממון ולא בדברים: ורעת איש אחיו. ר״ל אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם אפילו המחשבה אסורה כל שכן המעשה. ועוד שהמחשבה מביאה לידי מעשה. ואפילו לא יעשה מעשה אסור׳ שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך: ויקרא י״ט

וַיְמָאֲנוּ לְהַקְשִׁיב וַיִּתְּנוּ כָתֵף סֹרָרֶת וְאָזְנֵיהֶם
הִכְבִּידוּ מִשְּׁמוֹעַ׃ וְלִבָּם שָׂמוּ שָׁמִיר מִשְּׁמוֹעַ אֶת־
הַתּוֹרָה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוָה
צְבָאוֹת בְּרוּחוֹ בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים וַיְהִי
קֶצֶף גָּדוֹל מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת׃

הושע ד׳ וימאנו. סוררת. ענין עוות כמו כפרה סוררה. ומי שאינו רוצה להקשיב לקורא אליו יעות כתפו כנגדו ואינו רוצה לפנות אליו: ולבם שמו שמיר. שמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפוסלה: ואת הדברים. דברי תוכחה שהיו אומרים להם הנביאים: ברוחו. ברוח נבואה שהיתה מדברת עם הנביאים: ויהי קצף גדול. על אבותיכם:

וַיְהִי כַאֲשֶׁר־קָרָא וְלֹא שָׁמֵעוּ כֵּן יִקְרְאוּ וְלֹא
אֶשְׁמָע אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאֵסָעֲרֵם עַל כָּל־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְהָאָרֶץ נָשַׁמָּה אַחֲרֵיהֶם
מֵעֹבֵר וּמִשָּׁב וַיָּשִׂימוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה לְשַׁמָּה׃

ויהי כאשר קרא. כמו שקרא להם בשמי ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע: ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום. מלת ואסערם קשה בדקדוק. ואמרו כי היא מורכבת מפעל הקל ומפעל. ואחר כתב כי כלו מהקל ואף
ישעיה לה על פי שהוא בודד. ופירושו ואסער עמם. כמו ישושום מדבר וציה שפירושו ישושו עמם. ואמר ואסערם ולא אמר ואסערם במשפט כדי להרחיב על העין ולהקל מעליה. ונקדו האלף בצירי והסמך בקמץ להאריך המלה ולהרחיבה
ישעיה סב עוד. וענין הפסוק אני מסער עמם בגלות כענין בכל צרתם לו צר. ודרכה תורה כלשון בני אדם. ויתכן לפרש שיהיה ואסערם פועל יוצא כי מנהגו
שופטים ה׳ כי פעל אחד עומד ויוצא. כי מנהגו הלמו עקבי סוס שהוא עומד הלמוני
משלי כב כל ידעתי יוצא. והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירש ואסער עליהם בסערת רוחי והיא קשין אותם על כל הגוים: והארץ נשמה אחריהם. הנגב והנגב והשפלה יושב:

ח וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה וְחֵמָה

גדולה

גְּדוֹלָה קִנֵּאתִי לָהּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁבְתִּי אֶל־צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָםִ
וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלַםִ עִיר הָאֱמֶת וְהַר־יְהוָה
צְבָאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
עֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת יְרוּשָׁלָםִ וְאִישׁ
מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֹב יָמִים׃ וּרְחֹבוֹת הָעִיר
יִמָּלְאוּ יְלָדִים וִילָדוֹת מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ׃

ויהי דבר ה׳ צבאות לאמר · כמו אשר כאמר וכמקרא לית כותיה׃
כה אמר · קנאתי · זאת הפרשה נחמה לעתיד לימות המשיח במלחמת גוג ומגוג שיבואו על ירושלם וזה אקנא בעבורה וחמה גדולה אשפך על כל הבאים עליה׃ כה אמר · ונקראה ירושלם עיר האמת ·
צפניה ג׳ כמו שהבטיח אחרית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב · הוא הדין לכל ארץ ישראל · והזכיר ירושלם שהיא ראש הממלכה ועוד מפני הר ה׳ · הר הקדש · שלא יחללוהו עוד זרים׃ כה אמר ה׳ · על כל הנחמה אמר כה אמר לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה הטובה׃ ואיש משענתו בידו · כמשמעו כמו שאמר מרוב ימים׃ ורחובות · מבואר הוא׃

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית
הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים הָהֵם גַּם־בְּעֵינַי יִפָּלֵא נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי מוֹשִׁיעַ
אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מִזְרָח וּמֵאֶרֶץ מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃
וְהֵבֵאתִי אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָםִ וְהָיוּ־לִי לְעָם
וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה׃

כה אמר ה׳ · גם בעיני יפלא · יש מפרשי׳ בתמיה כאלו אמ׳ הגם בעיני יפלא
בראשית כז וכן האתה זה בני עשו · וקדומים לו . והחכם רבי אברהם אע״ה ז״ל פי׳ כמשמעו כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כמוהו׃ כה אמר · מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש · הוא הישוב השלם מן מזרח עד מערב וישראל שוכים בכל מקום מהישוב׃ והבאתי · זכר ירושלם

כמו שהי' לפי שהיא עיר הממלכה מפני בית המקדש אשר בה שהיו כל ישראל
הושע ב׳ באים שם : באמת. כמו וארשתיך לי באמונה :

כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם
הַשֹּׁמְעִים בַּיָּמִים הָאֵלֶּה אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
מִפִּי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר בְּיוֹם יֻסַּד בֵּית־יְהוָה
צְבָאוֹת הַהֵיכָל לְהִבָּנוֹת : כִּי לִפְנֵי הַיָּמִים הָהֵם
שְׂכַר הָאָדָם לֹא נִהְיָה וּשְׂכַר הַבְּהֵמָה אֵינֶנָּה
וְלַיּוֹצֵא וְלַבָּא אֵין־שָׁלוֹם מִן־הַצָּר וַאֲשַׁלַּח אֶת־
כָּל־הָאָדָם אִישׁ בְּרֵעֵהוּ :

כה אמר. תחזקנה ידיכם. כשאתם שומעים כל הנחמות האלה העתידות
תחזקנה עתה ידיכם במלאכת האל ולבנות ביתו כאשר החילותם . כי אתם
רואים כי ביום יוסד בית ה׳ החלה הברכה לבא עליכם : כי לפני
הימי׳ ההם. ר״ל לפני שיוסד בית׳ שיוסד בשנת שתי׳ לדריוש ביום כ״ד לתשיעי
ידעתם כי שכר האדם לא נהיה כלו׳ לא נהיה לברכה אלא הלך למארה :
איננה . כאלו הבהמה איננה כיון ששכרה הלך למארה: ואשלח. ענין הנחת
ויקרא כ״ו הדבר להרע . כמו ושלחתי בכם את חית השדה . כתרגומו ואגרי :

וְעַתָּה לֹא כַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אֲנִי לִשְׁאֵרִית
הָעָם הַזֶּה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת : כִּי־זֶרַע הַשָּׁלוֹם
הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ
וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם וְהִנְחַלְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית הָעָם
הַזֶּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה : וְהָיָה כַּאֲשֶׁר הֱיִיתֶם
קְלָלָה בַּגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן
אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם בְּרָכָה אַל־תִּירָאוּ
תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם :

ועתה · מבואר הוא : כי זרע השלום · כלומר זרעכם הוא לשלום
ולברכה עד שקוראים לו זרע השלום · וי"ת זרעא יהי שלם : והנחלתי · אפשר
שעל בית שני אמר כן אם ישמרו מצות ה' · או היא עתידה לימות המשיח
והפסוק הבא אחריו יוכיח שאמר בית יהודה ובית ישראל · ובבית שני
לא שבו בית ישראל : והיה · קללה · שהגוים מקללים אתכם ·
גם בבא רעה או מקרה רע באדם יאמרו כי בעון ישר' הוא ששוכנים ביניהם:
והייתם ברכה · שהגוים יתברכו בכם · כמו והיה ברכה : תחזקנה בראשית יב
ידיכם · בזמן הזה מפני הנחמות הטובות שתשמעו שעתידות לבא לישראל :

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהָרַע
לָכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת וְלֹא נִחָמְתִּי ׃ כֵּן שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים
הָאֵלֶּה לְהֵיטִיב אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה
אַל־תִּירָאוּ ׃

כי כה אמר · ולא נחמתי · כי עשיתי מה שזוממתי עד שהחרבתי ארצם
והגליתי אותם : כן שבתי · אל תיראו · אל תיראו מהשוטנים אתכם
סנבלט וחבריו החושבי' להשבית מעשיכם עתה :

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ
אֶת־רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ
בְּשַׁעֲרֵיכֶם ׃ וְאִישׁ אֶת־רָעַת רֵעֵהוּ אַל־תַּחְשְׁבוּ
בִּלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת שֶׁקֶר אַל־תֶּאֱהָבוּ כִּי אֶת־כָּל־
אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְהוָה ׃

אלה · דברו אמת · שלא תדברו אחד בפה ואחד בלב : ומשפט שלום.
כי אם תשפטו צדק יהיה שלום בין בעלי הדינין · כמו שאז"ל כמשל בני אדם
דשקיל גלימי מבי' דיינ' זמיר ואזיל באורחא · והם הביאו פסוק על זה המשל
וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלו' כל העם אפי' המתחייב בדין · ורז"ל שמות יח
פי' ומשפט שלום על הפשרה שאמ' איזה משפט שיש בו שלום הוי אומ' זה
ביצוע: ומשפט · פתוח כי הוא סמוך: בשעריכם · כי שם מושב הזקני' כמו
שאמר בתורה הטעה אל הזקנים : ואיש את רעת רעהו אל דברים כב
תחשבו · ולמעלה ורעת איש אחיו אל תחשבו · פי' למעלה: ושבועת שקר בסמ' סימ' ז'
אל

אל תאהבו. אמר אל תאהבו לפי שאמר אחר כן שנאתי. כלומר מה שׂשנאתי אני אל תאהבו אתם: כי את כל אלה. חשוב איש את רעת רעהו ושבועת שקר ומה שהוא הפך הדברים שהם האמת והשלום. לפי׳ אמר את כל אלה:

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית־יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן
וּלְשִׂמְחָה וּלְמֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת
וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ׃

ויהי דבר ה׳: כה אמר ה׳. ואם תעשו אלה הדברי׳ אשר צויתי אתכם אמר ה׳ צבאות כי הצומו׳ אשר שאלתן אם תצומו כאותם הימי׳ לא תצומו אבל תשמחו בהם מרוב הטובה שתהיה לכם: צום הרביעי. והוא תמוז שהיו צמים בגלות בי״ז לחדש יום שנבקעה בו העיר: וצום החמישי. זה אב שהיו צמים ט׳ בו: וצום השביעי. זה צום גדליה כמו שפירשנו למעלה: וצום העשירי. זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל אל ירושלם: יהיה. כל אחד מהם לבית יהודה בבית שני כי עשרת השבטים לא שבו לששון וגו׳: והאמת והשלום אהבו. ובתנאי שתאהבו האמת והשלום כמו שצויתי אתכם:

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד אֲשֶׁר יָבֹאוּ עַמִּים
וְיֹשְׁבֵי עָרִים רַבּוֹת׃ וְהָלְכוּ יֹשְׁבֵי אַחַת אֶל־
אַחַת לֵאמֹר נֵלְכָה הָלוֹךְ לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי
יְהוָה וּלְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלְכָה גַּם־
אָנִי׃ וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים
לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלִָם וּלְחַלּוֹת
אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִכֹּל
לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי

לֵאמֹר נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם׃

כה אמר · עוד אשר יבואו עמים · עדיין יהיה זמן שיבאו עמים וזה יהיה
בימות המשיח · וכן עוד קיום הגדול פי׳ עדיין · כמו עוד יושיבך באהלים · בראשית כ״ט
והדומים להם ׃ והלכו · אלכה גם אני · כתרגומו דין לדין יימר איזיל הושע י״ב
אף אנא ׃ ובאו עמים רבים וגוים עצומים · עצומים במספר · וכן
עצמו לי אלמנותיו מחול ימים בענין הכמות · והענין כפול במלות שונות · ירמיה ט״ו
וי״ת ומלכוון דכרבן ׃ כה אמר · בימים ההמה אשר יחזיקו ·
זה שאמרתי לכם יהיה באותם הימים אשר יחזיקו · ואחר כך אמר והחזיקו
לאריכות הדברים בעניהם כמו אם באמת ובתמים דיוקם׃ עשרה אנשים · שופטים ט׳
אינו דווקא אלא שאוא סך חשבון כמו ואפו עשר נשים לחמכם · והדומים ויקרא כ״ו
לו · ובדרש עשרה אנשים מכל לשונות הגוים הרי שבע מאות לכל כנף
וכנף מארבע כנפות ׃

ט מַשָּׂא דְבַר יְהוָה בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק מְנֻחָתוֹ כִּי לַיהוָה עֵין אָדָם וְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם חֲמָת תִּגְבָּל בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי חָכְמָה מְאֹד׃ וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ וַתִּצְבָּר כֶּסֶף כֶּעָפָר וְחָרוּץ כְּטִיט חוּצוֹת׃ הִנֵּה אֲדֹנָי יוֹרִשֶׁנָּה וְהִכָּה בַיָּם חֵילָהּ וְהִיא בָּאֵשׁ תֵּאָכֵל׃

משא דבר ה׳ בארץ חדרך נבואה זו היתה בארץ חדרך ודמשק ששם תהיה
מנוחת׳ · או פירוש נבואת ה׳ תהיה עדיין בארץ חדרך כמו בארץ ישראל ·
כי מארץ ישראל תהיה · וכן דמשק תהיה מנוחתו כלו׳ שכינת כבודו ונבואתו · נ״א
מנאנו בדברי רז״ל חדרך ר׳ בנה״ה אומר זה משיח שהוא חד לאומות ורך יהודה
לישר׳ · אמר לו ר׳ יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלי׃ את הכתובים
מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך · אמר
לו ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהיה מגעת עד דמשק
שנאמר ודמשק מנוחתו · ואין מנוחתו אלא ירושלם · וכן הוא אומר זאת תהלים קל״ב
מנוחתי עדי עד · אמר לו ומה אני מקיים ונבנתה העיר על תילה · אמר לו ירמיה ל׳
שאינה עתידה לזוז ממקומה · אמר לו ומה אני מקיים ורחבה ונסבה למעלה יחזקאל מ״א
שעתידה

שעתידה ירושלם שתהא מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה הזו שצרה למטה
ורחבה מלמעלה ושערי ירושלם עתידים להיות מגיעין עד דמשק • וכן הוא
אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק ונליות באות וחוזות בתוכה שנא' שיר ז'
ודמשק מנוחתו : כי לה' עין אדם • כי באותן הימים יהיה עין כל אדם
לה' לא לאלילים ולא לעצבים לפי' תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומות
הקרובות לארץ ישר' כמו צר וצידון וחמת וערי פלשתי' נכללות בערי יהודה ויהיו
באמונת ישר' : וכל שבטי ישר' • כל שכן שבטי ישר' שיהיה עינם ולבם לה' •
או פי' וכל שבטי ישראל כלומר עין אדם יהיה לה' ולכל שבטי ישראל ללכת
בדרכיהם • כמו שאמר למעלה נלכה עמכם : וגם חמת • אמר בספ' סימ' ח'
וגם חמת שהיא עיר גדולה • כמו שאמר חמת רבה • והיא חוץ לגבול ארץ עמוס ו'
ישראל כי היא אחד מגבולי ארץ ישראל • ואמר כי באותו הזמן תהיה חמת
בתוך גבולה • הוא שאמר תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד • וכן צר
וצידון שהם קרובים לה יהיו בתוך גבולה• וטעם כי חכמה מאד על צר כמו
שנזכר בפרשת צר בספר יחזקאל• ופי' כי חכמה בעיניה בימים קדמונים ולא
הועילה לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל:
ותבן• כי כשבנתה מצר לה בימים הקדמונים ותצבור כסף כעפר
וחרוץ כטיט חוצות לא הועיל לה כל זה • כי הנה יהוה יורישנה •
כלומר הורישה מכל גדולתה : והכה בים חילה• כמו שמפורש ביחזקאל •
וכשתזכור כל אלה תכנע בימות המשיח • ואף על פי שהיו יושבים בה באותו
הזמן אינם היושבים בה בימים הקדמונים• נודע דבר זה לכל כי נכתב בנביאים
וכתוב אצל הנודרי' היושבים בה היום והיו שם באותו הזמן :

תֵּרֶא אַשְׁקְלוֹן וְתִירָא וְעַזָּה וְתָחִיל מְאֹד
וְעֶקְרוֹן כִּי־הוֹבִישׁ מֶבָּטָהּ וְאָבַד מֶלֶךְ מֵעַזָּה
וְאַשְׁקְלוֹן לֹא תֵשֵׁב׃ וְיָשַׁב מַמְזֵר בְּאַשְׁדּוֹד
וְהִכְרַתִּי גְּאוֹן פְּלִשְׁתִּים׃ וַהֲסִרֹתִי דָמָיו מִפִּיו
וְשִׁקֻּצָיו מִבֵּין שִׁנָּיו וְנִשְׁאַר גַּם־הוּא לֵאלֹהֵינוּ
וְהָיָה כְּאַלֻּף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי׃ וְחָנִיתִי
לְבֵיתִי מִצָּבָה מֵעֹבֵר וּמִשָּׁב וְלֹא־יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם
עוֹד נֹגֵשׂ כִּי־עַתָּה רָאִיתִי בְעֵינָי׃

תרא • מלרע הטעם ברי"ש • אמר כשתראה אשקלון שכנעה צר תכנע גם
היא • ויתכן לפרש כי צור וצידון טעמו למטה עם הפסוק הבא אחריו ותבן
צור

צור · אמר חמת תגבל בה אבל צר וצידון תחשב לעמור כנגד ישראל לפי
שחכמה מאד בעיניה כמו שכתוב בספר יחזקאל · וצידון היתה סמוכה לה
ומשכת אחריה לפיכך סמכה אל צר : ותבן · תחשב להמלט בבנין שתבנה
ובכסף ובזהב שתאסף וכל זה לא יועיל לה כי הנה השם יורישנה : מצור ·
מגדל חזק וכן ויבן ערי מצרה· וכן תה׳ ובנת צר תוקפא לה : והרוץ כמו רה״ב ב׳ יא
זהב · וכן בירקרק חרוץ · וכן תה׳ ודהבא : הנה ה׳ יורישנה· ענין תלים סח
גרוש ושלוח · כמו מוריש אותם מפניך · והדומים לו · וכן תה׳ מתרך לה : דברים יח
והכה בים חילה· כל העושר והממון שבה שהיתה בוטחת בו יבא הים וישטף
אותו והיא באש תאכל: והיא· רוצה לומר העיר ובניה ומגדליה הבצורות
שהיתה בוטחת בהן תבא אש מתוכה שתשרוף אותם : תרא· וכשתראה אשקלון
כי צר נחרב׳ ביד האל תירא ותכנע לפני ישראל · וכן עזה וכן עקרון : כי
הוביש מבטה · והיא צר שהיו מביטים אליה וחושבים להנצל עמה בעבור
חזקה: מבטה · הא״ס בקנו״ל· והוביש ענין בושת · ופי׳ עם צור שהיו מביטי׳
אליו יבוש כשיורישנו האל יתברך · וי״ת פי׳ הוביש על עקרון ופי׳ הוביש
עקרון ממבטה · ותהיה אחרי בהיותה מבית רוחצה : ואבד מלך מעזה ·
מלכה שהיה בה באותו הזמן יאבד הוא והמלכות שלו כי לישראל תהיה : לא
תשב · באנשיה שהיו שם באותו הזמן · כי ישראל יהיו מיישבין אותה :

וישב ממזר באשדוד · יש מפרשי׳ שם אומה· וי״מ ממזר מעריות ישר׳
שישבו לברם בערי פלשתים ויבדלו מהקהל · והנה אחז״ל כי אליהו יטהר
הממזרים וישיבם בקהל ה׳· ויש לפרשו בתקרון לפי הדמיון· וממזר כמו זר·
וכן לא יבא ממזר · ושני הממ״ין נוספו כמו שני הממ״ין אשר במלת נהרסו דברים כג
ממגרות · ופי׳ היושב באשדוד מפלשתים ישב בה כמו איש זר ונכרי· כי תחת יואל א׳
יד ישראל יהיו · וזהו מה שאמר אחריו והכרתי גאון פלשתים :

והסירותי דמיו מפיו · דרך משל· כלומר מה שאכל ישראל וכלהו הוא
דמיו ושקוציו· ר״ל אבער לב רשעי לב שביניהם: ונשאר גם הוא לאלהינו·
ומה שישאר מהם שיהיה לבם נכון לה׳ אשאיר אותו ויהיה כאלוף ביהודה ·
ופי׳ גם הוא כמו שאר בני הנכר הנלוים אל ה׳ שנא׳ עליהם והביאותים אל הר ישעיה נו
קדשי ושמחתים בבית תפלתי · הנה הם כאלוף וכגדול שביהודה : ועקרון
כיבוסי · תהיה עקרון כמו היבוסי · ווכר יהודה לפי ששם הר הקדש ובית
התפלה · ואחז״ל פי׳ דמיו ושקוציו נבול הפה שרגילין בו אמות העולם :

וחניתי לביתי מצבה · אהיה כמו מחנה לבית ישראל שהוא ביתי· יהיה שמי
להם כמו אם היה עמהם מחנה גדול שלא יפחדו עוד מצבא שיחנה עליהם ולא
מעובר ומשב שירע להם : מצבה · כתוב בה״א במקום אל״ף : כי עתה
ראיתי בעיני ·עתה בזה הזמן שתהיה כל זאת ההבטחה ראיתי בעיני ענים
ועלטולם בגלות בין האמות ואושיעם ואביא עליהם כל זאת הטובה: ראיתי·
כמו וירא אלהים את בני ישראל · והחכם ר׳ אברה׳ אע״ו ז״ל פי׳ כי הם דברי שמות ב׳
הנביא אמר עתה ראיתי בעיני במראו׳ הלילה בנבוא׳ כל זה :

גִּילִי מְאֹד בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלִַם הִנֵּה

מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל־
חֲמוֹר וְעַל־עַיִר בֶּן־אֲתֹנוֹת׃ וְהִכְרַתִּי־רֶכֶב
מֵאֶפְרַיִם וְסוּס מִירוּשָׁלִַם וְנִכְרְתָה קֶשֶׁת
מִלְחָמָה וְדִבֶּר שָׁלוֹם לַגּוֹיִם וּמָשְׁלוֹ מִיָּם עַד־יָם
וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃ גַּם־אַתְּ בְּדַם־בְּרִיתֵךְ
שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ׃

גילי מאד בת ציון. גילי מלכך. וזכר ציון וירושלם כי היא ראש המלכות:
צדיק ונושע הוא. צדיק יהיה ובצדקתו יהיה נושע מחרב גוג ומגוג: נושע.
מלת שהוא עבר מוסב לעתיד מטעם הוי"ו: עני. כמו ענו. וכתי' עניותן. וכן
ישעיה מ"ב אמר בנבואת ישעיה לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו. קנה רצוץ
לא ישבור וגו': ורכב על חמור. לא מחסרון שהרי כל העולם יהיה ברשותו
אלא מענוה ירכב על חמור. ועוד להורות כי לא יצטרכו ישר' לסוסי' ולרכב.
לפי' אמר אחריו והכרתי רכב מאפרי' וסוס מירושלם: ועל עיר בן אתונות.
כפל הענין כמ"ש: ועוד זכר עיר שהוא קטן בשנים כי הוא הנבחר לרכוב.
שופטים י' וכן אמר על בני יאיר רוכבים על שלשי' עירי': בן אתונות. ר"ל בן אחת
שופטים י"ב האתונות. וכן ויקבר בערי גלעד באחת מערי גלעד: והכרתי. וכן
מיכה ה' אמר בנבואת מיכה והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבותיך. וזכר מאפרי'
ומירושלם לפי שהיתה נחלקת המלכות בימים הראשוני' אבל בימי המשיח יהיו
אחדים: ודבר שלום לגוי'. ישלי' בין גוי לגוי אם יהיה ביניהם מלחמה כי
כל הגוי' יהיו נשמעי' אליו: ומשלו מים עד ים. פי' החכם ר' אברהם אע"ז ל
מהים הדרומי הנקרא ים האדו' עד הים הצפוני שהוא ים אוקיינוס: ומנהר
עד אפסי ארץ. מנהר היוצא מעדן שהוא בתחלת המזרח עד אפסי ארץ
שהוא סוף המערב. והנה ימשול בכל העולם: גם את. אמר כנגד
כנסת ישראל כמו שאמר על המלך המשיח שיהיה נושע בצדקתו. אמר גם את
תהיי נושעת בדם בריתך והוא דם המילה שהחזיקו בו ישר' בגלות יותר מכל
המצו': מבור אין מים בו. זהו הגלות. וי"מ בדם בריתך דם הברית אשר
כרת ה' עם ישראל בסיני. ואחז"ל פי' מים נבואה כדרך משל שנסתמ' הנבואה
בגלות ולא היה נביא אחר חגי זכריה מלאכי. וכן מצינו אומר בענין הנבואה
ישעיה נ"ה הוי כל צמא לכו למים:

שׁוּבוּ לְבִצָּרוֹן אֲסִירֵי הַתִּקְוָה גַּם־הַיּוֹם מַגִּיד
מִשְׁנֶה אָשִׁיב לָךְ׃ כִּי־דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קֶשֶׁת

מלאתי

מִלֵּאתִי אֶפְרַיִם וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל־בָּנַיִךְ
יָוָן וְשַׂמְתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר׃ וַיהוָֹה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה
וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יְהוִֹה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע
וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן׃ יְהוָֹה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם
וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ אַבְנֵי־קֶלַע וְשָׁתוּ הָמוּ כְּמוֹ־יָיִן
וּמָלְאוּ כַּמִּזְרָק בְּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ׃

שובו לבצרון. המפרשים פירשו ענין פרשה זו בבית שני. ואחז״ל פי׳ הפרשה
ב״כ בבית שני אלא שאני מבוק זה פי׳ עתידה כהכתוב׳ למעלה. ופי׳ שובו
לבצרון שובו לאל ית׳ שהוא מבצר ומגדל עוז: אסירי התקוה. בעבור
שהיו בגלות והיו אסורים ומקוים לגאולה זה כמה שנים: גם היום מגיד
משנה אשיב לך. אמר האל ית׳ בבשור׳ אחרית קרובה יבשר לך הנביא המגיד
שניה לבשורה שהגיד שהיא עתיד׳ והוא מה שהושיע האל ית׳ לישראל מידי
יון בבית שני על ידי מתתיה בן יוחנן כהן גדול ובניו. ולפי דעתי כי כל הפרשה
עתידה. ואפרש אותה תחלה על דעת המפרשים בבית שני: כי דרכתי.
שבט יהודה יהיה קשתי ואדריך אותו על יון כלומר ביהודה אלחם עם יון:
מלאתי אפרי׳. כמו מלא ידו בקשת. והוא מתיחת הקשת בכל כחו לירות מלכים ב׳ ט׳
החץ. וזכר אפרים אע״פ שבבית שני לא היה שבט אפרים ולא שאר השבטי׳
הנה נשארו בארץ אחר גלות השבטים בימי הושע בן אלה מועטים כאשר
מצאנו בדברי יאשיהו מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישר׳. והם גלו עם שבט ד״ה ב׳ ל״ד
יהודה ובנימין לבבל ושבו עמהם בשובם: ועוררתי בניך ציון על בניך יון.
אעורר אותם עליהם ואתן בהם כח וגבורה. וזהו שאמר ושמתיך כחרב
גבור: ויהוה עליהם יראה. כלומר ה׳ ילחם להם: בשופר
יתקע. כאלו בשופר יתקע כדרך הנלחמים: והלך בסערות תימן. ילך
על בני יון כמו רוח סערה כמו שכתוב ה׳ בסופה ובסערה דרכו. וזכר נחום א׳
תימן שהוא פאת דרום כי משם תבא רוח סערה. כמו שכתוב מן החדר תבא איוב ל״ז
סופה. והוא רוח דרום כמו שכתוב וחדרי תימן. וכן תרגם יונתן ודבר איוב ט׳
כעלעול רוח דרומא: יהוה צבאות יגן עליהם. על יהודה ואפרים
שזכר: ואכלו וכבשו אבני קלע. ולא די שיגן עליהם שלא יכבשו אותם
אויביהם אלא הם יאכלו אויביהם ויכבשו אותם הגוים לעבדים ולשפחות.
וכנה בני יון אבני קלע שהם אבני חטא שקולעים בהם הקולעים לפי שבנה
בני יהודה בכתב׳ אבני נזר שהם אבנים טובות ומרגליות שמשימים אותם
בעטרה: ושתו המו כמו יין. ר״ל ישתו דמי האויבים ויהמו עליהם כמו
אם ישתו יין ובא על דרך וכעסים דמם ישכרון. והקמיה על היין כמו שאמר ישעיה מ״ט

ישעיה כ״ט שכרו ולא יין המו ולא שכר : ומלאו כמזרק כזוית מזבח · יהיו מלאים
ענין מדם האויבים כמזרק שמקבלים בו דם הקרבנות או כמו זוית המזבח
שזורקין בהם הדם ·

וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ ׃ כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־יָּפְיוֹ דָּגָן בַּחוּרִים וְתִירוֹשׁ יְנוֹבֵב בְּתוּלוֹת ׃

והושיעם· כצאן עמו . כמו שמושיע אדם צאנו בכל כחו כן יושיע עמו כי
הוא צאנו . וי״מ כמו שהושיעם ע״י משה שהיה רועה אותם כצאן כמו שנאמר
תהלים ע״ז נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן : כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו· כי
יהיו יהודה ואפרים כמו אבני נזר מתנוססות ומתרוממות על אדמתו שהיא
תהלים ס׳ אדמת הקדש : מתנוססות· מתרוממות· וכן נתתה ליראיך נס להתנוסס · וכן
נס ענין גבהות ורוממות· כי נושא הנס מגביה ומרומם אותו על ראש העם :
כי מה טובו ומה יפיו· אמר מה טוב יהיה פרי הארץ מה טובו של הדגן
והתירוש המגדל והמנובב בחורים יפים ובתולות יפות כאלו שיהיו בזמן ההוא :

י שַׁאֲלוּ מֵיְהוָה מָטָר בְּעֵת מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים וּמְטַר־גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה ׃ כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֵמוּן עַל־כֵּן נָסְעוּ כְמוֹ־צֹאן יַעֲנוּ כִּי־אֵין רֹעֶה ׃

שאלו · בזמן ההוא אם תשאלו מהשם ית׳ מטר בעת מלקוש ה׳ עושה
חזיזים מיד ישמע תפלתכם ויעשה חזיזים ויתן מטר והחזיזים יהיו עם המטר·
איוב כ״ח וכן אמר ודרך לחזיז קולות · והם אותם שמבהיקים בעת המטר לפני בא
הרעם · והוא מגזרת חזה . ורז״ל פי׳ כמו ענן · ומה שאמר בעת מלקוש
שהוא המטר האחרון שהוא בימי ניסן כלומר אפי׳ באחרונה אם יצטרכו למטר
דניאל י״ב יתן להם ויגדל העשב מהרה : ומטר גשם. בסמיכות כמו אדמת עפר· מטיע
תהלים מ׳ היון· ר״ל רבוי המטר יתן לאותם שיהיו בזמן ההוא : לאיש עשב בשדה· לכל
אחד מהם יתן לו עשב בשדהו · ורז״ל פי׳ כי בזמן שישראל עושים רצונו של
מקום יעשה הוא רצונם ואם יצטרך איש אחד לבדו למטר ולא האחרי׳ יתן לו
לבדו מטר · ואם יצטרך איש לעשב אחד בשדהו או בגנו ולא יצטרך לעשב
אחר

אחר יתן לאותו העשב לבדו מטר · כמו שאמר אחד מן החסידים האי מטרא כעי מטרא ותאי מטרא לא כאי מטרא: כי התרפים. אז יכירו כי התרפים דברו און · כי יראו כי הנבואות שאמרו נביאי האמת נתקיימו · הרעות נתקיימו בחרבן הארץ והנחמות יתקיימו בזמן ההוא · יכירו אז כי בעלי התרפי' שהיו מתני' אותם קודם חרבן הארץ וכן הקוסמי' ונביאי השקר בחלומותיהם שהיו אומרי' להם קודם החרבן שלום יהיה לכם יכירו אז כי הכל ינחמון והכל היה שקר ואין והבל: על כן נסעו. נסעו וגלו מארצם כמו הצאן אשר אין להם רועה : יענו כי אין רועה · יענו כנעו · וכן ומתמונה לא יענה ענין כניעה : ישעיה לא

עַל־הָרֹעִים חָרָה אַפִּי וְעַל־הָעַתּוּדִים אֶפְקוֹד כִּי־פָקַד יְהוָה צְבָאוֹת אֶת־עֶדְרוֹ אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְשָׂם אוֹתָם כְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ מִמֶּנּוּ פִנָּה מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָל־נוֹגֵשׂ יַחְדָּו׃ וְהָיוּ כְגִבֹּרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בַּמִּלְחָמָה וְנִלְחֲמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם וְהֹבִישׁוּ רֹכְבֵי סוּסִים׃ וְגִבַּרְתִּי אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רִחַמְתִּים וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא־זְנַחְתִּים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם׃ וְהָיוּ כְגִבּוֹר אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם כְּמוֹ־יָיִן וּבְנֵיהֶם יִרְאוּ וְשָׂמֵחוּ יָגֵל לִבָּם בַּיהוָה׃

על הרועים · מלכי יון שלחצו את ישראל למני יום שקמו בית חשמונאי עליהם · ואחר שהמשיל ישראל לצאן המשיל המלכים השולטים לרועים או לעתודים ההולכים לפני הצאן והצאן אחריהם : אפקוד · עונם עליהם : כי פקד · זכר עניים ולחצם ואמר להושיעם : את עדרו · לא יניחם ביד הרועים עוד : ושם אותם כסוס הודו במלחמה · כמו הסוס שיראה כחו וגבורתו במלחמ' . שנא' עליו וישיש בכח יצא לקראת נשק : ממנו פנה · איוב לט

פנה

שופטים כ׳ פנה הוא משל על ראש העם . כמו שאמר ויתיצבו פנות כל העם שר״ל ראשי
ישעיה כב העם. ר״ל שלא יהיה עליהם ראש מיון : יתד. הוא הפקיד. וכן אמר ותקעתיו
יתד במקום נאמן: קשת מלחמה . שלא יצטרכו לעזר עם אחר אלא ידיהם
רב להם: יצא כל נוגש יחדיו. שיהיו נוגשי׳ בשונאיה׳: והיו כגבורי׳
בוסים בטיט חוצות . ישראל יהיו כמו גבורי יון שהיו מתחילה ויהיו בוסים
ורומסים אויביהם בתוך טיט חוצות : במלחמה . באותה מלחמה שילחמו
עמם: והובישו רוכבי סוסים. האויבים שבאו עליהם רוכבי סוסים יהיה להם
בשת שישראל ינצחום והם רגליים : וגברתי . אתן להם גבורה על
אויביהם: והושבותים. מלה מורכבת מן הושבתי׳ מן ישב ומן השיבותי׳ מן שוב
ושני הענינ׳ נכונ׳ כאן. ר״ל כי ישיבם אל ארצם ויושיבם שם בהשקט ובבטח :
והיו כאשר לא זנחתים . יהיו בכבוד גדול ובשלום כאלו לא זנחתי׳ מעולם
כי מרוב הטוב׳ לא יזכרו הרעות׳ שעברו: והיו כגבור אפרים. אפרי׳ יהיו
בפס׳ קימ׳ ה׳ כלם במלחמה כמו גבור. כמו שאמר למעלה והיו כגבורים : ושמח לבם.
ישמח לבם בנצחם אויביהם : כמו יין. פי׳ כמו שותה יין . וכן תרגם יונתן
דניאל ט׳ כשתי חמר . וכן כי חמודות אתה. איש חמודות . לץ היין . שותה היין .
משלי כ׳ והדומים להם רבים : ובניהם יראו ושמחו . הקטני׳ והנערים שאין בהם
להלחם יראו במלחמת אבותם שינצחו אויביהם במלחמה וישמחו :

אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו
רבו : ואזרעם בעמים ובמרחקים יזכרוני וחיו
את בניהם ושבו : והשבותים מארץ מצרים
ומאשור אקבצם ואל ארץ גלעד ולבנון
אביאם ולא ימצא להם : ועבר בים צרה
והכה בים גלים והבישו כל מצולות יאור
והורד גאון אשור ושבט מצרים יסור :
וגברתים ביהוה ובשמו יתהלכו נאם
יהוה :

ישעיה ה׳ אשרקה להם . ענין השמעת השפתים בקול והוא סימן הקריאה . וכן ושרק לו
מקצה הארץ . וענין אקבצם י״מ כי מעני הגלות שהיו עושים להם מלכי יון היו
מפוזרי׳ בין האומות וכימי חשמונאי׳ שבו אל ארץ ישראל . וי״מ זה הפסוק
לעתיד: ורבו כמו רבו. כמו שרבו במצרי׳ כן ירבו בזמן ההוא: ואזרעם
בעמים

בעמים. י"מ שאמר זה על שהיו זרועים בגוים כשנתפזרו באומות מפני צרות מלכי
יון ושם היו זוכרים האל ומטתין: וחיו את בניהם ושבו. ושם יחיו עם
בניהם ושבו לארצם בימי בני חשמונאי. וי"מ ואזרעם בעמים אחר שיהיו נושעי'
בימי חשמונאי ילכו לחקור או לטייל בין העמים ויהיו מכובדים ביניהם על
התשועה שעשה להם האל ית': וחיו את בניהם ושבו. כשישובו לארצם ישובו
בממון גדול שיהיו בו עם בניהם: והשיבותי' מארץ מצרי' ומאשור.
שיצאו שם מפני הצרות: ואל ארץ גלעד ולבנון. גלעד מעבר הירדן
מזרחה. ולבנון כולל כל ארץ ישראל מזה העבר. כמו שאמר ההר הטוב דברים ג'
הזה והלבנון: ולא ימצא להם. לא יספיק להם מרובם. וי"מ ולבנון ומקדש
כמו שתרג' אונקלוס: ועבר בים צרה. האומות שהם רבים כמו
הים העבר בהם שם. ואמר ועבר לשון זכר על דבר הצר: והכה בים
גלים. האל ית' יכה בים ובגליו ויכניע אותם אל המון העמי'. וזהו והובישו
כל מצולות יאור כמו שפי' והורד גאון אשור. וזכר אשור ומצרים
שהם הרעו לישר' יותר מאחר האומות: וגברתים ביהוה. כמו ואל שמות כ"ד
משה אמר עלה אל ה'. הנה פירשנו פרשה זו על דעת המפרשים בבית שני.
והנכון בעיני כי היא כלה עתידה כמו שלפניה ויבא זכר יהודה ואפרים על נכון.
כי בימי המשיח ישובו כל ישראל לארצם יהודה ואפרים מה שלא שבו בבית
שני אלא גלות בבל שהיה יהודה ובנימין. ובזכרו יהודה בכל מקום כאלו זכר
בנימין עמו כי בנימין נטפל ליהודה. ומה שזכר יון הוא כאלו זכר גוג ומגוג
כי אחים היו מבני יפת וכלם יבאו בימי המשיח. וכתי' על בניך יון על בני
עממיה כמו שכתבנו. וכל הפרשה מבוארת לזה הפירוש. ומה שאמר ואזרעם
בעמים פירושו כדעת המתרגם כמו שכתבנו. ופירוש ועבר בים צרה כמו
שפירשנו. או יהיה פירושו כמשמעו כמו שאמר בנבואת ישעיה והחרים ה' את ישעיה י"א
לשון ים מצרים וגו':

פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל אֵשׁ בַּאֲרָזֶיךָ: יא
הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי־נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אַדִּרִים שֻׁדָּדוּ
הֵילִילוּ אַלּוֹנֵי בָשָׁן כִּי יָרַד יַעַר הַבָּצוֹר: קוֹל
יִלְלַת הָרֹעִים כִּי שֻׁדְּדָה אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת
כְּפִירִים כִּי שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן:

פתח לבנון. פירשו המפרשים זה על בטול מלכות בית חשמונאי או על עת
חורבן בית שני. ויתכן לפרש סמוך לענין אשר למעלה ממנו על חרבן מלכי
האומות. וכזה הוא דעת יונתן שתרגם פתחו עממיא וגו': הילל
ברוש. קרי אילילו מלכיא וגו': הבציר. כמו ערים בצורות. וכתיב הבצור דברים ג'
בוי"ו וקרי ביו"ד הבציר והענין אחד. ויש לפרש הבציר כענין והשיג לכם ויקרא כ"ו

דיש את בנער · והמשילם לעצי היער וקראם לבער לפי שהיו עושים פירות ·
כלומר שהיו עשירים וגדולים בעלי נכסים ומקנה וקנין : קול יללת ·
אדרתם · הודם ותפארתם · ופי' הפסוק כתרגומו · ורז"ל פי' הפרשה על חורבן
בית שני ולבנון הוא בית המקדש. ואמרו כי מ' שנה קודם חורבן הבית היו
דלתות ההיכל נפתחות מאליהן · גער בהן רבן יוחנן בן זכאי · אמר לו היכל
היכל עד מתי אתה מבעית עצמך יודע אני שסופך לחרב וכבר נתנבא עליך
זכריה פתח לבנון דלתיך :

כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהָי רְעֵה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה׃
אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֻן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר
בָּרוּךְ יְהוָה וַאעְשִׁר וְרֹעֵיהֶם לֹא יַחְמוֹל עֲלֵיהֶן׃
כִּי לֹא אֶחְמוֹל עוֹד עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה
וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת־הָאָדָם אִישׁ בְּיַד־רֵעֵהוּ
וּבְיַד מַלְכּוֹ וְכִתְּתוּ אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא אַצִּיל
מִיָּדָם׃

כה אמר ה' אלהי רעה את צאן ההרגה. פרשה זו רוב המפרשים פירשוה
לשעבר · אמר לנביא שיתנבא על ענין ישראל מה יהיה עד גלותם · וי"א אותה
בבית שני · וקראם צאן ההרגה כי נתונים הם ליהרג ביד שונאיהם תמיד
כשעוברים על מצות האל ית' · ופי' אדוני אבי ז"ל רעה מקור כמו לרעות וכן
למען היה לה ברק כמו להיות · כלומר הוא אמר לרעות כי לא אמר לנביא יחזקאל כא
שירעם הוא אלא האל אמר לרעותם · כמו שאמר וארעה את צאן ההרגה : סימ' טו
אשר קוניהן יהרגון · יהרגו אותם והנה הם ביד מוכר וקונה
בלי חמלה : ולא יאשמו. אינם חושבים עצמם אשמים אם יהרגו אותם ·
ומוכריהן יאמר · כל אחד ממוכריהם יאמר כשימכרן ברוך ה' ואעשיר ·
יאמר ברוך ה' כי אני עשיר מדמי אלה השבויים · וכאמרו הרשע המוכר
ברוך ה' זהו בחשבו כי רצון האל ית' במעשה זה. כמו שאמ' סנחריב המבלעדי ישעיה לו
ה' עליתי על הארץ הזאת להשחיתה · או נאמר כי רגילות בני אדם בזה לתת
שבח לאל ית' בכל ריוח שירויחו הן מדרך הצדק הן מדרך הרשע · וכענין זה
אמרו רז"ל גנבא בפום מחתרתא רחמנא קרי : ואעשיר · האל"ף נחה והוי"ו
פתוחה והעי"ן בשוא לבדו : ורועיהם לא יחמול עליהן · והאל שהוא רועיהם
אינו חומל עליהם לפיכך הם נופלים ביד אויביהם מוכרים וקונים · ואמר
רועיהם לשון רבים כמו ישמח ישראל בעושיו · איה אלוה עושי : תלים קמט
כי לא אחמול עוד · אם לא ישיבו מעשיהם : על יושבי הארץ · על איוב לה
יושבי

יושבי ארץ ישר׳ : ביד רעהו וביד מלכו . ישחיתו הם כהם ומלכם גם כן ישחית כהם הן מלך ישר׳ והן מלך האומות השולט עליהם : ממציא . מזמין . כמו ואת העולה הממציאו אליו לעתחיק : וכתתו את הארץ . בין זה ובין זה יכריתו וישחיתו את ארץ ישראל : ולא אציל מידם . לפי שחטאו לי : ויהרא ט׳

וָאֶרְעֶה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן
וָאֶקַּח־לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם
וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים וָאֶרְעֶה אֶת־הַצֹּאן׃
וָאַכְחִד אֶת־שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח אֶחָד וַתִּקְצַר
נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי׃ וָאֹמַר לֹא
אֶרְעֶה אֶתְכֶם הַמֵּתָה תָמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד
וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר רְעוּתָהּ׃
וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי אֶת־נֹעַם וָאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהָפֵיר
אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּים׃
וַתֻּפַר בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן הַשֹּׁמְרִים
אֹתִי כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִם־
טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ שְׂכָרִי וְאִם־לֹא חֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ
אֶת־שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
הַשְׁלִיכֵהוּ אֶל־הַיּוֹצֵר אֶדֶר הַיְקָר אֲשֶׁר יָקַרְתִּי
מֵעֲלֵיהֶם וָאֶקְחָה שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף וָאַשְׁלִיךְ אֹתוֹ
בֵּית יְהוָה אֶל־הַיּוֹצֵר׃ וָאֶגְדַּע אֶת־מַקְלִי הַשֵּׁנִי
אֵת הַחֹבְלִים לְהָפֵר אֶת־הָאַחֲוָה בֵּין יְהוּדָה
וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃

וארעה· לכן עניי הצאן· באמת עניי הצאן מנהיגים כשלקחתים
לרעות · תחלה אפרש פרשה זו על דעת המפרשים אותה לעבר אף על פי
שלא מצאתי לאחד מהם פירוש שלם בפרשה זו · ואח״כ אפרש אני מה
שאמנה כדעתי בעה״י : ואקח לי שני מקלות· דרך הרועה לנהוג צאנו
במקל שבידו · ואמר כי לרעות את ישראל לקח שני מקלות רמז בזה כי
הנהגתו אותם לא היה בענין אחד רק לפי מעשיהם היה מנהיגם לפיכך זכר
שני מקלות ואמר לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים · לאחד
ולאחד שניהם פתחין שלא בסמיכות ואין זה כמנהג ברוב אלא שמצאנו קצ
מעטים · ואמר כי לאחד מן המקלות קרא נועם ר״ל כי בנעימות נהג אותם·
תלים כג על דרך שאמר דוד המלך ה׳ רועי לא אחסר · בנאות דשא ירביצני על מי
מנוחות ינהלני · וזה היה בזמן שהיו ישראל שומרי׳ דרך ה׳ שהיו מלכיהם
ושופטיהם טובים ומדריכים אותם בדרך ישרה · ואז היה האל מנהיג אותם
בנעימות שבעים כל טוב אין שטן ואין פגע רע· ולאחד מן המקלות קרא
שיר ב חובלים · והוא לשון השחתה· כמו מחבלים כרמים ר״ל שהם השחיתו דרכם
ועלילותם והוא נהג אותם על הענין הזה שלא חשש לשמור אותם מן האויבים
אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק שכינתו ושמירתו מהכל מעליהם עד גלותם
כי היו מלכים טובים ומלכים רעים אחריהם · ובזמן שהיו רעים היה בא להם
הרע והיה שם המקל חובלים ובזמן שהיו עושים טוב היה בא להם הטוב
והיה שם המקל נועם : וארעה את הצאן· בין טוב ובין רע רעתי׳ :
ואכחיד את שלשת הרועי׳ בירח אחד· הם בני יאשיהו יהואחז ויהויקי׳
וצדקיהו אלו השלשה מתו ביד אויביהם · ויהויכין בן יהויקים אעפ״י שגלה לא
נכחד כי ממנו נשתלשלה המלכות מלכות בית דוד אבל אלו השלשה נכחדו·
ירמיה כב כי יהואחז וצדקיהו לא היה מודעם מלך · ויהויקים מת בבזיון קבור והשלך ·
ואלה השלשה היו בסוף חרבן הארץ וגלות הארץ · כי בין שלשתן לא מלכו
אלא כב׳ שנה וארבע חדשים וכלם היו בצרה· ומה שאמר בירח אחד ר״ל בזמן
הושע ה׳ מועט · וכמוהו יאכלם חדש את חלקיהם : ותקצר נפשי· על דרך משל·
שופטים י׳ כמו ותקצר נפשו בעמל ישראל· וכן על ענין שאמר יחזקאל ותקע נפשי מעליה
כאשר נקעה נפשי מעל אחותה· ושני הפסוקים מורים על חורבן הארץ בימי
צדקיהו · וכאמרו וגם נפשם בחלה בי כלומר לא קצרה נפשי בהם בתחלה
יחזקאל כג כי גם נפשם מאסה בי מתחלה לפיכך קצרה נפשי בהם· ויונתן לא תרג׳ ותקצר
שופטים י׳ נפשו בעמל ישראל ותרג׳ ותקצר נפשי בהם ורחיק מימרי יתהון · ותרגם
וגם נפשם בחלה בי על דנפשהון קצת בפולחני · ובשלשת הרועים לא
פי׳ יונתן דבר אלא תרגומו כפשוטו ושיציתי ית תלתא פרנסי׳ בירחא חד·
ואמר לא ארעה אתכם· וקודם שחרב הבית בימי ג׳ הרועים האלה כשראיתי
כי מעשיהם רעים ולא היה עתיד לעמוד אחריהם מלך טוב אמרתי לא ארעה
דברים לא עוד אותם· על דרך והסתרתי פני מהם והיה לאכל : המתה תמות· בדבר:
והנכחדת תכחד· בחרב : והנשארות תאכלנה אשה את בשר
רעותה · ברעב : ואקח · וכבר לקחתי : את מקלי את נועם ·
זה יאשיהו כי לא היה אחריו מלך טוב : ואגדע אותו · ע״י פרעה נכה

הקדושי

חסידותיו : להפר. בטלי וביאור המשך. אמר כיון שראיתי שלא יקום
אחריו מלך טוב חסידותי אותו כדי שישלטו העמים בישראל כי לא היו שומרים
דרך ה׳ אלא בהכרח המלך כמו שכתוב. לפיכך אמר להפיר את בריתי אשר
כרתי אל כל העמים. כאלו כרת האל ברית עם כל העמים שלא יריעו
לישראל כי לא הרעו להם בימי יאשיהו. כי גם פרעה נכה שלח לו שלא
ילחם עמו : ותופר ביום ההוא. אותה הברית הופרה ביום
שמת יאשיהו כי שלשת הרועים שלטו בהם העמים ובזזו ושללו והרגו והגלו
אותם : וידעו כן עניי הצאן השומרים אותי. אותם הצדיקים שהיו
בהם שהיו שומרים אותי. כלומר אשר דברתי להם ע״י הנביאים לא שמעו כי
לא היו מאמינים להם אך הטובי׳ שהיו בהם היו שומרים אותי כלומר דברי
כמו ואביו שמר את הדבר. ובבא הפורענות ידעו כי דבר ה׳ הוא : בראשית לז׳
ואמר אליהם. דבר ה׳ הוא שאמר עליהם ע״י הנביאים : הבו שכרי. כיון
שאני רועה אתכם הבו שכרי. והשכר הוא התשובה ומעשים טובים : ואם
לא חדלו. כמו שאמר יחזקאל אם ישמעו ואם יחדלו : וישקלו את יחזקאל ב׳
שכרי שלשים כסף. שלשים צדיקים היו בהם בימי אלה שלשת הרועים.
ומנאו מהם דניאל חנניה מישאל ועזריה וירמיה ויחזקאל וצפניה ואי אפשר
שלא היו בהם אחרים ואם לא נזכרו. שהרי כתוב נתנו את נבלת עבדיך תהלים עט׳
מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ. וי״ת ואמרית להון אם תקין
בעיניכון עבידו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית רעותי גברין מקצת. כלו׳
קצת אנשים שבו בתשובה : ויאמר ה׳ אלי השליכהו אל היוצר.
אמר הנביא שאמר לו האל ית׳ שישליך זה הכסף אל היוצר. ופי׳ המפרשים
כמו האוצר כי אותיות אהו״י הם מתחלפות ופי׳ שומר האוצר. וכת״י
אמרכלא. ר״ל בדרך משל שיתיחדו בבית ה׳ ויהיו נבדלים מן העם
העושים הרע בעיני ה׳. ואמר אל היוצר על דרך משל כענין היוצר יחד לבם תהלים לג׳
המבין וגו׳. והוא יודע הטובים והרעים חוקר לב ובוחן כליות כי יש מראים
עצמם טובים ואינם טובים : ואקחה. כך היה נראה לו במראה הנבואה כי הוא
היה לוקח הכסף ומשליכו בית ה׳ אל היוצר. אבל ענין זה כבר עבר שנים
רבות. כי בימי ג׳ הרועים היה. ור״ל בדרך המשל כי התיחדו הטובים
ונבדלו מן העם ולא היו נראים עמהם ברחובות. וזהו שאמר ירמיה הנביא
שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש ירמיה ה׳
עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה כמו שפי׳ אותו בספר ירמיה. ומה
שאמר אדר היקר הוא בית ה׳ ר״ל כמו שאמר ואשליך אותו בית ה׳ ר״ל
אל אדר היקר. ואל שאמר עומד במקום שני׳. ופי׳ אשר יקרתי מעליהם
נכבדתי בעצמי וסרתי מעליהם לרוע מעשיהם. וכת״י : ואגדע. זה
אמר על החרבן שנגדע עקרו שהיה תכלית החובלים והמשחיתים וחרב הבית
וגלו ישראל : להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל. האחוה שהיתה
בין יהודה ובין ישראל בעבודת ע״ז הופרה אז. כיון שגלתה יהודה לא נשאר
בישראל עובד ע״ז כי ישראל עד שגלו לא הניחו מלעבוד ע״ז בכל הדורות שהיו
בא׳ עלים׳. וכיון שגלו וראו כי דברי הנביאים אמת בחרבן הארץ לא עברו

אחר כך ע״ז · ויהודה נ״כ עבדו ע״ז עד שגלו וכיון שגלו בטלו ע״ז מהם ·
הנה כי הותרה לו הקושיא שהיתה בינהם בע״ז · וכאן · הנה פירשנו פרשה זו
לשעבר · ופרשה הבאה אחריה על כל פנים היתה נבואה לעתיד בזמן בית שני
ונפרשנה אחרי אשר נפרש פרש׳ זו בזמן בית שני · פי׳ אחז״ל כן אמר הש״י החלותי
לרעותה ולקחתי לי שני מקלות בחירי׳ לרעות׳ נועם וחובלי׳· נועם כהן גדול·
מלאכי ב׳ וחובלים מלך · על כהן נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת · ואמ׳ ודעת לנפשך ינעם ·
משלי כ׳ וחובלי׳ מלך בעבור שהוא כמו רב החובל באניה · ואלה הנזן אעפ״י שרעיתי
אני בשני אלה המקלו׳ והסירותי מעליהם רועים אחרים והם מלכי האומות לא
חזרו למוטב ושלחתי להם שלשת הנביאים לרעותם במקומי והם חגי זכריה
ומלאכי · ולא הועילו להם תוכחותם והכחדתים כמו שאמר ואכחיד את
שלשת הרועים בירח אחד · מזה נלמוד כי בירח אחד מתו ואחריהם לא
היתה נבואה בישראל · וכן אחז״ל משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה נבואה
מישראל · וכן נמצא כי תחלת נבואתם בזמן אחד היה בשנת שתים לדריוש ·
אמר כאשר הכחדתי שלשת אלה הרועים ותקצר נפשי בהם וגם נפשם
בחלה בי מאסה בי · ורז״ל אמ׳ פנה בוחל ובחל · ואמרו פנה אלו ימי
הנעורים · בוחל שהבת גדולה והאב קץ בה · ופי׳ בחל יצאת מלאה שהיא בוגרת
ויוצא אביה מלהשיאה מרוב שבתה בבית · ואמר לא ארעה וגו׳ · ואקח את
מקלי את נועם ואגדע אותו · זה בקרוב לגלות׳ שאבדה מהם כהונת׳: הבו
שכרי · שובו בתשובה ושבו בתשובה ולא היתה תשובתם שלמה כי אם שלשים
יום מאבלות שהתאבלו על כהן גדול שמת וזהו שלשים כסף: השליכהו
אל היוצר · כמו אל האוצר כמו שפי׳ בית ה׳ אל היוצר · ועניינו כתוב נבואה
עמוס ז׳ זו ושים אותה בבית ה׳ · ויש מפרשי׳ אל היוצר אל הקהל · כמו והנה יוצר גובי:
אדר היקר אשר יקרתי מעליהם הדר הכבוד שסלקתי מעליהם בעבור כי
משלי כה בבית שני לא שרתה שכינה: אשר יקרתי · אשר מנעתי · מן הוקר רגליך:
ואגדע את מקלי השני את החובלי׳ · הוא המלך והוא היה אגריפ״ס כי
בימיו הגלם טיטוס · והחכם רבי אברהם הלוי מטוליטולה שחבר ספר הקבלה
פי׳ פרשה זו כן · וארעה את צאן ההריגה זה בנין בית שני וז״ש ואקח לי שני
מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים · נועם זו נשיאות
זרובבל נחמיה התרשתא שהם מבני דוד ולהם נתן ה׳ מלכות ישראל ברית מלח·
חובלים זה מלכות הכהנים כי הם בתחילה בנו בית המקדש אחר בהר גריזים
ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה מינות לעולם · ולבסוף הורקינוס כהן גדול
שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את הכהנים
הוא ואלכסנדרוס בנו · וכן היה דעת אריסטובולוס בן בנו גוטה: ואכחיד את
שלשת הרועים בירח אחד · שלשת גדולות אלו רמז נשיאות בני דוד
ומלכות בית חשמונאי ומלכות עבדיהם · וקרא לכל ימי בית שני ירח
אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים · וז״ש ואקח את מקלי את נועם ואגדע
אותו להפר את בריתי וגו׳ · זו פטירת זרובבל ונחמיה · כי נכרתה ההבטחה
והופר׳ הברית אשר היתה בינהם ובין מלכי פרס וזהו שאמר אם טוב בעיניכם
וגו׳ · וזהו שאמר להם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים · וכאלו אמר
אם טוב

אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה׳: וישקלו את שכרי שלשים כסף. רמז לשלשים שנה שמלכו מלכי חסדי. ואלו הם מתתיהו הכהן חשמונאי שנה אחת. יהודה בנו שש שנים. יונתן בנו שש שנ׳. ושמעון בנו י״ח שנה. הרי ל״א שנה. ואם היו בהם חדשי׳ חסרי׳ נעשו ל׳ שנה שמלכו מלכי חשמו׳. וזהו שאמ׳ ויאמ׳ ה׳ אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם. כלומר אדר הוא ויקר זה השכר ראוי להיותו בקרבנות ובכותר נשאות הקהל. וקראם יוצר. ופי׳ יוצר כמו שאמר והנה יוצר גובי. וזהו שאמ׳ ואשליך אותו בית עמוס ז׳
ה׳ אל היוצר. כענין הראשון הוא: ואגדע את מקלי השני את החובלי׳. זו עקירת מלכות בני חשמונאי בימי החובלים שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס ובניו: להפר את האחוה בין יהודה. כלומר אשר היה עומד לקשר האחוה. כמו שכתוב ונבי עדיו לגאון שמהו. ופי׳ אשר לגאון שמהו. ובין החובלים הוא יחזקאל ז׳
שחלקו ישראל שתי ממלכות כאשר עשה ירבעם בן נבט שנחלקה בימיו מלכות בית דוד והוסרה האחוה בין יהודה ובין ישראל: ויאמר ה׳ אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי: אלו העבדים: הוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה. זה אגריפס המלך אשר העלה את אספסיינוס ואת טיטוס על ארץ ישראל ושרי הפריצים אשר עשו את כל הרעות:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי עוֹד קַח־לְךָ כְּלִי רֹעֶה אֱוִלִי׃
כִּי הִנֵּה־אָנֹכִי מֵקִים רֹעֶה בָּאָרֶץ הַנִּכְחָדוֹת
לֹא־יִפְקֹד הַנַּעַר לֹא־יְבַקֵּשׁ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא יְרַפֵּא
הַנִּצָּבָה לֹא יְכַלְכֵּל וּבְשַׂר הַבְּרִיאָה יֹאכַל
וּפַרְסֵיהֶן יְפָרֵק׃ הוֹי רֹעִי הָאֱלִיל עֹזְבִי הַצֹּאן
חֶרֶב עַל־זְרוֹעוֹ וְעַל־עֵין יְמִינוֹ זְרֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ
וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה׃

ויאמר ה׳ אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי. אמר ה׳ אל זכריה שיקח לו כלי רועה שוטה במראה הנבואה. והוא סימן למלך שיקום בישר׳ בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשגעון. וכלי הרועה השוטה משונה מכלי רועה אחר כי כלי הרועה הוא כמו שק שישים שם הרועה לחם שיאכל וכוס שישתה בו ודברי׳ אחרים שצריך אליהם במדבר ברעותו הצאן והרועה השוטה כליו פחות ונגרע ויפול ממנו מזונו וכשיחסר מזונו מתקנף על הצאן ומכה אות׳ ולא יחוס עליהן: אוילי. היו״ד ליחס כיו״ד אכזרי. וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והנהיג מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבות בישראל. ויש אומרים על טרנוס טפשא :

כי הנה. הנער. פי׳ הטלה: הנצבה. העומדת במקומ׳ שלא תוכל ללכת
ברעות לא יכלכל אותה במקומה: ופרסיהן יפרק. לא די שלא ייטיב להן
אלא ירע להן שבמקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת. ויש ואחרהון יגמור:
הוי רועי האליל עוזבי הצאן. רועי כמו רועה. וכן כאהל רועי ישעיה לא
כמו רועה: עוזבי. כמו עוזב. קיו״ד נוספת. וכן אסרי לגפן עירה. חכלי בראשית מט
מדוס קברו. והדומים להם: האליל. כמו רועה אליל. דבר שאינו מועיל. ישעיה כב
וזה הרועה הוא הורודוס או אגריפס: חרב על זרועו. אחר שאמר יבוש איוב יב
תיבש כהה תכהה לא רצה לומ׳ חרב ממש אלא ר״ל כליון כמו שהחרב
מכלה. ואמר זרועו ר״ל שיכלה כחו. ואמר עין ימינו ר״ל שתכלה השגחתו
ועצתו במעשיו. ור״ל עין ימינו עין הלב. וכן כתב החכם ר׳ אברהם אע״ז״ל
אבל הוא לא פירש ענין הפרש׳ כענין שפירשנו אנחנו:

יב מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה
נֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וְיֹצֵר רוּחַ־אָדָם בְּקִרְבּוֹ׃
הִנֵּה אָנֹכִי שָׂם אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם סַף־רַעַל לְכָל־
הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל־יְהוּדָה יִהְיֶה בַמָּצוֹר עַל־
יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא אָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם
אֶבֶן מַעֲמָסָה לְכָל־הָעַמִּים כָּל־עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט
יִשָּׂרֵטוּ וְנֶאֶסְפוּ עָלֶיהָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃

משא דבר ה׳. אחר שזכר פורעניות ישראל וחרבן הארץ עתיד
הנבא על טוב ישראל ופורעניות האמות ואמר: נאם ה׳ נוטה שמים ויוסד
ארץ. כלומ׳ כי הוא ברא שמים וארץ ובידו הכל לנתוץ ולהרוס לבנות
ולנטוע. וזכר אדם כמו שאמר ישעיה ואדם עליה בראתי כלומ׳ ואני הגליתי ישעיה מה
את ישראל ובידי להעלותם מהגלות ולאנקם מאויביהם. וכתב החכם רבי
אברהם בן עזר׳ ז״ל כי סמך ויוצר רוח אדם בקרבו לנוטה שמי׳ ויוסד
ארץ לפי שהאדם עולם קטן כנגד שמים וארץ שהוא עולם גדול. ומה שאמר
ויוצר רוח אדם בקרבו ולשון יצירה לא מצאנו אלא על דבר שיש בו ממש
שהוא מושג בחושים ולא כן הרוח נאמר כי מה שאמר ויוצר אמר על יצירת
כלי הגוף המקבלים כח הרוח והם המוח והלב: הנה אנכי. סף
רעל. כמו כוס התרעלה שהשותה אותו ימות. כן כל הצובאים על ירושלם
יקוצו ויכלו: וגם על יהודה יהיה במצור. ר״ל כי יהודה יצרו עם האויבים
על ירושלם. וטעם וגם על יהודה כי גם עליהם יהיה סף הרעל מתחלה שיבא
על כרח׳ במצור על ירושלם והנה תהי׳ עליהם זאת צרה גדולה. ופי׳ הענין כי כבא

גוג ומגוג על ירושלם אחרי הגאולה יעלו על ארץ יהוד' כי מגמת פניהם לבא על
ירושלם תחלה ולא יחושו לכל ארץ ישר' לכבשה תחלה· כי יאמרו אחר שנכבוש
ירושלם תהי' נכבשת כל ארץ ישר' לפניו· אבל יעלו לירושלם דרך ארץ יהודה
כי היא דרכם ויקחו עמהם בני יהודה על כרחם שיבאו עמהם לצר על ירושלם·
וכת' : והיה· אבן מעמסה· המשילה תחלה לסף רעל והוסיף להמשילה
לאבן מעמסה· ר"ל כל הבאים' להלחם על ירושלם ילקו בה כמו האבן הגדולה
שהיא לעומסיה· למעמס גדול ולמשא כבד ובעוד שמרימים אותה מן הארץ
להרימה על כתפם יעשו בה שריטות בידיהם ומנקים בה כחם אנשים רבים
ובהקימם אותה ישרטו בידיהם· כן יאספו על ירושלם כל גויי הארץ וכלם
יהיו נשחי' בה: מעמסה· מן ויעמוס איש על חמורו· ועומסים על החמורי'·
ענין משא· וכת' אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא יתבזזון וגו' :

בראשית מד
נחמיה יג

בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אַכֶּה כָל־סוּס בַּתִּמָּהוֹן
וְרֹכְבוֹ בַּשִּׁגָּעוֹן וְעַל־בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת־עֵינַי
וְכֹל סוּס הָעַמִּים אַכֶּה בַּעִוָּרוֹן׃ וְאָמְרוּ אַלֻּפֵי
יְהוּדָה בְּלִבָּם אַמְצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם בַּיהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם׃

ביום ההוא· אפקח את עיני· לשמרם מהמכה שאכות על העמים ואע"פ
שהם ביניהם הם וסוסיהם ינצלו מהמכה· אבל כל סוס העמים אכה
בעורון· ואמר בעורון אחר שאמר בתמהון כי שתי המכות האלה תהיינה
להם· והתמהון הוא בלב והעורון הוא בעינ' : ואמרו אלופי
יהודה בלבם· יאמרו בלבם כשיהיו בין אויביהם כי יושבי ירושלם יהיו
ומנה וחוזק להם שיבאו להלחם עמם בעזרת ה' צבאות וינצלו בם : אמצה·
ש"ם בשקל עולה ענוה כבשה שלוה :

בַּיּוֹם הַהוּא אָשִׂים אֶת־אַלֻּפֵי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר
אֵשׁ בְּעֵצִים וּכְלַפִּיד אֵשׁ בְּעָמִיר וְאָכְלוּ עַל־יָמִין
וְעַל־שְׂמֹאול אֶת־כָּל־הָעַמִּים סָבִיב וְיָשְׁבָה
יְרוּשָׁלִַם עוֹד תַּחְתֶּיהָ בִּירוּשָׁלִָם׃ וְהוֹשִׁיעַ יְהוָה
אֶת־אָהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְמַעַן לֹא־תִגְדַּל
תִּפְאֶרֶת בֵּית־דָּוִיד וְתִפְאֶרֶת יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם

על

עַל־יְהוּדָה׃

ביום ההוא אשים את אלופי יהודה · גדולי יהודה שהיו בחוץ אשימם
כביור אש בעצים · כי כעת שאשלח בגוים תמהון ושגעון יתבוננו כי מאת ה'
הוא ויכו הם ובני יהודה שעמהם בגוי' על ימין ועל שמאל · ופי' כיור אש גחלת
אש מלשון תנור וכירים · וכמו שהעצים והעמיר נכונים לבער · עם אש · כן הגוי' יהיו ויקרא י"א
נכוני' לאבדון ולכליון בתמהון ובשגעון שישלח בהם האל ית' ואלופי יהודה יהיו
בהם כמו האש לכלותם : וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם · כי
הגוים חשבו להשמידה מהיות עיר והיא תשב עוד במקומה במקום שהיא נקראת
ירושלם היום : והושיע ה' את אהלי יהודה בראשונה · לפי
שהערים על עיר יושבים באהלים לפיכך אמר אהלי יהודה · ואמרו עוד כי על
בית רכבים אמר שהם יושבים באהלים לעולם ויהיו יושבים בתוך בני יהודה :
ות"י אהלי יהודה ית קרוי' דבית יהודה : בראשונה · קודם שיושעו יושבי
ירושלם יהיו נושעים בני יהוד' שהם מבחוץ מפחד אויביהם שבאו עמהם במצור :
למען לא תגדל תפארת בית דוד · כי בית דוד יהיו מבפנים בעיר עם יושבי
ירושלם · ואם יושעו הם בתחלה יתפארו על בני יהודה שהם מבחוץ ויאמרו שעל
ידם הם נושעים :

בַּיּוֹם הַהוּא יָגֵן יְהוָה בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְהָיָה
הַנִּכְשָׁל בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד
כֵּאלֹהִים כְּמַלְאַךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם
הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים
עַל־יְרוּשָׁלִָם׃

ביום ההוא. הנכשל בהם · החלש שבהם יהיה כדוד שהיה גבור חיל ואיש
מלחמה : ובית דויד. ר"ל המלך המשיח · כמו שמעו נא בית דוד שאמר על ישעיה ז'
אחז המלך · ויהיה המלך לפניהם להלחם בגוים והם כאלהים ופי' כמלאך ה' :
והיה ביום ההוא אבקש להשמיד · אבקש ואשגיח כלומר אשים
כל רצוני להשמידם :

וְשָׁפַכְתִּי עַל־בֵּית דָּוִיד וְעַל יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם רוּחַ
חֵן וְתַחֲנוּנִים וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר־דָּקָרוּ
וְסָפְדוּ עָלָיו כְּמִסְפֵּד עַל־הַיָּחִיד וְהָמֵר עָלָיו
כְּהָמֵר עַל־הַבְּכוֹר׃

ושפכתי · **רוח חן ותחנונים** · כלומר שימצאו חן בעיני והושיעם מן הגוים
הבאים עליהם · וכפל הענין כמ"ש לחזק הענין . וי"ת רוח חסדא ורחמין . ופי'
אחז"ל רוח שיהיה חן בעיני כל אדם ושיהיו תחנוניהם מקובלים לפני · והנה אמר
שינן עליהם · הנה זכר המדרגות העליונו' המנשאות אותם אח"כ אמר שאם יזדמן
שידקרו אחד מהם במלחמה ואפילו הדיוט שבהם קינה גדולה יהיה להם היאך
יהיה דבר זה · ויחשבו אותו שהוא תחלת ירידה והכנע נגד אויביהם . כמו שעשה
יהושע כאשר הכו אנשי העי מישראל שלשים וששה איש · אמר אהה ה' ואמר יהושע ז'
מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו . כן יהיה עניינם עתה אם
יראו שידקרו מהם אפי' אחד יתמהו: **והביטו אלי את אשר דקרו** ·
בעבור שדקרו: **וספדו עליו** · כאדם שאין לו אלא בן אחד וימות · או כאדם
שימות בכורו · ורז"ל פי' על משיח בן יוסף שיהרג במלחמה · ותמה אני לפי פירו'
איך הקמו ולא זכרו כלל : **והמר** . ענין מרירות לב :

בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלִַם כְּמִסְפַּד הֲדַדְרִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן : וְסָפְדָה הָאָרֶץ מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־דָּוִיד לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־נָתָן לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד : מִשְׁפַּחַת בֵּית־לֵוִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד : כֹּל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת מִשְׁפָּחֹת לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד :

ביום ההוא · **כמספד** · בעת מספד הסמיכו' : **הדדרימון בבקעת מגדון** ·
ידוע היה אצלם ולא ראינו זכר מזה במקרא : **וספדה הארץ** . אנשי
הארץ יספדו על זה הדקור : **משפחו משפחו' לבד** · כל אחת במקומה ·
ואלה המשפחות הנזכרות כמו נתן ושמעי יהיו גדולו' וידועות באותו הזמן · והנביא
זכרם דרך נבואה · ומה שאמר ונשיהם לבד הוא דרך צניעות · או פי' לפי
שהנשים מקוננות וסופדות יותר מן האנשים אמר שתתיחדנה לבדן לספוד
כמנהגן :

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מָקוֹר נִפְתָּח לְבֵית דָּוִיד יג
וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם לְחַטַּאת וּלְנִדָּה :

ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד · אפשר לפרשו כמשמעו. וכן רז"ל
בפס' סימ' י"ד הדביקוהו לפסוק יצאו מים חיים מירושלם · ואמרו יכול שיתערבו כהן מעיינות
אחרות ת"ל יהיה מקור נפתח לבית דוד · מקור אחד הוא לחטאת ולנדה·
ואמרו עוד כיון שהגיעו המי' לפתח בית דוד נעשה נחל גדול· שנא' ביום ההוא
יהיה מקור נפתח לבית דוד·ולמה שפי' הפסוק כמשמעו יהיה פי' לחטאת
ולנדה כי עד היום ההוא לא יצאו מים בירושלם בתוך העיר ואז יצאו מים חיים
בעיר ולא יצטרכו לצאת חוץ לעיר למי חטאת שצריך שיהיו חיים כמו שכתוב
וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים :

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אַכְרִית
אֶת־שְׁמוֹת הָעֲצַבִּים מִן־הָאָרֶץ וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד
וְגַם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר
מִן־הָאָרֶץ׃

והיה · אכרית את שמות העצבים · שהיו שם טרם גלותם בראשונה · או
העצבים שעובדי' שם הערלים היום : וגם את הנביאים· נביאי השקר שהיו
שם במקדש ראשון : ואת רוח הטומאה · יצר הרע :

וְהָיָה כִּי־יִנָּבֵא אִישׁ עוֹד וְאָמְרוּ אֵלָיו אָבִיו
וְאִמּוֹ יֹלְדָיו לֹא תִחְיֶה כִּי שֶׁקֶר דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם
יְהוָה וּדְקָרֻהוּ אָבִיהוּ וְאִמּוֹ יֹלְדָיו בְּהִנָּבְאוֹ׃
וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵבֹשׁוּ הַנְּבִיאִים אִישׁ מֵחֶזְיֹנוֹ
בְּהִנָּבְאֹתוֹ וְלֹא יִלְבְּשׁוּ אַדֶּרֶת שֵׂעָר לְמַעַן כַּחֵשׁ׃
וְאָמַר לֹא נָבִיא אָנֹכִי אִישׁ־עֹבֵד אֲדָמָה אָנֹכִי
כִּי אָדָם הִקְנַנִי מִנְּעוּרָי׃ וְאָמַר אֵלָיו מָה
הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה בֵּין יָדֶיךָ וְאָמַר אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי
בֵּית מְאַהֲבָי׃

והיה כי ינבא איש עוד · אני אעביר הנביאים· אבל אם יהיה חוטא אחד
שינבא ברוח שקר ויכזב ויאמר כי ברוח האל נבא ישר' בזמן ההוא תהיה
בקש

בהם דיעה והשכל שיכירו את דברי המתנבא הזות אם יהיו דברי אמת או
דברי שקר ויאמרו אליו אביו ואמו שהם יולדיו לא תחיה כי שקר דברת
בשם ה׳ ויולדיו הוא תוספת ביאור כי כבר זכר אביהו ואמו: ודקרוהו אביהו
ואמו. יכוהו ויפצעוהו ליסרו. או פי׳ ודקרוהו יהרגוהו. כמו שאמר לא
תחיה: והיה ביום ההוא יבושו. כשיראו שלא יתקיימו נבואותם
יבושו: בהנבאותו. מקו״ר בתוספת תי״ו. וכן במשנה והלא כמאמר אחד
יכול להבראות: ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש. כי כן היה מנהג
נביאי השקר ללבוש שקים ואדרת שער: למען כחש. למען שיוכלו לכחש
ויאמינו בהם בני אדם. כי הם מראים עצמם בפני בני אדם שהם פרושים
ואנשים צדיקים וישרים ולא ידברו כזב. וכשיראו שלא נתקיימו נבואותם יהיה
להם בשת ויניחו ממעשיהם ומחזיונם וממלבושיהם ויכחשו בנבואתם ויאמרו
שאינם נביאים ולא נבאו מעולם אלא עובדי אדמה הם ולא יתעסקו בדברים
הללו אלא בעבודת האדמה ובמקנה ובקנין: ואמר. יאמר לשואל
אותו אם היה נבואתו יכחש ויאמר לא נביא אנכי: הקנני. למדני היות רועה
מקנה ומתעסק בעבודת האדמה: ואמר אליו מה המכות האלה
בין ידיך. אם כן שאין אתה נביא מה המכות האלה שבין ידיך כי המכות הם
סימן שהיית מתנבא ואביך ואמך הכוך ויסרוך שלא תתנבא: ואמר אשר
הוכתי בית מאהבי. יאמר אין המכות בעבור הנבואה אלא אוהבי הכוני
ויסרוני לפי שהייתי משולח ולא הייתי מתעסק בעבודת האדמה בנערותי והיו
מכים אותי שאסו׳ משילוח הנערים ואתעסק במלאכה. וטעם המכות בין הידים
שהיו אוסרים ידיו ורגליו כדי שלא יצא לחוץ. וטעם הענין הזה לעתיד לפי
שהאל ית׳ יעדנו לעתיד ואמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו יואל ב׳
בניכם ובנותיכם. ואות׳ שלא יתנבאו יקנאו לאחרים שיתנבאו ויעשו עצמם
נביאי׳ כמו האחרים ויכירו אבותם השומעים נבואתם שהיא שקר ויאמרו להם
אבותם לא תחיה כי שקר דברת בשם ה׳. ואאו״ל פי׳ הענין הזה לעתיד
לבא בזמן תחיית המתי׳ ואמר כי כשיחיו המתי׳ כמו שכתוב בדניאל ורבי׳ מישיני דניאל יב
אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם הצדיקים ואלה לחרפות לדראון עולם אותם
שכפרו בעיקר וכפרו בתחיית המתים. ואותם בינונים שלא כפרו בעיקר אך
היו חולמים חלומות שקר ואמרו נבואה מלבם אך לא עברו עז׳ כשיחיו יהיו
בידיהם מכות כמו מכות שחין או גרב. וזה יהיה שכר לפעולתו ועונשו על
שהתנבא בשקר כדי שיכירוהו בני אדם ויהיה לו בשת. כמו שאמ׳ יבשו
הנביאי׳ איש מחזיונו בהנבאותו בעבור נבואת השקר בימים הקדמונים:
ולא ילבשו עוד אדרת שער. כמו שעשו בתחלה שהיו לובשים שקים ובגדי
פרושי׳ ועובדי האל בעבור שיאמינו בני אדם שקריהם ובזמן העתיד כשיראום
בני אדם ויכירום יכחש כל אחד מהם ויאמר לא היו דברים מעולם כי עובד
אדמה אנכי: כי אדם הקנני מנעורי. אדם עם הארץ הקנני עם אותי
רועה מקנה ועובד אדמה. וכשאמרם לו מה המכות האלה בין ידיך יאמר
הוא הם אשר הוכיתי בית מאהבי בבית המדרש הכוני מאהבי על הכתיבה
שהיינו כותבים והיינו לומדים או על דבר אחר שיאמר:

חֶרֶב עוּרִי עַל־רֹעִי וְעַל־גֶּבֶר עֲמִיתִי נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת הַךְ אֶת־הָרֹעֶה וּתְפוּצֶיןָ הַצֹּאן וַהֲשִׁבֹתִי
יָדִי עַל־הַצֹּעֲרִים׃

חרב עורי על רועי. פירש רש״י ז״ל על עשו שהפקדתי על צאן גלותי׃ ועל גבר עמיתי. שחברתיו אלי לאמר את צאני כמוני׃ הך את הרועה. מלכות הרשעה. והחכם ר׳ אברהם פי׳ שהנבואה הזאת על מלחמות רבות שתהיינה בכל הארץ בימי משיח בן יוסף. וטעם רועי כל מלך מהגוים שהמשילו השם על הארץ והוא חושב עצמו שהוא כאלהים על כן אמר ועל גבר עמיתי שהוא חושב על עצמו שהוא גבר עמיתי׃ הך את הרועה. השם ית׳ יכרית כל מלך הגוים ותפוצנה צאניו. והצוערים הם השלטונים והשרים שהם צעירים מהמלכים. ות״י חרבא אתגלא׳ על מלכא ועל שלטונא חבריה דכותיה דדמי ליה אמ׳ ה׳ צבאות קטול ית מלכא ויתבדרון שלטוניא ואתיב ית מחת גבורתי על תיניא ר״ל המשנים של המלכים והשלטונים׃

וְהָיָה בְכָל־הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה פִּי־שְׁנַיִם בָּהּ
יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ וְהַשְּׁלִשִׁית יִוָּתֶר בָּהּ׃ וְהֵבֵאתִי
אֶת־הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ וּצְרַפְתִּים כִּצְרֹף אֶת־הַכֶּסֶף
וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן אֶת־הַזָּהָב הוּא יִקְרָא בִשְׁמִי
וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אָמַרְתִּי עַמִּי הוּא וְהוּא יֹאמַר
יְהוָה אֱלֹהָי׃

והיה בכל הארץ. פירוש בכל ארץ ישראל. ויש מפרשים בכל העולם. כי גם מהאומות העולם לא ישארו אלא הטובי׳ שיהיו עובדי האל ית׳׃ פי שנים. שני חלקים׃ יכרתו יגועו. מקצתם יכרתו בחרב ומקצתם יגועו בדבר׃ והשלישית יותר בה. ישארו בארץ חיים׃ והבאתי. באש. פי׳ בצרות קשות דומות לאש ואמר אש לפי שהמשילם למצרף הכסף והזהב שהם צרופים ובחונים באש כן יהיו הם מצורפים ובחונים בסבלם הצרות הקשות בלב טוב ורצון שיקבלו אותם. וכן ת״י ואעיל ית תליתאה בעקא כבור דאשא׃

הִנֵּה יוֹם־בָּא לַיהוָה וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ יד
וְאָסַפְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם אֶל־יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה

ונלכדה

וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנָשַׁסּוּ הַבָּתִּים וְהַנָּשִׁים
תִּשָּׁגַלְנָה וְיָצָא חֲצִי הָעִיר בַּגּוֹלָה וְיֶתֶר הָעָם לֹא
יִכָּרֵת מִן־הָעִיר׃

הנה יום בא ליהוה. לא יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו כאותו
הזמן יהיה והוא זמן שיבא גוג ומגוג על אדמת ישראל כמו שנבא יחזקאל
הנביא: וחולק שללך בקרבך. אמר כנגד ירושלם כי יחלקו הגוים שלל העיר
בקרבה. כמו שאמר ונשסו הבתים. ויתא הא יומא דעתיד למיתי מן קדם ה׳
ויפלגון בית ישראל ית נכסי עממיא בגויך ירושלם: ואספתי.
כלומר שישים בלבם לבא אל ירושלם למלחמה. כמו שאמר בנבואת
יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל: ונלכדה העיר. יחזקאל לט
זאת הצרה תהיה כצרף השלישית שיותר בה. ועליה נאמר בנבואת ישעיה חבי ישעיה כו
כמעט רגע עד יעבור זעם. ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה דניאל יב
מהיות גוי וגו׳: ונשסו הבתים. ממעלי הכפל שרצו שסם. וכן מי נתן ישעיה מב
למשיסה יעקב. ענין בזה ושלל: ויצא חצי העיר בגולה. ר״ל שיגלום
מן העיר כשבויים אל אהליהם שהם חוץ לעיר. עד כאן יניחם האל ית׳ ביד
אויביהם לצרף אותם וימלט כל הכתוב בספר ויקבל הצרה בלב טוב: ויתר
העם לא יכרת מן העיר. כי לא יתנם האל ית׳ עוד ביד אויביהם ויתגברו ישר׳
על האויבים בעזרת האל עמהם. והו שאמר ויצא ה׳:

וְיָצָא יְהוָה וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ
בְּיוֹם קְרָב׃ וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם־הַהוּא עַל־הַר
הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלַםִ מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר
הַזֵּיתִים מֵחֶצְיוֹ מִזְרָחָה וָיָמָּה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד
וּמָשׁ חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ נֶגְבָּה׃ וְנַסְתֶּם גֵּיא־
הָרַי כִּי־יַגִּיעַ גֵּיא־הָרִים אֶל־אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר
נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבָא
יְהוָה אֱלֹהַי כָּל־קְדֹשִׁים עִמָּךְ׃

ויצא ה׳. ביום קרב. ביום מלחמה. תרגום מלחמה קרבא. וכן טובה חכמה בראשית יד
מכלי קרב. והרומים לו. ואמר ביום קרב ולא פירש באיזו מלחמה. ופירושו קהלת ט

כתרגומו כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף · כי אז היו ישראל בצרה גדולה·
שמות יד כי המצריים היו רודפים אחריהם ואמר להם משה רבינו ע״ה ה׳ ילחם לכם ואתם
תחרישון · וכן אמר הנה ונלחם בגוים ההם : ועמדו רגליו · על
דרך משל שיראה אות ומופת בהר הזתים שיבקע · ופי׳ החכם הגדול רבינו
בראשית ל׳ משה ז״ל סבתו · כמו ויברך ה׳ אותך לרגלי בסבתי· כן רגליו רוצה לומ׳ קיום
סבותיו · כלומ׳ הנפלאות אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יתבר׳ סבתם
כלו׳ עושם · וית׳ ויתגלי בגבורתיה בעידנא ההיא . והר הזתים הוא על פני
ירושלם כלומר סמוך לירושלם במזרח : מחציו מזרחה וימה · ממזרח
למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון וחציו לדרום · ויהי׳ ביניהם גיא גדולה מאד:
ומש· ימוש · כלומר שיסור ויעתק חצי ההר ממקומו לצד צפון וחציו לצד דרום
והגיא ביניהם · וכן תרגם יונתן ומש ויתלש. ומשל האות הזה שיבקעו הגוים
הבאים על ירושלם ויפלו הנה והנה : ונסתם גיא הרי·כשיבקע ההר
ינוסו מפני קול הרעש וינוסו אל גיא הרי : כי יגיע גיא הרים אל אצל · כי
הגיא שיעשה בבקעת ההר יארך ויגיע אל אצל והוא שם המקום. כלומר
חוץ להרים תהיה הבקיעה ההיא עד אצל וינוסו שם שישבו להנצל חוץ להרים
יחזקאל י״ג וימצאו שם גיא כמו כן : הרי. כמו הרים וכן אצילי ידי כמו ידים וקרע לו חלוני
ירמיה כ״ב כמו חלונים וחשופי שת כמו חשופים . והדומים להם כמו שכתבנו בספר
ישעיה כ׳ מכלול : באשר נסתם·רוצה לומר נסו אבותיכם· וכן ואותנו הוציא משם ·
דברים ו׳ והדומים להם : מפני הרעש · אמרו כי מה שאמר בישעיה וינועו אמות
ישעיה ו׳ הספים שאז היה הרעש · וזהו שאמר בתחלת עמוס שנתים לפני הרעש : ובא
עמוס א׳ ה׳ אלהי·או יבא השם אלהי כמו שאמר ויבא ה׳ כמו שפירש : כל קדושים
חבקוק ג׳ עמך·כמו וכל קדושים ·וכן שמש ירח. ראובן שמעון. מלך שרים · והדומים
שמות א׳ להם. ורוצה לומר קדושים מלאכים על דרך כי מלאכיו יצוה לך·שמה הנחת
הושע ח׳ ה׳ גבוריך·וטעם עמך כנגד ירושלם כמו שאמר בתחלת הפרשה בקרבך· וית׳
תלים צ״א עמך עמיה כמו עמו · והחכם הגדול הרמב״ם ז״ל פירש הענין על ההבטחה
הטובה אשר הבטיח את ישראל על ידי נביאיו הקדושים · ופי׳ ובא ה׳ אלהי
על ידי כל הקדושים עמך המדברים לישראל· ויונתן תרגם ונסת׳ תחלת
ירמיה ב׳ הפסוק ואסתתים · דומה שהיה קורא ונסתם בשקל כי נכתם עונך· וכן נמצא
במקצת הספרים · ואמר כי כן קוראים אנשי מזרח ונסתם · ואם הקריאה כן
יהיה פירוש כן · כי אחרי שיבקע הר הזתים יסתם אחר שעה או שעות או יום
או יומים וזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע · כי הרעש הנמצא
בעולם שתבקע הארץ ממנו לא תסתם אחר כן · וכן היה בקיעת הארץ לקרח
במדבר ט״ז ולעדתו שנס׳:נמה הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליהם הארץ וזה היה
אות גדול · ופי׳ כי יגיע גיא הרים אל אצל · העמק שנעשה בין שני חצי
ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או
שני חלקיו אלא כולו יסתם עד המקום הגבוה שבהר · ואצל ענינו גבוה ·כמו
שמות כ״ד ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי בני ישראל· ומה שאמר הרים והר הזתים
הוא הר אחד לפי שבבקיעתו נעשה שנים :

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת יְקִפָּאוֹן׃

וְהָיָה יוֹם־אֶחָד הוּא יִוָּדַע לַיהוָה לֹא־יוֹם וְלֹא־לָיְלָה וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר׃

והיה ביום ההוא. ביום שזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרות וקפאון. ופי' על דרך משל שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרות. כמו וירח יקר הולך. ולא אור קפאון והוא קפוא ועב שהוא כמו חשך. ופי' שלא יהיה היום ההוא כלו לא כאור ולא כחשך. כלו' לא ברווחה ולא בצרה כי שניהם יהיו בו. וכן אמר אחריו ולא יום ולא לילה. ויש לא יהא נהורא אלהין עדי וגליד: והיה יום אחד. אותו היום יהיה יום מיוחד לה' שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום: לא יום ולא לילה. לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה. כלו' לא יהיה כלו צרה ולא כלו רווחה: והיה לעת ערב יהיה אור. לעת הצרה הגדולה שיצא העיר בגולה אז יצא ה' ונלחם בגוים ההם: איוב לא

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־חַיִּים מִירוּשָׁלִַם חֶצְיָם אֶל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ וּבָחֹרֶף יִהְיֶה׃ וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃

והיה. מים חיים. הוא שנאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה' יצא וגו'. והוא יואל ד'
שנאמר בנבואת יחזקאל והנה מים מפכים. ונאמר שם והיו לנחל גדול הכל יחזקאל מז
כמו שכתוב שם: הקדמוני. המזרחי: האחרון. המערבי. הוא שנאמר
בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הימה: בקיץ ובחורף. יהיה מוצאם שלא יחזקאל מז
ייבשו אלה הנחלים ולא ישובו מימיהם. ויש בקיטא ובסיתווא יהון נפקין.
וכתב החכם רבי אברהם אע"ז ז"ל כי זכר קיץ וחורף לפי שהם תקופות יבשות כי ימי הקיץ הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ולחים ובאלה הימים יחסרו הנהרות: והיה ה' למלך. כשיראו עמים הבאים על ירושלם אלה הנפלאות הנזכרות יכירו כי ה' הוא המולך על כל הארץ ומשגיח בתחתונים ועושה בהם כרצונו. והטבע' הולך לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו:

ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. שיכירו כי ה' אחד ואין אלוה מבלעדיו. וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו
לבדו יזכרו כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות אכרית את שמות בסע' סימ' יג
העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד. והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירשו בשם המפורש שהוא שם בן ארבע אותיות. וכן כתב ושמו אחד הוא השם הנכבד

הנכבד הנודע על ידי משה רבינו ע"ה. ויקרא או בפי הכל ככתיבתו. וכן
החכם הגדול הרב משה ז"ל פירשו בשם המפורש. כי כל השמות המיוחסים לאל
ית' הם שמות נגזרים אם לפי יחס הפעולות אליו או לפי ההישרה לשלמותו.
וכאשר רבו אלה השמות הנגזרים חשבו קצת בני אדם שיש לא' ית' תארים רבים
כמספר הפעולות אשר נגזרו השמות מהם. ולזה ייעד בהגיע לבני אדם השגת
שתעיר מהם זה הספק ואמ' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ר"ל שכמו
שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד. והוא המורה על העצם לבד לא
שהוא נגזר. וכן ת"י ותתגלי מלכותא דה' על כל יתבי ארעא בעידנא ההיא
יפלחון קדם ה' כתף חד ארי שמיה יציב בעלמא ולית בר מיניה:

יסוב כל־הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלם וראמה וישבה תחתיה למשער בנימן עד־מקום שער הראשון עד־שער הפנים ומגדל חננאל עד יקבי המלך: וישבו בה וחרם לא יהיה־עוד וישבה ירושלם לבטח:

יסוב כל הארץ כערבה. כל הארץ סביב ירושלם שהיא עתה הרים כמו
תלים קכ"ה שאמר ירושלם הרים סביב לה תהיה או מישור כערבה. ותהיה הרום ותנשא על
כל הארץ. אף על פי שעתה גם היא גבוה' מכל ארץ ישראל מפני ההרים שהם
סביב לה היום לא תראה גבהותה כל כך. אבל באותו הזמן שתהיה כל הארץ
ישעיה ב' סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה על כל הארץ. הוא שאמ' בנבואת ישעיה
נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרי' ונשא מגבעו'. ויתכן שפירשנו שם נשא בגדולה
ובמעלה הכל יהיה זה וזה: מגבע לרמון. משם יהל המישור: נגב
ירושלם. לדרום ירושלם: וראמה. כתיבת הא"לף והוא במקום וי"ו ענין
הושע י' הפעל כא"לף וקאם שאון. אלא שהא"לף היא נחה: ופי' וראמה כמו
שבכתוב שתהיה רמה וגבוה' על כל הארץ: וישבה תחתיה. במקומה תהיה
ירמיה ל"א אלא שתארך ותרחב: שער הפנים. הוא שנא' בנבואת ירמיה שער הפנה
הושע ט' ומגדל חננאל נזכר ג"כ שם: יקבי המלך. מן גרן ויקב. וידועים היו אולם
שהיו חוץ לעיר. ות"י עד שיחי דמלכא: וישבו בה. פירוש וישבו בה
לעולם: וחרם לא יהיה עוד. שלא תהיה לחרם ולחרבן לעולם כמו שנא'
ירמיה ל"א בנבואת ירמיה לא ינתש ולא יהרס:

וזאת תהיה המגפה אשר יגף יהוה את־כל־העמים אשר צבאו על־ירושלם המק בשרו והוא עמד על־רגליו ועיניו תמקנה בחריהן

ולשונו

וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה
מְהוּמַת־יְהֹוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ
וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ׃ וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם
בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְאֻסַּף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב
וָכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד׃ וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת
הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר
יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת׃

וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה׳ · המק בשרו · זה נפול האיברים :
והוא עומד על רגליו . שלא יהיה מתוך החולי אלא בעוד שהוא עומד על
רגלין ימסו בשרו ואיבריו : בחוריהן · כשתמקנה העינים יהיה מקומם חור ·
ותרג׳ יונתן יתמסיין בגלגליהן . וזו המכה היא שנאמר בנבואת ישעיה ושמתי ישעיה כו
בהם אות ושלחתי מהם פלטים וגו׳ : והיה ביום ההוא · ועלתה
ידו על יד רעהו · תפסק ידו כשיחזיק ביד רעהו · כמו שאמר המק בשרו · איוב ה׳
וכן כעלות גדיש בעתו · ויעל שכבת הטל · ועריה עלה · וכן תי׳ ותתלש ידיה עם שמות י
ידא דחבריה : וגם יהודה · פרוש גם יהודה שבאו עם הגוים ונלחמו ירמיה מח
עמהם בירושלם כשיבאו המגפ׳ שישלח ה׳ בהם יאספו חילם זהב וכסף ובגדי׳
כמו שאמר ואכלו על ימין ועל שמאל · ומה שאמר ואוסף רוצה לומר יאסף בסע׳ סימ׳ יב
על ידם תחלה ואחר כך יבאו יושבי ירושלם ויבוזו גם הם · ויונתן תרגם ואף
דבית יהודה יתגיון עממיא כד יעקין לאגחא קרבא בירושלם ויכנשון נכסי כל
עממיא וגו׳ :

וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־
יְרוּשָׁלָ͏ִם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ
יְהֹוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ וְהָיָה אֲשֶׁר
לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלַ͏ִם
לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהֹוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם
יִהְיֶה הַגָּשֶׁם׃ וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה

וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף
יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג
הַסֻּכּוֹת׃ זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת
כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג
הַסֻּכּוֹת׃

והיה כל הנותר. הנותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמ' ההיא ושבו אל ה' בכל לבם: למלך ה' צבאות. שהם הכירוהו למלך על כל הארץ: את חג הסוכות. לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה ויראו נפלאות הבורא ית' ויבאו מדי שנה בשנה לזכרון אותו היום: והיה. ולא עליהם יהיה הגשם. על הארץ שלא יעלו יושביה אותה שנה לא ירד עליהם המטר: ואם משפחת מצרים. ולא עליהם. והם לא ירד עליהם מטר כל השנים ולא יצטרכו למטר. אם כן מה יהיה עונשם תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה' את כל הגוים שבאו על ירושלם כמו שאמר המק בשרו: אשר לא יעלו לחוג. בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם זה העונש שתהיה בהם המגפה. וי"ת ולא להון יהון נילוס כרס עליהון תהי מחתא דימחי ה' וכו': זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים. חטאת מצרים המגפה וחטאת כל הגוים המטר שלא ירד עליהם
בראשית טו כמו שזוכר: חטאת פי' עונש כלו' עונש החטאת. ועל זה הדרך כי לא שלם עון האמרי. רוצה לומר עונש העון. ותרג' יונתן פורענות:

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה
וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי
הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהָיָה כָּל־סִיר בִּירוּשָׁלִַם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ
לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם
וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה
צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא׃

ביום ההוא יהיה על מצילות הסוס קדש לה'. מצילות הם שתולי' בצוארי הסוסים והם מקשקשים. אותם המצילות יהיו קדש לה' שיעשו מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש. ואלה הסוסים יש מפרשים שהם הסוסים שימותו במגפה

במנחה כמו שאמר • ויש מפרשים סוסי העולים שנה בשנה לחוג את חג הסוכות
שיקדישו מצלות סוסיהם לעשות מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש •
ופירוש על מצילות כאלו כתוב ומפותח עליהם קדש לה' כן יהיו יודעים
כי הם קדש ולא יקח אדם מהם לעצמו אפילו אחת • וכדברי רז"ל מאי על
מצילות הסוס . אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על
ארץ ישראל עד שעה שהסוס רץ ומגל • פירוש עד חצי היום שעושה הסוס צל
לעצמו מתחתיו • ורבי אליעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש
לה' : **והיה הסירות בבית ה' כמזרקים** • פי' רבים כמזרקים • וכן ת"י
סגיאין כמזרקיא • כמו שיהיו רבים המזרקי' בבית ה' לזרוק בהם הדם • כי
הזובחים יהיו רבי' כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים : **והיה** • עוד ירבו
הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש • אלא
כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה' לבשל בהם זבחי שלמי' • וכשיבואו
הגוים הזובחי' יקחו מהם ויבשלו בהם : **ולא יהיה כנעני עוד** • ת"י ולא יהי עביד
תגרא עוד • כמו כנעניה נכבדי ארץ שפי' סוחריה • כלו' לא יצטרך בית ה' ישעיה כג
עוד לסוחר שימכור שם סירות או נחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו
המתנדבים המקדישים . ואחז"ל פירש כי על הגבעונים אמר שהיו
חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש שלא יהיו שם עוד
כי מגדולי הגוים יהיו עובדי הכהנים • וכן פי'
וגם מהם אקח לכהנים ללוים : ישעיה סו

ספר מלאכי

עם פירוש רבי דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנציסקוס ווטבלוס
איש יודע המלמד במצות המלך פרנציסקוס יר״ה לבני עמו דעת
לשון הקדש ונדפס בבית רוברטוס סטפנוס יצ״ו בחדש
ניסן בשנת ק׳ק׳ק׳ לפ״ק פה פאריש העיר
הגדולה והאם בצרפת:

Malachias cum commentaris R. Dauid Kimhi, à Francisco Vatablo, Hebraicarum literarum Regio professore, summa cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XL.

עֹמִי עֹשׂוֹ

Cum priuilegio Regis

מַשָּׂא דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי׃

משא דבר יהוה וגו׳ · חגי זכריה ומלאכי הם שנבאו
בבית שני · וכחגי וזכריה נכתב זמן נבואתם ובמלאכי לא נכתב ואפשר שהיה
אחרון שבהם וכן יראה כי לא נזכר בדבר בנין הבית כמו שנזכרו חגי וזכריה
כמו שכתוב והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא · ואמר ושבי יהודיא עזרא ה׳
בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה · ורבותינו ז״ל אמרו מלאכי זה עזרא ו׳
עזרא · ולא מצאנו בשום מקום שקראו נביא אלא עזרא הסופר · ופירוש אל
ישראל להוכיחם על מעשיהם כי הדור העולה מבבל היו רובם מחזיקים
במעשים שאינם טובים שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה ·
וכן מלאכי הוכיחם בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר · וכן בחלול שבתות בספ׳ סימ׳ ב׳
לא היו נזהרים ובדברים אחרים כמו שכתוב בספר עזרא :

אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃ וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃

אהבתי אתכם · ואמרתם במה אהבתנו · פי׳ ואם תאמרו במה אהבתנו
הלא אח עשו ליעקב · אחים היו בני יצחק אוהבי ובחרתי ביעקב ובזרעו
אחריו אף על פי שהם מכעיסים אותי ונתתי לזרע יעקב הארץ אשר נשבעתי
לאברהם וליצחק : ואת עשו שנאתי . לפי מעשיו ומעשי זרעו אחריו
ולא רציתי שיחלק עם אחיו יעקב בארץ כנען · ונתתי לו לירושה הר שעיר ולזרעו
אחריו · וכשקרבו להרע לישר׳ ושמחו בחרבנם ובגלותם שנאתים : ואשים
את הריו שממה · לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו · ואעפ״י שארצכם
היתה שממה גם כן אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא ישובו
לארצם לעולם · כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר · הנה תראו כי אהבתי
זרע יעקב ושנאתי זרע עשו : לתנות מדבר · שישכנו בארצם תנים ובנות
יענה כמו במדבר :

כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ

יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃

כי תאמר אדום רששנו • ואם תאמר עדת אדום אף על פי שאנו רשים ודלים ואדננו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל׃ כה אמר ה׳ צבאות המה יבנו ואני אהרוס • אם יבנו אני אהרוס׃ וקראו להם גבול רשעה • כלו׳ לאחרים יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיהם בני יעקב והאל
יתברך צוה לישראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר דברים כ״ג
יכלו ושמחו בחרבנם ובגלותם כמו שנאמר בנבואת עובדיה לפיכך ועם ה׳
אותם עד עולם׃ ויו וגשוב כויו וישא אברהם את עיניו והדומים להם. ויונתן בראשית כ״ב
פירשה עם תוספת שהוסיף ארי יימרון אדומאי אתמסכנא כען עתדנא ונתוב ונבנה חרבתא׃ ועיניכם תראינה • פירוש תראינה בחורבנם׃ ואתם תאמרו יגדל ה׳ • פירוש ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה׳ כלומר תתנו שבח וגדולה לה׳ שאתם בגבולכם יושבים וגבולם חרב • וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה׃

בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא׃ וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃

בן יכבד אב ועבד ארניו • פי׳ יירא את אדוניו כמו שאמר איה מוראי • ובאמרו בן יכבד אב ועבד ארניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח לירא את אדוניו׃ לכם הכהנים בוזי שמי • הפך כבוד הבן לאב• הוכיח תחלה לכהנים שהיה להם להוכיח ולהורות
כמו שאמר ובאת אל הכהנים הלוים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם דברים י״ז
סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה׃ ואמרתם במה בזינו את שמך • והתשובה באמרכם שלחן ה׳ נבזה הו׳ אלא שהקדים לזכור הגיאול שעושים

והוא שאומר מגישים וגו' : מגישים · לחם מגואל · קרבן · כמו
את לחם אלהיך · לחם אשה · קרבני לחמי : מגואל · מתועב ומטונף ויקרא כ"א
והוא הפסח והעור והחולה : ואמרתם במה גאלנוך · ואיך תאמרו במה ויקרא ב'
גאלנוך אם תגאלו דם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי : שלחן ה' הוא במדבר כ"ח
המזבח · וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה' · נבזה הוא יחזקאל מ"א
שמקריבים שם הדם והחלבים שהם דברים נבזים ואינם משמני' אל לכם למה
פה האל יתברך להקריב דם וחלבים : וכי תגישון · כשמביאים לכם
שה עור לזבחו ולהקריבו אתם אומרים אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן
נבזה והקרבן אינו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכם
לומר למביאים אותו זה רע הוא להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור ויקרא כ"ב
וגומר · לא תקריבו אלה לה' · ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות
ותאמרו אין רע : הקריבהו נא לפחתך · איך תוכלו לומר שאינו רע
להקריבו לפני ואם תקריבהו לפחתך בשר ודם הירצך באותה המנחה או
הישא פניך בעבורה אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך בעבורה ויכעס עליך :
פחתך · מן פחת יהודה וכג"ל הפ"א תחת פת"ח גדול והוא המושל והשלטון חגי א'
כתרגום שלטונך :

וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃

ועתה · אם תשובו אליו ותחלו פניו בלב עדיין יחון אתכם וייטיב לכם ואמר
ויחננו כי הנביא יש לו פה בכללם ועוד לכלול עצמו בכלל ישראל כמו
שאמר משה רבינו ע"ה וסלחת לעונינו ולחטאתינו · ומאחל ית' למר דבר זה שמות ל"ד
שאמר לו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי : מידכם היתה זאת · זאת שמות י"ו
המארה שהיא לכם כמו שאמר למעלה וגם ארותיה · מידכם היא זאת המארה בס"פ קמ' ב'
שאתם עושים רע בעיני ה' לפי' הוא שולח בכם מארה : הישא מכם פנים ·
וכי סבורים אתם שישא פנים לאחד מכם שלא יוכיחכם על מעשיכם הרעים
והוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד · ויונתן תרגם היתנסבון לכון אפין · וכן
אונקלוס תרגם אשר לא ישא פנים דלית קדמוהי מיסב אפין · לא ראוי ליתם דברים י'
לו נשיאות פנים :

מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם

אמר יהוה צבאות :

מי גם בכם · שאתם רעים מי יתן שיהיה בכם איש אחד שיתן אל לבו דבר
הקרבנות הנבזים : ויסגור דלתים · ויסגור דלתי העזרה שלא יביא שם אדם
קרבן כי טוב הוא שלא יביאו קרבן משיביאוהו נבזה : ולא תאירו
ישעיה כ״ז מזבחי חנם · ולא תבעירו · כמו נשים באות מאירות אותה · פירוש וכאנס
לא תבעירו אש על המזבח כי הקרבן שתקריבו עליו לא לרצון יהיה לכם ולא
למביאים אותו וזהו שאמר אין לי חפץ בכם כי מעשיכם רעים ומנחתכם
אינה רצויה אפילו היתה טובה כל שכן כשהיא רעה · ואין לי חפץ ורצון לא
במנחתכם ולא בכם : כי ממזרח שמש ועד מבואו · כל הישוב
הוא ממזרח למערב ואיננו כן מצפון לדרום כי איננו מיושב כולו : גדול
שמי בגוים · כי האומות שעובדים לצבא השמים מודים כי שאני הסבה
הראשונה אלא שעובדים אותם לפי דעתם שיהיו אמצעיים ביני וביניהם · ואמרו
רז״ל דקרו ליה אלהא דאלהין : ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי · אם
הייתי מטה אותם כמו שהטיתי אתכם היו מקטירים ומגישים לשמי · ועוד
כי מנחה טהורה היו מגישים לא כמו שאתם עושים שאתם מגישים מנחה
טמאה ונבזה · או פירושו האומות שהם מקטירים ומגישים לפי דעתם לשמי :

ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן יהוה מגאל הוא וניבו נבזה אכלו :

ואתם מחללים אותו · הפך הגוים שהם מכבדים ומגדלים שמי · וכי יש
חלול גדול מזה שתאמרו שלחן ה׳ מגואל הוא שפירושו נבזה הוא : וניבו
ישעיה נ״ז נבזה אכלו · ניבו דברו כמו ניב שפתים ר״ל דברו של הכהן המקריב ·
מה הוא שאומר תמיד נבזה אכלו כלומר לחם המזבח. ואכלו שהוא חלב
ודם מגואל ונבזה הוא · ויש מפרשים וניבו מענין תנובה. ויונתן תרגם בסיד
הוא ובסידן מתנתה מיניה :

ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אמר יהוה צבאות והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה והבאתם את המנחה הארצה אותה מידכם אמר יהוה :

ואמרתם · עתה יוכיח ישראל המביאים הקרבן תאמרו בהביאכם השה לעזרה
הנה מתלאה כלומר יאמר כל אחד לחבירו בהביאו הקרבן כמה אני יגע
ולואה מזה השה שנשאתי על כתפי ר״ל שהוא שמן ובעל בשר : והפחתם
שמות י״ד אותו · על הקרקע דרך בזיון . וכן תרגם יונתן ושניקתון יתיה כמו וינער ה׳
איוב י״א שתבזוהו ושנאה ה׳ · ויש מפרשים אותו מענין מפח נפש שענינו דאבון נפש
כלומר

כלומר תקריבו ותדריכו נמא בעל השה כי גזלתם אותו כמו שאמר והבאתם
גזול . ואחז"ל פירש והפחתם מענין נופח באש פחם . כלומר הם אומרים ישעיה ע'
כי יגעים הם ונלאים מטורח הקרבן שנשאו על כתפם לומר שהוא שמן ובעל
בשר והוא בהפך כי כל כך הוא כחוש ודל בשר שאם תנפחו בו יפול לארץ .
ותרגם יונתן הנה מתלאה היא דאיתנא מליאותנא :

וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת
לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃

וארור נוכל . חושב מחשבה רעה ועושה בערמה . וכן מן הדבוש אשר נכלו במדבר כה
לכם . ויתנכלו אותו להמיתו . וכן תרגו' להרגו בערמה למקטליה בנכילו : בראשית לז
ויש בעדרו זכר . פי' זכר תמים . וכן כצמר יהיו . כצמר הלבן דבר השלם ישעיה א'
מענינו ורבים כמוהם : ונודר וזובח משחת . זכר הנדר לפי שיש קרבן
שהוא כשר לנדבה ואינו כשר לנדר כמו שרוע וקלוט לפיכך אמר ונודר כי
אפילו לנדר מביאין קרבן משחת . משחת רוצה לומר שיש בו מום ענין
השחתה כמו כי משחתם בהם אלא שהוא שם וזה פעל : כי מלך גדול אני . ויקרא כב
ואיך תבזו אותי : ושמי נורא בגוים . ואתם שאהבתי אתכם מכל
לא תיראו ממני :

ב וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ אִם
לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם לֹא תָשִׂימוּ עַל לֵב לָתֵת כָּבוֹד
לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת
הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ
כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל לֵב׃

ועתה . הכהנים . אמר הכהנים לפי שהם מקבלים הקרבן המשחת מיד
המביאים אותו והיה להם למנוע אותם ולהורותם כי אין זה הקרבן ראוי
להקריבו לפני כמו שמנעה אותו התורה : אם לא תשמעו . בכם .
במקבלי' ובמביאים : את ברכותיכם . שברכתי אתכם אחר בנין הבית כמו
שכתוב . אמר אחר שאתם מבזים אותי בקרבנותיכם אהפוך לכם הברכה
למארה : וגם ארותיה . כלו' עד עתה ארותי הברכה שנתתי לכם מעת
שהחלותם לבזותי בהבאת הקרבנות ועת' אוסיף עוד במארה אם לא תשמעו :

הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל

פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃

תלים ט' הנני גוער לכם. ענין השחתה כמו גערת גוים: לכם. בעבורכם:
ירמיה ל"א וזריתי פרש. וזריתי מלעיל והוא מבנין הדגוש כמו מזרה ישר': פרש.
שמות כ"ט זבל הבהמות כמו ואת פרשו. אמר תחלה פרש ואח"כ פי' ואמר פרש חגיכם
תלים קי"ח והוא כמו כבשים ר"ל כי בהמות הקרבנות יקראו חגים וכן אסרו חג בעבותים.
ישעיה כ"ט חגים ינקופו. חלב חגי. ונקרא הקרבן חג לפי שרוב הקרבנות קרבים בחג.
שמות כ"ג ורוצה לומר בזה הענין כמו שאתם מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם בהם
כי הדבר הנבזה שבבהמות והוא הפרש אזרה אותו על פניכם. כלומר אשים
אתכם לבשת ולבזיון מפני הרעב שאשחית הזרע שתזרעו ואתם תשארו בחסרון
לחם ותהיו לבשת בין הגוים אשר סביבותיכם. כי ברעב יהיו לבשת כמו
יואל ב' שאמר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים. והרי אתם לבשת
ולבזיון כאלו זריתי פרש על פניכם: ונשא אתכם אליו. העון ישא אתכם
אל הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזיתם אותי ותהיו נבזים. ויונתן תרגם
הא אנא יזיף לכון בעללת בר זרעא ואיגלי בהתת חוביכון על אפיכון ואבטל
רבות חגיכון ויתמנע חולקיכון מיניה: וידעתם. להיות בריתי את
לוי. לפיכך אני מעניש אתכם כל כך לפי שארצה שתהיה בריתי עם שבט לוי
שקיימתי:

בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֺן׃ כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃

בריתי היתה אתו. עם ראש השבט לכהונה והוא אהרן קדוש ה' ופנחס
במדבר כ"ה אשר קנא לאלהיו ובפנחס נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום. ונאמר לו
עוד והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. והחיים נתן לו כי מצאנו לו
חיים יותר משלש מאות שנה אפילו למי שאמר כי פנחס אינו אליהו שהרי
שופטים כ' מצאנו אותו שהיה בפלגש בגבעה כמו שכתו' ופינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן
עמד לפניו בימים ההם והיו לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר משלש מאות
שנה

שנה : ואתנם לו מורא · החיים והשלום נתתי לו בעבור מורא שיראני :
ומפני שמי נחת הוא · שרשו חתת ופירושו נשבר ונדכה מפני שם ה׳ · וי״ת
ויהבית ליה אולפן אורייתי שלים ודחיל מן קדמי ומן קדם שמי דחיל הוא :

תורת אמת היתה בפיהו · כמו שהיתה תורת ה׳ בפיו שהיה מורה
אותה לרבים כן היתה בלבו זהו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב
זהו ועולה לא נמצא בשפתיו : בשלום ובמישור הלך אתי · בשלום
שהיה דבק בי לעשות חפצי על דרך יעשה שלום לי · ובמישור שהלך בדרכי ישעיה כ״ז
בני אדם בדרך ישרה ובשניהם הוא אתי כי באלה חפצתי לעשו׳ חסד ומשפט וצדק
בארץ : ורבים השיב מעון · שהיה מורה התורה תמיד לכל ורבים שמעו
לו והשיבם מעון : כי שפתי כהן ישמרו דעת · כי כן ראוי לכל
כהן שישמרו שפתיו דעת המצות והחקים להורותם בשפתיו לישראל כמו שאמר
בתורה ולהורות את בני ישראל את כל החקים אשר דבר ה׳ אליהם ביד משה ויקרא י׳
ונאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל לפיכך יבקשו ישר׳ תורה מפיהו : דברים ל״ג
כי מלאך ה׳ צבאות הוא · כי הוא שליח האל ית׳ להורות דברי האל לישר׳.
ותרגם יונתן ארי משמש קדם ה׳ צבאות הוא :

וְאַתֶּם סַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ הִכְשַׁלְתֶּם רַבִּים
בַּתּוֹרָה שִׁחַתֶּם בְּרִית הַלֵּוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים לְכָל־הָעָם
כְּפִי אֲשֶׁר אֵינְכֶם שֹׁמְרִים אֶת־דְּרָכַי וְנֹשְׂאִים
פָּנִים בַּתּוֹרָה׃

ואתם סרתם מן הדרך · מדרך הכהנים הראשונים : הכשלתם רבים
בתורה · הפך רבים השיב מעון : ברית הלוי · ברית שהיתה אתו כמו
שאמר : וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלי׳ לכל העם · כמו
שאתם מבזים אותי כן נתתי אתכם נבזים שהעם שאתם נושאים להם פנים ולא
תרצו להוכיחם כדי שיאהבו אתכם אתן אתכם בעיניהם נבזים ושפלים כמו
שאומרי׳ בני אדם הכהנים שהיו אבותיהם זילי : כפי אשר אינכם שומרי
את דרכי · מדה כנגד מדה אתם בוזים אותי שאינכם שומרים דרכי ונתתי
אתכם נבזים ושפלים : ונושאים פנים בתורה. אתם נושאים פנים לגדולים
בדבר התורה שאמרה לא תקריבו את אלה לה׳ ובשהם מביאים קרבן בעל ויקרא כ״ב
מום תיראו מלהוכיחם ולומר להם קרבן זה פסול הוא :

הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכֻלָּנוּ הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ
מַדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו לְחַלֵּל בְּרִית אֲבֹתֵינוּ׃

הלא אב • עתה שב להוכיחם הנביא על עבירה אחרת שנשאו נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא • ואפילו מי שהיתה לו אשה מישראל היה נושא עליה אשה נכרית ואוהבה יותר מן הראשונה • ועל זה אמר הלא אב אחד לכולנו כי כולנו בני יעקב כאיש כאשה וכולנו אחים. אם כן מדוע נבגד איש באחיו• ועוד אמר הלא אל אחד בראנו • כלומר כאל אחד אנו מאמינים שהוא בראנו לא כאלהי העמים שאתם נושאים נשים מהם לחלל ברית אבותינו • כי ברית אבות הוא שלא לבגוד באשתו• כי אברהם אבינו אף על פי שלא היו לו בנים משרה לא בגד בה שישא אשה אחרת עליה עד שהיא מרצונה אמרה לו
בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה • וכן יצחק אבינו אעפ״י שהיתה רבקה בראשית י״ו
עקרה לא נשא אחרת עליה • וכן יעקב אבינו לא נשא מרצונו אשה על נשיו עד שהן נתנו לו רשות מרצונן :

בָּגְדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלָ͏ִם כִּי חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְהוָה אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת־אֵל נֵכָר׃ יַכְרֵת יְהוָה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַיהוָה צְבָאוֹת׃

בגדה • ובירושלם • כלומר אפילו בירושלם שהוא מקום בית המקדש עשו התועבה הזאת : קדש ה׳ אשר אהב • דבוק האיש והאשה הוא קדש ה׳
דכתיב ודבק באשתו • וצוה לישראל שיהיו קדושים והקדוש הוא שלא ישלחו בראשית ב׳
עיניהם אל כל אשה כמו שעושים הגוים • ובסוף העריות אמר קדושים תהיו • ויקרא י״ט
וישראל גם כן נקראו קדש כמו שאמר קדש ישראל לה׳ • והנה הם מחללים ירמיה ב׳
אותו הקדש שהיא בת ישר׳ ונושאים נכריות עליהן • וזהו ובעל בת אל נכר • כלומר בת שעובדת אל נכר הפך מה שאמר אל אחד בראנו • ורז״ל פירשו כי כל הבא על הגויה כאלו נתחתן לעבודה זרה דכתיב ובעל בת אל נכר • וכי בת יש לו לאל נכר אלא זה הבא על הגויה: יכרת ה׳ • ער ועונה• כלומר שלא ישאר בביתו חי שלא יהיה בביתו מי שיענה הקורא שם • וער
הפך המת שהוא ישן • כמו שאמר פן אישן המות• ישנתי אז ינוח לי • ויונתן תלים י״ג
תרגם ער ועונה בר ובר בר • ורבותינו ז״ל פירשו אם תלמיד חכם הוא לא איוב ב׳
יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים • ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה׳ צבאות כי גם מן הכהני׳ נשאו נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא:

וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה בְּכִי וַאֲנָקָה מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת אֶל־הַמִּנְחָה וְלָקַחַת רָצוֹן מִיֶּדְכֶם׃ וַאֲמַרְתֶּם עַל־מָה עַל

כִּי יְהוָה הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין אֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ׃

וזאת שנית תעשו. שנית למה שזכר תחלה מבזיון המזבח בבעל מום אמר
עוד וזאת שנית תעשו למזבח שאתם גורמי' כסות דמעה את מזבח ה' שבאות
נשיכם הישראליות ובוכות עליו לפני על החמס שאתם עושים להן שאתם נושאים
עליהן נשים נכריות והנכריות אהובות והישראליות שנואות והן באות לפני
בבכי ואנקה ומכסות את המזבח דמעה: מאין עוד פנות אל המנחה.
דין הוא שלא אפנה עוד אל מנחותיכם שתקריבו על המזבח כי כמזבח עשיתם
קרבן בעל מום וגזול. ודמעות הנשים מעידות עליכם רעותיכם ואיננו מן הדין
שאפנה אל מנחותיכם: ולקחת רצון מידכם. שאקח קרבן מידכם שיהיה
לרצון לכם: ואמרתם. ואם תאמרו על מה על דבר נשותינו לא
יקבל מנחותינו. והתשובה על כי ה' העיד. הוא העד בינך ובינה
שאין אתה אוהב אותה ואין לבך עמה והוא עד עליך אשר אתה בגדת בה:
והיא חברתך. והיא היתה חברתך מקדם מימי נעורים. והנכון לפרש כי
שני ענינים אמר היא חברתך אף על פי שאינה אשת נעוריך. כל שכן כשהיא
אשת נעוריך שיש לך לאהוב אותה יותר ולא למאסה. כמו שאמר בישעיה
ואשת נעורים כי תמאס. ואמר אחר כך ואשת בריתך כי כרתת ברית בינך ישעיה נ"ד
ובינה כשלקחתה לאשה תהיה אשת נעורים או אינה אשת נעורים ואתה נושא
עליה אשה אחרת נכרית זו היא בגידה גדולה. כי אם היתה ישראלית והוא
מנהג העולם לישא אשה על אשה ושיהיו לו נשים רבות אם ירצה. אבל לקחת
נכרית זו היא רעה רבה שתהיה לעיניה נכרית גברת כמוה או יותר ממנה
ודין הוא שתבכינה עליכם נשותיכם:

וְלֹא אֶחָד עָשָׂה וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וּבְאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אַל יִבְגֹּד׃ כִּי שָׂנֵא שַׁלַּח אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס עַל לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ׃

ולא אחד עשה. אברהם שהיה אחד ואב לכל הבאים אחריו באמונתו לא
עשה כמו שאתם עושים כי לא רדף אחר התאוה ולא בעל אפילו כבשרו אלא
כדי להשאיר זרע אלהים. כלומר שצוה אלהים ית' להשאיר זרע. כמו שאמ'
פרו ורבו: ושאר רוח לו. יתרון הרוח היה לו. ולפיכך לא רדף אחר התאוה בראשית א'
ולא בעל אלא למצות פריה ורביה. ואדוני אבי ז"ל פירש כי הם דברי העם לנביא
וגם דברי תמיה, אמרו לו והלא אברהם אבינו ע"ה שהיה אחד והלא עשה כן
כמו

כמו שאנחנו עושים שהניח אשתו ובעל הגר שמחתו ואעפי שאחר רוח לו והיא
יכיא · והנביא הוא משיב להם ומה האחד מבקש זרע אלהים · כלו׳
כשבעל הגר לא בעל אלא כדי לבקש זרע לפי שלא היה לו זרע משרה אשתו·
ואעפ כן הוא לא בגד בשרה אשתו כי ברצונה וברשותה עשה הדבר · אבל
אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגוד אחד מכם באשת נעוריו להניחה ולבעול
בראשית מ״ט בת אל נכר · ופירוש ושאר רוח לו ענין יתרון ומעלה· כמו יתר שאת ויתר
עז · כי כמו שיש בשרש יתר ענין השאר וענין מעלה ושבח כן יש בשרש שאר
ענין השאר וענין יתרון ומעלה · כלומר יתרון רוח ומעלה היה לו לאברהם:
אל יבגוד · כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד· ות״י הלא
חד הוה אברהם יחידי די מיני׳ אתברי עלמא ומאי חד בעי אילהין דיתקיים ליה
ולד מן קדם ה׳· והנה התשובה היתה אליהם מן הנביא כמו שהקשוהו והוכיח
להם שאינם עושים כהוגן : כי שנא שלח · אם שנא אחד מכם אשתו
ישלחנה · כתרגומו ארי אם את סנית לה פטרה כלומר טוב הוא שישלחנה
בגט ותלך ותנשא לאיש אחר שיאהבנה אבל שתחזיק בה ותשנאנה כלבבך
זו היא בגידה גדולה · וזהו שאמר וכסה חמס על לבושו שהוא מראה
שהוא אוהב אותה ודבק בה כלבושו שהוא דבק בבשרו ולא יפשיטנו · כן
הוא לא ירצה לשלחה ושונאה · וזהו החמס שמכסה על לבושו :

הוֹגַעְתֶּם יְהוָה בְּדִבְרֵיכֶם וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה הוֹגָעְנוּ בֶּאֱמָרְכֶם כָּל־עֹשֵׂה רָע טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה וּבָהֶם הוּא חָפֵץ אוֹ אַיֵּה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט׃

הוגעתם ה׳ · על דרך משל מדבר על לשון בני אדם כי הוא יתברך לא
ייעף ולא ייגע : או איה אלהי המשפט· או אם אינו כן כי לא טוב בעיניו
עושה רע איה אלהי המשפט למה אינו עושה בהם משפט :

ג הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־דֶרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה־בָא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃

הנני · אם תשאלו משפט הרשעים בעולם הזה עוד יבא זמן שתראו ואז יקרב
אליכם המשפט לכלות הרשעים שבכם · וזה יהיה אותו היום שאשלח
שמות כ״ג מלאכי ופנה דרך לפני · והוא מלאך ה׳ מן השמים · כמו הנה אנכי שולח
מלאך לפניך לשמרך בדרך וגומר : ופנה דרך לפני· זה יהיה קבוץ גליות
שלא ימצאו בדרכם שטן ופגע רע : ופתאום יבא אל היכלו · לפי
שלא נגלה הקץ ולא נתבאר בספר דניאל אמר כי פתאום יבא שלא ידע אדם
דניאל י״ב יום בואו טרם בואו שיבא · כמו שאמר כי סתומים וחתומים הדברים עד
עת קץ

עת קץ : האדון · הוא מלך המשיח והוא מלאך הברית · או אמר מלאך הברית על אליהו · וכן אמר בהגדה שאליהו קנא על ברית מילה שמנעה מהם מלכות אפרים שנאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל · אמר לו קנאת בשטים וכאן אתה מקנא על המילה חייך שאין ישר' עושים ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך · מכאן התקינו לעשות כסא הכבוד לאליהו שנקרא מלאך הברית · שנאמ' ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות : הנה בא · יבא בזמנו · וכן לשון לנין הנה הנם :

מלכים א' יט

ישעיה מ"ח

וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת־יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאוֹתוֹ
כִּי־הוּא כְּאֵשׁ מְצָרֵף וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים׃
וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטִהַר אֶת־בְּנֵי־לֵוִי
וְזִקַּק אֹתָם כַּזָּהָב וְכַכָּסֶף וְהָיוּ לַיהוָה מַגִּישֵׁי
מִנְחָה בִּצְדָקָה׃ וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה
וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת׃

ומי מכלכל את יום באו · מי יהיה סובל את יום באו כי ביום באו ישפטו רבים : כי הוא כאש מצרף · טעם הוא על היום שזכר · כלומר אותו היום יהיה כמו האש שמצרף הסיגים מן הכסף · כן יבדלו הרשעים מן הטובים ויסופו הרשעים וישארו הצדיקים · וכן אמר בנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש : וכבורית מכבסים · וכמו הבורית של מכבסי הבגדים שמעבירים בו הכתם מן הבגד · והרשעים הם הכתם · כמו שאמר נכתם עונך לפני : וישב · כמו השופט שיושב לשפוט את העם ולהבדיל החייב מן הזכאי כן יהיה אותו היום שיהיה מצרף ומטהר כסף ומעביר ממנו הסיגים והם הרשעים : וטהר את בני לוי · והם הכהנים · ולפי שדבר עליהם בפרשה שלמעלה זכר אותם עתה בפרט : מגישי מנחה בצדקה · מה שאין כן מכהני הדור הזה · כמו שאמר למעלה שהיו מקריבי' בהמות בעלות מום :
וערבה · זכר יהודה וירושלם כי שם בית המקדש :

זכריה יג

ירמיה ב'

וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר
בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי
שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃

וקרבתי · כאותו היום שוכר : אליכם · הדור שיהיה ביום ההוא והדורות שעברו אם לא קבלו דינם בעולם הזה יקבלו בעולם הבא : עד · כי אני יודע הנסתרות ואעיד בהם במה שעשו : ממהר · לשלם גמולם : ומטי גר· ומטי משפט הגר :

כִּי אֲנִי יְהוָה לֹא שָׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם׃

כי אני ה׳ לא שניתי · כי מה שאמרתי אפילו לזמן ארוך לא לפי שעה כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות שאמרתי לכם על ידי נביאי כן יהיו : שניתי · ענין שנוי כלו׳ לא אשנה מדבר לדבר ומחפץ לחפץ : ואתם בני יעקב לא כליתם · כמו שכלו שאר האמות שלא נשאר להם זכר בשמם וכלו מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ · ואעפי שגליתם ונדחתם לכל פאה שמכם נשאר בכל מקום · ומה שהרעותי לכם בעונותיכם עשיתי · וכמו שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו · ובאחרית הימים תשובו למעלתכם ותהיו עליונים על כל גויי הארץ · וי״ת ארי אנא יהוה לא אשניתי קיימי דמן עלמא ואתון בני ישראל אתון מדמן דמאן דמאית בעלמא הדין דיניה פסיק :

לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָשׁוּב׃ הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה׃ בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי כֻּלּוֹ׃

למימי · הלמ״ד עם המ״ם כמו למה למרחוק · למן עולם · אמר ומן רב עבר שמואל א׳ ו׳
שלא שמרתם חוקי אתם ואבותיכם לפיכך הרעותי להם ולכם אבל מעתה שובו ירמיה ו׳
אלי ואשובה אליכם : ואמרתם · ואם תאמרו במה נשוב אם יש בינו דבר אחד אלא מה שהוכחתנו עד הנה דבר הקרבנות ודבר הנשים · התשובה
היקבע · יש בכם דבר אחר שבעבורו ראוי להרבק בכם המאר׳ · אמר היקבע אדם אלהים כי אתם קובעים אותי : ואמרתם · ואם תאמרו במה קבענוך התשובה המעשר והתרומה · היקבע קובעים קבענוך
ענין גזלה ולקיחת הדבר בהכרח וכן וקבע את קובעים נפש. וי״ת הילגז גבר קדם משלי כב
דיינא ארי אתון מרגזין קדמי ואם תימרון במא ארגזנא קדמך במעשריא ובאפרשותא

ובתרומתך : במארה · אתם נארים מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם ארותיה · ועוד אתם מוסיפים עון על עון ואתם קובעים אותי ממה שתאספו שלא תתנו ממנו תרומה ומעשרות · ותאמרו הוא גוזל אותנו המטר ושולח מארה בתבואה ואנחנו נתן לו התרומה והמעשרות : הגוי כלו · יראה כי העבירות הנזכרות למעלה לא היו שוים בהם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים כלם לפיכך אמר הגוי כלו : בקפ' קימ' ב'

הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי
טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת
הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי :
וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי
הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת : וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־
תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת :

הביאו · ויהי טרף בביתי · ללוים ולכהנים העובדים לפני · ומתוך כך תשובו מן העבירות הנזכרות · ואם לא אפרע מכם בפורענות אחרת · אבל אם תביאו התרומה והמעשרות כראוי אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה עד בלי די · פי' חז"ל עד שלא יספיקו לכם כלים ואוצרות : טרף · כתרגומו פרנוס · ות"י עד בלי די עד דתימרון מסת : וגערתי · באוכל · בארבה האוכל את התבואה : ולא תשכל לכם הגפן · הגפן לא תשכל פריה : ואשרו · יאמרו אשריכם תמורה שאתם חרפה בגוים מפני הרעב על המארה שאתם נארים : ארץ חפץ · שתבואתה מרובה · וי"ת ארי תהון אתון יתבין בארעא בית שכינתי ועבדין בה רעותי :

חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם מַה־
נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ : אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים וּמַה־
בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית
מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת : וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים

זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ׃

חזקו · שב להוכיחם על מה שהיו אומרים כי אין דין ואין דיין : מה
נדברנו · שב הפועל פעול לרוב התמדת הדבור. וכן הנדברים בך : יחזקאל לג
אמרתם · מבואר הוא : ועתה · גם כן מבואר הוא :

אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ׃ וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃

אז נדברו יראי ה' · כי המאמר ההוא הוא מאמר אנשי' שלא יבינו דרכי ה'
ומשפטיו · וכשישמעו יראי ה' הדברים מהאנשים האלה הכופרים בהשגחת
האל בתחתונים נדברו הם איש אל רעהו ומרבים בדברים האלה ונושאים
ונותנים בהם עד שימצאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול :
ויקשב ה' · האל ית' הקשיב דבריהם ויתן להם שכרם בזה : ויכתב ספר
זכרון לפניו · דרך משל כלשון בני אדם שכותבי' המלכים ספר הזכרונות ·
כי אין שכחה לפניו יתברך · וכן מספרך אשר כתבת. כל הנמצא כתוב שמות לב
בספר · והנה יראי ה' וחושבי שמו שאמר שמור להם עד עולם · דניאל יב
ופירו' חושבי שמו שחושבים תמיד בדרכי ה' ובידיעת אלהותו כי שמו הוא
והוא שמו · וכתב הר"א אבן עזרא ז"ל כי יראי ה' הם הצדיקים · וחושבי
שמו הם חכמי לב יודעי סוד השם הנכבד והנורא : והיו לי · יראי הדור
הזה שיהיו בתחיית המתים ויראי הדור ההוא גם כן : ליום אשר אני עושה ·
ליום המשפט שאני עושה דין ברשעים הם יהיו לי סגולה וחמלתי עליהם
שלא ישיגם הרעה המכלה הרשעים : העובד אותו · האב חומל על כל בניו
כמו שאמר כרחם אב על בנים אבל יותר חומל על העובד אותו : תלים קג
ושבתם · אז יבחן מה בין צדיק לרשע ולא יאמרו עוד כל עושה רע טוב בסמ' קימ' כ'
בעיני ה' שוא עבוד אלהים :

כִּי־הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים

וכל

וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ
וְעָנָף׃

כי הנה · יום המשפט המשיל אותו לאש בוערת כמו שאמר למעלה כי הוא
כאש מצרף : קש · כמו קש באש יהיו שיכלו מהרה : ולהט · כמו ותלהט דברים לב'
מוסדי הרים : שרש וענף · כתרגומו בר ובר בר · כי הבן הראשון כמו שרש
והנולד ממנו כמו ענף :

וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא
בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק׃
וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת
רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃

וזרחה לכם יראי שמי · הנה הרשעים יכלה היום הבא וליראי ה' יזרח אותו
היום שמש צדקה · כלומר שינצלו מכל רע וישמחו בלב טוב · וטעם
בכנפיה כי השמש יפרוש אורו על הארץ · וכמו כנפים פרושות ורחבות · וכן
אמר כשחר פרוש על ההרים : ויצאתם ופשתם · בכל אשר תפנו תפרו יואל ב'
ותרבו כעגלי מרבק שגדלים בשומן ובשר : ופשתם · ענין רבוי וכן כי ירמיה נ'
תפושו כעגלה דשא · ופשו פרשיו · והוא בשקל וקמתם אלא שזה בחול"ם חבקוק א'
והיה ראוי בתשלומו ופישתם בשקל וירשתם אותה בחיר"ק · ובנפול ע"ן הפעל דברים י"א
הוטלה תנועתה על פ"א הפעל · ומרבק הוא מקום שמכניסין שם העגלים
לפטמם · ורז"ל פירשו הפסוק כמשמעו על השמש שאמרו · אמר ר"ש לקיש
אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתקה וצדיקים
מתרפאין בה שנא' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ·
ורשעים נדונים בה שנ' הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה
רשעה קש : ועסותם · ענין הדריסה והכתישה · ומזה נקרא עסיס
המשקה היוצא על ידי כתישה וסחיטה · אמר בזמן הזה הרשעים מושלים
בכם אבל בזמן ההוא תרמסו אותם תחת כפות רגליכם · ואף על פי שאמר כי
היום הבא ילהט אותם לא יהיה ביום אחד כליונם אלא הולכים וכלים
ויהיו כלים לזמן מועט וכל זמן שיהיו קיימים יהיו מרמס רגלי הצדיקים :
ביום אשר אני עושה · ביום המשפט שאני שופט לכליון · ואמר אפר דרך
משל לפי שהיום הבא ישרוף אותם :

זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ

בְּחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים׃

זכרו תורת משה עבדי. אמר עד שלא יבא יום המשפט זכרו בכל דור ודור
תורת משה עבדי לעשות ככל הכתוב בה: אשר צויתי אותו בחורב.
כמו שצויתי בחורב לא כדברי האומרים כי לזמן נתנה כמשמעה וכן המפרש
ופירשה רוחנית. וזה הפסוק תשובה להם:

הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי
בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת
עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא
וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃

הנה אנכי שולח לכם. אעפי שאני מזהירכם על תורת משה בכל דור ודור
אף על פי כן לטובתכם אשלח לכם את אליהו הנביא. והטעם שישיב
נשמתו שעלתה לשמים אל גוף נברא כגופו הראשון כי גופו הראשון שב
אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו. ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל
לפני יום המשפט והוא יום ה' הגדול והנורא. והוא יזהיר האבות והבנים
יחדיו לשוב בכל לב אל ה' והשבים ינצלו מיום המשפט וזהו שאמר והשיב
לב אבו' על בנים כמו עם בנים. וכן לב בני' על אבותם כמו עם אבותם.
כלו' האבות והבנים יחדיו: פן אבא והכיתי. לפיכך יזהירם הוא כדי שיהיו
בעלי תשובה ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלה ותהיה חרם.
אשר לא יזהרו בהזהרתו יכלו ויספו במדבר העמים.
או ליום המשפט בארץ ישראל. והמזהירים
יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי
הרבים ככוכבים
לעולם ועד:

תם ונשלם ספר תרי עשר :

בנלב ואעי

35